

proust

«Remarcabil ni se pare că, de cîțiva ani încoace, B.P.T. a izbutit să realizeze o extindere considerabilă a ariei de cuprindere și o diversificare a producției sale...

Seria de „cultură generală” a fost concepută larg: ea cuprinde monografiile, lucrări de critică și istorie literară, de istoria artelor, de istorie și geografie etc. Am avut ocazia recent să ne îmbogățim biblioteca cu lucrări clasice în domeniul lor, cum ar fi *Cultura Renașterii în Italia* de Burckhardt sau *Figuri bizantine* de Charles Diehl; să ne procurăm cărți valoroase ca *Arta prozatorilor români* a lui Vianu, sau *Viața lui I. Creangă* a lui G. Călinescu, ca să cităm numai cîteva din duzina de titluri apărute de 3 ani încoace. Sîntem informați că se află sub tipar pagini alese din *Etymologicum Magnum Romaniae* al lui Hasdeu (excelentă idee!), că vor apărea volume de eseuri de Camil Petrescu, Mihail Sebastian, marile monografii *Balzac* de Curtius și *Goethe* de Gundolf, celebrul studiu al lui Bergson — *Risul*, și altele.

Realizările ca și perspectivele sînt întru totul îmbucurătoare, mai ales dacă ținem seama că în cadrul producției „Bibliotecii pentru toți” ponderea seriei „cultură generală” urmează să crească, ajungînd pînă la 10 volume pe an.»

Virgil Nemoianu — O valoroasă inițiativă editorială: seria de «cultură generală» a «Bibliotecii pentru toți», *Scinteia*, 17 octombrie 1969, p. 4.

editura minerva

Vol. I-II Lei 10

54

proust

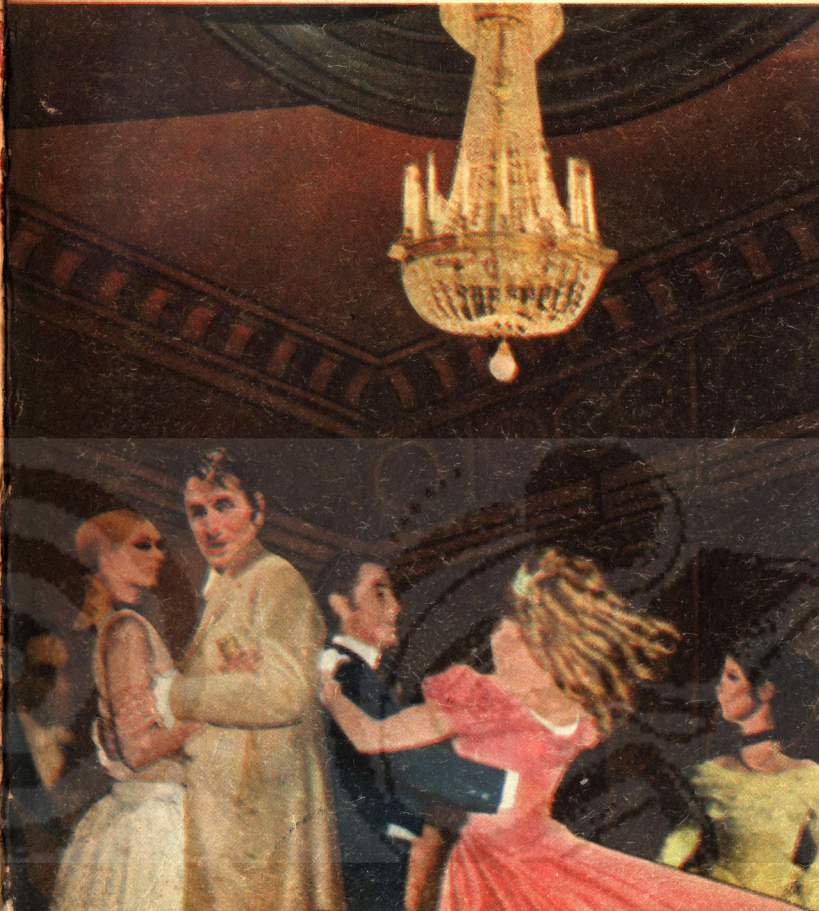

proust

sodoma și gomora

★ ★

(în căutarea timpului pierdut VIII)

Ilustrația copertei : *Petre Vulcănescu*

marcel proust

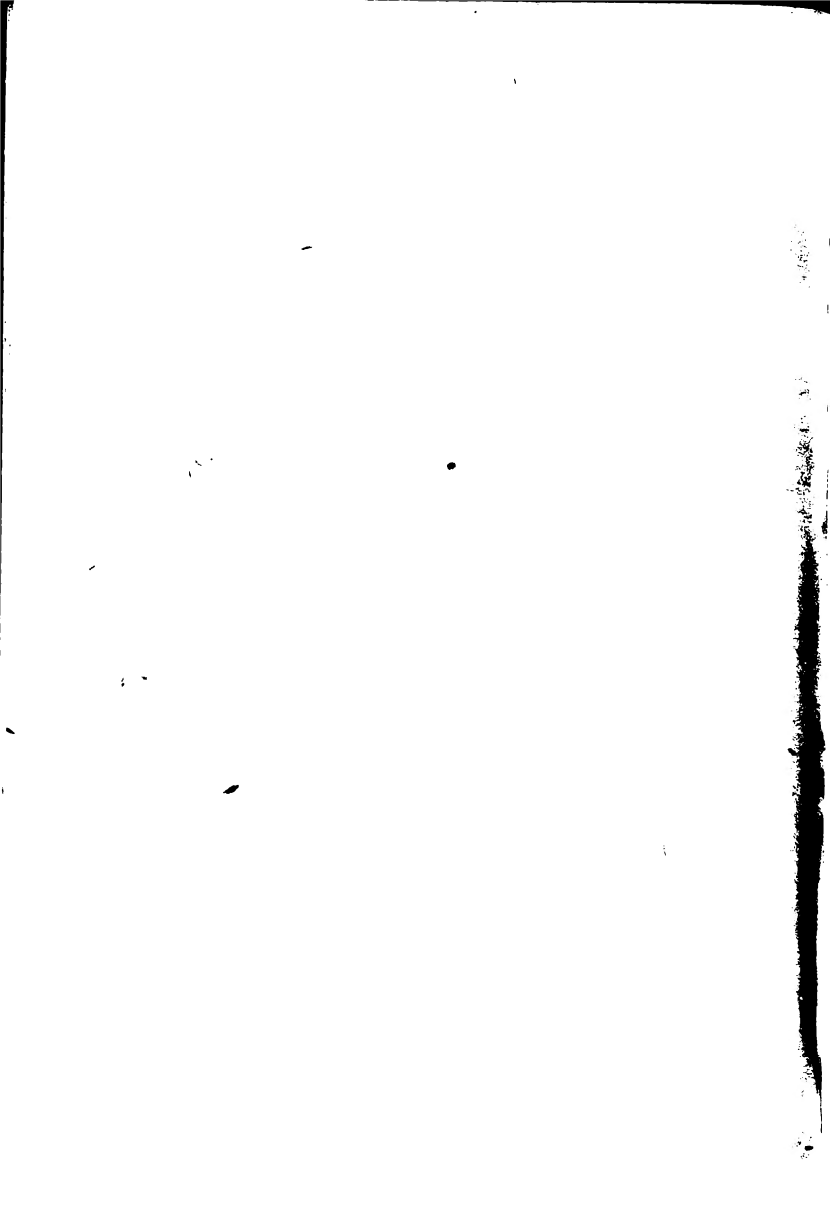
sodoma și gomora

★★

(În căutarea timpului pierdut, VIII)

TRADUCERE DE
RADU CIOCULESCU

1970
EDITURA MINERVA

PARTEA A DOUA

(continuare)

CAPITOLUL AL II-LEA (continuare)

*O primă schițare a caracterului ciudat al lui
Morel. — Domnul de Charlus cinăază la
Verdurini.*

Albertine și cu mine ne aflam în fața stației Balbec, a micului tren local, unde, din pricina vremii proaste, venisem cu autobuzul. Nu departe de noi era domnul Nissim Bernard, care avea un ochi învinețit. Înșela de cîtva timp pe copilul din corul *Athaliei* cu rîndașul unei ferme destul de căutată din vecinătate : „La Cireși“. Acest băiat roșcovan, cu trăsăturile necioplite avea aerul ca și cum capul i-ar fi fost o pătlăgea roșie, și o pătlăgea roșie în totul asemănătoare slujea drept cap fratelui său geamăn. Pentru privitorul neinteresat, sînt foarte nostime aceste asemănări desăvîrșite a doi gemeni ca și cum natura, ce s-ar fi industrializat pentru moment, ar face produse identice. Din nenorocire, punctul de vedere al domnului Nissim Bernard era altul și această asemănare era numai exterioară. Pătlăgelei nr. 2 îi plăcea cu frenezie să facă exclusiv deliciile doamnelor, pătlăgeaua nr. 1 nu se sfia să cedeze înclinărilor unor domni.

Dar de fiecare dată, cînd, scuturat de un reflex, de amintirea orelor plăcute petrecute cu pătlăgeaua nr. 1, domnul Nissim Bernard se prezenta „La Cireși“, miop cum era (de altfel miopia nu era necesară ca să-i confunzi), bătrînul israelit jucînd fără să știe pe Amphitriton, se adresa fratelui geamăn și-i spunea : „Vrei să-mi dai o întîlnire astă-seară ?“ Și primea îndată o „bătaie“ zdravănă, care se repeta chiar în cursul aceleiași mese, cînd urma cu celălalt jocul pe care-l începuse cu cel dintîi. Cu timpul, bătaia îl dezgustă atît de mult, prin asociație de idei, de pătlăgele, chiar de cele comestibile, încît ori de cîte ori auzea un călător comandînd pătlăgele în apropierea lui, la Grand Hotel, șoptea : „Scuzați-mă, domnule, că vă adresez cuvîntul, fără să vă cunosc. Dar am auzit că ați comandat pătlăgele roșii. Astăzi sînt putrede. V-o spun în interesul dumneavoastră, căci mie mi-e tot una, nu consum niciodată.“ Străinul mulțumea cu efuziune vecinului filantrop și dezinteresat, chema din nou chelnerul, se prefăcea că se răzgîndise : „Nu, hotărît, nu vreau pătlăgele“. Aimé, care cunoștea scena, rîdea de unul singur și-și spunea : „Domnul Bernard e un bătrîn șiret, a găsit iar mijlocul să se schimbe comanda“. Domnul Bernard, în așteptarea tramvaiului care întîrziase, nu ținea să ne dea bună ziua, Albertinei și mie, din pricina ochiului său umflat, iar noi țineam și mai puțin să stăm de vorbă cu el. Dar lucrul ar fi fost totuși aproape inevitabil, dacă în acest moment o bicicletă n-ar fi tăbărit în plină viteză asupra noastră, de pe care sări liftierul cu răsufierea tăiată. Doamna Verdurin telefonase puțin după plecarea noastră să mă duc să cinez poimîine la ea ; se va vedea în curînd pentru ce. Apoi, după ce ne

dădu amănunte asupra telefonului doamnei Verdurin, liftierul ne părăsi ca acei „funcționari“ democrați care simulează independența față de burgezi și restabilesc între ei principiul autorității, vrînd să spună că portarul și cărăușul ar putea fi nemulțumiți dacă ar întîrzia, adăugînd : „O șterg din pricina șefilor mei“.

Prietenele Albertinei plecaseră pentru cîtva timp. Voiam s-o distrez. Presupunînd că ar fi fost fericită petrecînd după-amiezile numai cu mine, la Balbec, știam că fericirea nu se lăsa niciodată posedată complet și că Albertine, care era încă la vîrsta (pe care unii n-o depășesc) la care omul încă nu și-a dat seama că această imperfecțiune se datorește celui ce încearcă fericirea și nu celui ce o dă, ar fi putut fi ispitită să-mi atribuie mie cauza decepției sale. Preferam ca ea să o fi imputat împrejurărilor care, ticluite de mine, nu ne-ar fi înlesnit să fim singuri, în timp ce ar fi împiedicat-o să stea la Cazinou și pe dig fără mine. De aceea, o rugasem în ziua aceea să mă însoțească la Doncières, unde aveam de gînd să mă duc să-l văd pe Saint-Loup. În același scop de a-i da de lucru, o sfătuisem să reia pictura pe care o învățase altădată. Căci dacă ar fi lucrat ceva, nu s-ar mai fi întrebat dacă este fericită sau nenorocită. Aș fi dus-o cu plăcere să cineze din cînd în cînd la Verdurini și la Cambremeri care, firește ar fi primit cu plăcere o prietenă prezentată de mine dar și unii și alții trebuiau mai întîi să mă încredințeze că doamna Putbus nu sosise încă la Ras-pelière, lucru de care nu-mi puteam da seama decît la fața locului; cum știam dinainte că Albertine trebuia să se ducă poimîine prin împrejurimi cu mătușa ei, profitasem de acest fapt și i-am trimis o telegramă doamnei Verdurin prin care

o întrebam dacă m-ar primi miercuri. Dacă doamna Putbus era acolo, aş fi potrivit astfel lucrurile ca să mă întâlnesc cu camerista ei, să aflu dacă ar fi posibil ca ea să vină la Balbec, şi, în acest caz, să ştiu când să o îndepărtez pe Albertine. Micul tren de interes local, făcând un ocol care nu exista când mă suisem în el cu bunica, trecea acum prin Doncières-la-Goupil, staţie mare de unde plecau trenuri importante şi mai ales expresul cu care venisem de la Paris şi cu care mă întorsesem, ca să-l văd pe Saint-Loup. Din pricina vremii proaste, omnibusul hotelului ne conduse, pe Albertine şi pe mine, la staţia micului tramvai, Balbec-plajă.

Trenul nu sosise încă în staţie, dar se vedea, trîndav şi încet, sulul de fum pe care-l răspîndea în drum, şi care, fiind redus acum la singurele lui mijloace de nor mişcător, urca încet povîrnişurile verzi ale falezei din Criquetot. În sfîrşit, micul tramvai pe care-l precedase ca să ia o direcţie verticală, sosi, la rîndul său, încet. Călătorii care aveau să urce în el se dădura la o parte ca să-i facă loc, dar fără să se grăbească, ştiind că aveau de-a face cu un pedestraş blind, aproape omenesc şi care, călăuzit ca bicicleta unui începător de semnalele binevoitoare ale şefului de gară, sub ocrotirea mecanicului, nu risca să calce pe nimeni, şi s-ar fi oprit unde am fi vrut.

Telegrama mea explica telefonul Verdurinilor şi cădea cu atît mai bine cu cît miercurea (se întîmpla ca poimîine să fie miercuri) era zi de mare dineu la Verdurini, la Raspelière ca şi la Paris. lucru pe care nu-l ştiam. Doamna Verdurin nu dădea „dineuri“ ci avea „miercurile“ ei. „Miercurile“ erau nişte opere de artă. Deşi ştia că nu aveau nicăieri pereche, doamna Verdurin introducea

între ele nuanțe.. „Miercurea trecută nu făcea cif precedentă, spunea ea. Dar cred că viitoarea va fi una din cele mai reușite pe care am dat-o vreodată.” Uneori mergea atât de departe, încît mărturisea : „Miercurea asta nu e demnă de celelalte. În schimb vă rezerv o mare surpriză miercurea viitoare.” În ultimele săptămîni ale sezonului din Paris, înainte de a pleca la țară, Patroana anunța sfîrșitul miercurilor. Prilej să-și stimuleze credincioșii : „Mai sînt încă trei miercuri, mai sînt încă două, spunea ea pe un ton ca și cum s-ar fi apropiat sfîrșitul lumii. N-o să chiuliți miercurea viitoare, de închidere”. Dar închiderea aceasta era închipuită, căci doamna Verdurin vestește : „Acum, oficial, miercurile au luat sfîrșit. Asta a fost cea din urmă din anul acesta. Dar voi fi oricum acasă în fiecare miercuri. Vom face miercurile între noi; cine știe? Poate aceste miercuri întime vor fi mai plăcute.” La Raspelière, miercurile erau, prin forța lucrurilor, mai restrînse și după cum întîlnise vreun prieten în trecere pe care-l invita în cutare sau cutare seară, aproape în fiecare zi era miercuri. „Nu-mi aduc aminte numele invitaților, dar știu că acolo este doamna marchiză de Camembert”, îmi spunea liftierul; amintirea explicațiilor noastre cu privire la Cambremeri nu reușise s-o înlocuiască definitiv pe cea a vechiului cuvînt, ale cărui silabe familiare și pline de înțeles veneau în ajutorul tînărului angajat cînd acest nume greu îl încurca, și le prefera și le adopta iarăși îndată, nu din lene și ca un vechi obicei care nu mai poate fi dezrădăcinat, ci din pricina unui imperativ logic și a unei nevoi de claritate pe care ele le satisfăceau.

Ne-am grăbit să căutăm un vagon gol unde aș fi putut-o săruta pe Albertine pe tot parcursul

drumului. Negăsind nimic, ne-am suit într-un compartiment în care se și instalase o doamnă cu figura enormă, urită și bătrână, cu expresie bărbătească, gătită ca de duminică, și care citea *Revue des Deux Mondes*. Cu toată vulgaritatea ei, era foarte pretențioasă în gesturi, și mă amuzam întrebându-mă din ce categorie socială putea face parte; am conchis îndată că trebuie să fie țitoarea vreunui mare bordel, o codoașă care călătorea. Dar nu știam pînă acum că asemenea doamne ar citi *Revue des Deux Mondes*. Albertine mi-o arată clipind din ochi, surîzîndu-mi. Doamna avea aerul cum nu sî poate mai demn; și cum, la rîndul meu, purtam în mine conștiința că eram invitat a doua zi la punctul terminal al căii ferate, la vestita doamnă Verdurin, că eram așteptat la o stație intermediară de Robert de Saint-Loup, și că ceva mai departe aș fi făcut mare plăcere doamnei de Cambremer dacă m-aș fi dus să locuiesc la Féterne, ochii mei scăpărau de ironie privind-o pe această doamnă importantă care părea să creadă că grație ținutei sale pretențioase, penelor de la pălărie, revistei pe care o citea, era un personaj mai însemnat decît mine. Nădăjduiam că doamna nu va rămîne mai mult decît domnul Nissim Bernard și va coborî cel puțin la Toutainville, dar nu s-a întîmplat astfel. Trenul se opri la Egreville, și ea nu se urni. Același lucru se întîmplă la Mont-Martin-sur-Mer, la Parville-la-Bingard, la Incarville, astfel încît, disperat, cînd trenul plecă din Saint-Frichoux, care era cea din urmă stație înainte de Doncières, am început să o strîng în brațe pe Albertine, fără să mă mai sinchisesc de doamnă. La Doncières, Saint-Loup venise să mă aștepte la gară, cu cele mai mari greutăți, îmi spuse, căci locuind la

mătușa lui, telegrama îi sosise abia adineauri și, neputîndu-și aranja timpul dinainte, nu era în stare să-mi consacre decît o oră. Ora aceasta mi s-a părut din păcate mult prea lungă, căci abia am coborît din vagon și Albertine nu-l mai slăbi din ochi pe Saint-Loup. Nu stătea de vorbă cu mine, abia îmi răspundea cînd mă adresam ei, mă alunga cînd mă apropiam de ea. În schimb, rîdea cu Robert cu rîsul ei ademenitor, îi vorbea cu volubilitate, se juca cu cîinele lui și în timp ce sîciia animalul, se freca înadins de stăpînul său. Îmi aminteam că în ziua cînd mă lăsase să o sărut întîia oară, adresasem un suris de recunoștință seducătorului necunoscut care determinase în ea o schimbare atît de adîncă și-mi simplificase atît de mult sarcina. Acum, mă gîndeam cu groază la el. Robert trebuie să-și fi dat seama că Albertine nu-mi era indiferentă, căci nu răspunse sîcîielilor ei, ceea ce-i stîrnise proasta dispoziție față de mine; apoi, el stătu de vorbă cu mine ca și cum am fi fost singuri, ceea ce, cînd ea își dădu seama de acest lucru, mă făcu să cresc în stima ei. Robert mă întrebă dacă n-aș vrea să încerc să găsesc, printre prietenii lui, pe cei ce mai erau în localitate și cu care cinam în fiecare seară la Doncières cînd îl vizitasem. Și cum el însuși aluneca spre genul pretențios și plictisitor pe care-l osîndea : „La ce bun să fi făcut pe seducătorul cu atîta stăruință, dacă nu vrei să-i mai revezi ?” Am refuzat propunerea, căci nu voiam să risc să mă depărtez de Albertine, dar și pentru că mă desprinsesem acum de ei. De ei, adică de mine. Dorim cu pasiune să existe o altă viață în care să fim la fel cu ceea ce sîntem pe pămînt. Dar nu ne gîndim că, chiar fără să așteptăm acea altă viață după cîțiva ani sîntem necredincioși, chiar

în viața aceasta, față de ceea ce am fost, față de ceea ce voiam să rămânem pe veci. Chiar fără să presupunem că moartea ne-ar schimba și mai mult decât aceste schimbări care se produc în răstimpul vieții, dacă am întâlni în cealaltă viață eul care am fost, am întoarce capul de la noi ca de la cei cu care am fost prieteni, dar pe care nu i-am mai văzut de mult — de pildă prietenii lui Saint-Loup cu care-mi plăcea atât de mult să mă întâlnesc în fiecare seară la *Fazanul de aur* — și a căror conversație n-ar fi acum pentru mine decât inoportună și stingheritoare. În această privință, și pentru că am preferat să nu mă duc să regăsesc ce-mi plăcuse acolo, o plimbare prin Doncières mi s-ar fi părut o preînchipuire a sosirii în rai. Omul visează mult despre rai sau mai degrabă despre numeroasele raiuri succesive, dar toate sînt, chiar înainte de a muri, niște paradisuri pierdute, sau în care te-ai simți pierdut. Robert ne lăsă în gară.

— S-ar putea să aștepti o oră, spuse el. Dacă o petreci aici, îl vei vedea fără îndoială pe unchiul meu Charlus care se va urca în curînd în trenul de Paris, cu zece minute înaintea trenului tău. Mi-am și luat rămas bun de la el, pentru că sînt silit să mă înapoiez înainte de plecarea trenului său. Nu i-am putut vorbi de tine, deoarece telegrama ta nu-mi sosise încă.

La învinuirile pe care i le-am adus Albertinei, după ce ne despărțisem de Saint-Loup, ea îmi răspunse că prin răceala ei față de mine, voise să șteargă, pentru orice eventualitate, ideea pe care și-ar fi putut-o face el, dacă m-ar fi văzut, în clipa în care trenul s-a oprit, aplecat spre ea și ținînd-o de mijloc. Saint-Loup observase într-adevăr această atitudine (nu-l zărisem, altfel

m-aş fi aşezat mai corect lângă Albertine) şi avu-
sesse timpul să-mi spună la ureche :

— Astea sînt acele fete întepate de care mi-ai vorbit şi care nu voiau să o frecventeze pe domnişoara de Stermaria pentru că găseau că avea apucături urîte ?

Îi spuseseam într-adevăr lui Robert, şi cu multă sinceritate, cînd mă dusesem de la Paris să-l văd la Doncières şi vorbeam despre Balbec, că nu este nimic de făcut cu Albertine, că este virtutea însăşi. Şi acum, cînd aflasem de mult, din proprie experienţă, că asta nu era adevărat, doream şi mai mult ca Robert să fi crezut că era adevărat. Mi-ar fi fost de ajuns să-i fi spus lui Robert că o iubesc pe Albertine. El era din acele fiinţe care ştiu să-şi refuze o plăcere ca să crute prietenului suferinţele pe care le-ar resimţi ca şi cum ar fi ale lor.

— Da, e foarte copilăroasă. Dar nu ştii nimic despre ea ? am adăugat îngrijorat.

— Nimic, afară de faptul că v-am văzut pozînd ca doi îndrăgostiţi.

— Atitudinea dumitale nu a şters nimic, i-am spus Albertinei, după ce ne-am despărţit de Saint-Loup.

— Adevărat, îmi spuse ea, am fost foarte stîngace, te-am supărat, şi sînt mai nenorocită ca dumneata din această pricină. Ai să vezi că n-o să mai fiu niciodată aşa ; iartă-mă, îmi spuse ea întinzîndu-mi mîna cu un aer trist. În clipa aceea, din fundul sălilor de aşteptare în care luasem loc, l-am văzut trecînd încet pe domnul de Charlus, urmat la oarecare depărtare de un hamal care-i ducea geamantanele.

La Paris, unde-l întîlneam numai pe la serate, nemişcat, strîns într-un frac negru, susţinut pe verticală de ţanţoşa lui ţinută, de avîntul său de a plăcea, de cascada conversaţiei sale, nu-mi

‘dădeam seama în ce măsură îmbătrânise. Acum, în costumul său deschis de călătorie care-l arăta mai gras, mergînd și fițiindu-se, legănînd un pîntec care lua proporții și un posterior aproape simbolic, lumina necruțătoare a zilei descompunea pe buze, în fard, în pudră de orez fixată cu cold-cream pe vîrful nasului, în negru pe mustățile vopsite a căror culoare de abanos contrasta cu părul încărunțit, tot ceea ce la lumina lămpilor ar fi părut că este tenul proaspăt al unui om încă tînăr.

În timp ce stam de vorbă cu el, dar pe scurt, din pricina trenului său, mă uitam la vagonul Albertinei ca să-i fac semn că nu voi întîrzia. Cînd am întors capul spre domnul de Charlus, el mă rugă să am bunătatea să chem pe un militar, o rudă de-a lui, care era de partea cealaltă a căii ferate ca și cum ar fi avut de gînd să se urce în trenul nostru, dar în sens invers, în direcția opusă Balbec-ului.

— Face parte din muzica regimentului, îmi spuse domnul de Charlus. Cum aveți norocul de-a fi destul de tînăr, iar eu neplăcerea de-a fi destul de bătrîn, ca să-mi puteți scuti oboseala de a traversa și a mă duce pînă acolo...

Mi-am făcut o datorie să mă duc spre ostașul pe care mi-l arătase și am văzut într-adevăr, după lirele brodate pe gulerul său, că era din orchestră. Dar în clipa în care era să-mi îndeplinesc comisionul, mare mi-a fost uimirea și, pot spune, plăcerea cînd l-am recunoscut pe Morel, fiul lacheului unchiului meu, care-mi amintea atîtea lucruri! Am uitat de comisionul domnului de Charlus:

— Cum, sînteți la Doncières ?

— Da, am fost încorporat la muzică, la baterii.

Dar mi-a dat acest răspuns pe un ton rece și trufaș. Devenise foarte afectat și firește că vederea mea, care-i amintea de profesiunea tatălui

său, nu-i era plăcută. Deodată, l-am văzut pe domnul de Charlus năpustindu-se asupra noastră. Întârzierea mea îl scosese pesemne din răbdări.

— Aș dori să ascult astă-seară puțină muzică, îi spuse el lui Morel fără vreo intrare în materie, dau 500 de franci pentru seara asta, poate ar prezenta vreun interes pentru vreunul din prietenii dumneavoastră, dacă aveți cîțiva la muzică.

Deși nu ignoram insolența domnului de Charlus, am fost uimit că n-a dat nici măcar bună ziua tînărului său prieten. Baronul nu-mi lăsă, de altminteri, nici timp de gîndire. Întinzîndu-mi mîna afectuos :

— La revedere, scumpul meu, îmi spuse el, ca să-mi dea să înțeleg că nu-mi rămînea decît să mă retrag. De altminteri, o lăsasem destul de mult singură pe scumpa mea Albertine.

— Vezi, i-am spus urcîndu-mă în vagon, viața petrecută la băi de mare și în călătorii mă face să înțeleg că teatrul lumii dispune de mai puține decoruri și de mai puțini actori decît „situații.“

— În legătură cu ce-mi spui una ca asta ?

— Pentru că domnul de Charlus, tocmai mă rugase să-i trimit pe un prieten al său, pe care în clipa aceasta l-am recunoscut pe peronul gării drept un prieten de-al meu.

Dar în timp ce spuneam asta, încercam să-mi dau seama cum putea cunoaște baronul disproporția socială între ei doi, lucru la care nu mă gîndisem. Mi-a trecut prin minte, la început, că datorită lui Jupien, a căruia fiică, după cîte ne aducem aminte, părea că se îndrăgostise de violonist. Ceea ce m-a uimit totuși este că, cu cinci minute înainte de a pleca la Paris, baronul voia să asculte muzică. Dar amintindu-mi de fiica lui Jupien, am început să descopăr că „recunoașterile“ ar tălmăci, dimpotrivă, o parte însemnată din viață, dacă am

putea ajunge pînă la romanțiosul autentic, cînd deodată am avut o străfulgerare și am înțeles că fusesem foarte naiv. Domnul de Charlus nu-l cunoștea cîtuși de puțin pe Morel, nici Morel pe domnul de Charlus care, uluit dar și intimidat de ostașul care purta totuși numai niște lire, în emoția lui mă rugase să i-l trimit pe acela pe care nu bănuia că-l cunoșteam. În orice caz, oferta celor 500 de franci înlocuise pesemne la Morel lipsa de legături anterioare, căci i-am văzut cum continuau să stea de vorbă, fără să-și dea seama că se aflau lîngă vagonul nostru. Și amintindu-mi de chipul în care domnul de Charlus se îndreptase spre Morel și spre mine, i-am prins asemănarea cu unele din rudeniile sale, cînd culegeam vreo femeie de pe stradă. Numai că obiectul vizat avea alt sex. Cu începere de la o anumită vîrstă, și chiar dacă în noi se săvîrșesc evoluții diferite, cu cît devii tu însuți, cu atît trăsăturile de familie se accentuează. Căci natura, în timp ce combină armonios desenul tapiteriei sale, întrerupe monotonia compoziției grație varietății figurilor interceptate. De altminteri, aroganța cu care domnul de Charlus îl măsurase pe violonist e relativă, potrivit punctului de vedere din care judeci. Ar fi fost recunoscută de trei sferturi din oamenii de lume care se înclinau, dar nu de prefectul de poliție care, cîțiva ani mai tîrziu, îl puse sub supraveghere.

— Trenul de Paris s-a anunțat, domnule, spuse hamalul care ducea geamantanele.

— Dar nu iau trenul, du-le la biroul de păstrare, ce dracu ! spuse domnul de Charlus dînd 20 de franci hamalului uluit de brusca schimbare și fermecat de bacșiș. Generozitatea aceasta atrase o florăreasă.

— Luați garoafe, iată ce trandafir frumos, domnule, o să vă aducă noroc. Domnul de Charlus, care-și pierduse răbdarea, îi întinse doi franci în schimbul cărora femeia îi oferî bîneconvîntările și din nou florile ei.

— Doamnă, dacă ar putea să ne lase în pace — spuse domnul de Charlus adresîndu-se cu un ton ironic și plîngător, și ca un om enervat, lui Morel, în care găsea oarecare plăcere cerîndu-i sprijinul — ceea ce avem să ne spunem este și așa destul de complicat.

Poate din pricină că funcționarul din stație fiind destul de aproape, domnul de Charlus nu ținea să aibă mulți auditori, poate că aceste fraze incidente îngăduiau timidității sale trufase să n-atace de-a dreptul cererea de întîlnire. Muzicantul, întorcîndu-se cu un aer deschis, poruncitor și hotărît spre florăreasă, ridică spre ea o palmă care o alunga și-i dădea a înțelege că nimeni n-avea nevoie de florile ei și că nu-i rămînea decît s-o șteargă cît mai repede. Domnul de Charlus privi cu încîntare acest gest autoritar și bărbătesc, mînuit de o mîină grațioasă pentru care ar fi trebuit să fie încă prea greoi, prea brutal și masiv, cu o hotărîre și o suplete precoce care dădeau acestui adolescent încă imberb aerul unui tînăr David în stare să ia asupra-și o luptă împotriva lui Goliath. Admirația baronului se îmbina, fără să vrea, cu acel suris pe care-l încercăm cînd vedem la un copil o expresie de o gravitate ce-i depășește vîrsta. „Iată unul care aș vrea să mă însoțească în călătoriile și să mă ajute în treburile mele. Cît mi-ar simplifica viața!“ își spuse domnul de Charlus.

Trenul de Paris (în care baronul nu se sui) plecă. Apoi ne-am urcat în trenul nostru, Alber-

tine și cu mine, fără să fi știut ce deveniseră domnul de Charlus și Morel.

— Nu trebuie să ne mai certăm niciodată, iartă-mă, îmi spuse din nou Albertine, făcînd aluzie la incidentul cu Saint-Loup. Trebuie să fim totdeauna drăguți unul cu altul, îmi spuse ea cu bunătate. Iar în ce privește prietenul dumitale Saint-Loup, dacă crezi că mă interesează cîtuși de puțin, te înșeli. Îmi place doar că are aerul că ține la tine atît de mult.

— E un băiat foarte bun, i-am spus, ferindu-mă să-i atribui lui Robert însușiri superioare închipuite, așa cum n-aș fi întîrziat s-o fac din prietenie pentru el, dacă aș fi fost cu oricine alta decît Albertine. E o ființă minunată, sinceră, devotată, leală pe care te poți bizui oricînd. Spunînd acestea, mă mărgineam reținut de gelozie, să spun adevărul cu privire la Saint-Loup, dar spuneam totuși lucruri adevărate. Dar acest adevăr se exprima întocmai în aceiași termeni de care se slujise doamna de Villeparisis vorbindu-mi de el cînd încă nu-l cunoșteam, cînd mi-l închipuiam atît de deosebit, atît de mîndru și-mi spuneam: „Lumea afirmă că e bun pentru că e un mare senior“. De asemenea cînd ea îmi spusese: „Ar fi atît de fericit“, mi-am închipuit că aceste cuvinte ale mătușii lui erau doar pură banalitate mondenă, menite să mă măgulească. Și-mi dădusem, mai tîrziu, seama că mi le spusese cu sinceritate, gîndindu-se la ceea ce mă interesa, la lecturile mele, și pentru că știa că tocmai acestea îi plăceau lui Saint-Loup, așa cum avea să mi se întîmple să spun sincer cuiva care scriind istoria strămoșului său la Rochefoucauld, autorul *Maximelor* și care va fi vrut să se ducă să-i ceară sfaturi lui Robert: „Ar fi atît de fericit“. Căci învățasem să-l cunosc. Dar

cînd l-am văzut întîia dată, nu crezusem că o inteligență înrudită cu a mea s-ar fi putut învălui în atîta eleganță exterioară de veșminte și atitudine. Judecînd după aparențele sale, crezusem că e de altă specie. Acum Albertine era aceea care, poate pentru că Saint-Loup din bunătate pentru mine fusese atît de rece cu ea, îmi spusese ceea ce gîndisem altădată : „Ah ! e atît de devotat ! Bag de seamă că găsești totdeauna toate virtuțile celor ce sînt din foburgul Saint-Germain“. Or, că Saint-Loup făcea parte din foburgul Saint-Germain era un lucru la care nu mă gîndisem nici o singură dată în răstimpul acestor ani, în care lepădîndu-și superioritatea îmi manifestase virtuțile. Schimbare de perspectivă ca să privești ființele, mai izbitoare în prietenie decît în simplele legături sociale, dar cu atît mai mult în dragoste, unde dorința așază la o scară atît de mare, sporește în astfel de proporții cele mai mici semne de răceală, încît mi-a trebuit cu mult mai puțin decît aceea pe care o avusese la prima vedere Saint-Loup, ca să cred la început că Albertine mă disprețuiește, ca să-mi închipuiesc că prietenii ei erau niște făpturi minunate și neumane și ca să nu atribui decît indulgenței pe care o manifesti frumuseții și unei anumite eleganțe, părerea lui Elstir cînd îmi spunea despre mica bandă cu același sentiment ca și doamna de Villeparisis despre Saint-Loup : „Sînt niște fete de ispravă“. Or, această părere nu mi-aș fi dat-o bucuros cînd am auzit-o pe Albertine spunînd :

— În orice caz, devotat sau nu, nădăjduiesc să nu-l mai revăd, de vreme ce ne-a făcut să ne certăm. Nu trebuie să ne mai certăm. Nu e plăcut.

De vreme ce mi s-a părut că-l dorește pe Saint-

Loup, mă simțeam vindecat o vreme de ideea că-i plac femeile, ceea ce mi se părea de neîmpăcat. Și în fața mantalei de ploaie a Albertinei în care mi se părea transformată în altă persoană, neobosită rătăcitoare din zilele ploioase, manta care, lipită, elastică și cenușie în acest moment, părea că-i apără mai puțin rochia de apă decît ar fi fost udată de ea și care se lînea de trupul prietenei mele ca să-i scoată și mai mult în relief formele bune pentru un sculptor, i-am smuls această tunică ce îmbrățișa cu gelozie un sîn dorit și atrăgînd-o pe Albertine spre mine :

— Dar nu vrei, călătoare leneșă, să visezi pe umărul meu pe care să-ți sprijini fruntea ? i-am spus luîndu-i capul în mîini și arătîndu-i marile livezi, inundate și mute care se întindeau, în seara ce se lăsa, pînă la orizontul mărginit de lanțurile paralele ale vilcelor depărtate și albastrii.

A treia zi, în faimoasă miercuri, în același mic tren în care mă urcasem la Balbec ca să mă duc să cinez la Raspelière, țineam mult să nu-l pierd pe Cottard la Graincourt-Saint-Vast, unde alt telefon al doamnei Verdurin îmi spusese că-l voi putea întîlni. Urma să se urce în trenul meu și să-mi indice unde să cobor ca să găsesc trăsurile trimise de la Raspelière la gară. Cum micul tren nu oprea decît o clipă la Graincourt, prima stație după Doncières, m-am postat dinainte în fața ușii, atît de mult mă temeam ca nu cumva să nu dau de Cottard sau să nu fiu văzut de el. Temeri zadarnice ! Nu-mi dădusem seama de măsura în care micul clan își formase „obișnuinții” după același calapod ; aceștia fiind și în mare

ținută de seară, așteptînd pe peron, puteau fi de îndată recunoscuți după un anumit aer de siguranță, de eleganță și de familiaritate, după privirile care străbăteau, ca un spațiu gol în care atenția nu e reținută de nimic, rîndurile strînse ale publicului de rînd, pîndeau sosirea vreunui obișnuit care se urcase în tren la stația precedentă și fremătau de conversația ce avea să vină. Acest semn de oameni aleși, cu care obișnuința de a cina împreună însemnase pe membrii micului grup, nu-i deosebea numai cînd, numeroși, în putere, erau masați, făcînd o pată mai strălucitoare în mijlocul turmei călătorilor — căreia Brichot îi spunea „pecus“¹ — pe ale căror fețe întunecate nu puteai citi nici o noțiune cu privire la Verdurini, nici o nădejde de a cina vreodată la Raspelière. De altminteri, acești călători de rînd ar fi fost mai puțin interesați decît mine dacă ai fi rostit în fața lor — și cu toată faima pe care unii o dobîndiseră — numele acestor credincioși de care mă miram cînd îi vedeam continuînd să cîneze în oraș, cită vreme mulți din ei făceau acest lucru, după povestirile pe care le auzisem, înaintea nașterii mele, într-o epocă în același timp destul de îndepărtată și destul de vagă ca să fiu ispitit să-i exagerez și mai mult depărtarea. Contrastul nu numai dintre continuarea existenței lor, dar dintre plinătatea forței lor și nimicirea atîtor prieteni pe care îi și văzusem, ici și colo, dispărînd, îmi dădea același sentiment pe care-l încercăm cînd citim la „ultima oră“ din gazete vestea la care ne așteptăm mai puțin, de pildă, aceea a unui deces prematur și care ni se pare întîmplător, pentru că pricinile al căror rezultat este ne-au rămas

¹ Prost, vită (lat.).

necunoscute. Sentimentul anume că moartea nu atinge uniform toți oamenii, și că un val mai înaintat al fluxului ei tragic trăște după sine o existență situată la nivelul celorlalte pe care valurile următoare le vor cruța încă mult timp. Vom vedea, de altminteri, mai târziu că diversitatea morților care circulă nevăzut sînt pricina neașteptatului deosebit pe care-l înfățișează necroloagele din ziare. Apoi vedeam că, cu timpul, nu numai însușirile reale pot coexista cu cea mai mare vulgaritate în conversație, se dezvăluie și se impun, dar că și unii indivizi mediocri ajung în acele locuri înalte legate în închipuirea copilăriei noastre de vreunii bătrîni vestiți, fără să mă gîndesc că, peste cîtiva ani, aceasta se va întîmpla cu discipolii lor ajunși maeștri și care inspiră acum respectul pe care îl încercau ei odinioară. Dar dacă numele credincioșilor nu erau cunoscute aceluia „pecus“, înfățișarea lor îi desemna totuși în ochii lui. Chiar în trenul (cînd întîmplarea treburilor avute în timpul zilei îi aduna laolaltă) care n-avea să culeagă la o stație următoare decît vreun răzleț, vagonul în care erau adunați, indicat de cotul sculptorului Ski, pavoazat cu „Le Temps“ al lui Cottard, înflorea de departe ca un vagon de lux și culegea, la gara voită, camaradul întîrziat. Singurul căruia ar fi putut să-i scape, din cauză că era pe jumătate orb, aceste semne pline de făgăduială, era Brichot. Dar unul din obișnuți îndeplinea de bunăvoie față de orb funcția de pîndar, și îndată ce i se zărea pălăria de paie, umbrela-i verde și ochelari-i albaștri, era îndrumat cu bunătațe și în grabă spre compartimentul ales. De aceea era nemaipomenit ca vreun credincios, afară de cazul în care ar fi trezit cele mai grave bănuieli

că a chefuit, sau n-ar fi venit cu trenul, să nu se fi întâlnit cu ceilalți în drum. Uneori se întâmpla contrariul : un credincios avusese să meargă destul de departe în cursul după-amiezii și, prin urmare, era silit să facă o parte din parcurs singur înainte să se fi întâlnit cu grupul ; dar, chiar astfel izolat, singur din specia lui, de cele mai multe ori nu întârzia să producă oarecare efect. Viitorul spre care se îndrepta îl desemna persoanei care ședea pe banca din față, care-și spunea : „Trebuie să fie cineva“ și deosebea, fie în jurul pălăriei mari a lui Cottard sau a sculptorului Ski, o vagă aureolă și era numai în parte uimită când, la stația următoare, o mulțime elegantă, dacă era capătul călătoriei lor, îl întâmpina pe credincios la ușa vagonului și se îndrepta cu el spre una din trăsurile care așteptau, salutați foarte respectuos de funcționarul din Denville, sau, dacă lucrurile se petreceau într-o stație intermediară, năvălea în compartiment. Ceea ce și făcu, și în grabă, căci mulți sosiseră cu întârziere, tocmai în clipa în care trenul, de acum în gară, era să plece, trupa pe care Cottard o mîna în pas alergător spre vagonul de la ale cărui ferestre deslușise semnele mele. Brichtot, care se afla printre credincioși, devenise tot mai devotat față de alții a căror sînguință scăzuse. Vederea lui care scădea progresiv, îl silea chiar la Paris să renunțe din ce în ce mai mult să mai lucreze seara. De altminteri, avea puțină simpatie pentru Sorbona cea nouă unde umanismul începea să fie biruit de ideile de precizie științifică după modelul german. Se mărginea acum exclusiv la cursurile lui și la juriile examinătorii ; de aceea putea consacra mult mai mult timp mondenității, adică seratelor ce aveau loc la

Verdurini, sau celor pe care le oferea, uneori, Verdurinilor cutare sau cutare credincios tremurînd de emoție. E' adevărat că în două rînduri dragostea era cît pe-aici să reușească ceea ce lucrările sale nu mai erau în stare : să-l desprindă pe Brichot de micul clan. Dar doamna Verdurin care „era cu ochii în patru“, și, de altminteri, se obișnuise cu acest lucru în interesul salonului ei, sfîrșise prin a găsi o plăcere dezinteresată în acest soi de drame și de execuții, îl învrăjbise iremediabil cu persoana primejdioasă, căci, după cum spunea, știa „să pună rînduială în toate“ și „să ardă rana cu fierul roșu“. Ceea ce îi fusese cu atît mai ușor cu cît una din persoanele primejdioase era doar spălătoreasa lui Brichot, și doamna Verdurin care-l vizita uneori pe profesor în apartamentul său de la etajul al cincilea, stacojiu de orgoliu cînd ea găsea de cuviință să urce aceste etaje, n-avusese decît să dea afară pe această femeie de nimic. „Cum se poate, îi spusese Patroana lui Brichot, o femeie ca mine vă face cîntea să vă viziteze și dumneavoastră primiți asemenea muiere?“ Brichot nu uitase niciodată serviciul pe care i-l făcuse doamna Verdurin împiedicîndu-i bătrînețea să se năruie în tină și-i era din ce în ce mai devotat, în timp ce, prin contrast cu această înflorire a afecțiunii și poate din pricina ei, Patroana începea să se scîrbească de un credincios prea ascultător și de a cărui ascultare era dinainte sigură. Dar Brichot trăgea din intimitatea lui cu Verdurinii o strălucire care-l deosebea de toți colegii lui de la Sorbona. Ei erau uluiți de povestirile lui despre cînele la care ei nu vor fi invitați niciodată, de mențiunile în reviste sau de portretul expus la Salon, făcute de cutare scriitor sau

de cutare pictor vestit al cărui talent îl apreciau titularii celorlalte catedre de la Facultatea de litere, dar a cărui atenție n-aveau nici un sort să o atragă, în sfârșit prin însăși eleganța cu care se îmbrăca filozoful monden, eleganță pe care o confundaseră la început cu neglijența pînă ce colegul lor le explicase cu bunăvoință că jobenul trebuie pus jos, în cursul unei vizite, și nu se poartă la cîinele de la țară, oricît de elegante ar fi ele, unde trebuie înlocuit cu pălărie moale, care se potrivește de minune cu smokingul. În primele clipe, după ce micul grup năvălise în vagon, nici n-am putut vorbi cu Cottard care își pierduse răsuflarea nu atît pentru că fugise ca să nu scape trenul, ci pentru că se minuna că-l prinsese tocmai la timp. Încerca, de pe urma acestui fapt, mai mult decît bucuria de a fi reușit, aproape ilaritatea unei farse hazlii.

— Ah! e bună! spuse el cînd își reveni. Ba mai mult, drace, iată 'ce se cheamă să sosești la țanc, adăugă el clipind din ochi, nu ca să întrebe dacă expresia este cea bună, căci siguranța îl copleșea acum, dar de mulțumire. În sfârșit, reuși să mă prezinte celorlalți membri ai micului clan. Eram plictisit văzînd că aproape toți erau în ținuta căreia i se spune la Paris smoking. Uitasem că Verdunului începeau o evoluție sfioasă spre lume, încetinită de afacerea Dreyfus, accelerată de muzica „nouă”, evoluție pe care, de altminteri, o dezmințeau și pe care vor continua să o dezmință pînă ce va fi reușit, ca acele obiective militare pe care un general nu le anunță decît după ce le-a atins, astfel încît să n-aibă aerul că a fost bătut dacă nu izbuște să le atingă. La rîndul ei, lumea era pregătită să-i adopte. Unii, îi mai considerau drept

oameni la care nu se duce nimeni din societate, dar care nu încearcă nici un regret de pe urma acestui fapt. Salonul Verdurin trecea drept un templu al Muzicii. Se spunea că Vinteuil se inspira și fusese încurajat aici. Dar dacă Sonata lui Vinteuil rămânea pe de-a-ntregul neînțeleasă și aproape necunoscută, numele lui, rostit ca acela al unuia din cei mai mari compozitori contemporani, exercita un prestigiu extraordinar. În sfârșit, cum unii tineri din foburg își dăduseră seama că trebuie să fie tot atât de instruiți ca burghezii, trei din ei învățară muzica și Sonata lui Vinteuil se bucura în ochii lor de o mare reputație. Când ajungeau acasă, vorbeau de ea cu mama lor inteligentă care-i îndemnase să se cultive. Și, interesându-se de studiile fiilor lor, mamele priveau la concert, cu oarecare respect, pe doamna Verdurin în loja ei de rangul întâi, care urmărea partitura. Până acum această mondenitate latentă a Verdurinilor se traducea numai prin două fapte. Pe de o parte, doamna Verdurin spunea despre principesa de Caprarola: „Ah! asta-i măcar inteligentă, e o femeie plăcută. Nu pot suferi imbecilii, oamenii care mă plictisesc mă înnebunesc.” Ceea ce ar fi dat de gândit cuiva, oricât de puțin subțire, că principesa de Caprarola, femeie din lumea cea mai mare, ar fi vizitat-o pe doamna Verdurin. Ba chiar îi rostise numele cu prilejul unei vizite de condoleanțe pe care i-o făcuse doamnei Șwann după moartea soțului ei și o întrebase dacă-i cunoaște.

— Cum ați spus? răspunse Odette, cu un aer deodată trist.

— Verdurin.

— Ah! știu, urmă ea cu deznădejde, nu-i cunosc, sau mai degrabă îi cunosc fără să-i cunosc,

sînt oameni pe care i-am văzut altădată pe la prieteni, e mult de atunci, sînt oameni plăcuți.

După plecarea principesei de Caprarola, Odette ar fi vrut să fi spus numai adevărul. Dar minciuna imediată nu era produsul socotelilor, ci destăinuirea temerilor, dorințelor ei. Nu nega ceea ce ar fi fost abil să nege, ci ceea ce ar fi vrut să nu fie, chiar dacă interlocutorul ar urma să afle peste o oră că e adevărat. Curînd își redobîndi siguranța și o luă înaintea întrebărilor spunînd, ca să n-aibă aerul că se teme de ele : „Doamna Verdurin, dar cum, am cunoscut-o foarte bine“, cu simularea unei umilințe, ca o cucoană mare care povestește că s-a suit într-un tramvai. „De cîtva timp se vorbește mult de Verdurini“, spunea doamna de Souvré. Iar Odette răspundea cu un dispreț surîzător de ducesă : „Da, mi se pare că într-adevăr se vorbește mult de ei. Așa se întîmplă, din cînd în cînd oamenii noi pătrund în societate“, fără să se gîndească că ea însăși era una din cele mai noi ajunse.

— Principesa de Caprarola a cinat la ei, urmă doamna de Souvré.

— Ah ! răspunse Odette, nu mă miră. Lucrurile astea încep totdeauna cu principesa de Caprarola, apoi vine rîndul alteia, de pildă contesa de Molé.

Spunînd asta, Odette avea aerul unui profund dispreț pentru aceste două cucoane mari care aveau obiceiul să facă safteaua saloanelor care abia se deschisese. După tonul ei își dădea seama că pe ea, Odette, ca și pe doamna de Souvré, n-ai reuși să le pui în asemenea situații nedemne.

După ce doamna Verdurin dăduse certificat de inteligență principesei de Caprarola, al doilea

semn că Verdurinii erau conștienți de viitorul lor, este că (fără să o fi cerut formal, bineînțeles) doreau nespus ca lumea să vină la cină în smoking; domnul Verdurin ar fi putut fi salutat acum fără rușine de nepotul său, cel ce era „la ananghie“.

Printre cei ce se urcaseră în vagonul meu la Graincourt, se afla Saniette care fusese odinioară izgonit de la Verdurini de vărul său Forcheville, dar se întorsese. Cusururile lui, din punct de vedere al vieții mondene, erau altădată — în ciuda însușirilor lui superioare — cam de același soi ca și cele ale lui Cottard, sfiala, dorința de a plăcea, stăruința zadarnică de a reuși. Dar dacă vința, făcându-l pe Cottard să ia (dacă nu la Verdurini, unde, datorită sugestiei pe care vechile clipe le exercită asupra noastră când ne regăsim într-un mediu cu care sîntem obișnuiți, rămăsese același, cel puțin față de clientela lui, în serviciul său de la spital, la Academia de Medicină) aerele de răceală, de dispreț, de gravitate care se accentuau în timp ce debita în fața elevilor lui binevoitori calambururile sale, săpase un adevărat șanț între Cottard-ul de acum și cel din trecut, aceleași cusururi se exagerau dimpotrivă la Saniette, pe măsură ce încerca să scape de ele. Dîndu-și seama că plictisea adesea, că nu este ascultat, în loc de a încetini, așa cum ar fi făcut Cottard, de a forța atenția prin autoritate, nu numai că încerca printr-o întorsătură glumeată să i se ierte întorsătura prea serioasă a conversației sale, dar își grăbea debutul, înlătura dificultățile, se folosea de prescurtări ca să pară mai puțin lung, mai familiar cu lucrurile despre care vorbea, și reușea numai să pară interminabil, făcîndu-se de neînțeles.

Siguranța lui nu era ca aceea a lui Cottard care-și îngheța bolnavii, care răspundeau celor ce-i lăudau politețea în lume : „Nu mai e același om cînd te primește în cabinetul său, cînd stai în lumină și el în umbră cu ochii sfredelitori.” Simțea că politețea lui nu impunea, că ascundea prea multă sfială, că o nimica toată era în stare să o pună pe goană. Saniette, căruia prietenii îi spusese totdeauna că n-are destulă încredere în sine, și care vedea într-adevăr că unii oameni pe care cu drept cuvînt îi considera inferiori obțineau lesne succesele care-i erau refuzate, nu mai începea să povestească o întîmplare fără să suridă de hazul ei, temîndu-se că un aer serios nu i-ar pune îndeajuns în valoare marfa. Uneori cînd se dădea crezare comicului pe care el însuși avea aerul să-l găsească în ceea ce avea să spună, i se făcea favoarea unei tăceri generale. Dar povestirea dădea greș. Un musafir cu inimă bună îi strecura uneori lui Saniette încurajarea particulară, aproape tainică a unui suris de aprobare, pe care o făcea să-i parvină pe furiș, fără să trezească atenția, așa cum ți se strecoară un bilet. Dar nimeni nu îndrăznea să-și asume răspunderea, să-și arate adeziunea printr-un hohot de rîs. Mult timp după ce povestea se sfîrșise și dăduse greș, Saniette, deznădăduit, își surîdea singur, ca și cum ar fi gustat în ea și pentru sine desfătarea pe care simula că o găsește îndestulătoare și pe care ceilalți n-o simțiseră.

Iar sculptorul Ski, căruia i se spunea astfel din pricina greutateii de a i se pronunța numele polonez, și pentru că el însuși afecta, de cînd trăia într-o anumită societate, că nu vrea să fie confundat cu unele rude foarte bine ajunse dar cam plicticoase și foarte numeroase, avea, la pa-

truzeci și cinci de ani și foarte urît, un soi de ștrengărie, de fantezie visătoare pe care o păstrase pentru că fusese pînă la vîrsta de zece ani cel mai încîntător copil minune din lume, odorul tuturor doamnelor. Doamna Verdurin pretindea că este mai artist decît Elstir. Nu avea, de altminteri, cu acesta decît asemănări pur exterioare. Dar era de ajuns ca Elstir, care se întilnise o dată cu Ski, să aibă pentru el repulsia adîncă pe care ne-o inspiră, mai mult decît ființele care ne sînt cu totul opuse, acelea ce seamănă mai puțin bine cu noi, în care se așterne ceea ce avem mai rău, cusururile de care ne-am vindecat, și ne amintesc în chip supărător ceea ce am putut părea altora, înainte de a fi ajuns ceea ce sîntem. Dar doamna Verdurin credea că Ski are mai mult temperament decît Elstir, pentru că avea aptitudini pentru orice artă și era convinsă că această înclinare ar fi putut fi împinsă pînă la talent, dacă el ar fi fost mai puțin leneș. Lenea i se părea Patroanei un dar în plus, fiind contrariul muncii, pe care o credea a fi soarta ființelor lipsite de geniu. Ski picta orice voiai, pe butoni de manșetă' sau pe pervazul ușilor. Cînta cu o voce de compozitor, cînta din memorie dînd pianului impresia de orchestră, mai puțin din pricina virtuozității lui decît prin notele joase, false care arătau neputința degetelor de a indica cum că aici este locul unui trombon pe care, de altminteri, îl imita din gură. Căutîndu-și cuvintele cînd vorbea ca să te facă să crezi într-o impresie ciudată, în același chip în care făcea să întîrzie un acord căruia îi dădea drumul mai tîrziu, spunînd : „Ping“, ca să facă simțite alămurile, trecea drept uimitor de inteligent, dar ideile lui se reduceau

În realitate la două sau trei extrem de scurte. Plictisit de reputația lui de fantezist, își pusese în cap să arate că este un om practic, pozitiv ; de aceea vădea o simulare triumfătoare, de falsă precizie, de fals bun simț, agravate pentru că n-avea nici urmă de memorie și informații totdeauna inexacte. Mișcările capului, gîtului, picioarelor lui ar fi fost grațioase, dacă ar mai fi avut nouă ani, cîrlionții aurii, un guler mare de dantelă și cizmulițe roșii de piele. Sosind mai devreme cu Cottard și Brichot la gara din Graincourt, îl lăsaseră pe Brichot în sala de așteptare și se duseseră să facă o mică plimbare. Cînd Cottard voise să se întoarcă, Ski răspunsese : „Dar nimic nu ne zorește. Azi nu e rîndul trenului local, ci al trenului departamental.“ Încîntat de efectul pe care această nuanță de precizie o producea asupra lui Cottard, adăugă, vorbind despre el însuși : „Da, pentru că lui Ski îi plac artele, pentru că modelează lutul, lumea crede că nu e practic. Nimeni nu cunoaște linia mai bine decît mine.“ Cu toate acestea, se întorseseră spre gară cînd, zărind pe neașteptate fumul micului tren care sosea, Cottard, care scoase un urlet, strigase : „Nu ne mai rămîne decît s-o luăm la fugă.“ Într-adevăr, sosiseră tocmai la timp, căci deosebirea dintre trenul local și cel departamental nu existase decît în mintea lui Ski.

— Dar principesa nu e în tren ? întrebă cu o voce vibrantă Brichot ai cărui ochelari enormi, strălucitori ca acele reflectoare pe care laringologii și le prind pe frunte ca să lumineze gîtlejul bolnavilor lor, parcă-și împrumutaseră viața ochilor profesorului, și poate din cauza strădaniei sale de a-și acomoda vederea cu ei, păreau, chiar

în momentele cele mai neînsemnate, că privesc ei înșiși cu o atenție susținută și o statornicie extraordinară. De altminteri boala, luîndu-i din ce în ce vederea lui Brichot, îi destăinuise frumusețile acestui simț, după cum trebuie adesea să ne despărțim de un obiect, să-l dăruim drept pildă, ca să-l privim, să-l regretăm, să-l admirăm.

— Nu, nu, principesa s-a dus să însoțească pînă la Mainville niște invitați ai doamnei Verdurin care luau trenul de Paris. S-ar putea ca doamna Verdurin care avea treabă la Saint-Mars, să fie cu ea ! Astfel încît ar călători cu noi și am fi împreună, ce lucru plăcut ! Dar trebuie să deschidem ochii la Mainville și încă bine ! Ah ! nu face nimic, se poate spune că era cît pe-aci să scăpăm căruța. Cînd am văzut trenul am înmărmurit. E ceea ce se spune să ajungi la momentul oportun. Vă dați seama ce s-ar fi întîmplat dacă am fi scăpat trenul ? Cum ar fi rămas doamna Verdurin, văzînd că trăsurile s-au întors fără noi ? Tablou ! adăugă doctorul care nu-și revenise încă din emoție. Iată o boroboață care nu e de loc banală. Brichot, ce spuneți de mica noastră escapadă ? întrebă doctorul cu oarecare mîndrie.

— Pe legea mea, răspunse Brichot, într-adevăr, dacă ați fi pierdut trenul, ar fi fost, așa cum ar fi spus răposatul Villemain¹, o mare boroboață !

Dar eu, distrat încă din primele clipe de lumea aceasta pe care n-o cunoșteam, mi-am adus deodată aminte de ceea ce-mi spusese Cottard în sala de dans a Cazinoului, și ca și cum o verigă nevăzută ar fi putut lega un organ și imaginile

¹ Profesor la Sorbona (1790—1879).

amintirii, cea a Albertinei care-și sprijinea sinii de cei ai Andréi îmi pricinui o mare durere în inimă. Durerea nu dură; ideea legăturilor cu puțință dintre Albertine și femeii nu mi se mai părea posibilă din ajun, când avansurile pe care prietena mea le făcuse lui Saint-Loup treziseră în mine o gelozie nouă care mă făcuse să o uit pe cea dintâi. Aveam naivitatea celor ce cred că un gust exclude, prin forța lucrurilor, altul. La Harambouvillle, cum trenul era ticsit, un fermier în bluză albastră, care avea bilet de clasa a treia, urcă în compartimentul nostru. Doctorul, fiind de părere că principesa nu putea fi lăsată să călătorească cu el, chemă pe conductor, îi arată legitimația de medic al unei mari companii de căi ferate și-l sili pe conductor să-l dea jos pe fermier. Scena aceasta displăcu și alarmă în asemenea măsură sfiala lui Saniette, încît îndată ce văzu că începe, temîndu-se, din pricina mulțimii de țăranii care se aflau pe peron, să nu ia proporțiile unei răscoale, se prefăcu că-l doare stomacul și ca să nu fie învinuit că avea partea lui de răspundere în violența doctorului, se strecură pe coridor simulînd că ar căuta ceea ce Cottard numea un „Water“. Dar negăsind ceea ce căuta, admira peisajul din capătul celălalt al „întortochiatului“.

— Dacă abia debutați la doamna Verdurin, domnule, îmi spuse Brichot, care ținea să-și arate unui „nou“ talentele, veți vedea că nu există un mediu în care să guști mai bine „plăcerea de a trăi“, așa cum spunea unul din inventatorii dilettantismului, al lui puțin-îmi-pasă, al multor cuvinte în „ism“ la modă la snoabele noastre; vreau să spun domnul principe de Talleyrand.

Căci, atunci cînd vorbea de acești mari seniori

care aparțineau trecutului, găsea că e spiritual și în „culoarea epocii“ să le precedeze titlul de „domnul“, și spunea domnul duce de La Rochefoucauld, domnul cardinal de Retz, căruia îi zicea din cînd în cînd : „Acest *struggle for life*¹ de Gondi², acest boulangiste³ de Marcillac“. Și nu pierdea niciodată prilejul să spună cu un suris de Montesquieu cînd vorbea despre el : „Domnul președinte Secondat de Montesquieu.“ Pe un om de lume spiritual l-ar fi plictisit acest pedantism care mirosea a școală. Dar în manierele desăvîrșite ale unui om de lume care vorbește de un principe există și un pedantism care trădează altă castă, aceea care face să precedeze numele lui Wilhelm de „împăratul“ sau vorbește unei altețe la persoana a treia. „Ah ! ăsta, urmă Brichot, vorbind despre «domnul principe de Talleyrand», trebuie să ne plecăm adînc în fața lui. E un strămoș.

— E un mediu fermecător, îmi spuse Cottard, veți găsi cîte puțin din toate, căci doamna Verdurin nu e exclusivistă ; sînt savanți vestiți ca Brichot, marea nobilime ca, de pildă, principesa Sherbatoff, o cucoană mare, rusoaică, prietenă cu marea ducesă Eudoxia, pe care o vizitează chiar în orele cînd aceasta nu primește pe nimeni.

Într-adevăr, marea ducesă Eudoxia nedorind ca principesa Sherbatoff, pe care nimeni n-o mai primea de mult, să vină la ea cînd ar fi putut să aibă lume, n-o primea decît foarte devreme, dimineața, cînd alteța nu era în tovărășia nici unui prieten căruia i-ar fi fost tot atît de neplăcut să

¹ Acel ce luptă pentru viață (engl.).

² Cardinalul de Retz făcea parte din familia Gondi din Florența.

³ Partizan al generalului Boulanger.

se întâlnească cu principesa, după cum ar fi stingerit-o și pe ea. Cum de vreo trei ani, îndată ce pleca întocmai ca o manicuristă, de la marea ducesă, doamna Sherbatoff se ducea la doamna Verdurin care abia se trezea din somn, și n-o mai părăsea, se poate spune că fidelitatea principesei o întrecea cu mult chiar pe aceea a lui Brichot, totuși atât de asiduu la aceste miercuri unde-i plăcea să se creadă, la Paris, un soi de Chateaubriand la Abbaye-au-Bois¹, și unde la țară i se părea că ajunge echivalentul a ceea ce putea fi la doamna du Châtelet² acela căruia îi spunea totdeauna (cu o răutate și o satisfacție de literat): „domnul de Voltaire.“

Lipsa ei de legături îi îngăduise principesei Sherbatoff să manifeste, de cîtiva ani, Verdurinilor o credință care făcea din ea mai mult decît o „credincioasă“ obișnuită, credincioasa-tip, idealul pe care doamna Verdurin îl crezuse mult timp inaccesibil și pe care, ajungînd la vîrsta la care începea să îmbătrînească, îl găsea în sfîrșit întruchipat în acest nou recrut feminin. Oricît de mult ar fi chinuit-o gelozia pe Patroană, era cu neputință ca cel mai asiduu credincios al ei să nu fi „chiulit“ o dată. Cei mai casnici se lăsau ispitiți de o călătorie; cei mai stăpîniți, aveau cîte o aventură; cei mai sănătoși se puteau îmbolnăvi de gripă, cei mai leneși să fie concentrați patru săptămîni, cei mai indiferenți să se ducă să închidă ochii mamei lor muribunde. Doamna Verdurin le spunea atînci în zadar, asemenea împărătesei romane, că ea este singurul

¹ Numele unei mînăstiri din Paris unde a locuit Madame de Récamier.

² Marchiza du Châtelet (1706—1749), prietena și inspira-toarea lui Voltaire.

general căruia legiunea trebuia să i se supună, ca lui Christos sau Kaiserului, că cel ce-și iubește părinții ca și pe ea și nu este dispus să-i părăsească ca să o urmeze nu este demn de ea, că în loc să lincezească în pat sau să se lase tras pe sfoară de o tîrfă, ar face mai bine să stea cu ea, ea, unicul leac și singura voluptate. Dar soarta, căreia îi place uneori să împodobească sfîrșitul existențelor ce se prelungesc tîrziu, făcuse ca doamna Verdurin să se întâlnească cu principesa Sherbatoff. Certată cu familia, exilată din țara ei, cunoscînd-o numai pe baroana Putbus și pe marea ducesă Eudoxia, la care, pentru că n-avea poftă să se întâlnească cu prietenele celei dintîi, și pentru că cea de-a doua nu voia ca prietenele ei să se întâlnească cu principesa, nu se ducea decît la orele matinale cînd doamna Verdurin dormea încă, fără să-și amintească dacă mai stătuse în casă o singură dată de la vîrsta de doisprezece ani cînd fusese bolnavă de pojar, și răspunzînd la 31 decembrie doamnei Verdurin care, neliniștită că ar putea rămîne singură, o întreba dacă nu ar putea rămîne să doarmă la dînsa pe nepusă masă, deși era Anul Nou: „Dar cine m-ar putea împiedica? De altminteri, în ziua aceasta omul stă în sînul familiei și dumneavoastră sînteți familia mea“, trăind într-o pensiune și schimbînd „pensiunea“ cînd Verdurinii se mutau, urmîndu-i în vilegiatura lor, principesa realizase atît de bine în ce o privea pe doamna Verdurin versurile lui Vigny:

„Toi seule me parus ce qu'on cherche toujours“¹

încît președinta micului cerc, dornică să-și asigure o „credincioasă“ pînă la moarte, o rugase ca

¹ „Tu singură mi-ai părut ceea ce caut mereu“ (fr.).

aceea care va muri ultima să se lase înmormintată lângă cealaltă. Față de străini — printre care trebuie să socotim adesea pe cel pe care-l mințim mai mult, pentru că este cel de care ne-ar fi mai neplăcut să fim disprețuiți noi înșine — principesa Sherbatoff avea grija să reprezinte singurele ei trei prietenii : cu marea ducesă, cu Verdurinii, cu baroana Putbus — ca singurele, nu pentru că unele cataclisme independente de voința ei le-ar fi făcut să plutească în mijlocul distrugerii restului, dar pe care o alegere liberă o făcuse să le prefere oricăror altora, și la care o anumită înclinare pentru singurătate și simplitate o făcuse să se mărginească : „Nu văd pe nimeni altcineva“, spunea ea stăruind asupra caracterului inflexibil a ceea ce avea mai degrabă aerul că este o regulă pe care ți-o impui decît o nevoie pe care o înduri. Și adăuga : „Nu frecventez decît trei case“, după cum unii autori, care se tem că nu vor putea ajunge pînă la patru reprezentații, anunță că piesa lor va avea numai trei. Fie că domnul și doamna Verdurin crezuseră sau nu în această ficțiune, ei ajutaseră pe principesă să o inculce în mintea credincioșilor, și aceștia erau convinși în același timp că, între o mie de prieteni care i se oferiseră, principesa alesese numai pe Verdurini, și că Verdurinii, solicitați de întreaga mare nobilime, consimțiseră să facă o singură excepție și anume, în favoarea principesei.

În ochii lor, principesa era prea deasupra mediului din care se trăgea ca să nu se plictisească acolo, și între atîta lume pe care ar fi putut-o frecventa, găsea că numai Verdurinii erau plăcuți, iar aceștia, reciproc, surzi la avansurile întregii aristocrații care li se oferea, se

învoiseră să facă o singură excepție, în favoarea unei doamne mari mai inteligente decît seme-nele ei, principesa Sherbatoff.

Principesa era foarte bogată ; avea la toate premierele un benoar mare unde invita, cu încuviințarea doamnei Verdurin, pe credincioșii clanului și pe nimeni altul. Lumea și-o arăta pe această ființă enigmatică și palidă care îmbătrînise fără să albească, mai degrabă roșind ca unele fructe durabile și zbîrcite care cresc pe gardurile vii. Era admirată deopotrivă pentru puterea și umilința ei, căci avînd totdeauna lîngă ea un academician ca Brichot, un savant vestit ca Cottard, pianistul cel mai de seamă al timpului, mai tîrziu pe domnul de Charlus, se străduia totuși să rezerve înadins benoarul cel mai întunecos, stătea în fund, nu se sinchisea cîtuși de puțin de sală, trăia exclusiv pentru micul grup care, puțin înainte de sfîrșitul reprezentației, se retrăgea urmînd această suverană ciudată și nu lipsită de o frumusețe sfioasă, fascinantă și uzată. Dar doamna Sherbatoff nu se uita în sală, stătea în umbră, pentru că încerca să uite că există o lume vie pe care o dorea cu pasiune și n-o putea cunoaște ; „coteria“ într-un benoar era pentru ea ceea ce este pentru unele animale nemișcarea, aproape de cadavru, în fața primejdiei. Totuși, gustului de noutate și de curiozitate care frămîntă oamenii de lume se datora poate împrejurarea că aceștia dădeau mai multă atenție acestei necunoscute misterioase decît celebri-tăților din primele loji, la care fiecare se ducea în vizită. Lumea își închipuia că principesa era altfel decît persoanele pe care le cunoștea ; că o inteligență minunată îmbinată cu o bunătate divinatorie reținea în juru-i acest mic grup de

oameni eminenți. Dacă i se vorbea de cineva sau cineva îi era prezentat, principesa era silită să simuleze o mare răceală ca să mențină ficțiunea că avea groază de lume. Totuși, cu ajutorul lui Cottard sau al doamnei Verdurin, câțiva „noi” reușeau să o cunoască, și beția ei de a face cunoștință cu aceștia era atât de mare, încît uita povestea cu izolarea voită și se ostenea nebunește pentru fiecare nou venit. Dacă era foarte mediocru, fiecare se mira. „Ciudat lucru că principesa, care nu vrea să cunoască pe nimeni, face o excepție cu ființa asta atât de puțin caracteristică!” Dar aceste cunoștințe rodnice erau foarte rare și principesa trăia surghiunită în mijlocul credincioșilor.

Cottard spunea mult mai des : „Îl voi vedea pe cutare miercuri la Verdurini”, decît „Îl voi vedea marți la Academie.” Astfel încît vorbea de miercuri ca de o ocupație tot atât de însemnată pe cît de neînlăturat. Cottard 'era de altminteri dintre acei oameni puțin căutați care-și fac o datorie tot atât de imperioasă să se ducă acolo unde au fost invitați ca și cum ar constitui o poruncă, la fel ca o convocare militară sau judecătorească. Ar fi trebuit să fie chemat la o vizită foarte importantă ca să fi „chiulit” de la Verdurini miercuri, importanță avînd mai degrabă legătura cu calitatea bolnavului decît cu gravitatea bolii. Căci, deși era un om bun, Cottard nu renunța la plăcerile miercurei pentru un lucrător pe care-l lovea damblaua, ci pentru guturaiul unui ministru. Și, în asemenea caz, îi spunea soției sale :

— Scuză-mă pe lîngă doamna Verdurin. Vestește-o că voi sosi cu întîrziere. Excelența și-ar fi putut alege altă zi ca să prindă un guturai.

Intr-o miercuri, cînd bătrîna lor bucătăreasă

își tăiasse vîna de la braț, Cottard, îmbrăcat în smoking ca să se ducă la Verdurini, dăduse din umeri cînd soția lui îl rugase, sfioasă, dacă n-ar putea pansa pe rănită :

— Dar nu vezi că nu pot, Léontine, exclamă el gemînd ; vezi doar că mi-am pus vesta albă.

Ca să nu-și necăjească soțul, doamna Cottard trimisese în grabă după șeful de clinică ; acesta ca să ajungă mai repede, luase o trăsură, care intrînd în curte în clipa în care trăsura lui Cottard dădea să iasă ca să-i ducă la Verdurini, s-au mai pierdut astfel cinci minute cu descurcarea trăsurilor. Doamna Cottard era stingherită că șeful de clinică își văzuse maestrul în ținută de seară. Cottard blestema din pricina întîrzierii, poate chinuit de remușcări, și plecă, într-o foarte proastă dispoziție, încît fură necesare toate plăcerile zilei de miercuri ca să reușească să i-o risipească.

Dacă un client al lui Cottard îl întreba : „Îi înțilniți uneori și pe Guermanți ?“ profesorul răspundea cu cea mai bună credință din lume : „Poate nu tocmai pe Guermanți, nu știu. Dar văd toată lumea asta la niște prieteni ai mei. Firește că ați auzit vorbindu-se de Verdurini. Ei cunosc toată lumea. Cel puțin ei nu sînt oameni șic care și-au pierdut lustrul. E o garanție. Averea doamnei Verdurin e îndeobște evaluată la treizeci și cinci de milioane. Doamne, treizeci și cinci de milioane e o cifră. Nici nu-i mănîncă cu dosul lingurii. Îmi vorbiți de ducesa de Guermantes. Vă voi spune care-i deosebirea : doamna Verdurin e o doamnă mare, ducesa de Guermantes trebuie să fie o sărăcie. Ați prins bine nuanța, nu-i așa ? În orice caz, fie că Guermanții se duc sau nu la doamna Verdurin, ea primește, ceea ce face mai mult, pe o Sherbatoff, pe un d'Forcheville, și *tutti quanti*, oameni din lumea cea mai bună, toată nobilimea

din Franța și din Navarra cu care mă puteți vedea stînd de vorbă de la egal la egal. De altminteri, acest soi de oameni umblă bucuros după principii științei", adăugă el cu un surîs de amorph propriu prostesc, adus pe buzele lui de mulțumirea orgolioasă, nu din pricină că expresia odioasă rezervată unui Potain, unui Charcot, i se potrivea acuma și lui, dar pentru că în sfîrșit știa să se folosească așa cum se cuvenea de acelea pe care folosința le autoriză și, după ce le tocise mult timp, le știa pe dinafară. De aceea, după ce-mi citase pe principesa Sherbatoff printre persoanele pe care le primea doamna Verdurin, Cottard adăugă clipind din ochi : „Vă dați seama ce soi de casă este, înțelegeți ce vreau să spun ?" Voia să spună că e tot ce poate fi mai șic. Or, era lucru de nimic să primești o doamnă rusoaică și care cunoștea numai pe marea ducesă Eudoxia. Dar s-ar fi putut ca principesa Sherbatoff nici să n-o cunoască, fără să scadă după urma acestui fapt pîrerea lui Cottard cu privire la eleganța supremă a salonului Verdurin și bucuria de a-l putea frecventa. Splendoarea cu care ni se par învestmîntați oamenii pe care-i frecventăm nu este mai intrinsecă decît aceea a acelor personaje de teatru pentru a căror garderobă e inutil ca un director să cheltuiască sute de mii de franci ca să cumpere costume autentice și giuvaeruri adevărate care n-ar face nici un efect, cînd un mare decorator va da o impresie de lux de o mie de ori mai somptuoasă, îndreptînd o rază artificială pe o tunică de pînză groasă presărată cu bucăți de sticlă, și pe o mantie de hîrtie. Cutare om și-a petrecut viața printre marii pămîntului care erau pentru el numai niște rude plicticoase, pentru că un obicei contractat din leagăn îi despuiase în ochii lui de

orice prestigiu. Dar în schimb, a fost de-ajuns ca acesta să se adauge persoanelor celor mai obscure pentru ca numeroși Cottard să fi trăit uluiți de niște femei cu titluri de noblețe, despre care-și închipuiau că salonul lor este centrul eleganțelor aristocratice, și care nu erau nici măcar ceea ce era doamna de Villeparisis și prietenele ei (cucoane mari, decăzute pe care aristocrația care fusese crescută cu ele, nu le mai frecventa); nu, acelea ale căror prietenie a alcătuit mindria atîtor oameni, dacă aceștia și-ar publica memoriile și ar da în ele numele acestor femei și ale celor pe care le primeau, nimeni, nici chiar doamna de Cambremer, nici doamna de Guermantes nu le-ar putea identifica. Dar ce-are a face! Un Cottard își are astfel baroana sau marchiza lui, care e pentru el „baroana“ sau „marchiza“, ca la Marivaux, baroana al cărei nume nu e niciodată rostit și despre care nici nu-ți vine în minte că ar avea unul. Cottard credea că găsește rezumată în ea aristocrația — care ignora pe această doamnă — mai ales fiindcă cu cît titlurile sînt mai îndoielnice, cu atît coroanele ocupă mai mult loc pe sticlăria, pe argintăria, pe hîrtia de scrisori, pe cufere. Numeroși Cottard, care au crezut că și-au petrecut viața în inima foburgului Saint-Germain poate și-au legănat închipuirea mai abitir cu visuri feudale decît cei ce trăiesc efectiv printre principii, după cum micul negustor care se duce să viziteze uneori duminica clădirile „din trecut“, încearcă mai degrabă senzația Evului Mediu în acelea ale căror pietre sînt din epoca noastră, și ale căror bolți au fost zugrăvite cu albastru și presărate cu stele de elevii lui Viollette-Duc.

— Principesa va fi la Mainville. Va călători cu noi. Dar n-o să vă prezint numaidecît. E mai

bine să vă prezinte doamna Verdurin. Afară numai dacă nu voi găsi vreo punte de legătură. Pu-teți fi sigur că nu voi pierde prilejul.

— Despre cine vorbeți ? întrebă Saniette, care se prefăcuse că se dusesese să ia aer.

— Citam domnului, spuse Brichot, un cuvînt pe care-l cunoașteți bine, al celui ce e după părerea mea, cel dintîi dintre oamenii sfîrșitului de veac (din al veacului al 18-lea, se înțelege), al numitului Charles Maurice, abate de Périgord. Începuse prin a făgădui că va fi cîndva un foarte bun ziarist. Dar a ajuns rău, vreau să spun că a ajuns ministru ! Viața cunoaște asemenea disgrății. De altminteri, politician puțin scrupulos care, cu disprețul său de mare senior de neam nu se jena să lucreze în orele lui pentru regele Prusiei, e cazul s-o spun, și care înainte de a muri a trecut spre centrul stîng.

La Saint-Pierre-des-Ifs se sui în tren o fată minunată care, din păcate, nu făcea parte din micul grup. Nu-mi puteam desprinde ochii de pe carnația ei de magnolie, de pe ochii ei negri, de pe alcătuirea splendidă și înaltă a formelor ei. După o clipă, vru să deschidă fereastra căci era cam cald în compartiment, și nevrînd să ceară voie tuturor, cum numai eu nu aveam mantaua cu mine, îmi spuse cu o voce grăbită, proaspătă și rîzătoare :

— Nu vă displace cumva, domnule, aerul ? Aș fi vrut să-i răspund : „Veniți cu noi la Verdurini“, sau : „Spuneți-mi numele dumneavoastră și adresa.“ Am răspuns :

— Nu, aerul nu mă supără, domnișoară. Apoi, fără să se deranjeze de pe locul ei :

— Dar fumul nu-i supără pe prietenii dumneavoastră ? și aprinse o țigaretă. La a treia stație

eobori dintr-un salt. A doua zi am întrebat-o pe Albertine cine putea fi. Căci, crezînd că nu poţi iubi decît un singur lucru, gelos pe purtarea Albertinei faţă de Robert, mă liniştisem prosteste în ce priveşte femeile. Albertine îmi spuse, cred, foarte sincer, că nu ştie.

— Aş ţine atît de mult s-o regăsesc, am exclamat.

— Linişteşte-te, oamenii se întîlnesc totdeauna, răspunse Albertine. În acest caz deosebit se înşelă ; n-am mai regăsit-o niciodată. nici n-am identificat-o pe frumoasa fată cu ţigareta. Se va vedea de altfel pentru ce a trebuit să încetez să o caut, timp îndelungat. Dar n-am uitat-o. Cînd mă gîndesc la ea, mi se întîmplă să mă cuprindă o poftă nebună. Dar aceste întoarceri ale dorinţei ne obligă să reflectăm că dacă am vrea să regăsim aceste fete cu aceeaşi plăcere, ar trebui să ne întoarcem şi la anul căruia i-au urmat de atunci alţi zece, în răstimpul căruia fata s-a ofilit. Uneori poţi regăsi o fiinţă, dar nu poţi înlătura timpul. Toate astea pînă în ziua, neprevăzută şi tristă ca o noapte de iarnă, cînd n-o mai cauţi pe fata aceea, nici pe vreo alta, cînd numai faptul de-a o găsi poate că te-ar înspăimînta. Căci simţi că nu mai ai destulă atracţie ca să plăci, nici putere ca să iubeşti. Nu că ai fi, bineînţeles, în înţelesul propriu al cuvîntului, neputincios. Şi dacă e vorba de dragoste, ai iubi mai mult decît oricînd. Dar îţi dai seama că e o îndrăzneală prea mare pentru puţinele puteri care-ţi mai rămîn. Odihna veşnică a şi impus nişte răstimpuri cînd nu mai poţi nici ieşi, nici vorbi. A pune piciorul pe treapta care trebuie, e un succes ca şi acela de-a nu greşi saltul primejdios. Să fii văzut în starea asta de o fată pe care o iubeşti, chiar dacă ţi-ai

păstrat obrazul și tot părul blond de tânăr ! Nu mai poți lua asupra-ți oboseala de a te pune în pas cu tineretul. Cu atît mai rău dacă dorința carnală se întetește, în loc să se potolească ! Iar ca să o potolești, chemi o femeie căreia puțin îți pasă dacă-i plăci, care-ți va împărți doar o seară culcușul și pe care n-o vei mai revedea niciodată.

— Pesemne că tot nu sînt știri de la violonist, spuse Cottard. Evenimentul zilei în micul clan era într-adevăr faptul că violonistul favorit al doamnei Verdurin îi părăsise. Acesta, care-și făcea serviciul militar lângă Doncières, venea să cîneze de trei ori pe săptămîină la Raspelière, căci avea permisie pînă la miezul nopții. Or, alaltăieri, credincioșii nu reușiseră, pentru întîia oară, să-l descopere în tren și presupuseseră că violonistul le scăpase. Dar doamna Verdurin trimisese în zadar la trenul următor, și, în sfîrșit, la ultimul, trăsura se întoarse goală.

— Cu siguranță că l-au băgat la carceră, altfel nu se poate explica escapada lui. Ah ! Doamne, știți, la militarie, cu băieții ăștia, e de-ajuns să dea de un plutonier-major ursuz.

— Va fi cu atît mai umilitor pentru doamna Verdurin, spuse Brichot, dacă o chiulește și în seara asta, cînd amabila noastră amfitrioană primește tocmai la cină pentru întîia oară pe vecinii care i-au închiriat la Raspelière. marchizul și marchiza de Cambremer.

— Astă-seară, marchizul și marchiza de Cambremer ! exclamă Cottard. Dar nu știam absolut nimic. Firește că știam cu toții că trebuiau să vină într-o zi, dar nu știam că ziua aceasta e atît de apropiată. Drace, spuse el întorcîndu-se spre mine, ce v-am spus : principesa Sherbatoff, marchizul și marchiza de Cambremer... Și după ce re-

petase aceste nume, lăsându-se legănat de melodia lor : „Vedeți că am nimerit-o bine, îmi spuse el. Oricum, pentru debutul dumneavoastră, ați nimerit în plin. Va fi o adunare excepțional de strălucită“. Și, întorcându-se spre Brichot : „Patroana trebuie să fie furioasă. Este timpul să ajungem ca să-i dăm o mână de ajutor.“

De când doamna Verdurin era la Raspelière, afecta față de credincioșii ei că are obligația și e desnădăjduită să invite o dată pe proprietarii ei. Va căpăta astfel casa în condiții mai bune la anul, spunea ea, și o făcea numai din interes. Dar pretindea că avea asemenea spaimă, că își făcea o grozăvie dintr-o cină cu oameni care nu erau din micul grup, încît o amîna mereu. O cam speria din motivele pe care le proclama, deși le exagera, iar pe de altă parte o încînta din motive de snobism pe care prefera să le treacă sub tăcere. Era deci pe jumătate sinceră, credea că micul clan e ceva atît de unic pe lume, unul din acele ansambluri pentru care trebuie să treacă veacuri ca să alcătuiesti unul asemănător, încît tremura la gîndul să vadă introducîndu-se în el acești provinciali, care ignorau Tetralogia și *Meșterii cîntăreți*, care nu vor ști să-și țină partea în concertul conversației generale și erau în stare, venind la doamna Verdurin, să distrugă una din vestitele miercuri, capodopere neasemuite și firave, ca acele sticlării de Veneția pe care o notă falsă ajunge să le spargă.

— Ba mai mult, pesemne că sînt tot ce poate fi mai *anti*, și galonarzi, spuse domnul Verdurin.

— Ah ! asta, de pildă, mi-e indiferent, se vorbește de atîta timp de povestea asta, răspunse doamna Verdurin care, fiind sincer dreyfusardă, ar fi vrut totuși să găsească în preponderența sa-

Ionului ei dreyfusist o recompensă mondenă. Or, dreyfusismul triumfa din punctul de vedere politic, dar nu monden. Labori, Reinach, Picquart, Zola, rămîneau pentru oamenii de lume un soi de trădători, pe care nu putea decît să-i țină departe de micul nucleu. De aceea, după această mică incursiune în politică, doamna Verdurin ținea să se reîntoarcă la artă. De altfel, d'Indy, Debussy, nu erau și ei „vîrîți” în Afacere ?

— În ce privește Afacerea, n-avem decît să-i așezăm lîngă Brichot (universitarul era singurul credincios care luase apărarea Statului-Major, ceea ce-l făcuse să scadă mult în stima doamnei Verdurin). Doar nu sîntem obligați să vorbim vesnic de Afacerea Dreyfus. Nu, la drept vorbind acești Cambremeri mă plictisesc.

Iar credincioșii, ațîțați la rîndul lor de dorința nemărturisită de a-i cunoaște pe Cambremeri, dar și victimele plictiselii afectate pe care doamna Verdurin spunea că o încearcă atunci cînd e vorba să-i primească, repetau în fiecare zi, cînd discutau cu ea, argumentele josnice pe care ea însăși le dădea în favoarea acestei invitații, încercînd să le facă irezistibile.

— Hotărîți-vă o dată, repeta Cottard, și veți avea concesiile în ce privește chiria, ei îl vor plăti pe grădinar, veți putea folosi livada. Aceste avantaje merită să te plictisești o seară. Vorbesc numai în interesul dumneavoastră, adăugă el, deși inima lui bătuse odată, cînd, fiind în trăsura doamnei Verdurin, se încrucișase în drum cu aceea a bătrînei doamne de Cambremer, și mai ales că se simți umilit în ochii funcționarilor de la Calea Ferată cînd, la gară, se pomeni lîngă marchiz. Din partea lor, Cambremerii, trăind prea departe de viața mondenă ca să poată măcar bă-

nui că unele femei elegante vorbeau cu oarecare considerație de doamna Verdurin, își închipuiau că aceasta era o persoană care putea cunoaște numai niște boemi, care poate nici nu era măritată legitim, și, în ce privește oamenii de „neam“, nu-i va vedea vreodată decît pe ei. Se resemnaseră să cineze la Raspelière numai ca să fie în termeni buni cu o chiriașă pe care nădăjduiau să o păstreze ca atare mai multe sezoane, mai ales de cînd aflaseră luna trecută că doamna Verdurin moștenise atîtea milioane. De aceea se pregăteau în tăcere și fără glume de prost gust pentru ziua fatală. Credincioșii nu mai nădăjduiau că va veni ziua aceasta, căci doamna Verdurin fixase de atîtea ori, în fața lor, data pe care o schimba într-una. Aceste false hotărîri aveau nu numai scopul de-a le îngădui să se fălească cu plictiseala pe care le-o pricinuia această cină, dar și să țină cu atenția încordată pe membrii micului clan care locuiau în vecinătate și erau uneori înclinați să o chiulească. Nu că Patroana ar fi ghicit că „ziua cea mare“ le era tot atît de plăcută ca și ei însăși, dar pentru că, convingîndu-i că cina aceasta era pentru ea cea mai grozavă corvoadă, putea apela la devotamentul lor. „N-o să mă lăsați singură față în față cu acești chinezi ! Trebuie, dimpotrivă, să fim în număr mare ca să îndurăm plictiseala. Firește, nu vom putea vorbi nimic din ce ne interesează. Va fi o miercuri ratată, ce vreți !“

— Într-adevăr, răspunse Brichot, adresîndu-mi-se, cred că doamna Verdurin care e foarte inteligentă și pune multă cochetărie în alcătuirea miercurilor ei, nu ține nicidecum să primească pe acești nobili de neam mare, dar lipsiți de duh. Nu s-a putut hotărî s-o invite pe bătrîna mar-chiză, dar s-a resemnat la fiu și noră.

— Ah ! o vom vedea pe marchiza de Cambremer ? întrebă Cottard cu un suris în care se crezu obligat să pună desfrînare și afectare, deși habar n-avea dacă doamna de Cambremer este frumoasă sau nu. Dar titlul de marchiză trezea în el imagini galante și pline de prestigiu.

— Ah ! o cunosc, spuse Ski, care o întîlnise o dată cînd se plimba cu doamna Verdurin.

— Nu o cunoașteți în înțelesul biblic ? spuse doctorul, strecurînd o privire echivocă pe sub ochelari, căci era una din glumele lui favorite.

— E inteligentă, îmi spuse Ski.

— Firește, urmă el văzînd că nu spun nimic și subliniind cu un suris fiecare cuvînt, e inteligentă și nu e inteligentă, îi lipsește cultura, e ușuratică, dar are instinctul frumosului. Mai bine tace decît să spună o prostie. Și apoi are un colorit frumos. Ar fi un portret amuzant de pictat, adăugă el închizînd ochii pe jumătate, ca și cum ar privi-o pozînd în fața lui.

Cum credeam tocmai contrariul celor ce Ski exprima cu atîtea nuanțe, m-am mulțumit să spun că este sora unui inginer foarte distins, domnul Legrandin.

— Ei, vedeți, veți fi prezentat unei femei frumoase, îmi spuse Brichot, și nu se știe niciodată ce poate ieși. Cleopatra nici ea nu era o cucoană mare, era o femeiușcă, femeiușca inconstientă și grozavă a lui Meilhac al nostru și vedeți urmările nu numai în ce-l privea pe nerodul de Antoniu, dar și întreaga lume antică.

— Am fost prezentat doamnei de Cambremer, am răspuns.

— Ah, atunci, vedeți, veți fi printre cunoscuți.

— Voi fi cu atît mai fericit să o văd, am răspuns, cu cît mi-a făgăduit o lucrare a fostului pa-

roh din Combray asupra numelor de localități situate pe aceste meleaguri și-i voi putea aduce aminte de făgăduială. Mă interesează atît acest preot cît și etimologiile.

— Nu trebuie să vă încredeți prea mult în acelea pe care le indică el, îmi răspunse Brichot; lucrarea care e la Raspelière și pe care m-am amuzat să o răsfoiesc, nu-mi spune nimic ; e plină de greșeli. Vă voi da un singur exemplu. Cuvîntul *bricq* intră în alcătuirea unui mare număr de localități din împrejurimile noastre. Preotul a avut destul de năstrușnica idee să creadă că ar veni de la *briga*, înălțime, loc întărit. Îl găsește și la populațiile celtice, latobrigii, nemotobrigii etc., și-l urmărește pînă și la unele nume ca Briand, Brion etc... Ca să revenim la regiunea pe care avem plăcerea să o străbatem cu dumneavoastră, Bricquebosc ar însemna pădurea de pe culme, Bricqueville, locuința de pe culme, Bricquebec, unde ne vom opri peste o clipă înainte de a sosi la Maineville, înălțimea de lîngă rîu. Dar n-au nicidecum această semnificație, pentru motivul că *bricq* este vechiul cuvînt noric¹ care înseamnă pur și simplu pod. După cum *fleur*, pe care protejatul doamnei de Cambremer se trudește nespun să-l lege cînd de cuvintele scandinave *floi*, *flo*, cînd de cuvintele irlandeze *ae* și *aer*, este dimpotrivă, și nu încape nici o îndoială, *fiordul* danezilor și înseamnă port. Tot astfel, respectabilul slujitor al altarului crede că stația Saint-Martin-le-Vêtu, care se învecinează cu Raspelière, înseamnă Saint-Martin-le-Vieux (*vetus*). Este sigur că acest cuvînt *vieux* a jucat mare rol în toponimia acestei regiuni. *Vieux* vine îndeobște de la *vadum* și înseamnă un vad, ca și locul căruia i se spune „les

¹ Limba veche scandinavă.

vieux". Este ceea ce englezii numesc *ford* (Oxford, Hereford). Dar cazul particular, *vieux* nu vine de la *vetus*, ci de la *vastatus*, loc pustit, gol. Aveți în vecinătate Sottevast, pustiul lui Setold Brillevast, pustiul lui Berold. Sînt cu atît mai sigur de eroarea parohului, cu cît Saint-Martin-le-Vieux s-a numit altădată Saint-Martin-le-Gast și chiar Saint-Martin-le-Terregate. Dar *v* și *g* din aceste cuvinte sînt aceeași literă. Se spune a pustii (*dévaster*), dar și a prăpădi (*gâcher*). *Jachères* și *gati-nes* (de la germana de sus *wastinna* au același înțeles ; *Terregate* este deci *terra vastata*. Iar Saint-Mars, odinioară (*honni soit qui mal y pense*) Saint-Merd, este Saint Médardus, care e cînd Saint-Médard, Saint-Mard, Saint-Marc, Cinq Mars și chiar Dammas. De altminteri, nu trebuie să uităm, că locurile din împrejurimi care poartă aceleași nume, Mars, dovedesc doar o origine păgînă (zeul Marte, Mars) care a rămas vie în acest ținut, dar pe care omul sfînt refuză să o recunoască. Înălțimile închinete zeilor sînt îndeosebi foarte numeroase, ca muntele lui Jupiter (Jeumont). Parohul dumneavoastră nu vrea să vadă nimic din acestea și, în schimb, pretutindeni unde creștinismul a lăsat urme, ele îi scapă. A călătorit pînă la Loctudy, nume barbar, spune el, deși e *Locus sancti Tudenii* și nici n-a ghicit că Sanmarcoles este doar *Sanctus Martialis*. Parohul dumneavoastră, urmă Brichot văzînd că subiectul mă interesează, crede că cuvintele *hon*, *home*, *holm* derivă de la *holl* (*hullus*), colină, cîtă vreme ele derivă din noricul *holm*, insulă, pe care-l cunoașteți doar bine din Stockholm, și care e atît de răspîndit în regiunea aceasta : Houlme, Engohomme, Tahoume, Robehoume, Nehomme, Quettehon etc.

Aceste nume m-au făcut să mă gîndesc la ziua

în care Albertine voise să se ducă la Amfreville-la-Bigot (de la numele celor doi seniori succesivi ai localității, îmi spuse Brichot), și când propusese în urmă să cinăm împreună la Robehomme.

— Nehomme, am întrebat, nu e foarte aproape de Carquethuit și de Clitourps ?

— De bună seamă, Nehomme e un holm, insula sau peninsula vestitului viconte Nigel al cărui nume ne-a rămas astăzi și în Neville. Carquethuit și Clitourps, despre care-mi vorbiți, sînt, pentru protejatul doamnei de Cambremer, alt prilej de greșeli. Fără îndoială, că și el își dă seama că *carque* e biserică, *Kirche* a germanilor. Cunoașteți Querqueville, fără să mai vorbim de Dunkerque. Căci ar fi mai bine să ne oprim la acest cunoscut cuvînt *dun*, care înseamnă pentru celți ridicătură, și-l veți găsi în toată Franța. Abatele dumneavoastră se hipnotiza în fața lui Duneville pe care-l găsește și în Eure-et-Loire ; ar fi găsit astfel un Châteaudun, un Dun-le-Roi în Cher ; Duneau în Sarthe ; Dun în Arriège ; un Dun-les-Places în Nièvre etc. etc. Cuvîntul *Dun* îl face să săvîrșească o eroare ciudată în legătură cu Douville, unde vom coborî și unde ne așteaptă confortabilele trăsuri ale doamnei Verdurin. Douville, în latinește *donvilla*, afirmă el. Într-adevăr, Douville este la poalele unor înălțimi mari. Parohul dumneavoastră care știe tot, simte totuși că a făcut o confuzie. A citit într-adevăr, într-un vechi *pouillé*¹, *Domvilla*. Atunci retractează ; după el, Douville este un fief al abatelui, *domino abbati*, de la muntele Saint-Michel. Se bucură de această descoperire, ceea ce e destul de ciudat cînd te gîndești la viața scandaloasă care se ducea la

¹ Stat de beneficii bisericesti dintr-o provincie.

muntele Saint-Michel, de la *Capitularul*¹ din Saint-Clair-sur-Epte, ceea ce n-ar fi mai extraordinar decît să-l vezi pe regele Danemarcei suzeran al întregii aceste coaste unde punea să se celebreze mai degrabă cultul lui Odin decît al lui Christos. Pe de altă parte, presupunerea că *n* s-a schimbat în *m* nu mă supără și cere mai puțină alterație decît preacorectul Lyon care, și el derivă de la Dun (*Lugudunum*). Dar, în sfîrșit, abatele se înșeală. Douville n-a fost niciodată Donville, ci Doville, *Eudonis Villa*, satul lui Eudes. Douville se numea altădată Escalecliff, scara povîrnișului. Către 1233, Eudes Sticlarul, seniorul din Escalecliff, a plecat la Sfîntul Mormînt; în clipa plecării a încredințat biserica abației din Blanchelande. Schimb de politețe; satul i-a luat numele, de aceea i se spune astăzi Douville. Dar adaug că toponimia, în care de altminteri sînt foarte ignorant, nu e o știință exactă; dacă n-am avea această mărturie istorică, s-ar putea foarte bine ca Douville să derive de la Ouville, adică „Les Eaux”². Formele în *ai* (Aigues-Mortes), în *aqua* se schimbă foarte adesea în *eu* sau în *ou*. Dar lîngă Douville erau niște ape foarte renumite, Carquebut. Vă dați seama că parohul era foarte mulțumit să găsească aici vreo urmă creștină, deși se pare că această regiune a fost destul de greu de creștinat, căci au trebuit să intervină rînd pe rînd sfîntul Ursal, sfîntul Gofroi, sfîntul Barsanore, sfîntul Laurent de Brèvedent, care a trecut-o în sfîrșit pe mîna călugărilor din Beaubec. Dar autorul se înșeală în ce privește *tuit*, cînd vede aci o formă a lui *toft*, cocioabă, ca în Criquetot, Ectot, Yvetot, cîtă vreme e vorba de

¹ Colecție de ordonanțe aranjate pe capitole.

² Apele (fr.).

thveit, laz, deștelenire, ca în Braquetuit, le Thuit, Regnetuit etc. De asemenea, dacă recunoaște în Clitourps normandul *thorp*, care vrea să însemne sat, susține că prima parte din nume derivă din *clivus*, povîrniș, cîtă vreme purcede de la *cliff*, stîncă. Dar boroboatele lui cele mai mari se datoresc mai puțin ignoranței, cît prejudecăților sale. Oricît de buni francezi am fi, trebuie oare să negăm evidența și să considerăm că Saint-Laurent-en-Bray este preotul roman atît de cunoscut, cînd e vorba de Saint Lawrence, O'Toole, arhiepiscopul din Dublin? Dar mai mult decît sentimentul patriotic, prejudecata religioasă îl face pe prietenul dumneavoastră să săvîrșească greșeli și mai grosolane. Astfel, aveți nu departe de amfitrionii noștri de la Raspelière, doi Montmartin, Montmartin-sur-Mer și Montmartin en Graignès. În ce privește Graignes, preotul n-a săvîrșit vreo eroare, și-a dat bine seama că Graignes, în latinește *Grania*, în grecește *crané*, înseamnă eleșteu, mlaștină; cîți Gresmays, Croen, Gremmerville, Lengronne n-am putea cita? Dar cînd e vorba de Montmartin, pretinsul dumneavoastră lingvist vrea neapărat să fie vorba de niște parohii închinat sfîntului Martin, și se crede îndrituit să pretindă acest lucru prin faptul că sfîntul e patronul lor. dar nu-și dă seama că n-a fost luat ca atare decît mai tîrziu, sau mai bine zis este orbit de ura lui împotriva păgînismului; nu vrea să vadă că s-ar fi spus Mont-Saint-Martin așa cum se spune muntelui Saint-Michel, dacă ar fi fost vorba de Saint Martin, cîtă vreme numele Mont-Martin se aplică în chip cu mult mai păgîn unor temple închinat zeului Marte, temple din care, e adevărat, nu posedăm alte urme, dar pe care prezența netăgăduită în vecinătatea lor a unor în-

tinse cîmpuri romane ar face-o mai verosimilă chiar fără numele Montmartin care curmă îndolia. Vedeți, cărțulia pe care o veți găsi la Raspe-lière nu e din cele mai bine scrise.

Am obiectat că la Combray parohul ne învățase adesea etimologii interesante.

— Pesemne că se simțea mai bine la el acasă, călătoria în Normandia l-o fi înstrăinat.

— Și nu-l va fi vindecat, am adăugat, căci a sosit neurastenic și a plecat reumatic.

— Ah, neurastenia e de vină. A dat din neurastenie în filologie, cum ar fi spus bunul meu dascăl Poquelin. Cottard, vi se pare că neurastenia poate avea o influență supărătoare asupra filologiei, filologia o influență liniștitoare asupra neurasteniei, iar vindecarea neurasteniei să ducă la reumatism ?

— De bună seamă, reumatismul și neurastenia sînt două forme vicariante ale neuro-artritismului. Poți trece de la una la alta prin metastază.

— Eminentul profesor, spuse Brichot, se exprimă, Dumnezeu să mă ierte, într-o franțuzească tot atît de amestecată cu cuvinte latinești și eline ca și domnul Purgon, de molierescă amintire ! Vino-mi în ajutor, unchiule, vreau să spun al nostru Sarcey național...

Dar nu reuși să-și isprăvească fraza. Profesorul sărise în sus și scosese un urlet :

— Cum dracului, exclamă el, trecînd în sfîrșit la limbajul articulat, am trecut de Maineville (he ! he !) și chiar de Reneville !

Văzuse că trenul se opri la Saint-Mars-le-Vieux unde aproape toți călătorii coborau.

— Nu se poate să fi uitat să oprească. Poate că n-am fost atenți vorbind de Cambremeri.

— Ascultați-mă, Ski, așteptați, vă voi spune „una bună“, zise Cottard care îndrăgise această

expresie folosită în unele medii medicale. Principesa trebuie să fie în tren, nu ne-o fi văzut și s-o fi urcat în alt compartiment. Haideți s-o căutăm. Numai să nu iasă vreo încurcătură.

Și ne duse pe toți în căutarea principesei Sherbatoff pe care o găsi în colțul unui vagon gol, citind *Revue des Deux Mondes*. De teama unui refuz, adoptase de mulți ani obiceiul să stea în colțul ei, atît în viață cît și în tren, și să aștepte să i se dea bună ziua ca să întindă mîna. Continua să citească atunci cînd credincioșii intrară în vagon. Am recunoscut-o numaidecît : femeia aceasta care poate-și pierduse starea dar nu e mai puțin adevărat că era de neam mare, care în orice caz era mărgăritarul unui salon ca acela al Verduri-nilor, era doamna despre care crezusem, în același tren, în ajun, că putea fi țitoarea unei case publice. Personalitatea ei socială atît de nesigură mi-a devenit atît de limpede îndată ce i-am aflat numele, ca și atunci cînd după ce te-ai chinuit cu o ghicitoare, dai în sfîrșit de cuvîntul care deslușește tot ce rămăsese întunecat și care e numele; cînd e vorba de persoane. A afla peste trei zile cine era persoana lîngă care ai călătorit în tren fără să reușești să-i ghicești rangul social este o surpriză cu mult mai hazlie decît să citești în ultimul număr al unei reviste dezlegarea enigmei propuse în cel precedent. Marile restaurante, cazinourile, trenurile locale sînt muzeul de familie al acestor enigme sociale.

— Principesă, v-am pierdut la Maineville ! Ne îngăduiți să luăm loc în compartimentul dumneavoastră ?

— Mai încape vorbă, spuse principesa care auzindu-l pe Cottard că i se adresează, ridică abia atunci, de pe revista ei, niște ochi care, ca și

acea ai domnului de Charlus, deși mai blînzî, vedeau foarte bine persoanele de a căror prezență se prefăcea că nu-și dă seama. Cottard, gîndindu-se că faptul de a fi invitat împreună cu Cambremerii este pentru mine o recomandatie îndesulătoare, se hotărî, după o clipă, să mă prezinte principesei care se înclină cu mare politețe, dar avu aerul că-mi aude numele pentru întâia oară.

— Ei drace, exclamă doctorul, soția mea a uitat să-mi schimbe butonii la vesta albă. Ah ! femeile nu se gîndesc niciodată la nimic. Să nu vă însurați niciodată, ascultați-mă, îmi spuse el. Și cum asta era una din glumele care credea că sînt bune cînd n-ai nimic de spus, se uită cu coada ochiului la principesă și la ceilalți credincioși care, dat fiind că el era profesor și academician, surîseră admirîndu-i voia bună și lipsa de morgă. Principesa ne spuse că tînărul violonist fusese regăsit. Stătuse în pat, în ajun, din pricina unei migrene, dar va veni în astă-seară și va aduce cu el un vechi prieten al tatălui său cu care se întîlnise la Doncières. Aflase acest lucru de la doamna Verdurin cu care dejunase dimineata, ne spuse ea cu o voce grăbită în care uruitul literei *r*, al accentului rusesc era mormăit cu gingășie în fundul gîtlejului, ca și cum ar fi fost *l* și nu *r*. „Ah ! ați luat micul dejun cu ea, spuse Cottard principesei ; dar se uită la mine, căci aceste cuvinte aveau drept scop să-mi arate cît de intimă este principesa cu Patroana. Sînteți într-adevăr credincioasă !”

— Da, îmi place acest mic celc inteligent, apleabil, nu lăutăcios, foarte simplu, nu snob și în cale lumea e plină de duh pînă în vîlful unghiilor.

— Drace, cred că mi-am pierdut biletul, nu-l mai găsesc, exclamă Cottard fără să fie, de alt-

minteri, neliniștit peste măsură. Știa că la Douville, unde aveau să aștepte două landouri, funcționarul l-ar lăsa să treacă fără bilet și s-ar descoperi și mai adânc pentru ca să-și tălmăcească prin acest salut indulgența, anume că recunoscuse în Cottard un obișnuit al Verdurinilor.

— N-o să mă închidă la poliție pentru atîta lucru, încheie doctorul.

— Spuneți, domnule, l-am întrebat pe Brichot, că în apropiere de aici sînt niște ape vestite ; cum de se știe ?

— Numele stației următoare, pe lîngă alte măturii, dovedește acest lucru. I se spune Fervaches.

— Nu înțeleg ce vlea să spună, îngînă principesa cu un ton cu care mi-ar fi spus din gentilețe : „Ne plictisește, nu-i așa ?“

— Dar, principesă, Fervaches vrea să spună ape calde, *fervidae aquae*... Dar fiindcă veni vorba de tînărul violonist, urmă Brichot, uitam, Cottard, să vă spun o mare noutate. Știți că sărmanul nostru prieten Dechambre, fostul pianist favorit al doamnei Verdurin, a murit ? E înspăimîntător.

— Era încă tînăr, răspunse Cottard, dar pesemne a avut ceva la ficat, trebuie să fi avut vreun beteușug acolo, căci, de la un timp nu prea arăta bine.

— Dar nu mai era atît de tînăr, spuse Brichot ; pe timpul cînd Elstir și Swann veneau la doamna Verdurin, fără să fi primit botezul succesului în străinătate, lucru curios, Dechambre era de acum o notorietate pariziană. Ah ! nu era de loc adept al Evangheliei sfîntului Barnum.

— Confundați, nu se putea duce la doamna Verdurin în vremea aceea, era încă la doică.

— Dacă bătrîna mea memorie nu mă înșeală, mi se pare că Dechambre cînta sonata lui Vin-

teuil pentru Swann, cînd acest om de club care rupsese cu aristocrația, nici nu bănuia că va fi într-o zi principele consort îmburghezit al Odetei noastre naționale.

— Imposibil, sonata lui Vinteuil a fost executată la doamna Verdurin mult timp după ce Swann nu se mai ducea la ea, spuse doctorul care, ca oamenii care lucrează mult și cred că rețin multe lucruri despre care-și închipuie că sînt folositoare, uită multe altele, ceea ce le îngăduie să se extazieze în fața memoriei celor ce n-au nimic de făcut.

— Sînteți nedrept cu cunoștințele dumneavoastră și doar nu v-ați ramolit, spuse doctorul surîzînd. Brichot își recunoscua eroarea. Trenul se opri. Ajunsesem la Sogne, nume care mă intrigă.

— Ce mi-ar plăcea să știu ce înseamnă toate numele astea, i-am spus lui Cottard.

— Întrebați-l pe Brichot, poate că el știe.

— Sogne, e barza, „Siconia“, răspunse Brichot căruia ardeam de nerăbdare să-i pun o seamă de întrebări în legătură cu alte nume.

Uitînd că ține la „colțul“ ei, doamna Sherbatoff se oferă cu amabilitate să schimbe locul cu mine ca să pot sta mai bine de vorbă cu Brichot pe care vroiam să-l întreb despre alte etimologii care mă interesau, și ea mă încredință că-i este indiferent să călătorească cu fața spre locomotivă, cu spatele, în picioare etc. Stătea în defensivă atît timp cît nu cunoștea intențiile noilor veniți, dar după ce recunoscuse că ele erau amabile, încercă să facă în orice chip plăcere oricui. În sfîrșit, trenul opri în stația Denville-Féterne care, fiind situată aproape la egală depărtare de satul Féterne și de satul Denville, purta, din pricina acestei particularități, ambele nume.

— Mii de draci, exclamă doctorul Cottard cînd am ajuns în fața barierei unde se predau biletele și simulînd că și-ar fi dat seama doar acum, nu-mi găsesc biletul și pesemne că l-am pierdut. Dar funcționarul, scoțîndu-și șapca, îl încredință că lucrul n-avea nici o importanță și surise respectuos. Principesa (dînd explicații vizitiului, așa cum ar fi făcut un soi de doamnă de onoare a doamnei Verdurin, care nu putuse veni la gară din pricina Cambremerilor, ceea ce altminteri făcea foarte rar) mă luă cu ea împreună cu Brichot într-una din trăsură. Iar în cealaltă se urcară doctorul, Saniette și Ski.

Vizitiul, deși foarte tînăr, era primul vizitiu al Verdurinilor, singurul cu adevărat vizitiu titular; îi plimba în timpul zilei, căci cunoștea toate drumurile și seara se ducea să-i aducă și apoi să-i reconducă pe credincioși. Era însoțit de ajutoare (pe care le alegea) la caz de nevoie. Era un băiat foarte bun, cumpătat și îndemînat, dar avea o figură melancolică în care privirea prea fixă însemna că omul își face necazuri din nimic, ba chiar și gînduri negre. Dar în momentul acesta era foarte fericit căci reușise să-și plaseze fratele, altă catifea de om, la Verdurini. Am străbătut mai întîi Doville, de unde coborau niște coline rotunde acoperite de iarbă, pînă la mare, în izlazuri întinse, cărora saturația umezelii și a sării le dădea o grosime, o moliciune, o vioiciune de tonuri foarte mari. Micile insule și părțile dantelate ale Rivebelei, care erau cu mult mai apropiate aici decît la Balbec, dădeau acestei părți a mării înfățișarea nouă pentru mine a unui plan în relief. Am trecut prin fața unor mici vile, închiriate aproape toate de pictori; ne-am îndrumat pe o potecă în care niște vaci în libertate, tot atît de speriate ca și

caii noștri, ne-au tăiat vreo zece minute trecerea, și am intrat pe șoseaua cornișei.

— Dar, pe zeii nemuritori, întrebă deodată Brichot, să revenim la bietul Dechambre; credeți că doamna Verdurin știe? I s-a spus?

Doamna Verdurin, ca aproape toți oamenii de lume, tocmai pentru că avea nevoie de societatea altora, nu se mai gîndea nici măcar o zi la ei, după ce nu mai puteau veni la miercurile, nici la sîmbetele ei, nici să cîneze în rochie de casă, pentru că-și dăduseră sufletul. Și nu se putea spune despre micul clan, în acest înțeles imagine a tuturor saloanelor, că este alcătuit mai mult din morți decît din vii, avînd în vedere că îndată ce mureai era ca și cum n-ai fi existat niciodată. Dar ca să evite supărarea de a fi nevoit să vorbească de morți, sau să suspende cînele, lucru imposibil pentru Patroană, din pricina unui doliu, domnul Verdurin se pîfăcea că moartea credincioșilor o afectează atît de mult pe soția lui, încît nu trebuie să-i amintești de ea în interesul sănătății ei. De altminteri, și poate tocmai pentru că moartea altora i se părea un accident atît de definitiv și atît de vulgar, gîndul propriei sale morți o îngrozea și fugea de orice reflecție în legătură cu ea. Iar Brichot, cum era om de ispravă și cu totul încrezător în ceea ce domnul Verdurin spunea despre soția lui, se temea ca prietena lui să n-aibă emoții de pe urma unei supărări atît de mari.

-- Da, știe tot, de azi dimineată, spuse principesa, nu i s-a putut ascunde.

— Ah! mii de trăznete ale lui Zeus, exclamă Brichot, ah! trebuie să fi fost o lovitură îngrozitoare, un prieten de douăzeci și cinci de ani! Iată unul care era cu adevărat de-ai noștri!

— Firește, firește, ce vreți, spuse Cottard. Sînt împrejurări totdeauna neplăcute; dar doamna Verdurin e o femeie tare, e mai degrabă cerebrală decît emotivă.

— Nu sînt de loc de părerea doctorului, spuse principesa, căreia, hotărît că debitul ei repede, accentul ei îngînat, îi dădeau totodată un aer țifnos și revoltat. Sub o aparență rece, doamna Verdurin ascunde comori de sensibilitate. Domnul Verdurin mi-a spus că i-a fost greu să o împiedice să se ducă la Paris pentru înmormîntare; a fost silit să o facă să creadă că ceremonia va avea loc la țară.

— Ah, drace, voia să se ducă la Paris! Știu doar că e o femeie de inimă, poate are chiar prea multă inimă. Bietul Dechambre! Cum spunea doamna Verdurin, mai acum două luni: „Pe lîngă el, Planté, Paderewski chiar Rîsler nu rezistă. Ah! el a putut să spună cu mai multă dreptate decît acel netot de Neron, care a găsit mijlocul să păcălească chiar știința germană: *Qualis artifex pereo!*”¹ Dar cel puțin lui Dechambre i-a fost scris să moară îndeplinindu-și sacerdoțiul, în devoțiunea beethoveniană; și cu bărbăție, nu mă îndoiesc; acest ofician al muzicii germane ar fi meritat, pe bună dreptate, să moară celebrînd *Messa în re*. Dar era, la drept vorbind, om să-și întîmpine moartea cu un tril, căci acest executant de geniu își regăsea uneori în ascendența lui de champaneze parisianizat, niște îndrăzneli și niște eleganțe de soldat din garda franceză.

De la înălțimea la care ajunsesem, marea nu mai părea așa ca la Balbec, ca ondulațiile unor munți ridicați, ci dimpotrivă, așa cum se ivește de pe o culme sau de pe un drum care înconjoară

¹ *Ce artist piere cu mine!* (lat.).

un munte, un ghețar albăstrui sau o cîmpie orbitoare situate la o înălțime mai mică. Ciopîrțelile vârtejului păreau imobilizate și desenaseră pentru totdeauna cercurile lor concentrice; chiar și emai-lul mării care-și schimba pe nesimțite culoarea, dobindea spre fundul golfului, unde se săpa un estuar alb-albăstrui al unui lapte în care niște mici bacuri negre, care nu înaintau, parcă încremeniseră ca niște muște. Nu mi se părea că s-ar putea descoperi de nicăieri un tablou mai cuprinzător. Dar la fiecare cotitură se adăuga o parte nouă și, cînd am ajuns la accizul de la Denville, pintenul de faleză care ne ascunsese pînă acum o jumătate din golf se văzu din nou, și am zărit deodată la stînga mea un golf tot atît de adînc ca și acela pe care-l avusesem pînă acum în față-mi, dar ale cărui proporții le schimba și a cărui frumusețe o dubla. În acest punct atît de ridicat, aerul era de o tărie și de o prospețime care mă îmbătau. Îi iubeam pe Verdurini ; faptul că ne trimiseseră o trăsură mi se părea de o bună-tate înduioșătoare. Aș fi vrut s-o sărut pe principesă. I-am spus că nu văzusem vreodată ceva mai frumos. Și ea îmi mărturisi că-i place această regiune mai mult decît oricare alta. Dar îmi dă-deam bine seama că pentru ea ca și pentru Verdurini, lucrul important nu era de a o contempla ca niște turiști ci de a mînca în mijlocul ei, de a primi o societate plăcută, de a face corespondență, de a citi, pe scurt de a trăi acolo, lăsînd în chip pasiv ca frumusețea ei să-i scalde mai degrabă decît să facă obiectul preocupărilor lor.

Cînd am trecut de acciz, trăsură se opri o clipă la asemenea înălțime deasupra mării, încît de pe culme vederea prăpastiei albăstriei îți dădea amețală; am deschis fereastra; zgomotul destul

de deslușit al fiecărui val care se spărga avea în gingășia și în limpezimea lui, ceva sublim. Nu era el oare ca un indice de măsurătoare care, răsturnându-ne impresiile obișnuite, ne arată că distanțele verticale pot fi asimilate celor orizontale, spre deosebire de reprezentarea pe care mintea noastră și-o face de obicei despre ele; și că, apropiind astfel cerul de noi, ele nu sînt mari; că sînt chiar mai mici pentru un zgomot care le străbate așa cum le străbătea zgomotul acestor valuri mici, căci mediul pe care trebuie să-l străbată e mai pur? Și, într-adevăr, dacă te dădeai numai cu doi metri în spatele accizului, nu mai deosebeai acel zgomot al valurilor pe care cei două sute de metri ai falezei nu-i văduviseră de precizia lor gingașă, amănunțită și dulce. Îmi spuneam că bunica ar fi încercat pentru el admirația pe care i-o inspirau toate manifestările naturii sau ale artei, în simplitatea cărora se simte măreția. Exaltarea mea ajunsese la culme și exagera tot ce mă înconjura. Eram înduioșat că Verdurinii trimiseseră să ne aducă de la gară. Am mărturisit acest lucru principesei care găsea că exagerez mult o politete atît de simplă. Știu că-i mărturisi mai tîrziu lui Cottard că mă găsea foarte entuziasat; el îi răspunse că eram prea emotiv și aș fi avut nevoie de calmante și să împletesc. Îi atrăgeam atenția principesei asupra fiecărui copac, asupra fiecărei căsuțe care se prăbușea sub trandafirii ei, o făceam să admire totul, aș fi vrut să o strîng și pe ea la pieptul meu. Îmi spusese că-și dădea seama că am talent la pictură, că ar trebui să desenez, că era surprinsă că nu mi se atrăsese încă atenția în această privință. Și-mi mărturisi că regiunea aceasta este într-adevăr pitorească.

Am străbătut, cocoțați pe înălțime, cătunul Englesqueville (*Engleberti Villa*, ne spuse Brichot).

— Dar sînteți sigură că cina de astă-seară are loc, deși Dechambre a murit, principesă ? adăugă el fără să se gîndească de loc că faptul că trăsurile veniseră la gară era oricum un răspuns.

— Da, spuse principesa, domnul Veldulin a ținut să nu fie amînată, tocmai ca s-o împiedice pe soția lui să se mai „gîndească“. Apoi, după atîția ani de cînd n-a pieltut niciodată plilejul să plimească o mielcule, schimbalea aceasta în obiceiurile ei al fi putut s-o impresioneze. E foarte nelvoasă de cîțva timp. Domnul Veldulin ela îndeosebi felicit că veniți la cină astă-seală, spuse principesa uitînd că se prefăcuse că n-auzise vorbindu-se de mine. Cled că ați face bine să nu *volbiți nimic* în fața doamnei Veldulin, adăugă principesa.

— Ah ! bine faceți că-mi atrageți atenția, răspunse Brichot naiv. Voi transmite recomandarea aceasta domnului Cottard.

Trăsura se opri o clipă. Porni din nou, dar zgomotul pe care-l făceau roțile în sat încetase. Intrasem în aleea de onoare de la Raspelière, unde domnul Verdurin ne aștepta în capul scării.

— Am făcut bine că mi-am pus smokingul, spuse el, constatînd cu plăceră că credincioșii și-l pusaseră pe al lor, căci am o lume atît de sic... Iar cum mă scuzam din pricina vestonului meu : „Dar nu face nimic, e în regulă. Aici cinăm între camarazi. V-aș oferi să vă împrumut vreun smoking de-al meu, dar nu vi s-ar potrivi.“ Strîngerea de mînă plină de emoție pe care Brichot o dădu Patronului cînd pătrunse în vestibulul Raspelierei, în chip de condoleanțe pentru moartea pianistului, nu prilejui din partea acestuia nici un comentariu. I-am exprimat admirația pentru regiune.

— Ah ! cu atît mai bine, şi n-aţi văzut încă nimic, o să v-o arătăm. De ce n-aţi veni să locuiţi cîteva săptămîni aici ? Aerul e minunat.

Brichot se temea că Verdurin n-a înţeles tîlcul stringerii lui de mînă.

— Ei ! bietul Dechambre ! spuse el, dar încet, temîndu-se ca doamna Verdurin să nu fie prin apropiere.

— E îngrozitor, răspunse voios domnul Verdurin.

— Aşa tînăr, urmă Brichot.

Plictisit că Brichot stăruia asupra unui lucru inutil, domnul Verdurin răspunse pe un ton grăbit şi cu un geamăt supraacut, nu de supărare, ci de nerăbdare întărită.

— Ei, da, ce vreţi, nu-i nimic de făcut, nu-i aşa că nici cuvintele noastre nu l-ar mai putea învia ? Şi revenindu-i blîndeţea, urmă cu jovialitate : „Haide, dragul meu Brichot, dezbrăcaţi-vă repede. Avem o *bouillabaisse*¹ care n-aşteaptă. Mai cu seamă, pentru numele lui Dumnezeu, să nu-i vorbiţi doamnei Verdurin de Dechambre ! Ştiţi că ascunde mult ceea ce simte, dar este cu adevărat bolnavă de sensibilitate. Nu, dar vă jur, cînd a aflat că a murit Dechambre, aproape a podidit-o plînsul“, spuse domnul Verdurin pe un ton adînc ironic. Auzindu-l, ai fi crezut că este un soi de dementă să regreţi un prieten de treizeci de ani, şi pe de altă parte ghiceai că înţelegerea necurmată a domnului Verdurin cu soţia lui nu funcţiona în ce-l priveşte, fără ca el să n-o judece vreodată, iar ea să-l plictisească adesea. „Dacă veţi aduce vorba, se va îmbolnăvi din nou. Ar fi o nenorocire, la trei săptămîni după bronşita

¹ Mîncare din sudul Franţei făcută din peşte, scoici etc., toate fierte în vin cu usturoi.

pe care a avut-o. În aceste cazuri, eu trebuie s-o îngrijesc. Înțelegeți că de abia am scăpat. Soarta lui Dechambre n-are decît să vă îndurereze inimile cît veți vrea, gîndiți-vă la el, dar nu vorbiți de el. Dechambre mi-era foarte drag, dar nu-mi puteți lua în nume de rău că-mi iubesc și mai mult soția. Iată-l pe Cottard, veți avea prilejul să-l întrebați“. Și într-adevăr știa că un medic de casă se pricepe să facă unele mici servicii, de pildă să prescrie că nu trebuie să ai supărări.

Cottard, ascultător, spusese Patroanei : „Dacă vă veți agita astfel, îmi veți face mîine febră de 39 grade“, ca și cum i-ar fi spus bucătăresei : „Ai să-mi gătești mîine momite de vițel.“ Nefiind în stare să vindece, medicina se ocupa cu schimbarea înțelesului vorbelor și al pronumelor.

Domnul Verdurin constată cu bucurie că în ciuda primirii proaste de alaltăieri, Saniette nu dezertase din micul nucleu. Doamna Verdurin și soțul ei contractaseră, într-adevăr, în trîndăvia lor, unele instincte crude cărora nu le mai ajungeau împrejurările mari destul de rare. Astfel, o învrăjbiseră pe Odette cu Swann, pe Brichot cu amanta lui, și era de la sine înțeles că aveau să reînceapă și cu alții. Dar prilejul nu se înfățișa în fiecare zi. În timp ce, grație sensibilității sale vibrante și a timidității lui pline de teamă și speriată, Saniette le oferea un cal de bătaie zilnic. De aceea, de teamă ca el să nu-i părăsească, aveau grijă să-l invite cu cuvinte amabile și convingătoare așa cum folosesc la liceu veteranii, la cazarmă soldații mai vechi față de bobocul pe care vor să-l amăgească pentru a pune mîna pe el, numai ca să-l gîdile și să-i joace niște feste, cînd nu va mai putea scăpa.

— Mai ales, îi aminti lui Brichot Cottard care

nu-l auzise pe Verdurin, *mucles* în fața doamnei Verdurin.

— Să nu vă fie teamă, Cottard, aveți de-a face cu un înțelept, cum spune Theocrit¹. De altminteri, domnul Verdurin are dreptate, la ce-ar sluji tînguielele noastre? adăugă el, căci, cum era în stare să-și asimileze formele verbale și ideile pe care acestea i le sugerau, dar, lipsit de finețe, admirase în cuvintele domnului Verdurin cel mai curajos stoicism. Oricum, cu el dispărea un mare talent.

— Cum, vorbiți tot despre Dechambre? spuse domnul Verdurin care ne precedase și care, văzînd că nu-l urmam, se întorsese. Ascultați, îi spuse el lui Brichot, nu trebuie să exagerăm nimic. Chiar dacă a murit, nu e nici un motiv să facem din el geniul care nu era. Cînta bine, sîntem de acord, mai ales era bine încadrat aici; dar transplantat, nu mai era bun de nimic. Soția mea înnebunise după el și-i făcuse o reputație grozavă. Știți cum e ea. Aș spune chiar mai mult; în interesul reputației sale a murit tocmai la timp, ca domnișoarele de Caen, fripte cum nădăjduiesc că vor fi, după rețetele incomparabile ale lui Pampil (afară de cazul în care vă veți eterniza cu tînguielele dumneavoastră în această casbah deschisă tuturor curenților). Doar n-ați vrea să plesnim cu toții pentru că a murit Dechambre, cînd în ultimul an trebuia să facă exerciții înainte de a da un concert ca să-și regăsească, pentru moment și numai pentru moment, suplețea. De altminteri, veți auzi astă-seară sau cel puțin veți întîlni, căci blestematul acesta părăsește adesea după cină

¹ Theocrit, poet grec, născut la Siracuză. A scris *Idilele* (315—250 î.e.n.).

arta pentru jocul de cărți, pe unul care e alt soi de artist decît Dechambre, un tînăr pe care l-a descoperit soția mea (așa cum îl descoperise pe Dechambre, pe Paderewski și pe alții): Morel. N-a sosit încă, afurisitul. Voi fi silit să-i trimit trăsura la ultimul tren. Vine cu un vechi prieten al familiei sale cu care s-a întîlnit și care-l plictisește la culme, dar cu care altminteri ar fi fost silit, ca să n-aibă neplăceri cu tatăl său, să rămînă la Doncières ca să-i țină tovărășie: baronul de Charlus. Credincioșii intrară. Domnul Verdurin care rămăsese în urmă cu mine în timp ce mă dezbrăcam, mă luă de braț, glumind, așa cum purcede la o cină un amfitrion care n-are să-ți dea o invitată de condus.

— Ați călătorit bine?

— Da, domnul Brichot mi-a spus lucruri care m-au interesat foarte mult, i-am spus, gîndindu-mă la etimologii și pentru că auzisem spunîndu-se că Verdurinii îl admirau mult pe Brichot.

— M-ar fi mirat dacă nu v-ar fi învățat ceva, îmi spuse domnul Verdurin, e un om atît de șters, care vorbește așa de puțin de lucrurile pe care le cunoaște...

Complimentul acesta nu mi s-a părut prea drept.

— Are aerul fermecător, am spus.

— Fermecător, încîntător, de loc plictisitor, fan-tezist, ușuratic, soția mea îl adoră, și eu de asemenea, răspunse domnul Verdurin pe un ton exagerat, ca și cum ar fi spus o lecție. Abia atunci am înțeles că-l ironizase pe Brichot. M-am întrebat dacă, din timpurile depărtate cînd auzisem vorbindu-se despre el, domnul Verdurin nu se scuturase de tutela soției sale.

Sculptorul fu foarte mirat cînd auzi că Verdu-

— rinii consimțeau să-l primească pe domnul de Charlus. Cîtă vreme în foburgul Saint-Germain, unde domnul de Charlus era atît de cunoscut, nu se vorbea niciodată de apucăturile lui (ignorare de cei mai mulți, obiect de îndoială pentru alții care credeau mai degrabă că întreține unele prietenii exaltate, dar platonice, că făcea imprudențe, în sfîrșit, ascunse cu grijă de cei informați, care dădeau din umeri cînd vreo răuvoitoare doamnă de Gallardon risca să facă vreo insinuație), aceste apucături abia cunoscute de cîtiva intimi, erau dimpotrivă zilnic defăimate departe de mediul în care trăia, ca unele lovituri de tun care se aud numai după interferența unei zone tăcute. De altfel, în aceste cercuri burgheze și artistice unde el trecea drept însăși întruparea inversiunii, marea lui situație mondenă, neamul mare din care se trăgea, erau pe de-a-ntregul ignorate, printr-un fenomen asemănător celui potrivit căruia poporul român îl consideră pe Ronsard un mare senior, cîtă vreme opera lui poetică îi este necunoscută. Ba mai mult, originea nobilă a lui Ronsard se întemeiază în România pe o eroare. Astfel încît faptul că domnul de Charlus avea o reputație atît de proastă în lumea pictorilor și a actorilor se datora împrejurării că era confundat cu contele Deblois de Charlus cu care nici nu era rudă, sau se înrudea doar de departe, și care fusese arestat, poate din greșeală, cu prilejul unei descinderi rămasă de pomină. În fond, toate poveștile în legătură cu domnul de Charlus se aplicau falsului baron. Mulți profesioniști jurau că avuseseră legături cu domnul de Charlus, și erau de bună-credință, crezînd că falsul Charlus era cel adevărat, și falsul poate favoriza, în parte din ostentație de noblețe, în parte ca să-și ascundă viciul, o confuzie

care-i strică multă vreme celui adevărat (baronului pe care-l cunoșteau) și apoi, cînd acesta alunecă pe povîrnișul său, deveni comodă, căci îi îngădui și lui să spună : „Nu e vorba de mine“. Acum, într-adevăr, nu se vorbea de el. În sfîrșit ceea ce adăuga comentariilor false ale unui fapt autentic (înclinările baronului), fusese prietenul intim și cu totul neprihănit al unui autor care, nu se știe de ce, avea în lumea teatrului această reputație pe care n-o merita de loc. Cînd erau zăriți împreună la vreo premieră, lumea spunea : „Știți“, după cum se credea că ducesa de Guermantes întreține legături neîngăduite cu principesa de Parma; legendă indestructibilă care nu s-ar fi risipit decît la o apropiere de aceste două cucoane mari la care cei ce o repetau nu ajungeau de fapt decît cînd le priveau cu binoclul, la teatru, și cînd le calomniau față de titularul fotoliului, vecin cu al lor. În legătură cu moravurile domnului de Charlus, sculptorul conchidea, cu atît mai puțină șovăire, că situația mondenă a baronului trebuie să fie și ea proastă, deoarece nu era nicidecum informat asupra familiei căreia îi aparținea domnul de Charlus, asupra numelui, asupra titlului ei. După cum Cottard credea că toată lumea știe că, spre deosebire de acela de intern al spitalelor, care înseamnă ceva, titlul de doctor în medicină n-are nici o valoare, oamenii de lume se înșeală cînd își închipuiesc că toată lumea posedă asupra importanței sociale a numelui lor aceleași noțiuni ca și ei și cei din mediul lor.

Principele d'Agrigente trecea drept un „cavaler de industrie“ în ochii unui comisionar de club căruia îi datora douăzeci și cinci de poli, și nu-și redobîndea importanța decît în foburgul Saint-Germain unde avea trei surori ducese, căci marele

senior nu face impresie oamenilor modești în ai căror ochi are puțină importanță, ci asupra oamenilor străluciți, la curent cu ceea ce se întâmplă. Domnul de Charlus avea de altfel să-și dea încă în seara aceasta seama că Patronul avea noțiuni prea puțin aprofundate asupra familiilor celor mai ilustre. Fiind convins că Verdurinii fac un pas „greșit” introducînd în salonul lor atît de „select” un individ stricat, sculptorul crezu că e de datoria lui să o ia la o parte pe Patroană.

— Sînteți pe de-a-ntregul greșit, nu cred de altminteri niciodată în asemenea lucruri, și chiar dacă ar fi adevărate, vă mărturisesc că n-ar fi prea compromițătoare în ochii mei ! îi răspunse doamna Verdurin furioasă, căci Morel fiind elementul de căpetenie al miercurelor, ea ținea înaintea de toate să nu-l nemulțumească. Iar Cottard nu fu în stare să-și dea părerea, căci solicitase să i se îngăduie să urce o clipă, ca „să facă un mic comision” în „*buen retiro*” și să scrie apoi în odaia domnului Verdurin o scrisoare foarte urgentă pentru un bolnav.

Un mare editor din Paris, care venise în vizită și crezuse că va fi reținut, plecă brutal, repede, înțelegînd că nu era destul de elegant pentru micul clan. Era un bărbat înalt și vînjos, foarte brun, studios, cu un ton tăios. Avea aerul unui cuțit de abanos de tăiat hîrtie.

Doamna Verdurin care, ca să ne primească în imensul ei salon în care trofee de graminee, de mac, de flori de cîmp, culese în aceeași zi, alternau cu același motiv pictat în camaieu, cu două veacuri mai înainte, de un artist cu un gust desăvîrșit, se ridicase o clipă de la partida pe care o făcea cu un vechi prieten, ne ceru îngăduința să o sfîrșească în două minute stînd în același

timp de vorbă cu noi. De altminteri, impresiile pe care i le-am împărtășit îi fură doar în parte pe plac. Mai întâi eram scandalizat văzînd că ea și soțul ei se întorceau în fiecare zi cu mult înainte de ora la care aveau loc aceste apusuri de soare care treceau drept atît de frumoase văzute de pe faleză, încă și mai frumoase decît de pe terasa de la Raspelière, și pentru care aş fi parcurs kilometri.

— Da, e incomparabil, spuse doamna Verdurin aruncînd o privire asupra geamlicurilor imense ale ușii de sticlă. Oricît le-am admira tot timpul, nu ne mai săturăm, și își îndreptă iar privirea pe cărțile ei. Dar chiar entuziasmul meu mă făcea pretențios. Mă plîngeam că nu pot vedea din salon stîncile de la Darnetal, despre care Elstir îmi spusese că erau încîntătoare în clipa aceasta în care refractau atîtea culori.

— Ah ! nu se pot vedea de aici, trebuie să vă duceți la capătul parcului, la „Vederea spre golf“. De pe banca de acolo cuprindeți toată panorama. Dar nu vă puteți duce singur, v-ați rătăci. Vă voi conduce, dacă vreți, adăugă ea cu jumătate gură.

— Dar nu se poate, gîndește-te, nu ți-au trecut încă durerile care te-au încercat mai zilele trecute, vrei să te trezești cu altele ? Domnul va mai veni pe la noi, va vedea altă dată golful.

N-am stăruit, dar am înțeles că Verdurinii se mulțumeau să știe că acest apus de soare era chiar în salonul sau în sufrageria lor ca o pictură minunată, ca un prețios email japonez, îndreptățind prețul ridicat cu care închiriaseră la Raspelière gata mobilată, dar spre care-și îndreptau rareori ochii; preocuparea lor de căpetenie, aici, era să trăiască plăcut, să se plimbe, să mănînce

bine, să stea de vorbă, să primească prieteni agreabili pe care-i puneau să facă partide amuzante de biliard, și cărora le ofereau mese bune, ceaiuri vesele. Mi-am dat totuși, mai târziu, seama cu ce inteligență învățaseră să cunoască această regiune, cum prilejuiau musafirilor lor plimbări tot atât de „inedite“ ca și muzica pe care-i puneau s-o asculte. Rolul pe care florile de la Raspelière, drumurile de-a lungul mării, casele vechi, bisericile necunoscute, îl jucau în viața domnului Verdurin era atât de mare, încît cei ce-l vedeau numai la Paris și care înlocuiau viața de pe malul mării și de la țară cu luxul de la oraș, abia puteau să-și dea seama de ideea pe care el însuși și-o făcea despre propria lui viață și de importanța pe care aceste bucurii i le prilejuiau în proprii săi ochi. Această importanță era și mai sporită prin faptul că Verdurinii erau convinși că Raspelière, pe care aveau de gînd s-o cumpere, era o proprietate unică pe lume. Această superioritate pe care amorul lor propriu o atribuia Raspelierei îndreptătea în ochii lor entuziasmul meu care, altminteri, i-ar cam fi plictisit, din pricina decepțiilor pe care-l comporta (ca acelea pe care mi le pricinuiseră odinioară audiția Bermei) și pe care li-l mărturisisem sincer.

— Aud trăsura care se întoarce, îngînă deodată Patroana.

Trebuie să vă amintesc că doamna Verdurin, în afară de schimbările inevitabile ale vîrstei, nu mai semăna cu aceea care fusese pe timpul cînd Swann și Odette ascultau la ea „mica frază“, chiar cînd era din nou executată, dînsa nu mai era obligată să-și ia un aer extenuat de admirație pe care-l adopta altădată, căci acest aer devenise însăși figura ei. Sub acțiunea numeroaselor ne-

vralgii pe care i le pricinuisese muzica lui Bach, Wagner, Vinteuil, Debussy, fruntea doamnei Verdurin luase niște proporții enorme, ca membrele pe care un reumatism sfîrșește prin a le deforma. Tîmplele sale, ca două sfere arzătoare, îndurerate și lăptoase, unde uruie la nemurire Armonia, aruncau de o parte și de alta niște cîrlionți argintii și proclamau în locul Patroanei, fără ca aceasta să mai trebuiască să deschidă gura : „Știu ce mă așteaptă astă-seară“. Trăsăturile ei nu-și mai luau osteneala să formuleze succesiv impresii estetice prea puternice, căci ele însele erau ca expresia lor permanentă pe o față pustită și superbă. Datorită acestei atitudini de resemnare la suferințele totdeauna apropiate impuse de Frumos și a curajului pe care trebuia să-l aibă ca să-și schimbe rochia cînd abia se trezise din vraja ultimei sonate, doamna Verdurin, chiar cînd era vorba să asculte muzica cea mai cumplită, păstra o expresie disprețuitoare și nepăsătoare și se ascundea chiar ca să înghită cele două lingurițe de aspirină.

— Ah ! da, iată-i, exclamă domnul Verdurin ușurat, văzînd că ușa se deschide și intră Morel urmat de domnul de Charlus. Acesta, pentru care a cina la Verdurini nu însemna cîtuși de puțin a se duce în lume, ci într-un loc defăimat, era intimidat ca un licean care intră întîia oară într-o casă publică și e foarte cuviincios cu patroana. Așa încît acea dorință obișnuită a domnului de Charlus de a părea viril și rece fu înfrînată (cînd se ivi în ușa deschisă) de aceste idei de politețe tradiționale care se trezesc îndată ce sfiala spulberă o atitudine fățarnică și apelează la resursele inconștientului. Cînd asemenea sentiment de politețe instinctivă și atavică față de necunoscuți acționează într-un Charlus, fie nobil sau burghez,

sufletul unei rude de sex feminin, ajutătoare ca o zeiță sau întrupată ca o copie, își ia totdeauna sarcina să-l introducă într-un salon nou și să-i modeleze atitudinea pînă ce ajunge în fața amfitrioanei. Cutare pictor tînăr, crescut de o sfință verișoară protestantă, va intra cu capul plecat și tremurînd, cu ochii ațintiți la cer, cu miinile înțepenite într-un manșon invizibil a cărui formă evocată și a cărui prezență reală și tutelară vor ajuta pe artistul intimidat să străbată fără agorafobie spațiul plin de prăpastii care se așterne din anticameră pînă la salonaș. Astfel ruda cucernică, a cărei amintire îl călăuzește astăzi, intra odinioară cu un aer atît de abătut încît te întrebai ce nenorocire avea să vestească, atunci cînd după primele ei cuvinte înțelegeai că venea să facă o vizită de digestie, așa cum venea pictorul acum. În virtutea aceleiași legi potrivit căreia viața, în interesul actului încă nesăvîrșit, slujește, folosește, denaturează, într-o veșnică prostituare, moștenirile cele mai respectabile, uneori cele mai sfinte, uneori doar cele mai nevinovate ale trecutului, și deși produce atunci un aspect diferit, acela dintre nepoții doamnei Cottard care-și mîhnea familia din pricina apucăturilor sale efeminate și a frecventărilor lui, intra totdeauna voios ca și cum ar veni să-ți facă o surpriză sau să-ți vestească o moștenire, iluminat de o fericire despre a cărei cauză l-ai fi întreat în zadar, căci se datora eredității lui inconștiente și sexului său deplasat. Mergea în vîrful picioarelor, el însuși era de bună seamă mirat că n-avea în mînă un carnet cu cărți de vizită, întindea mîna deschizînd gura în formă de inimă așa cum o văzuse făcînd pe mătușa lui și privirea sa neliniștită se îndrepta numai spre oglinda în care parcă voia să verifice,

deși era cu capul gol, dacă pălăria lui, așa cum îl întrebase cîndva doamna Cottard pe Swann, nu stătea strîmb. Iar domnul de Charlus, căruia societatea în care trăise îi pusese la îndemînă, în acest moment critic, felurite pilde, alte arabescuri de amabilitate și, în sfîrșit, maxime că în anumite cazuri, cînd e vorba de niște simpli burghezi, trebuie să știi să scoți la iveală și să te servești de grațiile cele mai rare și pe care de obicei le păstrezi în rezervă, se îndreptă spre doamna Verdurin fițîindu-se, cu prefăcută dulcegărie și cu aceeași amploare cu care o fustă i-ar fi lărgit și stingherit legănarea, cu un aer atît de măgulit și atît de onorat încît ai fi spus că a fi prezentat în salonul ei ar fi cea mai mare favoare. Fața lui în parte aplecată, în care mulțumirea se lua la întrecere cu buna-cuviință, se cuta cu mici zbîrcituri de afabilitate. Ai fi crezut că înaintea doamna de Marsantes, atît de mult ieșea la iveală femeia pe care o eroare a firii o pusese în trupul domnului de Charlus. Firește, baronul se străduise din greu să ascundă această eroare și să ia o înfățișare bărbătească. Dar abia reușise, căci păstrînd în același timp aceleași înclinări, obiceiul de a simți ca o femeie îi dădea o nouă înfățișare feminină, care nu se născuse din ereditate, ci din viața individuală. Și cum ajunsese să judece, încetul cu încetul, la feminin pînă și chestiunile sociale, dar fără să-și dea seama, căci nu numai mințindu-i pe alții, dar și pe tine însuți, încetezi să-ți dai seama că minți, cu toate că-și solicitase trupul să vădească (în clipa în care intra la Verdurini), toată curtenia unui mare senior, acest trup care înțelesese ceea ce domnul de Charlus încetase să înțeleagă, desfășură toate seducțiile unei cucoane mari, astfel încît baronul ar fi meri-

tat epitetul de *lady-like*¹. De altminteri, putem oare despărți pe de-a-ntregul înfățișarea domnului de Charlus de faptul că băieții, nesemnând întotdeauna cu tații lor, chiar cînd nu sînt inverși și aleargă după femei, desăvîrșesc pe fața lor profanarea mamei lor? Dar să lăsăm la o parte ceea ce ar merita un capitol deosebit: mamele profanate.

Deși alte motive prezidaseră la această transformare a domnului de Charlus și substanța lui era frămîntată doar de niște fermenți pur fizici care fac să treacă, puțin cîte puțin, trupul său în categoria trupurilor de femeie, schimbarea pe care o însemnăm aici, era totuși de origină spirituală. Tot crezînd că ești bolnav, te îmbolnăvești, nu mai ai puterea să te scoli, ai enterite nervoase. Tot gîndindu-te cu dragoste la bărbați, devii femeie și o rochie artificială îți împiedică pașii. La aceștia ideea fixă poate modifica (la fel ca și în alte cazuri sănătatea), sexul. Morel, care îl urma, veni să-mi dea bună ziua. Încă din acest moment, din pricina unei îndoite schimbări care se produse în el, îmi făcu (din păcate n-am știut să țin mai devreme seama de ea) o impresie proastă. Iată de ce: am spus că Morel, care scăpase de sub stăpînirea tatălui său, se complăcea, îndeobște, într-o familiaritate foarte disprețuitoare. În ziua în care-mi adusese fotografiile, mi se adresase fără să-mi spună o singură dată domnule, și mă luase de sus. Care mi-a fost mirarea cînd l-am văzut la doamna Verdurin aplecîndu-se foarte adînc în față-mi, și numai în față mea, și cînd am auzit, chiar înainte să fi rostit alt cuvînt, cuvintele „respect, foarte respectuoase“ — acele cuvinte pe care nu

¹ Doamnă mare (engl.).

le credeam posibile să se ivească sub penița sau de pe buzele lui — pe care mi le adresă mie. Am avut îndată impresia că avea să-mi ceară ceva. Luîndu-mă la o parte după o clipă : „Domnul mi-ar face un foarte mare serviciu, îmi spuse el, vorbindu-mi de data aceasta la persoana a treia, ascunzînd pe de-a-ntregul doamnei Verdurin și musafirilor ei, soiul profesiei pe care tatăl meu a exercitat-o la unchiul domniei sale. Ar fi mai bine să spună că era, în familia dumneavoastră, intendentul unor domenii atît de întinse, încît era aproape egalul părinților dumneavoastră“. Rugămintea lui Morel mă contraria nespus, nu pentru că mă silca să exagerez situația tatălui său, ceea ce mi-era indiferent, ci averea, cel puțin aparentă, a tatălui meu, ceea ce găseam că era ridicol. Avea un aer atît de nenorocit, atît de grăbit, încît nu l-am refuzat. „Dar înainte de cină, spuse el, pe un ton rugător, domnul are mii de pretexte să o ia la o parte pe doamna Verdurin“.

Ceea ce am și făcut într-adevăr, încercînd să înalț cit îmi îngăduiau puterile strălucirea tatălui lui Morel, fără să exagerez prea mult „luxul“, nici „averile“ de sub soare ale părinților mei. Ceea ce trecu ca o scrisoare la cutie, deși doamna Verdurin îl cunoscuse vag pe bunicul meu. Cum era lipsită de tact, ura familiile (acest dizolvant al micului nucleu) ; după ce-mi spuse că-l zărise altădată pe străbunicul meu și vorbi de el ca și cum ar fi fost mai mult sau mai puțin un idiot care n-ar fi înțeles nimic din micul ei grup și care după spusele ei „nu făcea parte din el“ ; îmi zise : „De altfel, familiile sînt un lucru atît de plicticos, încît nu visezi decît să scapi de ele“ ; și-mi povesti îndată, în legătură cu tatăl bunicului meu acel amănunt pe care-l ignoram, deși acasă bănuisem

(nu-l cunoscusem, dar se vorbea mult de el), zgîrcenia lui nemaipomenită (opusă generozității cam prea fastuoase a unchiului meu, prietenul doamnei în roz și patronul tatălui lui Morel); „De vreme ce bunicii dumneavoastră aveau un intentent atît de șic, asta dovedește că în familii găsești oameni de toate felurile. Tatăl bunicului dumneavoastră era atît de zgîrcii, încît cînd se ramolise, la sfîrșitul vieții sale — între noi fie spus n-a fost nici-odată prea zdravăn, dumneavoastră îi răscompărați pe toți — nu se resemna să cheltuiască cincisprezece centime cu omnibusul. Astfel încît trebuia să-l urmărești, să-i plătești separat conductorului și să-l faci să creadă pe bătrînul calic că prietenul său, domnul de Persigny, ministru de stat, obținuse pentru el favoarea să circule gratis în toate omnibusele. De altminteri sînt foarte mulțumită că tatăl lui Morel *al nostru* a fost atît de bine. Parcă înțelesesem că fusese profesor de liceu, nu face nimic, nu am înțeles bine. Dar nici n-are importanță, căci aici apreciem numai valoarea proprie, contribuția personală, ceea ce eu numesc participarea. Dacă ești artist, dacă, într-un cuvînt, faci parte din confrerie, res-tul n-are nici o importanță.

Chipul în care Morel făcea parte din confrerie — pe cît am putut afla — era că-i plăceau înde-ajuns femeile și bărbații ca să facă plăcere fie-cărui sex cu ajutorul a ceea ce experimentase asupra celuilalt — ceea ce vom vedea mai tîrziu. Dar lucru de seamă și care trebuie amintit aici, este că îndată ce mi-am dat cuvîntul de a inter-veni pe lingă doamna Verdurin, îndată ce-am făcut-o, mai ales, și fără posibilitatea de a da înapoi, „respectul“ lui Morel față de mine zbură ca prin farmec, formulele respectuoase dispărură,

ba cîtva timp mă evită chiar, potrivit astfel lucrurile ca și cînd ar fi avut aerul că mă disprețuiește. Astfel încît dacă doamna Verdurin voia să-i spună ceva, să-l roage să execute cutare bucată muzicală, continua să vorbească cu un credincios, apoi trecea la altul, și schimba locul cînd mă îndreptam spre el. I se atrăgea atenția de trei sau patru ori că-i adresasem cuvîntul, după care-mi răspundea, cu aerul constrîns, pe scurt, afară de cazul dacă eram singuri. Atunci era expansiv, prietenos, căci caracterul său avea unele laturi încîntătoare. Dar am conchis din această dintii serată că are, pesemne, o fire josnică; atunci cînd era nevoie, nu se dădea înapoi de la nici o platitudine, și ignora recunoștința. În privința aceasta semăna cu restul omenirii. Dar cum semănam întrucîtva cu bunica și-mi plăcea diversitatea oamenilor fără să aștept nimic de la ei sau să mă supăr pe ei, am neglijat slugărnicia lui, mi-a plăcut veselia lui cînd se înfățișa cazul, chiar ceea ce cred că fusese o prietenie sinceră din parte-i cînd, după ce făcuse tot ocolul falselor sale cunoștințe despre firea omenească, își dădu seama (cu întreruperi, căci se întorcea cîteodată în chip ciudat la sălbăticia lui primitivă și oarbă), că blîndețea mea față de el era dezinteresată, că indulgența mea nu se datora lipsei de pătrundere, ci ceea ce numea el bunătate, și mai ales mă încînta arta lui care era numai o virtuozitate minunată, dar mă făcea (fără ca el să fi fost, în înțelesul intelectual al cuvîntului, un muzician autentic), să ascult din nou sau să cunosc atîta muzică frumoasă. De altfel un manager (domnul de Charlus la care ignoram aceste talente deși doamna de Guermantes, care îl cunoscuse cu totul altul în tinerețea lor, pretindea că-i compusese o sonată,

ii pictase un evantai etc.), un manager modest în ce privea adevărata lui superioritate, dar de mîna întîi, ştiu să pună virtuozitatea aceasta în slujba unui simţ artistic multiplu pe care-l înzecea. Să ne închipuim vreun artist, doar îndemînatec, din baletele ruseşti, stilat, instruit, dezvoltat în toate sensurile de domnul Diaghilev ¹.

Transmisesem doamnei Verdurin mesajul cu care mă însărcinase Morel şi vorbeam cu domnul de Charlus despre Saint-Loup, cînd Cottard intră în salon anunţînd, ca şi cum ar fi izbucnit vreun incendiu, că sosiseră Cambremerii. Ca să n-aibă aerul faţă de nişte musafiri noi ca domnul de Charlus (pe care Cottard nu-l văzuse) şi ca mine, că dă atîta importanţă sosirii Cambremerilor, doamna Verdurin nu se mişcă, nici nu răspunse la auzul acestei ştiri şi se mulţumi să spună doctorului, făcîndu-şi vînt cu graţie şi cu acelaşi ton nefiresc ca o marchiză de pe scena Comediei Franceze : „Baronul tocmai ne spunea...” Cottard nu mai putu înghiţi una ca asta. Cu mai puţină vioiciune decît altădată, căci studiile şi situaţiile înalte îi încetiniseră debitul, dar cu acea emoţie pe care oricum o regăsea la Verdurini : „Un baron ! Unde-i un baron ? Unde-i baronul ?” exclamă el căutîndu-l din ochi cu o uimire care semănă cu neîncrederea. Doamna Verdurin, cu indiferenţa prefăcută a unei amfitrioane al cărei servitor a spart un pahar scump în faţa musafirilor, şi cu intonaţia nefirească şi piţigăiată a unui premiant al conservatorului care ar juca pe Dumas-fiul, răspunse arătînd cu evantaiul pe protectorul lui Morel : „Dar, baronul de Charlus, căruia vă voi

¹ *Serge Diaghilev* (1872—1929), impresar rus, creator al baletelor ruseşti care au revoluţionat estetica coregrafică.

prezenta, domnule profesor Cottard“. Doamnei Verdurin nu-i plăcea de altfel să aibă prilejul de a face pe cucoana. Domnul de Charlus întinse două degete pe care profesorul le strânse cu surîsul binevoitor al unui „principe al științei“. Dar se opri locului văzîndu-i întrînd pe Cambremeri, în timp ce domnul de Charlus mă trăgea după el într-un colț ca să-mi spună ceva, nu fără să-mi pipăie mușchii, ceea ce este un nărav german. Domnul de Cambremer nu semăna de loc cu bătrîna marchiză. Era, cum spunea ea cu înduioșare, „leit tatăl său“. Cine auzise numai vorbindu-se de el, sau chiar de scrisorile lui, vioaie și redactate decent era uimit de fizicul său. Fără îndoială trebuia să te deprinzi cu el. Dar nasul său, ca să se așeze neregulat deasupra gurii, poate alesese singura linie piezișă între atîtea altele, pe care nu ți-ar fi trecut prin minte să o tragi pe acest obraz, și care însemna o prostie vulgară, agravată încă de vecinătatea unui tîn de normand roșu ca merele. Poate că ochii domnului Cambremer să fi păstrat între pleoape cit de puțin din cerul Continentului, atît de dulce în zilele frumoase și însorite în care pietonului îi place să vadă, oprite pe marginea șoselei, și să numere cu sutele, umbrele plopilor, dar aceste pleoape greoaie, urdu-roase și care se închideau incomplet, ar fi împiedicat pînă și inteligența să treacă. De aceea, cum subțirimea acestei priviri albastre te descumpănea, te legai doar de nasul său, mare și strîmb. Printr-o transpunere a simțurilor, domnul de Cambremer te privea cu nasul. Acest nas al domnului de Cambremer nu era urît, ci mai degrabă cam prea frumos, prea mare, prea mîndru de importanța lui. Coroiat, lustruit, lucios, nou-nouț, era dispus să compenseze insuficiența spirituală a

privirii ; din nenorocire, dacă ochii sînt uneori organul în care se destăinuiește inteligența, nasul (oricare ar fi de altminteri solidaritatea intimă și repercusiunea nebănuită a trăsăturilor unora asupra celorlalte), nasul e îndeobște organul pe care se așterne mai lesne prostia.

Cuviința hainelor închise pe care domnul de Cambremer le purta totdeauna, chiar și dimineța, în zadar liniștea pe cei pe care-i uluia și-i exaspera strălucirea obraznică a costumelor de plajă ale celor pe care nu-i cunoșteau ; nu puteai înțelege cum soția primului președinte susținea, cu un aer ager și autoritar, ca o persoană care are mai mult decît tine experiența societății înalte din Alençon, că în fața domnului de Cambremer te simțeai numaidecît, chiar fără să știi cine este, în prezența unui bărbat de înaltă distincție, a unui bărbat perfect de bine crescut, care se deosebea de genul Balbecului, în sfîrșit un bărbat alături de care puteai răsufila. El era pentru ea, asfixiată de atîția turiști din Balbec, care nu cunoșteau lumea ei, ca un flacon cu săruri. Mi s-a părut, dimpotrivă, că era unul din oamenii pe care bunica l-ar fi găsit numaidecît că e „foarte vulgar” și cum ea nu înțelegea snobismul, ar fi fost fără îndoială uimită că reușise să se însoare cu domnișoara Legrandin care trebuia să fi fost dificilă în ce privește distincția, ea, al cărui frate era „atît de bine”. Cel mult se putea spune de urîtenia vulgară a domnului de Cambremer că era oarecum a meleagurilor și că avea ceva foarte vechi, local ; în fața acestor trăsături pline de defecte și pe care ai fi vrut să le îndrepti, te gîndeai la acele nume de orașele normande asupra căror etimologii se înșelase parohul meu pentru că țaranii, articulînd greșit sau înțelegînd pe dos numele

normand sau latin pe care-l desemnează, au sfîrșit prin a fixa într-un barbarism pe care-l găsești acum în hrisoave, cum ar fi spus Brichot, un contrasens sau un viciu de pronunțare. Viața în aceste orășele vechi poate fi de altfel plăcută și domnul de Cambremer putea avea însușiri, căci dacă era firesc pentru o mamă ca bătrîna marchiză să-și prefere fiul nurorii, în schimb, ea care avea mai mulți copii din care cel puțin doi nu erau lipsiți de merite, susținea adesea că marchizul este după părerea ei cel mai bun din familie. În puținul timp pe care-l petrecuse în armată, camarazii lui găsind că numele de Cambremer e prea lung de pronunțat, îi dăduseră porecla de Cancan, pe care de altminteri n-o meritase întru nimic. Știa să împodobească o cină la care era invitat, spunînd în momentul cînd se servea peștele (chiar dacă peștele ar fi fost putred), sau primul fel : „Iată un animal frumos“. Iar soția lui, care intrînd în familie adoptase tot ce crezuse că face parte din genul acestei lumi, se punea la înălțimea prietenilor soțului ei și căutînd poate să-i placă întocmai ca o amantă și ca și cum ar fi avut vreun amestec în viața lui de holtei, spunea cu un aer degajat cînd vorbea despre el cu ofițerii : „O să-l vedeți pe Cancan. Cancan s-a dus la Balbec, dar se va întoarce deseară.“ Era furioasă că se compromite în seara asta la Verdurini și n-o făcea decît la stăruința soacrei sale și a soțului ei, în interesul închirierii. Dar, mai puțin bine-crescută decît ei, nu ascundea motivul, și de cincisprezece zile își bătea joc pe față, cu prietenele ei, de cina aceasta : „Știți că cinăm la chiriașii noștri. Asta ar merita un spor de chirie. În fond, sînt destul de curioasă să știu ce au fost în stare să facă din bătrîna noastră Raspelière (ca și cum s-ar fi născut aici,

unde ar fi regăsit toate amintirile alor ei). Bătrî-nul nostru paznic mi-a spus chiar că nu mai recunoşti nimic. Nu îndrăznesc să mă gîndesc la tot ce trebuie să se petreacă acolo. Cred că am face bine să dezinfecăm totul înainte de a ne instala din nou acolo." Sosi mîndră şi morocănoasă, cu aerul unei doamne mari al cărui castel e ocupat de duşmani în urma unui război, dar se simte oricum, la ea acasă, şi ţine să arate învingătorilor că sînt nişte intruşi. Doamna de Cambremer nu putu să mă vadă la început, căci eram într-o adîncitură laterală cu domnul de Charlus care-mi spunea că aflase de la Morel că tatăl său fusese „intendent" la familia mea, că se bizuia îndeajuns, el, Charlus, pe inteligenţa şi mărinimia mea (cuvînt comun lui şi lui Swann) ca să-mi refuz plăcerea ignobilă şi meschină pe care nişte imbecili de rînd (eram prevenit) n-ar fi întîrziat să şi-o permită, destăinuind amfitrionilor unele amănunte pe care aceştia le-ar putea socoti înjositoare. „Doar faptul că mă interesez de el şi întind asupra-i aripa-mi ocrotitoare, are ceva cum nu se poate mai eminent şi şterge trecutul", încheie baronul. În timp ce-l ascultam şi-i făgăduiam tăcerea pe care aş fi păstrat-o chiar fără nădejdea de-a trece în schimb drept om inteligent şi mărinimos, o priveam pe doamna de Cambremer. Abia recunoşteam lucrul moale şi gustos în tovărăşia căruia fusesem ziua trecută la ora ceaiului pe terasa din Balbec, în plăcinta normandă pe care o vedeam, tare ca un galet, în care credincioşii ar fi încercat în zadar să-şi înfigă dinţii. Iritată dinainte de firea blîndă pe care soţul ei o moştenise de la mama lui şi care-l va face să adopte un aer onorat cînd i se vor prezenta credincioşii, dornică totuşi să-şi îndeplinească rolu-i de femeie de lume,

cînd Brichot îi fu prezentat, vru să-i facă cunoștință cu soțul ei pentru că văzuse că prietenele ei mai elegante procedau la fel, dar furia sau orgoliul învingînd ostentația bunei sale maniere, spuse, nu cum s-ar fi convenit : „Îngăduiți-mi să vă prezint pe soțul meu“, ci : „Vă prezint soțului meu“, ținînd astfel sus drapelul Cambremerilor, chiar în ciuda lor, căci marchizul se înclină în fața lui Brichot tot atît de adînc pe cît prevăzuse ea. Dar această proastă dispoziție a doamnei de Cambremer se schimbă pe neașteptate cînd îl zări pe domnul de Charlus, pe care-l cunoștea din vedere. Nu reușise niciodată ca el să-i fie prezentat, chiar pe timpul legăturii ei cu Swann. Căci domnul de Charlus, luînd totdeauna apărarea soțiilor, a cunatei sale împotriva amantelor domnului de Guermantes, a Odettei, care încă nemăritată pe atunci, era o veche legătură a lui Swann, împotriva celor noi, apărător sever al moralei și ocrotitor credincios al căsniciilor, făgăduise Odettei — și se ținuse de cuvînt — să nu se lase prezentat doamnei de Cambremer căreia, firește, nici nu-i trecuse prin cap că va cunoaște, în sfîrșit, la Verdurini pe acest bărbat de care nu te puteai apropia. Domnul de Cambremer știa că asta era o bucurie atît de mare pentru ea, încît el însuși era înduioșat și-și privi soția cu un aer care însemna : „Nu-i așa că ești mulțumită că te-ai hotărît să vii ?“ Vorbea de altfel foarte puțin, știind că se însurase cu o femeie superioară. „Eu, nedemnul“, spunea el în orice moment și cita bucuros o fabulă de La Fontaine și una de Florian care i se păreau că se potrivesc cu ignoranța lui, și, pe de altă parte, îi îngăduiau, sub forma unei măguliri disprețuitoare, să arate oamenilor de știință care nu erau membri ai Jockey-Clubului că puteai fi

vînător și să fi citit fabule. Dăr din nenorocire nu cunoștea decît două. De aceea, ele se repetau des. Doamna de Cambremer nu era proastă, dar avea felurite obiceiuri foarte plictisitoare. Deformarea numelor nu avea la ea nimic din disprețul aristocratic. N-ar fi spus ca ducesa de Guermantes (care prin naștere ar fi trebuit să fie mai la adăpost de acest ridicol decît doamna de Cambremer), ca să n-aibă aerul că cunoaște numele puțin elegant (cîtă vreme e acum acela al unei femei din cele mai greu de apropiat) al lui Julien de Montchâteau : „o mică doamnă... Pic de la Mirandola“¹. Nu, cînd doamna de Cambremer stîlcea un nume, îl pocea rostindu-l anapoda, din bunăvoință, ca să n-aibă aerul că știe ceva, și cînd îl mărturisea totuși din sinceritate, credea că-l ascunde ștergîndu-l. Dacă de pildă lua apărarea unei femei, căuta să ascundă, cîtă vreme nu voia să o mintă pe aceea care o ruga să spună adevărul, că doamna cutare este actualmente amanta domnului Sylvain Lévy și spunea : „Nu... nu știu absolut nimic pe seama ei, cred că a fost învinuită că inspirase o pasiune unui domn al cărui nume nu-l cunosc, nu știu cum îl cheamă, Cahn, Kohn, Kuhn ! de altminteri, cred că domnul acesta a murit de foarte mult timp și că n-a fost niciodată nimic între ei“. Acesta este procedeul mincinoșilor — și invers de al lor — care alterînd o faptă cînd o povestesc unei amante sau doar unui prieten, își închipuiesc că una sau celălalt nu vor vedea numaidecît că fraza rostită (ca și Cahn, Kohn, Kuhn) este interpolată și de alt soi decît acelea care alcătuiesc conversația, că este cu dublu fond.

¹ Savant italian (1463—1494), celebru pentru cunoștințele sale în domeniul filozofiei și al teozofiei.

Doamna Verdurin îl întrebă la ureche pe soțul ei :

— Să ofer brațul domnului de Charlus ? Cum la dreapta ta va sta doamna de Cambremer, am fi putut încrucișa politețele.

— Nu, spuse domnul Verdurin, de vreme ce celălalt e mai mare în grad (vrînd să spună că domnul de Cambremer e marchiz) domnul de Charlus îi este în fond inferior.

— Atunci, bine, îl vom așeza lângă principesă.

Și domnul Verdurin prezentă domnului de Charlus pe principesa Sherbatoff ; amîndoi se înclinară în tăcere, cu aerul că știu multe unul despre altul și că-și făgăduiesc un secret mutual. Domnul Verdurin mă prezentă domnului de Cambremer. Chiar înainte de-a fi vorbit cu vocea lui tare și ușor bilbîită, talia-i înaltă și fața-i colorată manifestau în oscilația lor șovăiala marțială a unui șef care caută să te liniștească și-ți spune : „Mi s-a vorbit, vom 'potrivi lucrurile ; voi avea grijă să vi se ridice pedeapsa, doar nu sîntem vampiri ; totul se va aranja“. Apoi strîngîndu-mi mîna :

— Cred că o cunoașteți pe mama, îmi spuse el. Verbul „a crede“ i se părea de altminteri că se potrivește cu discreția unei prime prezentări, dar nu exprima nicidecum o îndoială, căci adăugă : „Am de altfel o scrisoare din partea ei pentru dumneavoastră“. Domnul de Cambremer era fericit pînă la naivitate să revadă locurile în care trăise atîta timp.

— Mă regăsesc, spuse el doamnei Verdurin, în timp ce privirile lui se minunau recunoscînd picturile de flori de deasupra ușilor și busturile de marmură pe soclurile lor înalte. Se putea totuși simți înstrăinat, căci doamna Verdurin adusese o seamă de lucruri frumoase și vechi de-ale ei. Din

acest punct de vedere, doamna Verdurin, deși trecea în ochii Cambremerilor că răsturnase totul, nu era o revoluționară, ci o conservatoare inteligentă, într-un sens pe care ei nu-l înțelegeau. O învinuiau astfel pe nedrept că nu putea suferi casa cea veche și că o făcea de rîs împodobind-o cu niște pînze simple în locul plusului lor bogat, după cum un paroh ignorant ar fi învinuit pe un arhitect al episcopiei că pune la loc niște sculpturi vechi, în lemn, aruncate într-un colț și pe care preotul crezuse că e mai bine să le înlocuiască cu niște podoabe cumpărate în Place Saint-Sulpice. În sfîrșit, o grădină de paroh începea să înlocuiască în fața castelului răzoarele care făceau nu numai mîndria Cambremerilor, dar și a grădinarului lor. Acesta, care-i considera pe Cambremeri ca pe singurii lui stăpîni și gema sub jugul Verdurinilor ca și cum pămîntul ar fi fost ocupat momentan de un năvălitor și de o trupă de soldățoi, își împărțasea în taină, doleanțele proprietarei depozitate, se indigna de disprețul în care erau ținute araucariile, begoniile, urechelnite, daliile lui duble, și că îndrăzneau să lase să crească într-o locuință atît de bogată, niște flori atît de vulgare ca mușetelul și chica voinicului. Doamna Verdurin simțea această opoziție surdă și, dacă ar fi închiriat pe mai mult timp sau chiar dacă ar fi cumpărat Raspelière, era hotărîtă să pună printre condiții concedierea grădinarului la care, dimpotrivă, bătrîna proprietară ținea foarte mult. O slujise pe nimic în timpuri grele, o adora; dar datorită acelei fărâmițări ciudate a părerii oamenilor din popor, la care disprețul moral cel mai adînc se îmbină cu stima cea mai pătimașă, care se încrucișează, la rîndul ei, cu pizme vechi nedispărute, spunea adesea despre doamna de Cambre-

mer care, surprinsă de invazie în 1870, într-un castel din răsărit, trebuise să sufere timp de o lună contactul cu germanii : „Doamna marchiză a fost învinuită că în timpul războiului a fost de partea prusacilor și i-a găzduit chiar la ea. În alte timpuri, aş fi înţeles ; dar în timp de război, nu s-ar fi convenit. Nu e bine.“ Astfel, îi era credincios pînă la moarte, o venera pentru bună-tatea ei și răspîndea zvonul că se făcuse vinovată de trădare. Doamna Verdurin se simţi jignită cînd domnul de Cambremer pretinse că recunoaşte atît de bine Raspelière. „Totuşi, trebuie să constataţi oarecare schimbări, răspunse ea. Mai întii, diavolii mari de bronz de Barbedienne și niște scăunașe de pluș pe care m-am grăbit să le trimit în pod, care e încă prea bun pentru ele.“ După acest răspuns tăios adresat domnului de Cambremer, îi oferî brățul pentru a merge la masă. El șovăi o clipă, spunîndu-și : „Oricum, nu pot trece înaintea domnului de Charlus“. Dar, crezînd că acesta este un vechi prieten al casei de vreme ce n-are locul de onoare, se hotărî să ia brățul care i se oferea și spuse doamnei Verdurin cît este de mîndru că fusese primit în cenaclu (așa îi spunea el micului nucleu, rîzînd totuși puțin de mulțumirea de a cunoaște acest cuvînt). Cottard, care ședea lîngă domnul de Charlus, îl privea pe sub ochelari ca să facă cunoștință și să rupă gheata, cu niște clipeli cu mult mai stăruitoare decît ar fi fost odinioară și neîmpiedicate, de timiditate. Iar privirile lui îmbietoare, sporite prin surîsul lor, nu mai erau cuprinse de sticla ochelarilor, ci se revărsau în toate părțile. Baronul, care vedea lesne pretutîndeni semeni de-ai lui, nu se îndoie că Cottard ar fi unul din ei și că-i face cu ochiul. De aceea, manifestă îndată profesorului asprimea

invertiților, tot atît de disprețuitori cu acei că-
rora le plac, pe cît de înfocați sînt în rîvna lor cu
cei care le plac lor. Fără îndoială, deși fiecare
vorbește de gingășia, totdeauna refuzată de soartă,
de a fi iubit, există o lege generală al cărei im-
periu nu se întinde numai asupra unor Charluși,
potrivit căreia ființa pe care n-o iubim și care
ne iubește ni se pare nesuferită. Acestei ființe,
cutărei femei despre care nu vom spune că ne
iubește dar că se agață de noi, îi preferăm socie-
tatea oricărei alteia care nu va avea nici farme-
cul, nici agrementul, nici spiritul ei, și care le va
dobîndi în ochii noștri numai în clipa în care va
fi încetat să ne iubească. În acest sens, s-ar putea
să nu vedem decît transpunerea, sub o formă haz-
lie, a acestei reguli universale, în iritarea prici-
nuită unui invertit de un bărbat care-i displace
și care umblă după el. Dar ea e cu mult mai pu-
ternică la el. De aceea, în timp ce omul de rînd
încearcă să o ascundă, invertitul o face fără mila
simțită celui ce o pricinuește, așa cum desigur
n-ar face-o simțită unei femei, domnul de Char-
lus, de pildă, principesei de Guermantes a cărei
pasiune îl plictisea, dar îl măgulea. Dar cînd ei
văd că alt bărbat le arată o înclinare deosebită,
atunci, fie că nu înțeleg că ar fi aceeași ca a lor,
fie amintirea supărătoare că această înclinare pe
care o înfrumusețează atît timp cît ei înșiși o în-
cearcă, este privită ca un viciu, fie din dorința
de a se reabilita printr-o izbucnire într-o împre-
jurare cînd asta nu-i costă, fie din teama de a fi
ghiciți, teamă de care sînt cuprinși îndată ce do-
rința nu-i mai călăuzește, cu ochii legați, din im-
prudență în imprudență, fie din furia de-a suferi,
de pe urma unei atitudini echivoce a altuia, pa-
guba pe care, dacă celălalt le-ar place, nu s-ar

teme să i-o pricinuiască, apoi, pe cei pe care nu-l stingherește să urmărească pe un tânăr cale lungă, să nu-l lase din ochi la teatru, chiar dacă e în tovărășia unor prieteni, riscînd astfel să-l învrăjbească cu ei — îi poți auzi spunînd, dacă vreunul care nu le place, îi privește : „Domnule, drept cine mă luați ? (numai pentru că sînt luați drept ceea ce sînt), nu vă înțeleg, e inutil să stăruiți, greșiți“, merg la nevoie pînă la palme, și se indignează în fața unuia care cunoaște pe imprudent : „Cum, cunoașteți asemenea oroare ? Are un fel de a mă privi !... Ce mai apucături !“ Domnul de Charlus nu merse atît de departe, dar adoptă aerul ofensat și rece pe care-l au, cînd dai impresia că le crezi ușuratece, femeile care nu sînt, și mai mult cele ce sînt. De altminteri, invertitul, pus în fața unui invertit, nu vede numai o imagine displăcută a lui însuși care n-ar putea, fiind neînsuflețită, decît să-l facă să sufere în amorul lui propriu, ci un alt el însuși, viu, activînd în același sens, deci în stare să-l facă să sufere în amorurile lui. De aceea, dintr-un simț de conservare, va spune tot răul cu putință despre concurentul posibil, fie oamenilor care pot să-i facă rău acestuia (și fără ca invertitul nr. 1 să se teamă că ar putea trece drept un mincinos cînd îl copleșește astfel pe invertitul nr. 2 în fața persoanelor care pot fi informate asupra propriului său caz), fie tînărului pe care l-a „agățat“ și care poate că-i va fi răpit și pe care e vorba să-l convingă că aceleași lucruri pe care are tot avantajul să le facă cu el ar pricinui nenorocirea vieții sale, dacă le-ar face cu celălalt. În ochii domnului de Charlus, care poate se gîndea la primejdiile (foarte imaginare) la care prezența acestui Cottard, al cărui suris îl interpreta greșit, l-ar expune pe Morel, un in-

vertit care nu-i plăcea nu era numai o caricatură a lui însuși, ba chiar un rival desemnat. Un negustor care ocupându-se cu un comerț rar, când debarcă într-un oraș de provincie în care se instalează pe toată viața, dacă vede că, în aceeași piață, tocmai în față, același comerț e profestat de un concurent, nu e mai puțin dezamăgit decât un Charlus ducându-se să-și ascundă amoremile într-o regiune liniștită și care, în ziua sosirii, zărește pe gentilomul localnic sau pe frizer ale căror aspect și apucături nu-i lasă nici o îndoială. Negustorul prinde adesea ură pe concurentul său; aceasta degenerază uneori în melancolie, și dacă are întrucîtva ereditatea destul de încărcată, s-a văzut în unele orașe mici, negustorul acuzînd un început de nebunie care nu poate fi vindecată decât dacă-l hotărăști să-și vîndă „vadul” și să se expatrieze. Furia invertitului este însă și mai dureroasă. A înțeles, încă din prima clipă, că gentilomul și frizerul au rîvnit la tînărul său tovarăș. În zadar îi repetă acestuia că frizerul și gentilomul sînt niște tilhari a căror apropiere l-ar dezonoara, e obligat, ca Harpagon, să vegheze asupra comorii sale și se trezește noaptea ca să vadă dacă nu i-o ia nimeni. Și de aceea, fără îndoială, mai virtos decât dorința sau comoditatea obiceiurilor comune și aproape tot atît cît acea experiență de sine însuși care e singura adevărată, invertitul depistează pe invertit cu o repeziciune și o siguranță care aproape nu dă greș. Poate să se înșele o clipă, dar o divinație rapidă îl readuce la adevăr. De aceea, eroarea domnului de Charlus fu de scurtă durată. Discernămîntul divin îi arată, după o clipă, că profesorul Cottard nu era de soiul său și că n-avea să se teamă de avansurile lui nici în ceea ce-l privește, ceea ce n-ar fi făcut decât

să-l scoată din sărite, nici în ceea ce-l privește pe Morel, ceea ce i s-ar fi părut mai grav. Își redobîndi liniștea și cum era încă sub influența trecerii Venerei androgine, surîdea din cînd în cînd discret Verdurinilor, fără să-și dea osteneala să-și deschidă gura, descrețindu-și doar un colț de buză și, răstimp de o clipă, își aprindea alintător ochii, el, atît de aprins după virilitate, întocmai cum ar fi făcut cumnata lui, ducesa de Guermantes.

— Vînați mult, domnule? îl întrebă doamna Verdurin cu dispreț pe domnul de Cambremer.

— V-a povestit Ski că ni s-a-ntîmplat una bună? o întrebă Cottard pe Patroană.

— Vînez mai ales în pădurea Chantepie¹, răspunse domnul de Cambremer.

— Nu, n-am povestit nimic, spuse Ski.

— Își merită măcar numele? întrebă Brichot pe domnul de Cambremer după ce se uitase la mine cu coada ochiului, căci îmi făgăduise să-mi vorbească de etimologii, în timp ce mă ruga să ascund Cambremerilor disprețul pe care i le inspira acelea ale parohului din Combray.

— Fără îndoială că nu sînt în stare să pricep, dar nu sesizez întrebarea dumneavoastră, răspunse domnul de Cambremer.

— Vreau să spun : cîntă multe coțofene în ea? întrebă Brichot.

Cottard suferea între timp că doamna Verdurin nu știa că erau cît pe-acî să piardă trenul.

— Haide, spuse doamna Cottard soțului ei ca să-l încurajeze, povestește-ți odiseea.

— Într-adevăr, s-a-ntîmplat ceva neobișnuit, spuse doctorul, care-și începu povestirea. Cînd am văzut că trenul este în gară, am rămas înmărmu-

¹ Cîntă coțofana (fr.).

rit. Și toate astea din vina lui Ski. Sînteți mai degrabă bizaroid în informațiile dumneavoastră, scumpul meu ! Iar Brichot care ne aștepta în gară!

— Credeam, spuse universitarul, aruncînd în jurul său ceea ce-i rămăsese din privire și surîzînd cu buzele subțiri, că întîrziaserăți la Graincourt, unde ați fi întîlnit vreo peripateticiană.

— Vă rog să încetați, dacă v-ar auzi soția mea? spuse profesorul. Soția mea e geloasă.

— Ah ! Brichot ăsta, exclamă Ski căruia gluma prea slobodă a lui Brichot îi trezea veselia tradițională, e mereu același ; deși nu știa la drept vorbind dacă universitarul fusese vreodată dezmățat. Și ca să adauge acestor cuvinte consacrate gestul ritual, se prefăcu că nu poate rezista dorinței de a-l ciupi de picior. „Flăcăul ăsta nu se mai schimbă“, urmă Ski, și fără să se gîndească la tristețea și la hazul pe care aceste cuvinte le confereau cvasi-orbirii universitarului, adăugă : „Are totdeauna un ochi disponibil pentru femei“.

— Vedeti, spuse domnul de Cambremer ce înseamnă să te întîlnești cu un savant. Vinez de cincisprezece ani în pădurea Chantepie și nu mă gîndisem niciodată la ce voia să însemne numele ei.

Doamna de Cambremer aruncă o privire severă soțului ei ; n-ar fi vrut să se umilească în așa hal în fața lui Brichot. Fu încă și mai nemulțumită cînd, la fiecare expresie „de-a gata“ pe care o întrebuița Cancan, Cottard, care le cunoștea latura tare și slabă pentru că le învățase anevoie, demonstra marchizului, care-și mărturisea neștiința, că nu înseamnă nimic :

— De ce : „prost ca o cizmă“ ? Credeți că cizmele sînt mai proaste decît altceva ? Spuneți : „repeți de o sută de ori același lucru“. De ce tocmai de o sută de ori ? De ce „dormi ca o buturugă“ ?

De ce : „mii de trăznete“ ? De ce : „a-și face de cap“ ? Atunci Brichot, care explica originea fiecărei locuțiuni, îi luă apărarea domnului de Cambremer. Iar doamna de Cambremer era mai ales ocupată să examineze schimbările pe care Verdurini le aduseră Raspelierei, ca să poată critica unele, să adopte altele la Féterne sau poate aceleași.

— Mă întreb ce e acest lustru care stă de-a curmezișul. Abia îmi mai recunosc vechea Raspeliere, adăugă ea cu un aer familiar și aristocratic, ca și cum ar fi vorbit de un servitor a cărui vîrstă nu ținea atît s-o indice, decît să spună că el asistasese la nașterea ei. Și cum limbajul ei era cam livresc : „Oricum, adăugă ea încet, mi se pare că dacă aș locui la alții, mi-ar cam fi rușine să mut toate din loc“.

— Îmi pare rău că n-ați venit o dată cu ei, spuse doamna Verdurin domnului de Charlus și lui Morel, nădăjduind că domnul de Charlus ar fi disciplinat și s-ar înclina regulii de a sosi cu toții cu același tren. „Sînteți sigur că Chantepievrea să însemne coțofana care cîntă, Chochotte ?“ adăugă ea ca să arate că, în calitate de mare amfitrioană, lua parte la toate discuțiile simultan.

— Vorbiți-mi puțin de acest violonist, îmi spuse doamna de Chambremer, mă interesează ; ador muzica și mi se pare că am auzit vorbindu-se de el, vă rog să mă instruiți.

Aflase că Morel venise cu domnul de Charlus și, aducîndu-l pe cel dintîi, voia să încercî să se împrietenească cu cel de-al doilea. Dar adăugă totuși, ca să nu pot ghici motivul : „Și domnul Brichot mă interesează“. Căci, dacă era foarte cultă, după cum unele persoane predispuse la obezitate abia mănîncă și fac toată ziua mișcare

fără să înceteze să se îngrașe văzînd cu ochii, tot astfel doamna de Cambremer adîncea în zădar și mai ales la Féterne, o filozofie din ce în ce mai esoterică, o muzică din ce în ce mai savantă ; ea nu părăsea aceste studii decît ca să urzească intrigi care să-i îngăduie să rupă prietenii ei burgheze din tinerețe și să lege relații pe care le crezuse la început că făceau parte din societatea familiei în care intrase și de care-și dădu prea tîrziu seama că erau situate mult mai sus și mult prea departe. Un filozof care nu mai era destul de modern pentru ea, Leibnitz ¹, a spus că drumul de la minte la inimă e lung. Și doamna de Cambremer n-avusese, ca fratele ei, puterea să parcurgă acest drum. Părăsind lectura lui Stuart Mill ² numai pentru cea a lui Lachelier ³, pe măsură ce credea mai puțin în realitatea unei lumi exterioare, se înversuna tot mai mult, încercînd să-și facă o situație mai bună, înainte de a muri. Îndrăgostită de arta realistă, nici un obiect nu i se părea destul de umil ca să slujească drept model pictorului sau scriitorului. Un tablou sau un roman monden i-ar fi pricinuit greață ; un mujic al lui Tolstoi, un țăran al lui Millet era ultima limită socială pe care nu îngăduia artistului să o depășească. Dar scopul tuturor strădaniilor ei era să depășească limita care-i mărginea propriile-i relații, să se înalțe pînă la frecventarea ducelor, în asemenea măsură tratamentul spiritual la care se supunea studiind capodoperele, rămînea ineficace față de snobismul congenital și bolnăvicios care se dezvoltă în ea. Acesta sfîr-

¹ *Gottfried Wilhelm Leibnitz* (1646—1716), filozof și matematician german de mare prestigiu.

² *John Stuart Mill* (1806—1872), filozof și economist englez din școala experimentală.

³ *Jules Lachelier* (1832—1918), filolog francez.

șise chiar prin a vindeca unele înclinări la zgîrcenie și adulter către care era împinsă în tinerete, semănînd, în această privință, cu acele stări patologice și permanente care par a imuniza împotriva altor boli pe cei atinși de ele. Cînd o auzeam vorbind nu puteam să nu recunosc, deși nu-mi prilejuia nici o plăcere, rafinamentul expresiilor ei, pe care le întrebuițează, într-o anumită epocă, toate persoanele de aceeași anvergură intelectuală, astfel încît expresia rafinată furnizează îndată, ca un arc de cerc, mijlocul de a descrie și de a mărgini toată circumferința. Și persoanele ce întrebuițează aceste expresii mă plictisesc, pentru că le și cunosc, dar ele trec drept superioare și mi-au fost adesea oferite ca vecine desfătătoare și neapreciate.

— Știți, doamnă, că multe regiuni forestiere își trag numele de la animalele care le populează? Lîngă pădurea Chantepie, aveți pădurea Chante-reine¹.

— Nu știu de care regiune e vorba, dar nu sînteți de loc galant cu ea, spuse domnul de Cambremer.

— Înghite-o, Chochotte, spuse doamna Verdurin. Dar, în afară de asta, ați călătorit bine?

— Am întîlnit numai o omenire obscură care popula trenul. Dar răspund întrebării domnului de Cambremer: „*reine*“ aci nu e soția unui rege, ci o broască. Acesta e numele pe care l-a păstrat multă vreme în acest ținut, după cum dovedește stația Renneville, care ar trebui să se scrie Reineville.

— Se pare că acesta e un animal frumos, spuse domnul de Cambremer doamnei Verdurin, arătînd un pește. Era unul din complimentele cu ajutorul

¹ Regina cîntă (fr.).

cărora credea că-și poate asuma partea la o cină, și să întoarcă astfel politetea. („E inutil să-i înviți, spunea el adesea vorbind cu soția lui despre cutare prieteni. Au fost încântați că ne-am dus la ei. Ei mi-au mulțumit.“) „De altminteri, trebuie să vă mărturisesc că mă duc de mai mulți ani în fiecare zi la Renneville, dar n-am văzut mai multe broaște decît în altă parte. Doamna de Cambremer l-a adus aici pe preotul unei parohii unde are moșii mari și care, după cît se pare, are aceeași înclina-re ca și dumneavoastră. A scris o lucrare.“

— Nu vă contrazic, am citit-o cu nespus interes, răspunse Brichot fățarnic. Mulțumirea pe căre orgoliul său o primea indirect prin acest răspuns îl făcu pe domnul de Cambremer să ridă cu poftă. „Ah ! autorul, cum să spun, al acelei geografii, al acelui glosar se întinde mult asupra numelui unei mici localități, ai cărei, dacă pot spune, seniori am fost odinioară, și care se numește Pont-à-Cou-leuvre ¹. Nu sînt, firește, decît un neștiutor de rînd în această comoară de știință, dar m-am dus de cel puțin o mie de ori la Pont-à-Couleuvre și de dragul lui o dată, și să mă ia dracul dacă am vă-zut vreunul singur din acei șerpi urîți, spun urîți, cu tot elogiul pe care li-l aduce bunul La Fon-taine (*L'homme et la couleuvre* ² era una din cele două fabule).

— N-ați văzut, și ați avut dreptate, răspunse Brichot. Firește, scriitorul despre care vorbiți cu-noaște pe larg subiectul, a scris o carte remarcabilă.

— Adevărat ! exclamă doamna de Cambremer, această carte, și este într-adevăr cazul s-o spunem, e o adevărată muncă de benedictin.

¹ Podul năpîrcelor (fr.).

² Omul și năpîrca (fr.).

— Fără îndoială, a consultat mai multe registre (se înțelege prin asta listele beneficiilor și preoților fiecărei dioceze), ceea ce i-a putut furniza numele patronilor laici și ale celor ce aveau dreptul de a conferi vreun beneficiu eclesiastic. Dar mai sînt și alte izvoare, la care s-a adăpat unul din prietenii mei cei mai savanți, care a găsit că această localitate se numea și Pont-à-Quileuvres. Acest nume ciudat l-a îndemnat să se întoarcă înapoi cu cîteva secole la un text latin în care podul pe care prietenul dumneavoastră îl crede năpădit de năpîrce este desemnat prin *Pons cui aperit*. Pod închis, care nu se deschidea decît în schimbul unei plăți acceptabile.

— Vorbiți de broaște. Găsindu-mă în societatea unor persoane atît de savante, am impresia că sînt broasca în fața areopagului (a doua fabulă aceasta era), spuse Cancan, care făcea de-seori, rîzînd, această glumă, grație căreia credea, totodată din umilință și din răspuns nimerit, că-și mărturisește neștiința și face paradă de știință. Iar Cottard, blocat de tăcerea domnului de Charlus și încercînd să-și dea aere în alte privințe, se întoarse spre mine și-mi puse una din acele întrebări care-i uluia pe bolnavi dacă o nimerise bine și dovedea astfel că, la drept vorbind, le pătrunsese trupul ; dacă, dimpotrivă, n-o nimerea, îi îngăduia să rectifice unele teorii, să lărgească punctele de vedere vechi. „Cînd vă aflați în aceste locuri relativ înalte ca acela în care ne găsim acum, observați că tendința spre înăbușire sporește ?“ mă întrebă el, sigur fie că-i voi admira, fie că-și va desăvîrși știința. Domnul de Cambremer auzi întrebarea și surîse. „Nu vă pot spune cît mă amuză să aflu că suferiți de

năduf“, îmi trînti el peste masă. Nu voia să spună prin asta că lucrul îl înveselea, deși acesta era adevărul. Căci acest om foarte bun nu putea totuși auzi vorbindu-se de nenorocirea cuiva fără un sentiment de stare plăcută și un hohot de ris care făceau repede loc milei unei inimi bune. Dar fraza lui avea alt înțeles pe care-l preciză aceea care o urmă: „Mă amuză, spuse el, pentru că și sora mea suferă de aceeași boală“. În fond lucrul îl amuza ca și cum m-ar fi auzit spunîndu-i că cineva care-i frecventa mult mi-ar fi fost prieten. „Ce mică e lumea“, fu reflecția pe care o formulă în gînd și pe care am văzut-o scrisă pe fața lui surîzătoare cînd Cottard îmi vorbi de năduful meu. Și acesta a ajuns, începînd de la această cină, ca un soi de legătură comună despre care domnul de Cambremer nu uita niciodată să-mi ceară relații, dacă n-ar fi avut alt motiv decît ca să-și țină sora la curent.

În timp ce răspundeam soției sale la întrebările pe care mi le punea în legătură cu Morel, mă gîndeam la o conversație pe care o avusesem cu mama în după-amiaza aceleiași zile. Deși nu încerca să mă sfătuiască să nu mă duc la Verdurini, dacă vizita m-ar putea distra, îmi aminti că nu este un mediu care i-ar fi plăcut bunicului, ci care l-ar fi făcut să exclame: „Păzea!“, apoi mama adăugase: „Ascultă, președintele Toureuil și soția lui mi-au spus că au prînzit cu doamna Bontemps. Nu m-au întrebat nimic. Dar am înțeles că visul mătușii sale ar fi să te însori cu Albertine. Cred că adevăratul motiv este că le ești simpatic tuturor. Oricum, luxul pe care ei cred că ai putea să li-l oferi, legăturile care se știe, mai mult sau mai puțin, că le avem, cred că toate astea joacă un rol, deși în acest plan al lor sînt

secundare. Nu ți-aș fi vorbit despre asta pentru că nu țin la lucrul acesta, dar cum îmi închipui că ți se va vorbi, am preferat să o iau înainte.

— Dar tu, cum o găsești? am întrebat-o pe mama.

— Doar n-o să mă însor eu cu ea. Firește că poți face o partidă de o mie de ori mai bună. Dar cred că bunicii nu i-ar fi plăcut să te lași influențat. Deocamdată, nu-ți pot spune cum o găsesc pe Albertine, n-o găsesc de loc. Îți voi răspunde ca doamna de Sévigné: „Are însușiri frumoase, cel puțin așa cred. Dar în acest început n-o pot lăuda decît prin laturi negative. Nu e așa, n-are accentul ca la Rennes. Cu timpul, poate voi spune: e așa. Și voi găsi totdeauna că e bine, dacă te va face fericit.” Dar datorită chiar acestor cuvinte prin care-mi dădea libertatea să hotărâsc în ce privește fericirea mea, mama mă transpusese în acea stare de îndoială pe care o mai încercasem cînd tata, îngăduindu-mi să mă duc la *Fedra* și mai ales să fiu scriitor, am simțit deodată că mă apasă o răspundere prea mare, teama de a-l supăra, și acea melancolie pe care o încerci cînd încetezi să mai ascuți de porunci care zi de zi îți ascund viitorul, să-ți dai seama că ai început, în sfîrșit, să trăiești de-a binelea, ca un om mare, viața, singura viață care e la dispoziția fiecăruia dintre noi.

Poate că lucrul cel mai cuminte ar fi să aștept puțin, să încep să o văd pe Albertine ca în trecut, ca să încerc să aflu dacă aș iubi-o cu adevărat. Aș putea-o aduce la Verdurini ca să o distrez, și lucrul acesta mi-a adus aminte că eu însumi venisem astă-seară numai ca să aflu dacă

doamna Putbus locuia la Raspelière sau avea să vină aici. În orice caz, nu era la cină.

— Fiindcă veni vorba de prietenul dumneavoastră Saint-Loup, îmi spuse doamna de Cambremer, folosindu-se astfel de o expresie care arăta mai mult șir în idei decît te-ar fi lăsat să crezi frazele ei, căci dacă-mi vorbea de muzică se gîdea la Guermantes, știți că toată lumea vorbește de căsătoria lui cu nepoata principesei de Guermantes. Vă voi mărturisi că, în ce mă privește, toate aceste cleветiri mondene nu mă interesează cîtuși de puțin.

M-a cuprins teama că vorbisem fără simpatie în fața lui Robert de această fată fals originală și care avea o inteligență tot atît de mediocră pe cît de violent îi era caracterul. Aproape nu există știre pe care auzind-o să nu ne pară rău de vreun lucru pe care l-am fi spus. Am răspuns doamnei de Cambremer, ceea ce de altminteri era adevărat, că nu știu nimic, și că de altfel logodnica mi se părea încă prea tînăra.

— Poate tocmai de aceea căsătoria nu s-a anunțat încă oficial, în orice caz se vorbește mult de ea.

— Prefer să vă previn, spuse aspru doamnei de Cambremer doamna Verdurin care auzise că aceasta îmi vorbea de Morel, și credea că-mi vorbea tot de violonist cînd începuse să-mi pomenască în șoapte de logodna lui Saint-Loup. Aici nu se face muzică orîșicum. Știți că în materie de artă, credincioșii mei de miercuri, copiii, cum le spun, sînt foarte înaintați, adăugă ea cu un aer de teroare orgolioasă. Le spun uneori : „Copii, o luați mai repede decît Patroana voastră care are totuși reputația că îndrăznelile n-ar înfricoșa-o“. În fiecare an lucrurile progrésează ; văd venind ziua în care nu vor mai milita pentru Wagner și pentru d'Indy.

— Dar e foarte bine să fii înaintat, nu ești niciodată îndeajuns de înaintat, spuse doamna de Cambremer, în timp ce inspecta fiecare colț al sufrageriei, căutînd să recunoască lucrurile pe care le lăsase soacra ei, acelea pe care le adusese doamna Verdurin, ca să o prindă pe aceasta în flagrant delict de prost gust. Totuși, încerca să-mi vorbească de subiectul care o interesa cel mai mult, domnul de Charlus. Găsea emoționant faptul că-l proteja pe violonist.

— Are aerul inteligent.

— Are chiar prea multă vervă pentru un bărbat cam vîrstnic, am adăugat.

— Vîrstnic? Dar n-are aerul vîrstnic, priviți, firul său de păr a rămas încă tînăr. (Căci de vreo trei sau patru ani cuvîntul „păr“ fusese întrebuițat la singular de unul din acei necunoscuți care sînt creatori de mode literare, și toată lumea, care avea lungimea de undă a doamnei de Cambremer spunea „părul“, nu fără un surîs afectat. Actualmente se spune tot „părul“, dar din excesul ce se face cu singularul va renaște pluralul.) „Ceea ce mă interesează îndeosebi la domnul de Charlus, adăugă ea, este că-ți dai seama că e foarte înzestrat. Am să vă mărturisesc că nu dau mare importanță culturii. Ceea ce se învață nu mă interesează.“ Aceste cuvinte nu sînt în contradicție cu valoarea deosebită a doamnei de Cambremer, care era imitată și dobîndită. Dar tocmai unul din lucrurile pe care trebuia să-l știi în momentul acela era că cultura nu înseamnă nimic și nu valorează nici un ban față de originalitate. Doamna de Cambremer învățase, ca și restul lumii, că nu trebuie să înveți nimic. „De aceea, îmi spuse ea, Brichot, care își are latura lui originală, căci nu disprețuiesc oarecare erudi-

ție savuroasă, mă interesează totuși mai puțin.“ Dar pe Brichot nu-l preocupa în acest moment decît un singur lucru : auzind că se vorbea de muzică, se temea ca acest subiect să nu-i amintească doamnei Verdurin de moartea lui Dechambre. Voia să spună ceva ca să înlătorească amintire fatală. Domnul de Cambremer îi dădu prilejul întrebîndu-l :

— Atunci, locurile împădurite poartă totdeauna nume de animale ?

— Nicidecum, răspunse Brichot, fericit să-și desfășoare știința în fața atîtor musafiri noi, printre care îi spusese să fie sigur că va putea interesa măcar pe unul dintre ei. E de ajuns să vedem în ce măsură un copac se păstrează chiar în numele de persoane, ca o ferigă în huilă. Unul din senatorii noștri poartă numele de domnul de Saulces de Freycinet, ceea ce înseamnă, dacă nu mă înșel, loc plantat cu salcii și frasini, *salix et fraxinetum* ; nepotul său, domnul de Selves, întrunește încă și mai mulți copaci, deoarece poartă numele Selves, *sylva*¹. Saniette era bucuros că discuția lua o întorsătură atît de însuflețită. De vreme ce Brichot vorbea tot timpul, el putea să tacă, ceea ce-l scutea să fie obiectul zeflemelelor domnului și doamnei Verdurin. Devenit încă și mai sensibil de bucurie că scăpase, îl cuprinsese înduioșarea cînd îl auzi pe domnul Verdurin spunînd, cu toată solemnitatea unei asemenea cine, *maître-ului d'hôtel* să pună o cană cu apă lîngă domnul Saniette care nu bea altceva. (Generalii careucid cel mai mulți soldați țin ca trupa să fie bine hrănită.) În sfîrșit, doamna Verdurin îi surise o dată lui Saniette. Hotărît lucru, erau niște oameni cumsecade. Nimeni nu-l va mai chinui. În clipa aceasta

¹ Pădure (lat.).

discuția fu întreruptă de un musafir pe care am uitat să-l amintesc, un vestit filolog norvegian care vorbea foarte bine, dar tare încet franțuzește, din două motive, mai întâi pentru că învățase limba de curînd și nu voia să facă greșeli (făcea totuși unele), se referea pentru fiecare cuvînt la un soi de dicționar lăuntric ; apoi, pentru că în calitatea lui de metafizician se gîdea totdeauna la ceea ce voia să spună în timp ce vorbea, ceea ce chiar la un francez e o cauză de încetineală. Era de altminteri o ființă încîntătoare, deși în aparență semăna cu mulți alții, cu excepția unei singure privinți. Acest om care vorbea atît de rar (între fiecare cuvînt se intercala o pauză) devenea de o repeziciune vertiginoasă de îndată ce-și lua rămas bun. Graba lui te făcea să crezi, înțîia oară, că-l apucase niște colici sau o nevoie încă și mai grabnică.

— Scumpe coleg, îi spuse el lui Brichot, după ce deliberase în mintea lui dacă cuvîntul „coleg“ era cel ce se cuvenea, am un soi de — dorință ca să știu dacă sînt și alți copaci în — nomenclatura frumoasei dumneavoastră limbi — franceze — latine — normande. Doamna (voia să spună doamna Verdurin, deși nu îndrăznea să o privească) mi-a spus că știți toate lucrurile acestea. Nu e tocmai momentul ?

— Nu, e momentul să mîncăm, întrerupse doamna Verdurin care vedea că cina nu se mai sfîrșește.

— Ah, bine, răspunse scandinavul, plecînd capul în farfurie, cu un surîs trist și resemnat. Dar trebuie să-i arăt doamnei că mi-am îngăduit această întrebare — pardon, această „chestie“ — pentru că trebuie să mă întorc mîine la Paris ca să cinez la Tour d'Argent sau la Hotel Meurice. Con-

fratele meu — francez — domnul Boutroux trebuie să ne vorbească acolo despre niște sedințe de spiritism — pardon, despre niște evocări spirituoase — pe care le-a controlat.

— După cît se spune nu s-ar mînca atît de bine la Tour d'Argent, zise doamna Verdurin plictisită. Am cinat odată acolo chiar destul de prost.

— Oare mă înșel, bucatele care se servesc la doamna nu alcătuiesc oare cea mai fină bucătărie franceză ?

— Doamne, mîncarea la noi nu este chiar așa de proastă, răspuse doamna Verdurin îmbunată. Dacă veniți miercurea viitoare, va fi și mai bună.

— Dar plec luni la Alger, iar de acolo mă duc la Cap. Cînd voi fi la Capul Bunei Speranțe, nu voi mai putea să mă întîlnesc cu ilustrul meu coleg — pardon, nu voi mai putea să mă întîlnesc cu confratele meu.

Mînat de sentimentul ascultării, după ce-și ceru aceste scuze retrospective, începu să mănînce cu o repeziciune vertiginoasă. Dar Brichot era prea fericit că poate da alte etimologii vegetale și răspuse interesîndu-l atît de mult pe norvegian, încît acesta încetă iarăși să mănînce, făcînd semn că i se putea ridica farfuria plină și să se treacă la felul următor : „Unul din cei patruzeci, spuse Brichot, poartă numele Houssaye, loc plantat cu ilex ; în numele unui fin diplomat, d'Ormesson, veți găsi ulmul, acel *ulmus* scump lui Vergiliu și care a dat numele orașului Ulm ; în acela al colegilor săi, domnul la Boulaye, mestecănul ; domnul d'Aunay, aninul ; domnul de Bussiére, merișorul ; domnul Albaret, albețul (mi-am făgăduit să-i spun acest lucru Célestei) ; domnul de Cholet, varză, și mărul în numele domnului de la

Pommeraye pe care l-am auzit conferențiind, Saniette, vă amintiți, pe timpul cînd bunul Porel fusese trimis la capătul pămîntului, ca proconsul în Odéonie ? Cînd Brichot rosti numele lui Saniette, domnul Verdurin aruncă soției sale și lui Cottard o privire ironică, privire care-l făcu pe sfios să-și piardă cumpătul.

— Spuneți că Cholet vine de la varză ? l-am întrebat pe Brichot. Dar stația prin care am trecut înainte de a ajunge la Doncières, Saint-Frichoux, derivă tot de la varză ?

— Nu, Saint-Frichoux e *Sanctus Fructuosus*, după cum *Sanctus Ferreolus* s-a transformat în Saint-Fargeau, dar nu e nicidecum normand.

— Știe prea multe lucruri, ne plictisește, cloncăni blind principesa.

— Atîtea alte nume mă interesează deopotrivă, dar nu vă pot cere totul deodată.

Și întorcîndu-mă spre Cottard : „Doamna Putbus e aici ?” l-am întrebat.

— Nu, slavă Domnului, răspunse doamna Verdurin care auzise întrebarea mea. Am încercat să-i abat vilegiatura spre Veneția, am scăpat de ea anul ăsta.

— Voi avea și eu dreptul la doi copaci, spuse domnul de Charlus, căci am reținut o căsuță între Saint-Martin-du-Chêne și Saint-Pierre-des-Ifs.

— Dar e foarte aproape de aici, nădăjduiesc că veți veni adesea însoțit de Charlie Morel. Ar urma doar să vă înțelegeți cu micul nostru grup în ce privește trenurile, sînteți la doi pași de Doncières, spuse doamna Verdurin care nu putea suferi ca musafirii ei să nu vină cu același tren și la orele cînd trimitea trăsurile. Știa cît de anevoie era urcușul spre Raspelière, chiar dacă făceau ocolul prin potecile din dosul Féternei, ceea ce prici-

nuia o întârziere de o jumătate de oră ; se temea că cei ce ar face bandă separată n-ar găsi trăsuri care să-i aducă sau chiar că, rămînînd în realitate acasă, ar fi putut pretexta că nu găsiseră vreo trăsură la Doville-Féterne, și că nu se simțiseră în putere să facă asemenea ascensiune pe jos. La această invitație, domnul de Charlus se mulțumi să răspundă printr-o plecăciune mută.

— Nu cred că un om comod de frecventat, are un aer înțepat, șopti lui Ski doctorul care rămăsese foarte simplu deși avea un strat superficial de mîndrie și nu încerca să ascundă că Charlus îl snoba. Fără îndoială că ignoră că în fiecare localitate balneară și chiar la Paris, în clinici, medicii, pentru care sînt firește „marele șef“, țin la onoarea de a mă prezenta tuturor nobililor care sînt acolo și care n-o duc prea bine. De aceea, șederea în stațiunile balneare mi-e chiar agreabilă, adăugă el cu un aer ușuratic. Chiar la Doncières, medicul regimentului, care este medicul curant al colonelului, m-a invitat să prinzesc cu el, spunîndu-mi că sînt demn de a prînzi cu generalul. Și generalul acesta este un oarecare domn de ceva. Nu știu dacă hrisoavele lui sînt mai vechi sau mai noi decît acelea ale acestui baron.

— Nu vă mai bateți capul, e un blazon foarte sărac, răspunse Ski în șoptă și adăugă ceva confuz, cu un verb în care am deslușit numai ultimele silabe, căci eram ocupat să ascult ce-i spusese Brichot domnului de Charlus.

— Nu, probabil că nu, cu tot regretul trebuie să vă spun că aveți un singur copac, căci dacă Saint-Martin-du-Chêne este cu siguranță *Sanctus Martinus juxta quercum*, în schimb cuvîntul *if* poate fi numai rădăcina, *ave*, *eve*, care

înseamnă umezeală, ca în Aveyron, Lodève, Yvette, și pe care rădăcina o vedeți că se menține în cuvîntul „évier”¹ din bucătăriile noastre. Adică „apa”, căreia i se spune în limba bretonă Ster, Stermaria, Sterlaer, Sterbouest, Ster-en-Dreuchen.

N-am auzit sfîrșitul, căci oricîtă plăcere aș fi simțit să aud din nou numele Stermaria, l-am auzit fără să vreau pe Cottard, lîngă care stăteam, care-i spunea în șoaptă lui Ski :

— Ah ! Habar n-aveam. Va să zică e un domn care știe să se învîrtească în viață. Cum ! face parte din confrerie ! Cu toate acestea n-are ochii înfundați în grăsime. Trebuie să iau seama la picioarele mele sub masă. S-ar putea să-i cad cu tronc. Nu mă miră decît în parte. Văd mai mulți nobili la duș, în costumul lui Adam sînt mai mult sau mai puțin degenerați. Nu stau de vorbă cu ei pentru că în fond sînt funcționar și nu mi-ar putea decît strica. Dar ei știu prea bine cine sînt eu.

Saniette, pe care interpelarea lui Brichot îl înspăimîntase, începea să răsufle ca cineva care se teme de furtună și care vede că fulgerul n-a fost urmat de nici un zgomot de trăsnet, cînd îl auzi pe domnul Verdurin întrebîndu-l în timp ce ațîntea asupra-i o privire care nu-l slăbea pe nenorocit cît timp vorbea, ca să-l facă să-și piardă îndată cumpătul și să nu-i îngăduie să se dezmeticească.

— Dar ne-ați ascuns totdeauna că ați frecventat matineurile Odéonului, Saniette !

Tremurînd ca un recrutar în fața unui sergent răutăcios, Saniette răspunse, dînd frazei sale cele

¹ Chiuvetă de spălat vasele.

mai mici dimensiuni cu putință ca să aibă mai mulți sorti să scape de încolțire :

— O dată, la „Chercheuse“...

— Ce a spus, urlă domnul Verdurin, cu un aer în același timp scîrbit și mîniat, încruntîndu-și sprîncenele ca și cum nu i-ar fi ajuns toată atenția ca să deslușească ceva îninteligibil. Înainte de toate nu înțeleg ce spuneți, ce aveți în gură? întrebă domnul Verdurin din ce în ce mai violent, făcînd aluzie la un defect de pronunție al lui Saniette.

— Bietul Saniette, nu vreau să-l supărați, spuse doamna Verdurin pe un ton de prefăcută compătimire și ca să nu îngăduie nici o îndoială în ce privește intenția insolentă a soțului ei.

— Am fost la Ch... che...

— Che, che, încercați să vorbiți deslușit, spuse domnul Verdurin, nici nu sînt în stare să vă aud.

Aproape nici un credincios nu se înfrîna ca să nu pufnească și aveau cu toții acru una unei bande de antropofagi cărora rana pricinuită unui alb le trezește pofta de singe. Căci instinctul de imitație și lipsa de curaj guvernează societățile ca și mulțimile. Și toată lumea rîde de cineva de care vede că toți își bat joc, gata să-l vîndă peste zece ani într-un cerc unde e admirat. Poporul gonește și aclamă pe regi în același chip.

— Dar nu e din vina lui, spuse doamna Verdurin.

— Nici dintr-a mea, nu te duci să cînezi în oraș cînd nu știi să articulezi.

— Am fost la *Chercheuse d'esprit*¹ de Favart².

— Ce ? în loc să spuneți *Chercheuse d'esprit*

¹ Căutătoarea spiritului.

² Charles-Simon Favart (1710—1792), poet dramatic francez, protejat de doamna de Pompadour.

ați spus doar *Chercheuse*? Ah! minunat, aș fi putut încerca să ghicesc o sută de ani ca să mă dumiresc, exclamă domnul Verdurin care și-ar fi dat totuși de la început seama că cineva nu este literat, artist, dacă ar fi rostit titlul complet al unor opere. Astfel trebuia să spui *Bolnavul, Burghezul*; și cei ce ar fi adăugat „închi-puit” sau „gentilom” ar fi dovedit că nu erau de „bransă”, după cum într-un salon cineva dovedește că nu face parte din lumea bună spunînd: Domnul de Montesquiou-Fezensac în loc de domnul de Montesquiou.

— Dar nu e atît de extraordinar, spuse Saniette gîfîind de emoție, dar surîzînd, deși n-avea poftă. Doamna Verdurin izbucni:

— Oh! ba da, exclamă ea rînjind. Vă rog să fiți convinși că nimeni pe lume n-ar fi putut ghici că era vorba de *Chercheuse d'esprit*. Domnul Verdurin urmă cu o voce blîndă și adresîndu-se deopotrivă lui Saniette și lui Brichot:

— De altminteri, *Chercheuse d'esprit* e o piesă frumoasă. Rostită pe un ton serios, această frază simplă, fără urmă de răutate, îi făcu mult bine lui Saniette și trezi în el recunoștința pe care i-ar fi pricinuit-o vreo amabilitate. Nu fu în stare să rostească un singur cuvînt și tăcu mulțumit. Brichot fu mai vorbăreț.

— Este adevărat, răspunse el domnului Verdurin, și dacă lumea ar face-o să treacă drept opera vreunui autor sarmat sau scandinav, i s-ar putea pune candidatura la locul vacant de capodoperă. Dar trebuie să adaug, fără să fiu lipsit de respect față de *manii*¹ gentilului Favart, că el nu avea temperament ibsonian. (Roși îndată

¹ Sufletele morților (lat.).

pînă la urechi cu gîndul la filozoful norvegian, care avea un aer nenorocit pentru că încerca în zadar să identifice ce buruiănă putea fi merișorul pe care Brichot îl citase adineauri în legătură cu Bussiére.) De altminteri, satrapia lui Porel fiind actualmente ocupată de un funcționar care este un tolstoizant de strașnică observanță, s-ar putea să vedem *Anna Karenina* sau *Învierea* sub arhitrava odeoniană.

— Cunosc portretul lui Favart despre care vorbiți, spuse domnul de Charlus. Am văzut o schiță foarte frumoasă la contesa Molé. Numele contesei Molé produse o puternică impresie asupra doamnei Verdurin.

— Ah ! vă duceți la doamna de Molé, exclamă ea. Credea că se spune contesa Molé, „doamna Molé“ doar ca o prescurtare, așa cum auzea spunîndu-se Rohan, sau cum ea însăși spunea din dispreț : doamna la Trémoille. N-avea nici urmă de îndoială că contesa de Molé care o cunoștea pe regina Greciei și pe principesa Caprarola n-ar fi avut ca și alții dreptul la particulă, și se hotărîse să o acorde de data aceasta unei persoane atît de strălucite și care se arătase atît de amabilă cu ea. De aceea, ca să arate că se exprimasă astfel dinadins și nu precupețea contesei acest „de“, urmă : „Dar nu știam cîtuși de puțin că o cunoașteți pe doamna de Molé !“ ca și cum ar fi fost de două ori nemaipomenit și faptul că domnul de Charlus o cunoștea pe această doamnă, și acela că doamna Verdurin nu știa că o cunoaște. Dar lumea, sau cel puțin ceea ce domnul de Charlus numea ca atare, alcătuiește un tot relativ omogen și închis. De aceea, pe cît e de înțeles că în imensitatea răzleață a burgheziei, un avocat să spună unui camarad de liceu : „Dar de unde dracu

îl cunoști pe cutare ?“, în schimb, faptul că un francez cunoaște înțelesul cuvîntului „templu“ sau „pădure“ n-ar fi cu nimic mai extraordinar decît dacă ai admira întîmplările care i-ar fi putut uni pe domnul de Charlus și pe contesa de Molé. Mai mult, chiar dacă asemenea cunoștință n-ar fi decurs foarte firesc din legile mondene, dacă ar fi fost întîmplătoare, de ce să fi fost ciudat ca doamna Verdurin s-o ignore, de vreme ce-l vedea întîia oară pe domnul de Charlus, iar legăturile acestuia cu doamna de Molé erau departe de a fi singurul lucru pe care ea să nu-l fi știut cu privire la el, despre care, la drept vorbind, nu știa nimic ?

— Și cine juca în *Chercheuse d'esprit*, dragă Saniette ? întrebă domnul Verdurin.

Deși își dădea seama că furtuna trecuse, fostul arhivist șovăia să răspundă.

— Dar, spuse doamna Verdurin, îl intimidezi, îți bați joc de tot ce spune, și apoi vrei să-ți mai răspundă. Haide, spuneți-ne cine juca, o să vă dăm piftie, ca să duceți acasă, spuse doamna Verdurin, făcînd o aluzie răutăcioasă la faptul că Saniette se ruinase vrînd să scape de la ruină o pereche de prieteni de ai săi.

— Îmi amintesc numai de doamna Samary care juca pe Zerbina, spuse Saniette.

— Zerbina ? Ce mai e și asta ? exclamă domnul Verdurin ca și cum ar fi izbucnit vreun foc.

— E un rol din vechiul repertoriu, vezi *Le Capitaine Fracasse*, cum s-ar spune Sfarmă-Piatră, Pedantul !

— Ah ! Pedantul sînteți dumneavoastră. Zerbina ! ce mai vorbă, e zurliu, exclamă domnul Verdurin. Doamna Verdurin se uită la musafiri rîzînd ca și cum ar fi vrut să-l scuze pe Saniette.

— Zerbina, își închipuie că toată lumea știe numaidecît ceea ce vrea să însemne. Sînteti ca domnul de Longepierre, omul cel mai prost pe care-l cunosc, care ne spunea mai zilele trecute cu un aer familiar : „Banatul“. Nimeni n-a știut ce voia să spună. Pînă la urmă am aflat că era vorba de o provincie sîrbească. Ca să pun capăt chinului lui Saniette, care-mi făcea mai mult rău decît lui, l-am întrebat pe Brichot dacă știe ce înseamnă Balbec.

— Balbec e pesemne o corupție a lui Dalbec, îmi răspunse el. Ar trebui să consultăm hrisoavele regilor Angliei, suzeranii Normandiei, căci Balbec ținea de baronia Douvres, din care pricină i se spunea adesea Balbec d'Outre-Mer, Balbec-en-Terre. Dar baronia Douvres ținea de eparhia Bayeux și cu toate drepturile pe care le-au avut momentan Templierii asupra abației, cu începere de la Louis d'Harcourt, patriarh al Ierusalimului și episcop de Bayeux, episcopii acestei eparhii au beneficiat de bunurile din Balbec. Asta e explicația pe care mi-a dat-o starețul din Denville, bărbat chel, elocvent, himeric și cunoscător în ale mîncării care trăiește în obediența lui Brillat-Savarin¹ și mi-a expus în cuvinte cam șibiline niște pedagogii nesigure, în timp ce-mi oferea niște cartofi prăjiți minunați. Pe cînd Brichot surîdea ca să arate cît de spiritual e să îmbini lucruri atît de felurite și să întrebuițezi un limbaj ironic și înalt cînd este vorba de lucruri atît de comune, Saniette încerca să plaseze cîteva spirite care să-l ridice din prăbușirea de mai adineauri. Spiritul era ceea ce se numea o „aproximație“, dar care-și schimbase forma, căci calambururile au o evo-

¹ *Brillat-Savarin* (1755—1826), gastronom francez. A scris *Fiziologia gustului*.

luție ca și genurile literare, ca epidemiile, care dispar înlocuite de altele etc... Odinioară, forma lui „aproximativ“ era „culmea“. Dar era învechită, nimeni n-o mai întrebuinta, doar Cottard spunea uneori, în toiul unei partide de „pichet“ : „Știți care e culmea distracției ? — Să confunzi edictul din Nantes cu o englezoiacă.“ Culmile fuseseră înlocuite prin porecle. În fond, era tot vechiul „aproximativ“, dar cum poreclele erau la modă, nu-ți mai dădeai seama. Spre nenorocul lui Saniette, când aceste „aproximative“ nu erau opera lui și de obicei necunoscute micului nucleu, le debita cu atita sfială, încît în ciuda rîsului cu care el le însoțea ca să le semnaleze caracterul umoristic, nimeni nu le înțelegea. Și dacă, dimpotrivă, gluma era a lui, cum o născocise de obicei în timp ce vorbea cu un credincios, acesta o repetase apropiindu-și-o, gluma era cunoscută, dar nu ca aparținînd lui Saniette. De aceea, cînd strecura vreuna din acestea era îndată recunoscută, dar, pentru că era autorul ei, era acuzat de plagiat. „Deci, urmă Brichtot, *bec* înseamnă în limba normandă rîu ; există abația Bec ; Mobec, rîul mlaștinei (*mor* sau *mer* înseamnă mlaștină, ca în Morville, sau în Bricquemar, Alvimare, Cambremer), Bricquebec, rîul de pe înălțime trăgîndu-și originea de la *briga*, loc întărit, ca în Bricqueville, Bricquebosc, le Bric, Briand sau de la *brice*, pod, care este același ca *bruck* în germană (Innsbruck) și ca în limba engleză, în care *bridge* este terminația atîtor nume de locuri (Cambridge etc.). Mai sînt în Normandia și alte localități cu *bec* : Caudebec, Bolbec, le Robec, le Bec-Hellouin, Becquerel. E forma normandă a germanicului *bach*, Offenbach, Anspach, iar Varaguebec, de la vechiul cuvînt *varaigne*,

echivalent cu *garenne*, pădure, eleșteu rezervat. Apoi *dal*, urmă Brichot, e o formă a lui *thal*, vale: Darnetal, Rosendal și Becdal, de lângă Louviers. Rîul care a dat numele Dalbecului e de altminteri încîntător. Văzut de pe o faleză (*fels* în germană, nu departe de aici, pe o înălțime, este frumosul oraș Falaise), el se învecinează cu săgețile bisericii, situată în realitate la o depărtare mare și are aerul că le răsfrînge.“

— Îmi dau seama, am spus eu, e un efect care-i place mult lui Elstir. Am văzut mai multe schițe de el.

— Elstir ! Îl cunoașteți pe Tiche ? exclamă doamna Verdurin. Dar știți că l-am cunoscut în cea mai mare intimitate. Slavă Domnului, nu-l mai văd. Nu, dar întrebați-l pe Cottard, pe Brichot, avea tacîmul pus la mine, venea în fiecare zi. Iată unul despre care se poate spune că nu i-a mers bine pentru că a părăsit micul nostru nucleu. Vă voi arăta numaidecît florile pe care le-a pictat pentru mine ; veți vedea deosebirea dintre ele și ceea ce pictează astăzi și care nu-mi place de loc, dar de loc ! Cum ! îl pusesem să facă portretul lui Cottard, fără să mai țin seama de ceea ce a făcut avîndu-mă pe mine ca model.

— Și-i făcuse profesorului părul mov, spuse doamna Cottard, uitînd că pe atunci soțul ei nu era nici măcar agregat. Nu știu, domnule, dacă găsiți că soțul meu are părul mov.

— Nu face nimic, spuse doamna Verdurin rîdînd bărbia cu un aer disprețuitor la adresa doamnei Cottard și de admirație pentru cel despre care vorbea, era un colorist minunat, un mare pictor. Pe cînd, adăugă ea adresîndu-mi-se, nu știu dacă numiți pictură toate compozițiile acestea

mari, namilele astea de tablouri pe care le expune de cînd nu mai vine la mine. Susțin că asemenea lucruri sînt doar niște mîzgălituri, poncife, și apoi n-au relief, le lipsește personalitatea. Găsești de toate în ele.

— Elstir restituie grația veacului al XVIII-lea, dar modernă, spuse grăbit Saniette, întărit și res-tabilit datorită amabilității mele. Dar îl prefer pe Helleu.

— Nu există nici o legătură cu Helleu, spuse doamna Verdurin.

— Ba da, e un veac al XVIII-lea înfrigorat. Este un Watteau cu aburi,¹ și încep să ridă.

— Oh ! Cunoscute, arhicunoscute, sînt ani de cînd mi-l serviți, spuse domnul Verdurin, căruia în adevăr, Ski îi spusese acest lucru odinioară, dar ca fiind al lui. E o neșansă ca atunci cînd pronunțați și dumneavoastră în mod inteligibil ceva destul de nostim, nici asta să nu vă aparțină.

— Mă întristează foarte mult, urmă doamna Verdurin, căci era un om înzestrat, și-a irosit un frumos temperament de pictor. Ah ! dacă ar fi rămas printre noi ! Ar fi ajuns cel mai mare peisagist al timpului. O femeie l-a făcut să cadă atît de jos ! De altminteri, nu mă miră, căci era plăcut, dar vulgar. În fond, era un om mediocru, lucru de care mi-am dat îndată seama. La urma urmei, nu m-a interesat niciodată. Țineam la el, asta-i tot. Înainte de toate era atît de murdar ! Vă plac oamenii care nu se spală niciodată ?

— Ce e felul acesta de un colorit atît de frumos pe care-l mîncăm ? întrebă Ski.

— I se spune frișcă cu căpșuni, răspunse doamna Verdurin.

¹ Joc de cuvinte.

— Dar e mi-nu-na-tă ! Ar trebui să destupăm niște sticle de Château-Margaux, de Château-Lafitte, de Porto.

— Nu vă pot spune cât mă amuză, bea numai apă, spuse doamna Verdurin ca să ascundă sub agrementul pe care-l găsea acestei fantezii, spaima pe care i-o pricinuia această risipă.

— Nu ca să bem, urmă Ski, veți umple toate paharele, veți pune să se aducă niște piersici minunate, niște piersici mari, roșii ! acolo, în fața soarelui ce apune, ar fi luxuriant ca un frumos Veronese.

— Asta ar costa aproape tot atît de scump, îngînă domnul Verdurin.

— Dar ridicați aceste brînzeturi de culori atît de urîte, spuse el încercînd să ia farfuria din fața Patronului, care-și apăra din răspuțeri *gruyère*-ul.

— Înțelegeți, nu-l regret pe Elstir, îmi spuse doamna Verdurin, ăsta e altfel înzestrat. Elstir înseamnă muncă, omul care nu știe să-și lase pictura cînd îi vine pofta. E elevul silitor, tocilarul. Iar Ski ascultă numai de fantezie. Îl veți vedea aprinzîndu-și țigareta în toiul cinei.

— În fond, nu știu de ce n-ați vrut să o primiți pe soția lui, spuse Cottard, ar fi aici, printre noi, ca altădată.

— Vă rog să fiți politicoși, nu primesc toate destrăbălatele, domnule profesor, spuse doamna Verdurin care dimpotrivă făcuse tot ce-i stătuse în putință ca să-l facă pe Elstir să revină, chiar în tovărășia soției lui. Dar înainte de a se fi căsătorit încercase să-i învrăjbească, îi spusese lui Elstir că femeia pe care o iubea era murdară, proastă, ușuratică, hoată. Astfel încît de data aceasta nu-i reușise ruptura. Elstir o rupsese cu

salonul Verdurin și se felicita de acest lucru așa cum converții binecuvîntează boala sau lovitura care i-a aruncat în izolare și i-a făcut să cunoască în sfîrșit calea mîntuirii. „Profesorul e nemaipomenit, spuse ea. De ce nu spuneți mai degrabă că salonul meu e o casă de întîlnire ? S-ar spune că nu știți cine e doamna Elstir. Aș prefera să primesc cea din urmă tîrfă ! Ah, nu, nu se înhite. De altminteri, mărturisesc că aș fi fost cu atît mai proastă dacă aș fi trecut peste femeie, cu cît soțul nu mă mai interesează, e demodat, nici desen nu mai e ceea ce face el.“

— Ce lucru nemaipomenit pentru un om atît de inteligent, spuse Cottard.

— Oh ! nu, răspunse doamna Verdurin, chiar pe timpul cînd avea talent, căci a avut, mișelul, și chiar din belșug, ceea ce mă plictisea la el era lipsa lui de inteligență.

Ca să-și dea asemenea părere despre Elstir, doamna Verdurin nu așteptase să se certe cu el și să nu-i mai placă pictura lui. Chiar cînd făcea parte din micul grup, se întîmpla ca Elstir să petreacă zile întregi la cutare femeie pe care doamna Verdurin găsea pe drept sau pe nedrept că este o „neroadă“, ceea ce, după părerea ei, nu era faptă de om inteligent. „Nu, spuse ea, cu un aer echitabil, cred că soția lui și el sînt foarte potriviți unul cu altul. Dumnezeu știe că nu cunosc faptură mai plicticoasă pe lume și aș turba dacă ar trebui să petrec două ore cu ea. Dar se spune că el o găsește foarte inteligentă. Trebuie să vă mărturisesc, Tiche al nostru era mai cu seamă *prost la culme* ! L-am văzut epatat de persoane pe care nu vi le-ați fi închipuit, de niște idioate de care ne-am ferit întotdeauna în micul nostru clan. Ca să știți ! le scria, discuta cu ele, el, Elstir ! Ceea

ce nu-l împiedica să aibă unele laturi încântătoare, ah ! încântătoare, încântătoare și fermecător de absurde, firește.“. Căci doamna Verdurin era convinsă că oamenii cu adevărat remarcabili fac mii de nebunii. Idee falsă care cuprinde totuși oarecare adevăr. Desigur, „nebuniile“ oamenilor sînt insuportabile. Dar un dezechilibru pe care-l descoperi numai cu timpul se datorește faptului că în mintea unui om s-a cuibărit o gingășie pentru care nu era făcut. Astfel încît ciudătenia oamenilor încântători exasperează, după cum nici nu există oameni încântători care să nu fie și ciudați. „Iată, voi putea să vă arăt îndată florile lui“, îmi spuse ea văzînd că soțul ei făcea semn că ne putem ridica de la masă. Îl luă din nou de braț pe domnul de Cambremer. Domnul Verdurin vru să se scuze pe lîngă domnul de Charlus de acest lucru, îndată ce părăsi brațul doamnei de Cambremer, și să-i arate motivele sale, mai ales pentru plăcerea de a discuta asemenea nuanțe mondene cu un om titrat care trecea deocamdată inferior celor ce-i indicau locul la care aceștia credeau că el are dreptul. Dar mai întîi ținu să-i arate domnului de Charlus că, din punct de vede intelectual, îl stimmează prea mult, ca să creadă că ar putea da atenție unor asemenea fleacuri.

— Scuzați-mă că vă vorbesc de aceste nimicuri, începu el, căci presupun cît de puțin caz faceți de ele. Spiritele burgheze le dau atenție, dar ceilalți, artiștii, oamenii care fac cu adevărat parte dintr-aceștia puțin le pasă. Or, de la primele cîștigate pe care le-am schimbat, am înțeles că sînteți unul dintre aceștia !

Domnul de Charlus, care dădea acestei expresii cu totul alt înțeles, tresări. După ochiadele doctorului, sinceritatea injurioasă a Patronului îl înă-

bușea. „Vă rog să nu protestați, scumpe domn, sînteți ceea ce spun eu, e limpede ca lumina zilei, urmă domnul Verdurin. Trebuie să vă spun că nu știu dacă exercitați vreo artă oarecare, dar asta nu e necesar. Acest lucru nu e totdeauna suficient. Dechambre, care tocmai a murit, cînta la perfecție cu meșteșugul cel mai robust, dar nu era artist, simțeai întotdeauna că nu era. Brichot nu este, Morel este, soția mea este, îmi dau seama că sînteți...

— Ce voiati să spuneți, îl întrerupse domnul de Charlus care începuse să se liniștească în privința celor ce voia să spună domnul Verdurin, dar care prefera ca acesta să nu strige atît de tare aceste cuvinte cu îndoit înțeles. „V-am așezat în stînga“, răspunse domnul Verdurin. Domnul de Charlus, cu un surîs înțelegător, naiv și obraznic, îi răspunse : „Dar n-are nici o importanță aici !“ Și avu un mic rîs care-i era caracteristic — un rîs pe care-l moștenise pesemne de la vreo bunică bavareză sau lorenă, care la rîndul ei îl moștenise, în totul identic, de la vreo străbună, astfel încît suna aidoma, neschimbat, de mai multe veacuri în vechile curți din Europa, și-i gustai calitatea de preț, ca aceea a unor instrumente vechi devenite foarte rare. Sînt momente în care, ca să descrii bine pe cineva, ar trebui ca imitația fonetică să se adauge descrierii, și aceea a personajului pe care-l alcătuia domnul de Charlus riscă să fie incompletă din lipsa acestui scurt rîs, atît de fin, atît de imperceptibil, după cum unele opere de Bach nu sînt niciodată reproduse întocmai pentru că orchestrelor le lipsesc acele „mici trompete“ cu un sunet atît de deosebit pentru care autorul a scris cutare sau cutare parte.

— Dar, explică domnul Verdurin jignit, am făcut-o dinadins. Nu dau nici o importanță titlurilor de noblețe, adăugă el cu acel suris disprețuitor pe care, spre deosebire de bunica și de mama mea, am văzut că-l aveau atâtea persoane cunoscute, pentru lucrurile pe care nu le posedau, în fața acelor care, credeau ele, nu-și vor putea crea o superioritate cu ajutorul lor. Dar în sfârșit, pentru că tocmai îl aveam pe domnul de Cambremer, care e marchiz, câtă vreme dumneavoastră sînteți numai baron...

— Îngăduiți-mi, răspunse domnul de Charlus cu un aer semeț domnului Verdurin uimit, sînt șr duce de Brabant, scutier de Montargis, principe d'Oléron, de Carency, de Viareggio și de Dunes. De altminteri, n-are absolut nici o importanță. Nu vă mai necăjiți, adăugă el redobîndindu-și surîsul fin care se revărsa asupra acestor din urmă cuvinte : am văzut numaidecît că n-aveți obișnuința.

Doamna Verdurin se apropie de mine ca să-mi arate florile lui Elstir. Dacă faptul de a cina în oraș îmi devenise de mult timp indiferent, el îmi prilejuise, dimpotrivă, sub forma care-l reînnoia cu totul, a unei plimbări de-a lungul coastei, cu un urcuș în trăsură pînă la două sute de metri deasupra nivelului mării, un soi de beție care nu se risipise la Raspelière.

— Iată, ia priviți, îmi spuse Patroana, arătîndu-mi niște trandafiri mari și minunați de Elstir, dar al căror roșu aprins onctuos și albul de frișcă bătută se desprindeau cu un relief oarecum prea smîntînos pe jardinierea pe care erau așezați. Credeți că ar avea încă destulă pastă ca să prindă așa ceva ? Cîtă vigoare ! Apoi e frumos ca materie, te-ar amuza să-i pipăi. Nu vă pot spune cît de

amuzant era să-l vezi cînd îi picta. Îți dădeai seama că-l interesa să caute aceste efecte.

Privirea Patroanei se opri visătoare pe acest dar al artistului în care se găseau rezumate nu numai marele său talent, dar lunga lor prietenie care supraviețuia numai în aceste amintiri pe care le lăsase ; în dosul florilor pe care el însuși le culesese odinioară pentru ea, credea că revede mîna frumoasă care le pictase, într-o dimineață, în prospețimea lor, astfel încît, unele pe masă, celelalte rezemate pe un fotoliu din sufragerie, au putut exista cîndva în intimitate la dejunul Patroanei, rozele încă vii și imaginea lor în parte asemănătoare. Numai în parte, căci Elstir nu putea privi o floare decît transplantînd-o mai întîi în această grădină lăuntrică în care sîntem siliți să stăm totdeauna. El arătase în acuarela aceasta apariția trandafirilor pe care-i văzuse și pe care nu i-am fi cunoscut niciodată fără el ; astfel încît se poate spune că era o varietate nouă cu care acest pictor îmbogățise, ca un horticultor ingenios, familia trandafirilor.

— Din ziua în care a părăsit micul nucleu, a fost un om sfîrșit. Se pare că mesele mele îl făceau să-și piardă timpul, că dăunau dezvoltării *geniului* său, spuse ca pe un ton ironic, ca și cum frecventarea unei femei ca mine n-ar putea fi folositoare unui artist, exclamă ea într-un avînt de orgoliu.

În apropierea noastră domnul de Cambremer, care luase loc, schiță, văzînd că domnul de Charlus nu se așezase, gestul de a se ridica și de a-i oferi scaunul. -Poate că oferta aceasta corespundea în gîndul marchizului numai unei intenții de vagă politețe. Domnul de Charlus preferă să-i dea tîlcul unei îndatoriri pe care simplul gentilon știa

că trebuie s-o manifeste unui principe și socoti că nu-și statornicește mai bine dreptul la această precădere decît declinînd-o. De aceea exclamă : „Dar nu se poate ! Vă rog. Asta mai lipsește !“ Tonul, cu viclenie vehement, al acestei protestări avea ceva foarte „Guermantes“, care se vădi și mai mult în gestul poruncitor, inutil și familiar cu care domnul de Charlus, ca și cum ar fi vrut să-l oblige să-și reia locul, își apăsă mîinile pe umerii domnului de Cambremer care nu se ridica : „Ah ! nu, dragul meu, stărui baronul, asta ar mai lipsi ! Nu văd nici un motiv ! în ziua de azi asemenea lucruri sînt rezervate principilor de sine.“ Nu i-am emoționat nici pe Cambremeri nici pe doamna Verdurin prin entuziasmul meu pentru casa lor. Căci eram rece în fața frumuseților pe care mi le semnalau și mă exaltam în fața unor reminiscențe nedeslușite ; uneori le mărturiseam chiar decepția mea, căci nu găseam ceva potrivit cu ceea ce numele ei mă făcuse să-mi închipui. Am indignat-o pe doamna de Cambremer cînd i-am spus că crezusem că ar fi ceva mai rustic. În schimb, m-am oprit extaziat să adulmec mirosul vîntului care se strecura printre crăpăturile ușilor. „Văd că vă plac curenții“, îmi spuse ea. Elogiul bucății de lustrină verde care astupa un geam spart nu avu mai mare succes : „Ce oroare !“ exclamă marchiza. Dar culmea fu cînd am spus : „Am încercat cea mai mare bucurie cînd am sosit. Cînd am auzit cum îmi răsunau pașii prin galerie, am crezut că am intrat în nu știu care birou de primărie de sat unde atîrnă pe perete harta cantonului.“ De data aceasta doamna de Cambremer îmi întoarse cu hotărîre spatele. „Nu ați găsit casa prea prost aranjată ? întrebă soțul ei cu aceeași sollicitudine compătimitoare, ca și cum ar fi vrut

să afle cum suportase soția lui o ceremonie tristă. Sînt lucruri frumoase“. Dar cum reaua voință, cînd regulile fixe ale unui gust sigur nu-i impun margini de neînlăturat, găsește că totul poate fi criticat, persoanele sau casa, cînd e vorba de oameni care ți-au luat locul :

— Da, dar nu sînt la locul lor, și de fapt, sînt chiar atît de frumoase ?

— Ați observat, spuse domnul de Cambremer cu o tristețe stăpînită de oarecare energie, unele cretoane sînt roase, unele lucruri sînt uzate de-a binelea în acest salon !

— Și stofa aceea cu trandafiri mari, ca o plapumă de țărancă, spuse doamna de Cambremer a cărei cultură cu totul artificială se aplica exclusiv filozofiei idealiste, picturii impresioniste și muzicii lui Debussy. Și ca să nu țină un rechizitoriu numai în numele luxului, ci și al gustului : „Au pus niște perdele ! Ce greșală, de stil ! Ce vreți, oamenii aștia habar n-au, de unde vrei să fi învățat ? Trebuie să fie niște mari negustori care s-au lăsat de afaceri. Nu e chiar atît de rău cînd e vorba de unii ca ei.“

— Candelabrele mi s-au părut frumoase, spuse marchizul, fără să se știe de ce făcea excepție cu ele după cum în chip inevitabil, ori de cîte ori venea vorba de o biserică, de catedrala din Chartres, din Reims, din Amiens, sau de biserica din Balbec, se grăbea să citeze drept lucruri minunate : dulapul orgei, amvonul și operele de caritate.

— Iar în ce privește grădina, să nu mai vorbim, spuse doamna de Cambremer. Un măcel. Aleile acelea lipsite de simetrie !

Am profitat de faptul că doamna Verdurin servea cafeaua ca să-mi arunc privirea asupra scri-

sorii pe care mî-o înmînase domnul de Cambremer și prin care mama lui mă invita la cină. Cu o nimica toată de cerneală, scrisul traducea o individualitate pe care o puteam recunoaște de acum înainte printre atîtea altele, după cum culorile rare și pregătite în taină nu sînt necesare pictorului ca să-i exprime viziunea originală. Chiar și un paralytic atins de agrafie după un atac și mărginit să privească literele ca un desen, fără să știe să le citească, ar fi înțeles că doamna de Cambremer aparține unei vechi familii în care cultivarea entuziastă a literaturii și a artelor imprimase oarecare aerisire tradițiilor aristocratice. Ar fi ghicit și vîrsta la care marchiza învățase simultan să scrie și să-l cînte pe Chopin. Era epoca în care lumea binecrescută observa regula de a fi amabilă și aceea căreia i se spunea a celor trei adjective. Doamna de Cambremer le îmbina pe amîndouă. Un adjectiv de laudă nu-i era de ajuns, îl urma (după o trăsură de unire) cu un al doilea, apoi (după o a doua trăsură de unire) cu un al treilea. Dar, însușire pe care numai ea o avea, spre deosebire de scopul social și literar pe care și-l propunea, succesiunea celor trei epitete nu îmbrăca în scrisorile doamnei de Cambremer aspectul unei progresii, ci a unui *diminuendo*. Doamna de Cambremer îmi spunea, în această dintii scrisoare, că-l văzuse pe Saint-Loup și-i apreciasse încă și mai mult calitățile-i „unice-rare-reale“, și că el urma să vină cu unul din prietenii săi (tocmai cu acela care-o iubea pe nora ei), și dacă aș vrea să vin cu sau fără ei să cinez la Féterne, ea ar fi „încîntată-fericită-mulțumită“. Poate pentru că dorința de a fi amabilă nu era cumpănită la ea de o imaginație rodnică și de un vocabular bogat, această doamnă care ținea să

scoată trei exclamări, n-avea puterea să dea în cea de-a doua și în cea de-a treia decît un ecou slăbit al celei dintîi. Dacă ar mai fi fost și un al patrulea adjectiv, n-ar mai fi rămas nimic din amabilitatea inițială. În sfîrșit, dintr-o anume simplitate rafinată care nu putuse să nu producă o impresie foarte mare în familie și chiar în cercul relațiilor ei, doamna de Cambremer luase obiceiul să înlocuiască cuvîntul „sincer“, care putea sfîrși prin a avea aerul mincinos, prin „adevărat“. Și vrînd să arate că este într-adevăr vorba de ceva sincer, ea rupea legătura convențională care ar fi pus pe „adevărat“ înaintea substantivului, și îl înfigea curajos după el. Scrisorile ei se terminau cu : „Vă rog să credeți în prietenia mea adevărată“. „Vă rog să credeți în simpatia mea adevărată.“ Din nefericire, obiceiul acesta devenise în asemenea măsură o formulă, încît această simulare de sinceritate dădea mai abitir impresia de politețe mincinoasă decît formulele vechi la al căror înțeles nu te mai gîndești ; mă stîngherea de altminteri în lectura acestei scrisori zgomotul nedeslușit al conversației pe care-l domina vocea mai pițigăiată a domnului de Charlus care nu renunțase la subiectul său și-i spunea domnului de Cambremer : „Vrînd ca să vă iau locul, mă faceți să mă gîndesc la un domn care mi-a trimis azi dimineață o scrisoare pe care mi-a adresat-o altetei-sale baronului de Charlus, și care începea cu Monsenior“.

— Într-adevăr, corespondentul dumneavoastră exagera întrucîtva, răspunse domnul de Cambremer, lăsîndu-se pradă unei ilarități discrete. Domnul de Charlus o provocase dar n-o împărtăși.

— Dar la urma urmelor, dragul meu, spuse el, observați că, din punct de vedere heraldic, el are

dreptate ; cred că vă închipuiți că nu fac o chestiune de persoană. Discut ca și cum ar fi vorba de altcineva. Dar ce vreți, istoria este istorie, nu sîntem vinovați cu nimic, și nu ne stă la îndemînă s-o refacem. N-am să vă citez pe împăratul Wilhelm care, la Kiel, n-a încetat să mi se adreseze cu monseniore. Am auzit spunîndu-se că se adresează astfel tuturor ducilor francezi, ceea ce este abuziv, și ceea ce poate este doar o atenție delicată care, peste capetele noastre, se adresează Franței.

— Delicată și mai mult sau mai puțin sinceră, spuse domnul de Cambremer.

— Ah ! nu sînt de părerea dumneavoastră. Observați că, personal, un senior de ultima categorie ca acest Hohenzollern, ba pe deasupra și protestant, și care l-a deposedat pe vărul meu regele Hanovrei, nu-mi e pe plac, adăugă domnul de Charlus, care parcă ținea mai mult la Hanovra decît la Alsacia-Lorena. Dar cred că înclinarea împăratului pentru noi e foarte sinceră. Imbecilii vor spune că e un împărat de teatru. E, dimpotrivă, de o admirabilă inteligență. Nu se pricepe în pictură, l-a silit pe domnul Tschudi să retragă Elstirii din muzeele naționale. Dar nici lui Ludovic al XIV-lea nu-i plăceau maeștrii olandezi, avea și el gustul luxului și, la urma urmei, a fost un mare suveran. Iar Wilhelm al II-lea și-a înarmat țara din punct de vedere militar și naval așa cum nu reușise niciodată Ludovic al XIV-lea și nădăjduiesc că domnia lui nu va cunoaște niciodată încercările celui ce i s-a spus, în chip banal, Regele Soare. Republica a săvîrșit o mare greșeală, după părerea mea, respingînd amabilitățile Hohenzollern-ului sau răspunzîndu-le numai cu picătura. Chiar el își dă foarte bine seama de acest lucru și

spune, cu darul expresiei pe care-l are : „Vreau o strângere de mînă și nu un salut cu pălăria“. Ca om, e josnic ; a părăsit, a trădat și a renegat pe cei mai buni prieteni în împrejurări în care tăcerea lui a fost tot atît de mizerabilă pe cît de măreață a fost a lor, urmă domnul de Charlus, care, alunecînd mereu pe povîrnișul său, ajungea la afacerea Eulenburg și-și amintea vorbele pe care i le spusese unul din inculpații cei mai sus puși : „Cîtă încredere trebuie să aibă împăratul în delicatețea noastră, dacă a îngăduit asemenea proces ! Nu s-a înșelat, cînd a avut încredere în discreția noastră. Ne-am fi ținut gura pînă la eșafod.“ De altminteri, toate acestea n-au nimic de-a face cu ceea ce voiam să spun, anume că, în Germania, în calitatea noastră de principii mediatizați, sîntem Durchlaucht, iar în Franța rangul nostru de alteță era recunoscut în mod public. Saint-Simon pretinde că l-am luat prin abuz, dar în privința asta se înșeală cu desăvîrșire. Motivul pe care-l indică, anume că Ludovic al XIV-lea ne-a interzis să-i spunem „rege prea-creștin“ și ne-a poruncit să-i spunem numai rege, pe scurt, dovedește doar că depindeam de el și nicidecum că n-aveam calitatea de principii. Altfel, ar fi trebuit să i-o nege și ducelui de Lorraine și atîtor altora ! De altfel, mai multe titluri de-ale noastre ne vin de la Casa de Lorraine, prin Thérèse d'Espinoy, străbunica mea, care era fiica scutierului de Com-mercy. Dîndu-și seama că Morel îl ascultă, dom-nul de Charlus dezvoltă și mai pe larg motivele pretenției sale.

— I-am atras atenția fratelui meu că însemnă-
rile în legătură cu familia noastră n-ar trebui să
se afle în partea a treia, ci într-a doua, ca să nu
spun într-a întâia, din almanahul Gotha, spuse

el, fără să-și dea seama că Morel nu știa ceea ce era un almanah Gotha. Dar îl privește pe el, el e șeful meu de arme și, din moment ce găsește că e bine așa și-l lasă să treacă, nu-mi rămîne decît să închid ochii.

— Domnul Brichot m-a interesat foarte mult, i-am spus doamnei Verdurin care se îndrepta spre mine, în timp ce puneam în buzunar scrisoarea doamnei de Cambremer.

— E o minte cultivată și un om de ispravă, îmi răspunse ea rece. Îi lipsește, firește, originalitatea și gustul, dar are o memorie grozavă. Se spunea despre „strămoșii“ invitaților noștri de astă-seară, emigrații, că nu uitaseră nimic. Dar aveau cel puțin souza, spuse ea însușindu-și o expresie a lui Swann, că nu învățaseră nimic. Cîtă vreme Brichot știe tot și ne bate la cap, în timpul cinei, cu raf-turi de dicționare. Cred că nu mai ignorați nimic în legătură cu numele cutărui oraș, cutărui sat?

În timp ce doamna Verdurin vorbea, mă gîndeam că-mi făgăduisem s-o rog ceva, dar nu-mi puteam aminti anume ce. „Sînt sigur că vorbiți de Brichot. Ei, Chantepie și Freycinet, nu v-a scutit de nimic. M-am uitat la dumneavoastră, mica mea Patroană.“

— V-am observat, și era cît pe aici să izbucnesc.

N-aș putea spune astăzi cum era îmbrăcată doamna Verdurin în seara aceea. Poate că nici atunci n-am știut mai mult, căci n-am spirit de observație. Dar dîndu-mi seama că toaleta ei nu era lipsită de pretenții, i-am spus ceva amabil și chiar admirativ. Era ca aproape toate femeile, care-și închipuiesc că un compliment pe care li-l faci este stricta expresie a adevărului și că este o părere nepărtinitoare, irezistibilă, ca și cum ar

fi vorba de un obiect de artă care n-ar avea nici o legătură cu cineva. De aceea îmi puse, cu o seriozitate ce mă făcu să roşesc de ipocrizia mea, următoarea întrebare orgolioasă şi naivă, obişnuită în asemenea împrejurări : „Vă place ?“

— Sînt sigur că vorbiţi de Chantepie, spuse domnul Verdurin apropiindu-se de noi. Tot cu gîndul la haina mea de lustrină verde şi la un miros de pădure, fusesem singurul care nu-mi dădusem seama că, enumerînd aceste etimologii, Brichot stîrnise rîsul împotriva-i. Cum impresiile care dădeau în ochii mei valoare lucrurilor erau din acelea pe care alţii nu le încearcă, sau le refulează fără să se gîndească la ele ca lipsite de însemnătate, şi că prin urmare dacă le-aş fi împărtăşit ar fi rămas neînţelese sau ar fi fost dispreţuite, nu le puteam nicidecum folosi, ba aveau şi neajunsul că mă făceau să trec drept stupid în ochii doamnei Verdurin care vedea că-l „crezusem“ pe Brichot, aşa cum îi părusem şi doamnei de Guermantes pentru că mă simţeam bine la doamna d'Arpajon. În ce-l priveşte pe Brichot mai era şi alt motiv. Nu făceam parte din micul clan. În orice clan, monden, politic sau literar, se contractează o facilitate perversă de a descoperi, într-o conversaţie, într-un discurs oficial, într-o ştire, într-un sonet, tot ceea ce cititorul de bunăcredinţă nu s-ar fi gîndit vreodată să vadă în el. De cîte ori nu mi s-a întîmplat, citind cu oarecare emoţie o poveste toarsă cu dibăcie de un academician bun de gură şi cam învechit : „Ce lucru frumos !“ cînd, înainte ca eu să fi deschis gura, ei exclamau, fiecare într-un limbaj diferit : „Dacă vrei să petreceţi o clipă bună, citiţi o poveste de cutare. Stupiditatea omenească n-a mers nici odată atît de departe.“ Dispreţul lui Bloch se da-

tora mai ales faptului că unele efecte de stil, plăcute de altminteri, se cam vestejiseră ; acela al doamnei de Guermantes, împrejurării că această poveste parcă dovedea tocmai contrariul a ceea ce voia să spună autorul, din motive de fapt pe care ea avea ingeniozitatea să le deducă, dar la care nu m-aș fi gîndit vreodată. De aceea, am fost surprins văzînd ironia pe care o ascundea amabilitatea aparentă a Verdurinilor față de Brichot, pe cît am fost de uimit cînd am auzit, peste cîteva zile, la Féterne pe Cambremeri spunîndu-mi, în fața elogiului entuziast pe care-l aduceam Raspelierei : „Nu se poate să fiți sincer după cele ce au făcut din ea“. E adevărat că mărturisiseră că serviciul de porțelan era frumos. Dar nu-l văzusem, după cum nu văzusem nici perdelele care-i jigniseră.

— În sfîrșit, acum, cînd vă veți întoarce la Balbec, veți ști ce înseamnă Balbec, spuse ironic domnul Verdurin. Mă interesau tocmai lucrurile pe care le aflasem de la Brichot. Iar ceea ce se numea spiritul său, era tot același care fusese atît de gustat altădată de micul clan. Vorbea cu aceeași ușurință iritantă, dar cuvintele lui nu mai convingeau, aveau de învins o tăcere dușmănoasă sau ecouri neplăcute ; nu se schimbaseră ceea ce debita el, ci acustica salonului și dispozițiile publicului.

— Păzea, spusese încet doamna Verdurin arătîndu-l pe Brichot, care-și păstrase auzul mai pătrunzător decît vederea și aruncă asupra Patroanei o privire de miop și de filozof pe care o îndreptă repede în altă parte. Dacă vederea-i era slabă, în schimb ochii minții sale aruncau asupra lucrurilor o privire mai cuprinzătoare. Vedea puținul la care te puteai aștepta de la afecțiunile omenești, și se

resemnase. Suferea, firește, din această pricină. Se întâmplă ca într-o seară, într-un mediu unde omul era obișnuit să placă, ghicește că a fost găsit prea ușuratic sau prea pedant, sau prea stîngaci, sau prea cavalier etc., și se întoarce la el acasă nefericit. Adesea a părut altora că e absurd sau îmbătrînit din pricina unei păreri, a unui sistem. Adesea, știe de minune cît valorează ceilalți. Ar putea diseca lesne sofisme cu ajutorul cărora a fost condamnat pe tăcute, vrea să facă o vizită, să scrie o scrisoare : dar e mai înțelept, nu face nimic, așteaptă invitația din săptămîna următoare. Uneori aceste dizgrații, în loc să ia sfîrșit, într-o seară, durează luni întregi. Datorită instabilității judecăților mondene, ele sporesc. Căci cel ce știe că doamna X îl disprețuiește, dîndu-și seama că doamna Y îl stimează, o declară cu mult superioară și emigrează în salonul ei. De altfel, nu e locul aici să-i descriem pe acești oameni, superiori vieții mondene, dar care n-au știut să se realizeze în afară de ea, fericiți că sînt primiți, acriți că nu sînt recunoscuți, descoperind în fiecare an cusururile amfitrioanei pe care o tîmîiază și geniul aceleia pe care n-au apreciat-o la valoarea ei, gata să se reîntoarcă la primele lor amoruri cînd vor fi suferit de pe urma neajunsurilor pe care le aveau cu celelalte, și cînd acelea ale celor dintîi vor fi întrucîtva uitate. După aceste scurte disgrații, se poate judeca neplăcerea pe care i-o pricinaia lui Brichot aceea pe care o știa definitivă. Nu ignora că doamna Verdurin rîdea, uneori în public, de el, chiar de infirmitățile lui, și cunoscînd la cît de puțin trebuie să te aștepți de la afecțiunile omenești, se resemnase și o privea totuși pe Patroană ca pe cea mai bună prietenă

a lui. Dar după roșeața care acoperi fața universitarului, doamna Verdurin înțelese că el o auzise și-și făgădui să fie amabilă cu el în tot timpul serii. Nu m-am putut împiedica să nu-i spun că fusese prea puțin amabilă cu Saniette. „Cum, nu sînt drăguță! Dar ne adoră, nu știți ce înseamnă pentru el! Pe soțul meu îl plictisește uneori stupiditatea lui și trebuie să mărturisesc că are și de ce, dar în clipele acelea, de ce nu se revoltă mai degrabă în loc să-și ia niște aere de cîine care face sluj? Nu e sincer. Nu-mi plac asemenea apucături. Asta nu mă împiedică să încerc totdeauna să-mi liniștesc soțul pentru că, dacă ar merge prea departe, Saniette s-ar putea să nu mai vină; și n-aș vrea să se-ntîmple una ca asta, pentru că, trebuie să vă mărturisesc că nu are nici un ban, aceste mese fi sînt necesare. Și, la urma urmei, dacă se supără, n-are decît să nu mai vină, nu e treaba mea, cînd are nevoie de alții, omul încearcă să nu fie atît de idiot“.

— Ducatul d'Aumale a aparținut mult timp familiei noastre înainte de a intra în stăpînirea Casei Franței, explica domnul de Charlus domnului de Cambremer, în fața lui Morel uluit și căruia, la drept vorbind, dacă toată disertația asta nu-i era adresată, cel puțin îi era destinată. Treceam înaintea principilor străini; aș putea să vă dau o sută de pilde. Principesa de Croy, vrînd să îngenucheze la înmormîntarea lui Monsieur după străbunica mea, aceasta îi atrase atenția că n-are drept la lespede, o puse să se retragă, prin ofițerul de serviciu, și evocă întîmplarea în fața regelui, care-i porunci doamnei de Croy să-i ceară scuze doamnei de Guermantes la ea acasă. Ducele de Bourgogne venind la noi cu suita sa, cu bagheta ridicată, am obținut de la rege ca ei să coboare

bastonul. Știu că nu e cuviincios să vorbești de virtuțile alor tăi. Dar se știe prea bine că ai noștri au fost totdeauna în frunte în clipele de primejdie. Strigătul nostru de arme, după ce l-am părăsit pe acela al ducilor de Brabant, a fost „Passavant“ !¹ Astfel încît e în fond îndreptățit ca acest drept de a fi peste tot cei dintîi, pe care l-am revendicat timp de atîtea veacuri în război, să-l fi obținut mai tîrziu la curte. Doamne, el ne-a fost totdeauna recunoscut. Vă voi cita, ca dovadă, pe principesa de Baden. Cum nu-și dădea seama și voia să-i dispute rangul aceleiași ducese de Guermantes despre care vă vorbeam adineauri, încercă să intre cea dintîi la rege profitînd de o clipă de șovăire a rudei mele (deși, fără nici un motiv), regele exclamă repede cu voce tare : „Intră, intră, verișoară, doamna de Baden știe prea bine ce vă datorește“. Avea acest rang în calitate de ducesă de Guermantes, deși ea însăși era de neam mare, căci era prin mama ei, nepoata reginei Poloniei, a reginei Ungariei, a Electorului Palatin, a principelui de Savoie-Carignan și a principelui de Hanovra, mai tîrziu regele Angliei.

— *Maecenas, atavis edite regibus!*² spuse Brichot adresîndu-se domnului de Charlus care răspunse aplecînd ușor capul la această politețe. „Ce spuneți?“ îl întrebă doamna Verdurin pe Brichot față de care ar fi vrut să încerce să-și dreagă cuvintele de mai adineauri. „Vorbeam, să mă ierte Dumnezeu, de un *dandy*³, care era floarea aristocrației (doamna Verdurin încruntă sprîncenele) cam prin secolul lui August (doamna Verdurin liniștită de depărtarea acestui aristocrat adoptă

¹ Treci înainte (fr.).

² Mecena, tu cel născut din regi străvechi (Horatîu).

³ Pifizon.

o expresie mai senină), de un prieten al lui Vergiliu și al lui Horațiu care exagerau lingușirea amintindu-i pe șleau ascendențele lui mai mult decât aristocratice, regale, într-un cuvânt, vorbeam de Mecena, un șoarece de bibliotecă, prietenul lui Horațiu, lui Vergiliu, lui August. Sînt sigur că domnul de Charlus știe foarte bine, în toate privințele, cine era Mecena.“ Privind-o grațios pe doamna Verdurin cu colțul ochiului pentru că o auzise că-i dăduse întîlnire lui Morel poimfine, și se temea să nu fie invitat :

— Cred, spuse domnul de Charlus, că Mecena era un soi de Verdurin din antichitate. Doamna Verdurin nu-și putu înfrîna decît în parte un suris de mulțumire. Ea se îndreptă spre Morel.

— Prietenul părinților dumneavoastră e foarte plăcut, îi spuse ea. Se vede cît de colo că e un om cult, binecrescut. Va face figură bună în micul nostru nucleu. Unde locuiește la Paris ?

Morel păstră o tăcere mîndră și ceru doar să facă o partidă de cărți. Doamna Verdurin pretinse mai întîi puțină muzică. Spre uimirea generală, domnul de Charlus care nu vorbea niciodată de marile însușiri cu care era înzestrat, acompanie, în stilul cel mai curat, ultima bucată (neliniștită, frămîntată, schumanescă, dar în sfîrșit anterioară Sonatei lui Franck) din sonata pentru pian și vioară de Fauré. Simțeam că i-ar transmite lui Morel, admirabil înzestrat pentru sunet și virtuo-zitate, tocmai ceea ce-i lipsea, cultura și stilul. Dar m-am gîndit cu curiozitate la ceea ce îmbînă în același om o țară fizică cu un dar spiritual. Domnul de Charlus nu se deosebea prea mult de fratele său, ducele de Guermantes. Chiar mai adineauri (ceea ce era rar) se exprimase tot atît de prost în franceză ca și el. Învinuindu-mă (fără

îndoială ca să vorbesc în termeni călduroși de Morel cu doamna Verdurin) că nu vin niciodată să-l văd, iar eu invocînd discreția, îmi răspunsese : „Dar de vreme ce eu vă rog, numai eu m-aș putea formaliza“. Același lucru ar fi putut fi spus de către ducele de Guermantes. Domnul de Charlus nu era în fond decît un Guermantes. Dar fusese destul ca să-i fi dezechilibrat îndeajuns sistemul nervos, pentru ca, în locul unei femei, așa cum ar fi făcut fratele său, ducele, el să prefere un păstor de-ai lui Vergiliu sau un elev de-al lui Platon, și însușirile necunoscute ducelui de Guermantes și adesea în legătură cu această descumpănire, făcuseră din domnul de Charlus un pianist fermecător, un pictor amator care nu era lipsit de gust, un vorbitor elocvent. Stilul rapid, frămîntat, fermecător cu care domnul de Charlus executase bucata schumanescă din sonata de Fauré, cine ar fi putut deosebi că acest stil își avea corespondentul — nu îndrăznesc să spun cauza — în părțile pur fizice, în defecțiunile nervoase ale domnului de Charlus? Vom tălmăci mai târziu acest cuvînt de „defecțiune nervoasă“ și motivul pentru care un grec din timpul lui Socrate, un roman din timpul lui August, puteau fi ceea ce se știe, rămî-nînd în același timp oameni cu totul normali, și nu bărbați-femei cum se văd astăzi. După cum avea reale înclinări artistice care nu se dezvoltaseră la timp, domnul de Charlus ținuse mai mult decît ducele la mama, la soția lui, și chiar după mulți ani cînd i se vorbea de ele, ochii i se înlăcrămau, dar superficial, ca transpirația unui om prea gras, a cărui frunte asudă, din nimic. Cu deosebire că acestora li se spune : „Ce cald vă este !“ cîtă vreme se prefac că nu văd lacrimile altora, oamenii, adică lumea bună ; căci poporul se neli-

niștește văzînd lacrimi ca și cum ar fi mai grave decît o hemoragie. Tristețea care urmă după moartea soției sale, grație obiceiului de a minți, nu excludea la domnul de Charlus o viață care nu i se potrivea. Mai tîrziu, avu chiar ignominia să lase să se înțeleagă că în timpul ceremoniei funerare găsise prilejul să se intereseze de numele și de adresa unui copil din cor. Poate că era adevărat.

După ce sfîrși bucata, mi-am îngăduit să reclam ceva de Franck, ceea ce avu aerul să o facă să sufere atît de mult pe doamna de Cambremer, încît n-am mai stăruit. „Cum se poate să vă placă Franck ?“ mă întrebă ea, și ceru în loc *Fêtes* de Debussy, ceea ce provocă, încă de la prima notă, exclamația : „Ah ! e sublim !“ Dar Morel își dădu seama că nu cunoștea decît primele măsuri și, din ștregărie, fără nici o intenție de mistificare, începu un marș de Meyebier. Din păcate, cum făcu doar o scurtă tranziție și nu anunță ce cîntă, toată lumea crezu că era tot Debussy, și continuă să exclame : „Sublim !“ Dar Morel măturisind că nu era vorba de autorul lui *Pelléas* ci al lui *Robert le Diable*, stîrni oarecare răceală. Doamna de Cambremer nu avu timpul să încerce, în ceea ce o privea, căci tocmai descoperise un caiet de Scarlatti și se năpustise asupra-i cu un imbold de isterică : „Oh ! cîntați-ne asta, e divin“, exclamă ea. Și totuși, din acest autor mult timp disprețuit, promovat de curînd la cele mai mari onoruri, ea alesese, în nerăbdarea ei înfrigurată, una din acele bucăți blestemate care te-au împiedicat de atîtea ori să dormi și pe care o elevă nemiloasă o repetă la nesfîrșit în apartamentul lipit de al nostru. Dar Morel se săturase de muzică, și cum ținea să joace cărți, domnul de Charlus ar fi dorit un whist, ca să ia parte la partidă. „A spus adineauri

Patronului că e principe, spuse Ski doamnei Verdurin, dar nu-i adevărat, se trage dintr-o familie burgheză de arhitecți mărunți“.

— Vreau să știu ce spuneai de Mecena, mă amuză atât de mult ! repetă doamna Verdurin lui Brichot, dintr-o amabilitate care-l ameți pe profesor. De aceea, ca să strălucească în ochii Patroanei și poate și în ai mei : „Dar la drept vorbind, doamnă, Mecena mă interesează mai ales pentru că e cel dintii apostol de seamă a acelui zeu chinez care are azi în Franța mai mulți credincioși decât Brahma, decât însuși Christos, prea puternicul zeu : Je-Men-Fou“¹. Doamna Verdurin nu se mai mulțumea, în astfel de cazuri, să-și cufunde capul în mâini. Se prăbușea, cu bruschetea insectelor numite efemere, peste principesa Sherbatoff ; dacă aceasta era la mică-depărtare, Patroana se agăța de subsuorile principesei în care-și înfigea unghiile și-și ascundea câteva clipe capul, ca un copil care se joacă de-a babă-oarba. Ascunsă după acest paravan ocrotitor, se presupunea că râde pînă la lacrimi și putea tot atât de bine să nu se gîndească la nimic, ca oamenii care în timp ce-și fac o rugăciune cam lungă au prevederea înțeleaptă să-și îngroape fața în mâini. Doamna Verdurin îi imita cînd asculta cvartetele lui Beethoven ca să arate în același timp că le consideră ca o rugăciune și ca să nu lase să se vadă că doarme.

— Vorbesc foarte serios, doamnă, spuse Brichot. Cred că e prea mare, azi, numărul celor ce-și petrec timpul contemplîndu-și buricul ca și cum ar fi centrul pămîntului. Ca doctrină, n-am nimic de obiectat împotriva nu știu cărei Nirvane care tinde să ne dizolve în marele Tot (care, ca și München și Oxford, e cu mult mai aproape de Paris decât

¹ În limba franceză : Nu-mi pasă.

Asnières sau Bois-Colombes), dar nu e o faptă de bun francez, nici chiar de bun european, cînd poate japonezii sînt la porțile Bizanțului nostru, ca antimilitariștii socialiști să discute cu gravitate virtuțile de căpetenie ale versului liber.

Doamna Verdurin socoti că poate da drumul umărului învinețit al principesei și lăsă să i se ivească din nou fața, prefăcîndu-se că-și șterge ochii și răsuflînd adînc de două sau de trei ori. Dar Brichot voia să mă înfrupt și eu din ospăț și cum își adusese aminte, din susținerile de teze pe care le prezida ca nimeni altul, că nu măgulești niciodată atît de bine tineretul decît dojenindu-l, dîndu-i importanță, lăsîndu-te tratat de el drept reacționar: „N-aș vrea să hulesc Zeii Tinereții, spuse el aruncîndu-mi acea privire furișă pe care un orator o acordă pe ascuns cuiva care e prezent în asistență și al cărui nume îl citează. N-aș vrea să fiu blestemat ca eretic și recăzut în erezie în bisericuța mallarmeană în care noul nostru prieten, ca toți cei de vîrsta lui, fără îndoială că a slujit liturghia esoterică, cel puțin în calitate de ministrant și s-a arătat delicvescent sau Rose-Croix. Într-adevăr, am văzut prea mulți din acești intelectuali adorînd arta cu un A mare și care, cînd nu le mai ajunge să se alcoolizeze cu Zola, își fac injecții cu Verlaine. Ajungînd eteromani din devoțiune baudelairiană, n-ar mai fi capabili de efortul bărbătesc pe care țara li-l poate cere într-o zi sau alta, deoarece sînt anesteziați de mare nevroză literară în atmosfera caldă, enervantă, grea de mirosuri nesănătoase, al unui simbolism de fumătorie de opium.“ Nefiind în stare să simulez urmă de admirație pentru cupletul prostesc și împestrițat al lui Brichot, m-am întors spre Ski și i-am spus că se înșeală cu desăvîrșire în ce pri-

vește familia căreia îi aparține domnul de Charlus ; îmi răspunse că este sigur de ceea ce afirmă și adause că eu însumi îi spuseseam că numele său adevărat era Gandin, Le Gandin. „V-am spus, i-am răspuns, că doamna de Cambremer e sora unui inginer, domnul Legrandin. Nu v-am vorbit niciodată de domnul de Charlus. Între familia lui și doamna de Cambremer e aceeași distanță ca între Marele Condé și Racine“.

— Ah ! credeam, răspunse Ski cu ușurință, fără să se scuze de eroarea lui, după cum nu se scuzase mai acum câteva ore de aceea care ne-ar fi făcut să pierdem trenul.

— Aveți de gînd să petreceți timp mai îndelungat pe litoral ? întrebă doamna Verdurin pe domnul de Charlus, în care presimțea un credincios și tremura să-l vadă întorcîndu-se prea curînd la Paris.

— Doamne, omul nu știe niciodată, răspunse pe un ton fornăit și tărăgănat domnul de Charlus. Mi-ar plăcea să rămîn pînă la sfîrșitul lui septembrie.

— Aveți dreptate, spuse doamna Verdurin ; e momentul furtunilor frumoase.

— La drept vorbind, nu m-aș lăsa îndemnat de ele. Am neglijat de prea mult timp pe Arhanghelul Mihail, patronul meu, și aș vrea să-l despăgubesc rămînînd pînă la ziua lui, la Abbay du Mont.

— Vă interesează atît de mult aceste lucruri ? întrebă doamna Verdurin care poate ar fi reușit să reducă la tăcere anticlericalismul ei jignit, dacă nu s-ar fi temut că o excursie atît de lungă nu l-ar fi făcut pe baron și pe violonist să-i „chiulească“ vreo 48 de ore.

— Poate suferiți de vreo surzenie intermitentă, răspunse domnul de Charlus. V-am spus că sfântul meu preferat e gloriosul Mihail. Apoi surizînd cu o extatică bunăvoință, cu ochii ațintiți în depărtare, cu vocea ridicată de o exaltare care mi s-a părut mai mult decît estetică, religioasă : „E așa de frumos la Ofertoriu ¹, cînd Mihail stă în picioare în fața altarului, în rochie albă, legănînd o cădelniță de aur și cu asemenea amestec de parfumuri, încît mirosul se ridică pînă la Dumnezeu“.

— Am putea să ne ducem în bandă, sugeră doamna Verdurin, în ciuda groazei pe care i-o pricinuia anteriorul.

— Din acea clipă, încă de la începutul Ofertoriului, urmă domnul de Charlus care, din alte motive dar în același chip ca oratorii cei buni de la Cameră, nu răspundea niciodată la vreo întreprere și se prefăcea că n-o auzise, ar fi minunat să-l vedem pe tînărul nostru prieten palestrinizînd ² și executînd chiar o arie de Bach. Ar înnebuni de bucurie și bunul abate, și ar fi cel mai mare omagiu, cel puțin cel mai mare omagiu public pe care l-aș putea aduce sfîntului meu patron. Ce înălțare sufletească pentru credincioși ! Vom vorbi numaidecît despre asta cu tînărul Angelico muzical, ostaș ca și sfîntul Mihail.

Saniette, care fusese chemat să facă pe mortul, declară că nu știe să joace whist. Iar Cottard, văzînd că nu mai era mult pînă la ora trenului, începu să facă o partidă de *écarté* cu Morel. Domnul Verdurin, furios, se îndreptă cu un aer grozav spre Saniette :

¹ Parte din Liturghie.

² Aluzie la *Giovanni Pierluigi de Palestrina* (1525—1594), mare maestru al muzicii polifonice italiene ; a scris numeroase Messe (Liturghii).

— Nu știți deci să jucați nimic ! strigă el, furios că pierduse ocazia să facă un whist și încântat că găsisese una ca să-l insulte pe fostul arhivist care, terorizat, luă un aer spiritual : „Ba da, știu să cînt la pian“, spuse el. Cottard și Morel se așezară față-n față. „Începeți dumneavoastră“, spuse Cottard.

— Dacă ne-am apropia puțin de masa de joc, spuse domnului de Cambremer domnul de Charlus, îngrijorat, văzîndu-l pe violonist cu Cottard. Jocul e tot atît de interesant ca și chestiunile de etichetă care în epoca noastră nu mai înseamnă mare lucru. Singurii regi care ne mai rămîn, cel puțin în Franța, sînt cei din jocurile de cărți și mi se pare că pică din plin în mîna violonistului, adăugă el curînd, dintr-o admirație pentru Morel, care se întindea pînă și asupra felului său de a juca, și ca să-l și măgulească, și în sfîrșit, ca să explice mișcarea pe care o făcea, aplecîndu-se deasupra umărului violonistului. „I-o tai“, spuse imitînd accentul cavalerilor de industrie Cottard, ai cărui copil pufneau de rîs ca și elevii săi și șeful de clinică, atunci cînd profesorul, chiar la patul unui grav bolnav, dădea drumul, cu o mască nepăsătoare de epileptic, uneia din năzdrăvăniile sale obișnuite.

— Nu prea știu ce trebuie să joc, spuse Morel consultîndu-l pe domnul de Cambremer.

— Puteți juca orice, ați pierdut oricum, asta sau ailaltă, e egal.

— Egal... Galli-Marié¹ spuse doctorul aruncînd spre domnul de Cambremer o privire insinuantă și benevolă. Era ceea ce numim o adevărată divă, un vis, o Carmen cum nu se va mai vedea. Era

¹ Joc de cuvinte intraductibil.

femeia rolului. Îmi plăcea să o aud în Carmen și pe Engalli.

— Căsătorită ? ¹ Marchizul se ridică cu acea vulgaritate disprețuitoare a oamenilor de neam mare care nu înțeleg că insultă un amfitrion avînd aerul că nu sînt siguri că invitații săi pot fi frecvențați și care se scuză invocînd obiceiul englez cînd întrebuințează o expresie disprețuitoare : „Cine e domnul care joacă cărți, ce face în viața de toate zilele, ce *vinde* ? Îmi place să știu în societatea cui mă aflu, ca să nu mă leg cu fitecine. Or, nu i-am auzit numele cînd mi-ați făcut cîntea să mă prezentați lui“. Dacă domnul Verdurin, considerîndu-se autorizat prin aceste din urmă cuvinte, ar fi prezentat într-adevăr musafirilor săi pe domnul de Cambremer, acesta s-ar fi supărat. Dar știind că se întîmplase tocmai contrariul, găsea că e grațios să aibă aerul blînd și modest fără primejdie. Mîndria pe care o trăgea domnul Verdurin din intimitatea lui cu Cottard sporise de cînd doctorul ajunsese un profesor ilustru. Dar ea nu se mai exprima sub forma naivă de altădată. Atunci cînd Cottard era abia cunoscut, dacă i se vorbea domnului Verdurin de nevralgiile faciale ale soției sale :

— Nu e nimic de făcut, spunea el cu amorul-propriu naiv al celor ce cred că tot ce cunosc ei e ilustru și că toată lumea cunoaște numele profesorului de canto al fiicei lor. Dacă ar avea un medic de mîna a doua, s-ar putea încerca alt tratament, dar cînd pe acest medic îl cheamă Cottard (nume pe care-l rostea ca și cum ar fi fost Bouchard sau Charcot), nu-ți mai rămînea decît să recunoști că n-are pereche. Folosindu-se de un procedeu invers, știind că domnul de Cambremer

¹ În original : *marié* ; de la jocul de cuvinte anterior.

auzise cu siguranță vorbindu-se de vestitul profesor Cottard, domnul Verdurin adoptă un aer simplu. „E medicul familiei noastre, om de ispravă pe care-l adorăm, care s-ar lăsa tăiat în bucăți pentru noi ; nu e un medic, e un prieten ; nu cred să-l cunoașteți, nici că numele lui v-ar spune mare lucru ; în orice caz pentru noi e numele unui om cumsecade, al unui prieten foarte scump, Cottard.“ Acest nume înginat cu un aer modest, îl înșelă pe domnul de Cambremer care crezu că e vorba de altul. „Cottard ? nu cumva vorbiți de profesorul Cottard ?“ Tocmai se auzea vocea numitului profesor care, încurcat de o levată, spunea uitându-se la cărți :

— Aici s-au întâlnit atenienii.

— Ba da, e profesor, spuse domnul Verdurin.

— Ce ? Profesorul Cottard ? Nu vă înșelați cumva ? Sînteți sigur că e chiar el ? Cel ce locuiește în *rue du Bac* ?

— Da, locuiește în *rue du Bac*, 43. Îl cunoașteți ?

— Dar toată lumea îl cunoaște pe doctorul Cottard. E o somitate ! E ca și cum m-ați întreba dacă-l cunosc pe Bouffe de Saint-Blaise sau pe Courtois-Suffit. Mi-am dat eu seama, auzindu-l vorbind, că nu e un om de rînd, de aceea mi-am îngăduit să vă întreb.

— Ei, ce trebuie să joc ? întrebă Cottard. Apoi brusc, cu o vulgaritate care ar fi fost supărătoare chiar într-o împrejurare eroică, atunci cînd un soldat vrea să dea o expresie familiară disprețului de moarte, dar care devenea de două ori stupidă în ocupația lipsită de primejdie a jocului de cărți, Cottard, hotărîndu-se să joace atu, adoptă un aer morocănos, exaltat și făcînd aluzie la cei ce-și riscă pielea, își jucă cartea lor ca și cum și-ar fi riscat viața, exclamînd : „La urma urmei, puțin

îmi pasă!“ Nu era ceea ce trebuia să joace, dar avu o consolare. În mijlocul salonului, într-un fotoliu larg, doamna Cottard, cedînd efectului, i-rezistibil la ea, al după cinei, se supusese, după o luptă zadarnică, somnului vast și ușor care o cuprinsese. În zadar se îndrepta din cînd în cînd ca să suridă, fie ca să-și bată joc de ea însăși, fie de teama de a lăsa fără răspuns vreun cuvînt amabil care i se adresa, ea recădea, fără să vrea, pradă răului neînduplecat și încîntător. O trezea numai pentru o clipă, mai degrabă decît zgomotul, privirea (pe care o vedea cu duioșie chiar cînd era cu ochii închiși și chiar o prevedea, căci aceeași scenă se petrecea în fiecare seară și-i chinuia somnul, ca ora la care ar fi trebuit să te scoli), privirea prin care profesorul semna celor prezenți somnul soției sale. Se mulțumea, la început, să o privească și să suridă, căci dacă în calitate de medic blama somnul după cină (cel puțin dădea acest argument științific ca să se supere către sfîrșit, dar nu e sigur ca el să fi fost hotărîtor, căci avea atîtea păreri variate în această privință), ca soț atotputernic și cicălitor, era încîntat să-și bată joc de soția lui, să n-o trezească la început decît pe jumătate, ca să readoarmă, și să aibă plăcerea de a o trezi din nou.

Acum doamna Cottard dormea de-a binelea. „Ei ! Léontine, tragi aghioase“, îi strigă profesorul.

— Ascult ce spune doamna Swann, prietene, răspunse încet doamna Cottard care căzu din nou în letargia ei.

— Ce nebunie, exclamă Cottard, peste cîteva clipe ne va spune că n-a dormit de loc. E ca unii pacienți care se duc la o consultație și pretind că nu dorm niciodată.

— Poate că așa își închipuiesc ei, spuse rîzînd

domnul de Cambremer. Dar doctorului îi plăcea tot atît să contrazică cît să cicălească şi mai cu seamă nu îngăduia ca un profan să vorbească medicină cu el.

— Nu-ţi închipui că nu dormi, proclamă el pe un ton dogmatic.

— Ah! răspunse înclinîndu-se respectuos marchizul, aşa cum ar fi făcut odinioară Cottard.

— Se vede, urmă Cottard, că n-aţi administrat ca mine pînă la două grame de trional fără să reuşiţi să provocaţi somnul.

— Într-adevăr, într-adevăr, răspunse marchizul, rîzînd cu un aer îngîmfat, n-am luat niciodată trional, nici vreuna din aceste doctorii care în curînd nu mai au nici un efect, ci-ţi strică doar stomacul. Cînd ai vînat toată noaptea, ca mine, în pădurea Chantepie, vă încredinţez că n-ai nevoie de trional ca să dormi.

— Numai ignoranţii spun asemenea lucruri, răspunse profesorul. Trionalul ridică uneori în chip remarcabil tomusul nervos. Vorbiţi de trional, dar ştiţi ce este?

— Dar... am auzit spunîndu-se că ar fi o doctorie pentru dormit.

— Văd că nu răspundeţi la întrebare, urmă doctoral profesorul care, de trei ori de săptămînă, avea examene la facultate. Nu vă întreb dacă adoarme sau nu, dar ce este? Puteţi să-mi spuneţi cîte părţi de amyl şi de etyl conţine?

— Nu, răspunse domnul de Cambremer încurcat. Prefer un pahar bun de coniac sau chiar de porto 345.

— Care sînt de zece ori mai toxice, întrerupse profesorul.

— În ce priveşte trionalul, îndrăzni domnul de Cambremer, soţia mea e abonată la asemenea doc-

torii, ar fi mai bine să stați de vorbă despre ele cu ea.

— Care trebuie să știe aproape tot atît cît știți și dumneavoastră. În orice caz dacă soția dumneavoastră ia trional ca să poată dormi, vedeți că soția mea n-are nevoie de așa ceva. Hai, Léontine, mișcă-te, te anchilozezi, oare eu dorm după cină ? Ce-ai să te faci la șaizeci de ani dacă acuma dormi ca o babă ? O să faci pîntece și ți se va opri circulația... Nici nu mă mai aude.

— Nu-i așa că somnul după cină strică sănătății, doctore ? întrebă domnul de Cambremer ca să se reabiliteze în ochii lui Cottard. După masă ar trebui să facem mișcare.

— Povești ! răspunse doctorul. S-a extras o aceeași cantitate de hrană din stomacul unui cîine care stătuse liniștit și din stomacul unuia care alergase, și la cel dintîi digestia era mai înaintată.

— Atunci somnul taie digestia ?

— Depinde, dacă e vorba de digestie esofagică, stomacală sau intestinală ; nu e de nici un folos să vă dau explicații pe care nu le veți înțelege, deoarece n-ați făcut studii medicale. Haide, Léontine, înainte marș ! E timpul să plecăm...

Ceea ce nu era adevărat, căci doctorul își continuă partida de cărți, dar nădăjduia astfel să zădărnicească în chipul cel mai neașteptat somnul mutei căreia îi adresa, fără să primească vreun răspuns, cele mai savante îndemnuri. Fie că o voință de rezistență de a dormi stăruia la doamna Cottard, chiar în starea de somn, fie că fotoliul nu oferea nici un sprijin capului ei, acesta fu aruncat mecanic de la stînga la dreapta și de jos în sus, în vid, ca un obiect inert, și doamna Cottard, al cărei cap se legăna, avea fie aerul că ascultă muzică, fie că a intrat în ultima fază

a agoniei. Acolo unde muștrările din ce în ce mai violente ale soțului ei dădeau greș, sentimentul propriei sale prostii izbuti : „Baia mea e destul de caldă, îngîmă ea, dar penele din dicționar... șoptea îndreptîndu-se. Oh ! Dumnezeu, cît sînt de proastă ! Ce spun ? mă gîndeam la pălăria mea, pesemne că am spus o prostie, era cît pe-aci să ațipesc, blestematul acela de foc e de vină“. Toată lumea începu să rîdă, căci salonul nu era încălzit.

— Vă bateți joc de mine, spuse rîzînd de ea însăși doamna Cottard, ștergînd cu mîna de pe frunte cu o sprinteneală de magnetizator și o îndemînare de femeie care-și potrivește pieptănătura, ultimele urme de somn, vreau să prezint scuzele mele umile scumpei doamne Verdurin și să aflu din gura ei adevărul. Dar surîsul ei se întristă repede, căci profesorul care știa că soția lui încerca să-i placă și tremura la gîndul că n-ar reuși, tocmai îi strigă : „Uită-te în oglindă, ești roșie ca și cînd ai avea o erupție de acnee, ai aerul unei țărănci bătrîne“.

— Știți, e încîntător, spuse doamna Verdurin, are un fel de bonomie ironică destul de plăcută. Și apoi, l-a readus pe domnul Verdurin de la ușile mormîntului, cînd toată facultatea îl condamnase. A petrecut trei nopți la căpățiul său, fără să se culce. De aceea, pentru mine, Cottard, știți, adăugă ea cu un ton grav și aproape amenințător ridicînd mîinile spre cele două sfere de cîrlionți albi ai tîmplelor ei muzicale, ca și cum am fi avut de gînd să ne atingem de doctor, e sfînt ! Ar putea cere tot ce vrea. De altminteri, nu-i spun doctorul Cottard, ci doctorul Dumnezeu ! Și exprimîndu-mă astfel, tot îl calomnierz, căci Dumnezeul acesta drege în măsura posibilului o parte din nenorocirile de care celălalt e răspunzător.

— Jucați atu, spuse domnul de Charlus lui Morel cu un aer fericit.

— Atu, hai să vedem, răspunse violonistul.

— Ar fi trebuit să anunțați mai întâi riga, spuse domnul de Charlus, sînteți distrat, dar ce bine jucați !

— Am riga, spuse Morel.

— E un bărbat frumos, răspunse profesorul.

— Ce înseamnă povestea cu țăruii ăștia ? întrebă doamna Verdurin arătînd domnului de Cambremer o stemă superbă sculptată deasupra căminului. Sînt *armoariile* dumneavoastră ? a-dăugă ea cu un dispreț ironic.

— Nu, nu sînt ale noastre, răspunse domnul de Cambremer. Ale noastre sînt de aur cu trei fișii orizontale crenelate și contracrenelate cu roșu, cu cîte cinci bucăți, fiecare umplută cu o treflă de aur. Nu, e blazonul familiei Arrachepel, care nu era din neamul nostru, dar a cărei casă am moștenit-o și niciodată cei din spița noastră n-au vrut să schimbe ceva aici. Familia Arrachepel (odinioară Pelvilain, se spune) avea armoariile galben-auriu cu cinci țărui cu vîrfurile tocite vopsite în roșu. Dar cînd s-au înrudit cu Féternii, blazonul lor s-a schimbat, însă a rămas împodobit la colțuri cu douăzeci de cruciulițe încrucișate la rîndul lor între ele pe părul foarte scurt cu fir de aur, avînd la dreapta două aripi alipite de hermină.

— Înghite-o, spuse încet doamna de Cambremer.

— Străbunica mea era o Arrachepel sau de Rachepel, cum vreți, căci amîndouă numele figurează în hrisoave, urmă domnul de Cambremer care se înroși tare, căci abia atunci îi veni ideea pe care soția lui i-o atribuisese și se temea ca doamna Verdurin să nu fi luat asupra-i niște cuvinte care n-o vizau cîtuși de puțin. Istoria spune că în veacul

al XI-lea, cel dintâi Arrachepel, Macé, zis Pelvilain, a dovedit o deosebită îndemînare la asedii unde smulgea parii. De unde porecla de Arrachepel (smulge-pari) sub care a fost înnobilat și parii pe care-i vedeți în armoariile lor dăinuind de-a lungul veacurilor. E vorba de parii care, pentru a face întăriturile mai greu de apropiat, se plantau, se înfigeau, iertați-mi expresia, în pămînt, în fața lor, și se legau între ei. Parii aceștia sînt ceea ce ați numit atît de bine țaruși și care n-au nimic din bastoanele plutitoare ale bunului La Fontaine. Căci aveau reputația că locul întărit cu ei nu putea fi luat cu asalt. Firește, asemenea întărituri ne fac să surîdem acum, cînd cunoaștem artileria modernă. Dar trebuie să nu uităm că e vorba de veacul al XI-lea.

— Într-adevăr, nu prea este de actualitate, spuse domnul Verdurin, dar campanila are caracter.

— Aveți, spuse Cottard, un noroc de... prost, cuvînt pe care-l repeta cu plăcere ca să-l ocolească pe acela al lui Molière. Știți de ce e reformat riga de caro ?

— Aș vrea să fiu în locul său, spuse Morel pe care serviciul militar îl plietisea.

— Ah ! ce lipsă de patriotism, exclamă domnul de Charlus care nu se putu înfrîna să nu-l ciupească pe violonist de ureche.

— Nu știți de ce e reformat riga de caro ? urmă Cottard, care ținea la glumele lui. Pentru că n-are decît un ochi.

— Aveți de-a face cu o partidă tare, doctore, spuse domnul de Cambremer ca să-i arate lui Cottard că știe cine este.

— Tînărul acesta e uimitor, întrerupse naiv domnul de Charlus, arătîndu-l pe Morel. Joacă

dumnezeiește. Această observație nu-i plăcu prea mult doctorului, care răspunse :

— Vom trăi și vom vedea. Orice om își găsește nașul.

— Dama, asul, anunță triumfător Morel, pe care soarta îl favoriza. Doctorul își plecă iute capul, neputînd nega acest noroc, și mărturisi fascinat : „E frumos !“

— Am fost foarte mulțumiți că am cinat cu domnul de Charlus, spuse doamna de Cambremer doamnei Verdurin.

— Nu-l cunoașteți ? E destul de plăcut, este un om deosebit, e *dintr-o epocă* (ar fi fost foarte în-curcată să spună anume din care), răspunse doamna Verdurin cu surîsul mulțumit al unui dil-etant, al unui judecător și al unei amfitrioane.

Doamna de Cambremer mă întrebă dacă voi veni la Fêteerne cu Saint-Loup. Nu mi-am putut înfrîna un strigăt de admirație văzînd luna atîr-nînd ca un lampion portocaliu pe creasta bolții de stejari care pornea de la castel. „Nu e încă nimic ; în curînd, cînd luna va fi sus și mai mare și cînd valea va fi luminată, va fi de o mie de ori mai frumos. Iată ce vă lipsește la Fêteerne !“ spuse ea pe un ton disprețuitor doamnei de Cambremer, care nu știa ce să răspundă, nevrînd să-și depre-cieze proprietatea mai ales în fața chirieșilor.

— Rămîneți mult timp pe la noi, doamnă ? În-trebă domnul de Cambremer pe doamna Cottard, ceea ce putea trece drept o intenție vagă de a o invita și care-l scutea pe moment să-i fixeze o zi anume.

— Oh ! firește, domnule, țin foarte mult la acest exod anual pentru copiii mei. Orice s-ar spune, au nevoie de aer. Facultatea voia să mă trimită la Vichy ; dar acolo e prea înăbușitor și

mă voi ocupa de stomacul meu cînd băieții vor fi mai mari. Apoi profesorul, cu examenele lui, trebuie să facă totdeauna un mare efort, și căldurile îl obosesc mult. Găsesc că omul are nevoie de o destindere serioasă cînd a stat astfel tot anul pe baricadă. Oricum ar fi, vom rămîne cel puțin încă o lună.

— Ah ! atunci ne mai putem revedea.

— De altminteri, sînt cu atît mai obligată să rămîn, cu cît soțul meu trebuie să dea o raită prin Savoia și abia peste două săptămîni se va întoarce aici unde va rămîne.

— Prefer partea dinspre vale aceleia dinspre mare, urmă doamna Verdurin. Veți avea un timp minunat la întoarcere.

— Ar trebui să văd dacă s-au înhămat caii, în cazul în care țineți neapărat să vă întoarceți astăseară la Balbec, îmi spuse domnul Verdurin, ceea ce eu nu găsesc necesar. Vă vom conduce mîine cu trăsura. Cu siguranță că va fi timp frumos. Drumurile sînt minunate“. Am spus că nu-mi este cu putință.

— Dar în orice caz nu e încă ora, obiectă Patroana. Lasă-i în pace, au tot timpul. Cu ce s-ar alege dacă ar ajunge cu o oră mai devreme la gară ! Se simt mai bine aici. Dar dumneavoastră, micul meu Mozart, îi spuse ea lui Morel neîndrăznind să i se adreseze de-a dreptul domnului de Charlus, nu vreți să rămîneți ? Am niște odăi foarte frumoase cu vedere la mare.

— Nu poate, răspunse domnul de Charlus în locul jucătorului atent care n-auzise. Are permisie numai pînă la miezul nopții. Trebuie să se întoarcă să se culce ca un copil ascultător și foarte cumințe, adăugă el cu o voce îndatoritoare, manierată, stăruitoare, ca și cum ar fi găsit o voluptate

sadică întrebuițind această comparație castă și de asemenea să-și sprijine, în treacăt, vocea în ceea ce-l privea pe Morel, căci neputînd să-l atingă cu mîna, încerca cel puțin să-l atingă cu vorbe, care păreau că-l pipăie.

Domnul de Cambremer trăsesese concluzia, din predica pe care mi-o ținuse Brichot, că sînt dreyfusard. Cum era cum nu se poate mai antidreyfusard, din curtenie pentru un dușman, începu să-mi facă elogiul unui colonel evreu care fusese totdeauna drept cu un văr al Cherrigny-ilor și-i mijlocise avansarea pe care o merita. „Și vărul meu avea idei cu totul opuse“, spuse domnul de Cambremer, fără să explice ce fel de idei, dar care-mi dădeam seama că erau tot atît de vechi și prost întocmite ca și obrazul său, idei pe care unele familii din unele orașele de provincie trebuie să le fi avut de foarte mult timp. „Ei bine ! Știți, găsesc că e foarte frumos !“ încheie domnul de Cambremer. E adevărat că nu întrebuița de loc cuvîntul frumos în înțelesul estetic în care ar fi însemnat, pentru mama sau soția lui, niște opere diferite, dar niște opere de artă. Domnul de Cambremer se slujea mai degrabă de acest calificativ felicitînd, de pildă, o persoană firavă care se cam îngrășase : „Cum se poate, ați redobîndit trei kilograme în două luni ? Știți că e foarte frumos !“ Răcoritoarele erau servite pe o masă. Doamna Verdurin invită domnii să se ducă să-și aleagă băutura care le convine. Domnul de Charlus se duse să-și bea paharul și se întoarse repede la masa de joc, de unde nu se mai urni. Doamna Verdurin îl întrebă :

— Ați gustat din oranjada mea ?

Atunci domnul de Charlus, cu un surîs grațios, pe un ton cristalin pe care-l avea rareori și cu

mii de mutre ale gurii și de deșelări ale mijlocului, răspunse :

— Nu, i-am preferat vecinul, cred că a fost sirop de fragi, e delicios.

E ciudat că un anumit ordin de fapte tainice au drept urmare exterioară un soi de a vorbi sau de a gesticula care le destăinuiește. Dacă un domn crede sau nu în Nașterea Prea-Curatei, sau în nevinovăția lui Dreyfus, sau în pluralitatea lumilor și vrea să-și ascundă părerea, nu se va găsi în vocea, nici în umbletul său nimic care să-i trădeze gândul. Dar când îl auzeai pe domnul de Charlus spunînd, cu acea voce pițigăiată, cu acel zîmbet și cu acele gesturi ale brațelor : „Nu, i-am preferat vecinul, siropul de fragi“, puteai spune : „Ia te uită, îi place sexul tare“, cu aceeași siguranță care-i îngăduia unui judecător să osîndească un criminal care n-a mărturisit, unui medic pe un paralytic general care, poate nici el habar n-are de boala lui, dar care a făcut cutare greșeală de pronunție din care se poate deduce că va muri în răstimp de trei ani. Poate că cei ce conchid din felul de a spune : „Nu, i-am preferat vecinul, siropul de fragi“ că ar fi la mijloc o dragoste împotriva firii, n-au nevoie de atîta știință. Dar aici e o legătură mai directă între semnul destăinuitor și taină. Îți dai seama, fără să-ți mărturisești întocmai, că-ți răspunde o doamnă blîndă și surîzătoare și care pare manierată pentru că vrea să treacă drept bărbat, și nu ești obișnuit să vezi bărbați recurgînd la asemenea maniere. Și poate e mai drăguț să te gîndești că de mult timp un oarecare număr de femei îngerești au fost cuprinse din eroare în sexul bărbătesc unde, exilate, deși bat în zadar din aripi spre bărbații cărora le inspiră o repulsie fizică, știu să rînduiască un sa-

lon, compun „interioare“. Domnului de Charlus nu-i păsa că doamna Verdurin sta în picioare și el rămânea instalat în fotoliu ca să fie mai aproape de Morel.

— Credeți, spuse doamna Verdurin baronului, că nu e o crimă că ființa aceasta care ne-ar putea încînta cu vioara sa, stă aici la o masă de écarté ? Cînd cînti din vioară ca el !

— Joacă bine, toate le face bine, e atît de inteligent, spuse domnul de Charlus, în timp ce privea jocul, ca să-l sfătuiască pe Morel. Nu era de altminteri singurul său motiv ca să nu se scoale din fotoliu în fața doamnei Verdurin. Cu amalgamul ciudat care-l avea despre concepțiile sale sociale, totodată de mare senior și de amator de artă, în loc să fie politicos cum ar fi fost un om din lumea lui, își făcea un soi de tablouri vii după Saint-Simon ; în clipa de față se amuza să și-l închipuiască pe marchizul d'Huxelles, care-l mai interesa și prin alte laturi, și despre care se spunea că era atît de glorios încît nu se ridica de pe scaunul său, dintr-un fel de lene, în fața a ceea ce era mai distins la Curte.

— Ascultați, Charlus, spuse doamna Verdurin, care începea să devină intimă, n-ați avea cumva în foburgul dumneavoastră vreun nobil bătrîn și ruinat care ar putea să-mi slujească drept portar ?

— Ba da... ba da... răspunse domnul de Charlus surîzînd cu un aer blînd, dar nu vi l-aș recomanda.

— De ce ?

— M-aș teme pentru dumneavoastră că vizitatorii eleganți n-ar trece dincolo de loja lui.

Aceasta fu cea dintîi ciocnire între ei. Doamna Verdurin abia îi dădu atenție. Din nenorocire, la

Paris aveau să se ivească și altele. Domnul de Charlus continua să stea pe scaun. Nu se putea împiedica de-a surîde imperceptibil constatînd cum supunerea atît de lesne obținută a doamnei Verdurin îi confirma maximele lui favorite asupra prestigiului aristocrației și lașității burghezilor. Patroana nu părea nicidecum mirată de postura baronului și-l părăsi numai pentru că se neliniștise văzînd că domnul de Cambremer nu-mi dădea pace. Dar mai înainte, voia să lămurească chestiunea legăturilor dintre domnul de Charlus și contesa Molé.

— Mi-ați spus că o cunoașteți pe doamna de Molé. Vă duceți la dînsa ? întrebă ea dînd cuvîntelor „vă duceți la dînsa“ înțelesul de a fi primit de ea, de a fi primit din parte-i autorizația de a te duce să o vezi. Domnul de Charlus răspunse cu o inflexiune de dispreț, cu o precizie nefirească și un ton de psalmodie : „Da, uneori“. Cuvîntul „uneori“ pricinui îndoieli doamnei Verdurin care întrebă :

— L-ați întîlnit acolo și pe ducele de Guermantes ?

— Ah ! Nu-mi aduc aminte.

— Ah ! spuse doamna Verdurin, nu-l cunoașteți pe ducele de Guermantes ?

— Dar cum de nu l-aș cunoaște ? răspunse domnul de Charlus căruia un surîs ironic îi ondulă gura. Acest surîs era ironic ; dar cum baronul se temea că ar lăsa să se deslușească un dinte de aur, îl înfrînă sub un reflex al buzelor, astfel încît sinuozitatea ce rezultă fu aceea a unui surîs binevoitor.

— De ce spuneți : „Cum de nu l-aș cunoaște ?“

— Dar de vreme ce e fratele meu, răspunse nepăsător domnul de Charlus lăsînd-o pe doamna

Verdurin cufundată în uimirea și nesiguranța de a ști dacă invitatul ei își bate joc de ea, este un copil natural sau un fiu din altă căsătorie. Ideea că fratele ducelui de Guermentes ar purta numele de baron de Charlus nu-i trecuse prin minte. Se îndreptă spre mine :

— Am auzit adineauri că domnul de Cambremer vă invită la cină. Înțelegeți, mie mi-e egal. Dar nădăjduiesc că, în interesul dumneavoastră, nu vă veți duce. Mai întâi la ei e plin de oameni plicticoși. Ah ! dacă vă place să cinați cu conți și marchizi provinciali pe care nu-i cunoaște nimeni, veți fi servit după plac.

— Cred că voi fi obligat să mă duc o dată sau de două ori. De altminteri nu sînt prea liber, căci am o tînară vară pe care n-o pot lăsa singură (am găsit că această pretinsă rudenie simplifica lucrurile ca să ies cu Albertine). Și cum am prezentat-o Cambremerilor...

— Veți face cum veți crede de cuviință. Dar pot să vă spun : e cum nu se poate mai nesănătos ; cînd vă veți fi ales cu vreo aprindere de plămîni sau cu niște reumatisme de familie, veți fi foarte cîștigat ?

— Oare poziția locului nu este destul de frumoasă ?

— Mmmdaaa... Dacă vreți... Dar mărturisesc sincer că o prefer de o sută de ori pe aceasta de aci, care dă în vale. Mai întâi, să ne fi plătit și n-aș fi luat casa cealaltă, pentru că aerul de mare nu-i prieste domnului Verdurin. Iar dacă verișoara dumneavoastră ar fi cît de puțin nervoasă... Cred de altfel că și dumneavoastră sînteți nervos... suferiți de năduf. Veți vedea ! Duceți-vă o dată, nu veți mai dormi opt zile, dar n-o să fie din vina noastră.

Și fără să se gîndească de loc că noua ei frază va contrazice precedentele : „Dacă vă amuză să vedeți casa care e, mă rog, frumoasă e prea mult spus, dar, în sfîrșit, amuzantă, cu vechiul șanț, cu podul care se ridică, fiindcă tot va trebui să mă execut și să cinez și eu o dată acolo, n-aveți decît să veniți în ziua aceea, voi încerca să aduc tot micul meu nucleu, atunci va fi plăcut. Poimîine ne vom duce la Harambouvillle cu trăsura. Șoseaua e minunată, și e acolo un cidru delicios. Veniți și dumneavoastră. Nu-i așa, Brichot, că veți veni și dumneavoastră ? Și dumneavoastră, Ski. Va fi o excursie pe care soțul meu a pus-o mai dinainte la cale. Nu prea știu pe cine a invitat. Domnule de Charlus, ați fost invitat ?” Baronul care n-auzi decît această frază și care nu știa că se vorbește de o excursie la Harambouvillle, tresări : „Ciudată întrebare”, îngîină el pe un ton batjocoritor care o înțepă pe doamna Verdurin. „De altminteri, îmi spuse ea, în așteptarea cinei de la Cambremeri, de ce n-ați veni aici cu verișoara dumneavoastră ? Îi place conversația, oamenii inteligenți ? E plăcută ? Da, atunci, ne-am înțeles. Veniți cu ea. Nu numai Cambremerii sînt pe lume. Înțeleg că sînt fericiți să o invite, altfel nu reușesc să aibă musafiri la ei. Aici va avea un aer bun și totdeauna lume inteligentă. În orice caz, mă bizui că nu-mi veți trage chiulul miercurea viitoare. Am auzit că ați pus la cale o gustare la Rivebelle cu verișoara dumneavoastră, cu domnul de Charlus și nu mai știu cu cine. Ar trebui să potriviți astfel lucrurile ca să-i aduceți pe toți aici, ar fi drăguț, un mic transport în masă. Comunicațiile sînt cum nu se poate mai lesnicioase, drumurile încîntătoare ; la nevoie, aș trimite după dumneavoastră. De altminteri, nu știu ce vă poate atrage la Rivebelle, e plin de

străini. Poate aveți încredere în reputația plăcin-tei de acolo. Bucătarul meu o face altcum, dar e delicioasă. V-aș da eu niște plăcintă normandă autentică, și niște uscățele, atît vă spun deocam-dată. Ah ! dacă țineți la porcăria care se servește la Rivebelle, nu vreau așa ceva. Nu înțeleg să-miucid musafirii, și chiar dacă aș vrea, bucătarul meu n-ar consimți să facă asemenea lucru dezgus-tător și ar schimba îndată stăpînul. Nu se știe cu ce se fac plăcintele de acolo. Cunosc o fată care s-a îmbolnăvit de peritonită de pe urma lor, și a murit peste trei zile. Avea abia 17 ani. Ce trist lucru pentru mama ei, adăugă doamna Verdurin cu un aer melancolic sub sferile tîmplelor ei în-cărcate de experiență și durere. Dar, în sfîrșit, duceți-vă la o gustare la Rivebelle dacă vă place să fiți jupuit și să aruncați banii pe fereastră. Vă rog numai, și vă dau o sarcină de încredere : la ora șase să veniți cu toată lumea aici, nu-i lăsați să se întoarcă fiecare la ei acasă, în debandadă. Puteți aduce pe cine vreți. Nu voi face oricui ase-menea invitație. Dar sînt sigură că prietenii dumneavoastră sînt drăguți, văd că ne înțelegem. În afară de micul nucleu, miercuri am tocmai lume foarte plăcută. O cunoașteți pe tînăra doamnă de Longpont ? E încîntătoare și plină de duh, de loc snoabă, veți vedea că vă va plăcea mult. Și ea trebuie să vină cu o bandă de prieteni, adăugă doamna Verdurin ca să-mi arate că este de bun gust și să mă încurajeze prin această pildă. Se va vedea cine va avea mai multă influență și cine va aduce mai multă lume, Barbe de Longpont sau dumneavoastră. Apoi cred că vor veni și cu Ber-gotte, adăugă ea cu un aer vag, acest concurs al unei celebrități fiind prea improbabil din pricina unei note care apăruse de dimineată în ziare și

care vestea că sănătatea marelui scriitor inspiră cele mai vii îngrijorări. În sfârșit, veți vedea că va fi una din miercurile mele cele mai reușite ; nu vreau să am femei plicticoase. De altminteri, nu trebuie să judecați după cea de astă-seară, care n-a fost de loc reușită. Vă rog să nu protestați, n-ați putut să vă plictisiți mai mult decît mine, eu însămi am găsit că a fost plicticoasă la culme. Să știți că nu va fi totdeauna ca în astă-seară ! Nu vorbesc numai decît de Cambremeri, care sînt nesuferiți, dar am cunoscut oameni de lume care treceau drept ființe plăcute ; ei bine ! nici n-ar exista alături de micul meu nucleu. V-am auzit spunînd că-l găsiți pe Swann inteligent. Mai întii, sînt de părere că lucrul e cam exagerat, dar chiar fără să mai vorbesc de caracterul omului pe care l-am găsit totdeauna funciarmente antipatic, prefăcut, ascuns, l-am avut adesea la cină miercurea. Ei bine, îi puteți întreba pe ceilalți, chiar alături de Brichot, care nu e nici pe departe un vultur, care e un bun profesor de liceu și pe care totuși l-am făcut să fie ales la Institut, Swann nu era nimic. Era atît de șters !” Și cum enunțam o părere contrarie : „Așa este, zise ea. Nu vreau să spun nimic împotriva-i, de vreme ce vă era prieten ; de altminteri, ținea mult la dumneavoastră, mi-a vorbit de dumneavoastră într-un chip fermecător, dar întrebați-i pe cei de față dacă a spus vreodată ceva interesant la cinele noastre. Asta-i oricum piatra de încercare. Nu știu care să fi fost pricina, la mine Swann nu înfățișa nimic, n-avea răsunset. Și încă, puținul pe care-l înfățișa l-a luat de aici.” Am încredințat-o că este foarte inteligent. „Nu, v-a intrat asemenea lucru în cap pentru că-l cunoașteți de mai puțin timp decît mine. În fond, îi dădeai repede seama cu cine ai de-a face. Pe

mine mă plictisea la culme. (A se traduce : se ducea la Trémoille și la Guernanți, unde știa că eu nu mă duc.) Și pot îndura orice, afară de plictiseală. Ah ! asta nu !” Groaza pe care i-o pricinuia plictiseala era acum la doamna Verdurin motivul care-și luase sarcina să explice alcătuirea micului nucleu. Nu primea încă ducese, pentru că nu era în stare să se plictisească, cum nu era în stare să facă o croazieră din pricina răului de mare. Îmi ziceam că spusele doamnei Verdurin nu erau cu desăvârșire false, și câtă vreme Guernanții ar fi declarat că Brichot e omul ce mai prost pe care-l întâlneră vreodată, nu eram sigur dacă nu era, la urma urmelor, superior, dacă nu chiar lui Swann, cel puțin oamenilor care aveau spiritul Guernanților și care ar fi avut bunul gust să evite și pudoarea să roșească de năzdrăveniile lui pedante, mă întrebam aceasta ca și cum natura inteligenței ar fi putut fi întrucâtva lămurită prin răspunsul pe care mi l-aș da și cu seriozitatea unui creștin influențat de Port-Royal care-și pune problema Mîntuirii. „Veți vedea, urmă doamna Verdurin, cînd ai oameni de lume alături de oameni într-adevăr inteligenți, oameni din mediul nostru, aici trebuie să-i vezi, omul de lume cel mai spiritual în regatul orbilor este aici doar un chior. Mai mult încă, îi îngheață pe ceilalți care nu se mai simt în siguranță. Astfel încît mă întreb dacă în loc să încerc fuziuni care strică totul, n-aș organiza niște seri numai pentru cei plicticoși, ca să mă pot bucura din plin de micul meu nucleu. Să concluzionăm : veți veni cu verișoara dumneavoastră. Ne-am înțeles ? Bine. Cel puțin aici veți avea amîndoi ce să mîncăți. La Féterne bîntuie foame și sete. Ah ! însă, dacă vă plac șoarecii, n-aveți decît să vă duceți numai-

decît, veţi fi servit după plac. Şi vă vor reţine cît veţi voi. Dar veţi muri de foame. De altminteri, cînd mă voi duce acolo, voi cina înainte de plecare. Şi ca să fie mai vesel, ar trebui să veniţi să mă luaţi. Am lua o gustare în lege şi am cina la întoarcere. Vă plac tartele cu mere? Da, bine, bucătarul nostru le face ca nimeni altul. Vedeţi că am dreptate cînd spun că sînteţi făcut să trăiţi aici. Veniţi, aşadar, să locuiţi aici. Ştiţi că am la mine cu mult mai mult loc decît se pare. N-o spun, ca să n-atrag oamenii plicticoşi. Aţi putea să o aduceţi şi pe verişoara dumneavoastră ca să locuiască aici. Ar avea alt aer decît la Balbec. Cu aerul de aici, am pretenţia că vindec incurabili. Pe cuvîntul meu că am vindecat oameni, şi nu acum. Căci am locuit altădată foarte aproape de aici, descoperisem o casă pe care am avut-o pe nimic şi care avea alt caracter decît Raspelière a lor. Am să v-o arăt cînd vom face vreo plimbare. Dar recunosc că şi aici aerul e cu adevărat înviorător. Nici nu vreau să pomenesc prea mult de el, căci parizienii ar începe să-mi îndrăgească colţişorul. Acesta a fost totdeauna norocul meu. În sfîrşit, vă rog să-i spuneţi verişoarei dumneavoastră. Vă vom da două odăi frumoase care dau în vale, să vedeţi, dimineaţa, soarele în ceaţă! Şi cine e acest Robert de Saint-Loup de care vorbeaţi? spuse ea cu un aer neliniştit, pentru că auzise că aveam să mă duc să-l văd la Doncières şi se temea să n-o abandonez. „Aţi putea mai degrabă să veniţi cu el aici, dacă nu e un plicticos. L-am auzit pe Morel vorbind de el; mi se pare că e unul din bunii lui prieteni, spuse doamna Verdurin minţind de-a binelea, căci Saint-Loup şi Morel nici nu ştiau unul de existenţa celuilalt. Dar cum auzise că Saint-Loup îl cunoştea pe dom-

nul de Charlus, credea că-l cunoscuse grație violonistului și voia să aibă aerul că e la curent. „Nu urmează, din întâmplare, medicina sau face literatură? Știi că dacă aveți nevoie de recomandări pentru examene, Cottard poate orice, și fac din el ce vreau. Iar în ce privește Academia, pentru mai târziu, căci mă gândesc că n-are încă vîrsta, dispun de mai multe voturi. Prietenul dumneavoastră va fi aici printre cunoscuți și poate l-ar amuza să vadă casa. Doncières nu e un loc prea vesel. În sfîrșit, veți face cum veți crede de cuviință, cum vă va veni mai bine“, încheie ea fără să stăruie, ca să n-aibă aerul că încearcă să cunoască „aristocrația“ și pentru că avea pretenția că regimul sub care-i lăsa pe credincioșii ei să trăiască, tirania, să fie numită libertate. „Dar ce ți-e?“ spuse ea văzîndu-l pe domnul Verdurin care dădea semne de neliniște, și se îndrepta spre terasa din scînduri care se întindea dintr-un colț al salonului deasupra văii, ca unul care se înăbușe de furie și simte nevoia de aer.

— Iar te-a speriat Saniette? Dar de vreme ce știi că e idiot, resemnează-te, de ce să ajungi în halul ăsta... Nu-mi plac asemenea lucruri, îmi spuse ea, pentru că nu-i fac bine, îl congestionează. Dar nu e mai puțin adevărat că-ți trebuie uneori o răbdare de înger ca să-l înduri pe Saniette și mai ales trebuie să nu uiți că-l primești de milă. Mărturisesc din parte-mi că splendoarea prostiei sale mă înveselește, mai degrabă. Cred că l-ați auzit spunînd după cină: „Nu știu să joc whist, dar știu să cînt la pian“. E grozav! E mare cît lumea, și de altminteri minte, căci nu știe nici una nici alta. Dar sub înfățișarea lui aspră, soțul meu e foarte simțitor, foarte bun, și acest soi de egoism al lui Saniette care e totdeauna preocupat

de efectul pe care are să-l facă, îl scoate din minți... Haide, dragule, liniștește-te, știi bine că Cottard ți-a spus că nu-ți face bine la ficat. Și totul se va sparge în capul meu. Mîine Saniette va avea mica lui criză de nervi și de lacrimi. Bietul om e foarte bolnav. Dar, în sfîrșit, nu e un motiv ca să-i ucidă pe ceilalți. Și apoi, chiar în momentele cînd suferă prea mult, cînd ai vrea să-l compătimești, prostia lui curmă scurt înduioșarea. E stupid din cale afară. N-ai decît să-i spui cu binișorul că scenele astea vă îmbolnăvesc pe amîndoi și să nu mai vină; cum tocmai de asta se teme cel mai mult, va avea un efect liniștitor asupra nervilor lui, îi șopti doamna Verdurin soțului ei.

Marea abia se mai deosebea prin ferestrele din dreapta. Iar cele din partea opusă înfățișau valea pe care căzuse acum zăpada clarului de lună. Din cînd în cînd, se auzea vocea lui Morel și cea a lui Cottard.

— Aveți atu ?

— Yes.

— Ah ! și încă din cele bune, îi spuse lui Morel, răspunzînd la întrebare, domnul de Chambremmer, căci văzuse că jocul doctorului era plin de atu-uri.

— Iată, dama de caro, spuse doctorul. Țsta e atu sau nu ? Tai, iau. Dar nu mai există Sorbona, îi spuse doctorul domnului de Cambremer ; nu mai există decît Universitatea din Paris. Domnul de Cambremer mărturisi că habar n-avea de ce făcuse doctorul această observație. Credeam că vorbiți despre Sorbona, reluă doctorul. Auzisem că ati spus : «*tu nous la sors bonne*¹», adăugă el,

¹ *Tu nous la sors bonne* — ne faci una bună (fr.).

făcînd cu ochiul ca să arate că era vorba de un joc de cuvinte. Așteptați, spuse el, arătînd spre adversarul său, îi pregătesc lovitura de la Trafalgar¹. Și pesemne că lovitura fusese foarte bună pentru doctor, căci în bucuria lui începu, rîzînd, să-și miște voluptos amîndoi umerii, ceea ce era în familie, în „genul” Cottard o trăsătură aproape zoologică de mulțumire. În generația precedentă, gestul de a-ți freca mîinile ca și cum te-ai de efectul pe care are să-l facă, îl scoate din săpuni, însoțea mișcarea. Însuși Cottard se folosisese la început de îndoita mimică, dar într-o zi, fără să se știe cărei intervenții conjugale, poate magistrale se datora ea, frecarea mîinilor dispăru. Chiar cînd juca domino, cînd își silea partenerul „să se-mprumute” și să ia dubla de șase, ceea ce constituia pentru dînsul o mare plăcere, doctorul se mulțumea cu mișcarea umerilor. Și cînd — cît se poate de rar — se ducea în orașul său natal pentru cîteva zile, unde-l găsea pe vărul său primar care rămăsese încă la frecarea mîinilor, la întoarcere îi spunea doamnei Cottard: „L-am găsit pe bietul René foarte vulgar”. „Aveți vreun atu mic? întrebă el întorcîndu-se spre Morel. Nu? Atunci joc pe bătrînul David.”

— În acest caz, aveți cinci puncte, ați cîștigat!

— *Si signor!*

— Iată o frumoasă izbîndă, doctore, spuse marchizul.

— O victorie à la Pirus², spuse Cottard întorcîndu-se spre marchiz și privind pe deasupra ochelarilor ca să-și dea seama de efectul cuvintelor lui.

¹ Cap din Spania, lîngă Gibraltar, unde amiralul Nelson a obținut în 1805, o strălucită victorie.

² O victorie scump plătită.

Dacă am mai avea timp, îi spuse el lui Morel, v-aş da revanşa. E rîndul meu să dau cărţile. Ah ! nu, iată că au tras trăsurile, rămîne pe vineri, cînd vă voi arăta o figură care nu e de aruncat.

Domnul şi doamna Verdurin ne conduseră afară. Patroana fu deosebit de linguşitoare cu Sanfette, ca să fie sigură că va reveni a doua zi. „Dar mi se pare că nu sînteţi destul de gros îmbrăcat, micuţule, îmi spuse domnul Verdurin, căruia vîrsta înaintată îi îngăduia acest adjectiv părintesc. S-ar spune că timpul s-a schimbat.“ Aceste cuvinte mă umplură de bucurie, ca şi cum viaţa adîncă, ivirea unor combinaţii felurite pe care le implică în natură, avea să vestească şi alte schimbări care s-ar produce în viaţa mea şi i-ar crea posibilităţi noi. Îndată ce se deschidea uşa spre parc, îţi dădeai seama că alt „timp“ ocupă de o clipă scena ; adieri răcoroase, voluptate văratecă se ridicau din brădet (unde doamna de Cambremer visa odinioară la Chopin) şi aproape imperceptibil, în meandre mîngîietoare, în vîrtejuri capricioase, începeau nocturnele lor uşoare. Am refuzat pătura pe care aveam s-o accept în serile următoare cînd Albertine va fi fost aici, mai degrabă ca să gust taina plăcerii, decît împotriva primejdiei de a răci. Îl căutară în zadar pe filozoful norvegian. Îl apucaseră cumva colicele ? Îi fusese teamă să nu scape trenul ? Venise un aeroplan să-l ia ? Sau a fost răpit şi dus în cer ? Oricum, se făcuse nevăzut fără să ne dăm seama, ca un zeu.

— Nu faceţi bine, îmi spuse domnul de Cambremer, e tare frig. Feriţi-vă de năduf, urmă marchizul. Sora mea nu jese niciodată seara. De altminteri, e destul de rău bolnavă în momentul de faţă. În orice caz, nu staţi cu capul gol, puneţi-vă repede pălăria.

— Nu sînt năduhuri *a frigore*, spuse Cottard sentențios.

— Ah ! atunci, spuse domnul de Cambremer înclinîndu-se, din moment ce asta e părerea dumneavoastră...

— Aviz cititorului ! spuse doctorul strecurîndu-și privirea peste ochelari, ca să surîdă. Domnul de Cambremer rîse, dar, fiind convins că are dreptate, stăruî :

— Totuși, spuse el, sora mea, ori de cîte ori iese seara, are o criză.

— Inutil să-mi căutați ceartă, răspunse doctorul, fără să-și dea seama de nepolitețea lui. De altminteri, nu proftez medicina la mare, afară de cazul cînd sînt chemat la vreo consultație. Aici sînt în vacanță. Era într-adevăr în vacanță, poate mai mult decît ar fi vrut. Domnul de Cambremer, urcîndu-se cu el în trăsură, îi spuse :

— Avem norocul că se află în apropierea noastră (nu de partea dumneavoastră, a golfului, ci de cealaltă, dar e atît de îngust acolo) altă celebritate medicală, doctorul Boulbon. Cottard, care din obișnuință *deontologică* se abținea să-și critice confrății, nu se putu înfrîna să nu exclame, așa cum exclamase în fața mea în ziua nefastă cînd ne dusesem la micul cazinou :

— Dar nu e medic. Practică medicina literară, care e un soi de terapeutică fantezistă, un soi de șarlatanism. Sîntem de altfel în termenii cei mai buni. Voi lua vaporul ca să mă duc să-l văd într-o zi, dacă nu voi fi silit să absentez.

Dar mi-am dat seama, după aerul pe care-l adoptă Cottard ca să vorbească de Boulbon cu domnul de Cambremer, că vaporul cu care s-ar fi dus bucuros ar fi semănat mult cu acela pe

care, ca să tulbure apele descoperite de alt medic literat, Vergiliu (care le fura astfel toată clientela), îl închiriaseră medicii din Salerno, dar care se scufundă cu ei în timpul călătoriei.

— Adio, dragă Saniette, nu cumva să lipșiți mîine, știți că soțul meu ține mult la dumneavoastră. Îi place spiritul, inteligența dumneavoastră; ba da, știți prea bine, îi place să facă pe repezitul dar nu se poate lipsi de dumneavoastră. Prima lui întrebare e întotdeauna: „Vine și Saniette? Țin atît de mult să-l văd.“

— Nu i-am spus niciodată una ca asta, îi spuse domnul Verdurin lui Saniette cu o sinceritate prefăcută, care parcă împăca cum nu se poate mai bine spusele Patroanei cu felul în care el îl trata pe acesta. Apoi uitîndu-se la ceas, fără îndoială ca să nu prelungească despărțirea în umezeala serii, recomandă vizitiilor să nu întîrzie, dar să fie prevăzători la coborîre, și ne încredință că vom ajunge înaintea trenului. Unul trebuia să depună pe credincioși la o gară, altul la o altă, sfîrșind cu mine, căci niciunul nu mergea atît de departe, pînă la Balbec, începînd cu Cambremerii. Aceștia, ca să nu-și pună caii să urce noaptea pînă la Raspelière, luară cu noi trenul la Douville-Féterne. Stația cea mai apropiată de ei nu era într-adevăr aceasta, oarecum depărtată de sat, dar și mai departe de castel, ci Sogne. Ajungînd la gara Douville-Féterne, domnul de Cambremer ținu să dea „piesa“, cum spunea Françoise, vizitiului Verdurinilor (tocmai vizitiului drăguț și sensibil, cu idei melancolice), căci domnul de Cambremer era generos și în această privință semăna mai degrabă cu mama lui. Dar, fie că „latura tatălui său“ intervenea aici, în timp ce dădea bacși-

șul, încercă scrupulul unei greșeli pe care ar să-
vîrși-o — fie el care, avînd vederea slabă, ar da de
pildă cinci centime în loc de un franc, fie destina-
tarul care nu și-ar da seama de însemnătatea daru-
lui pe care i-l făcea. De aceea, îi atrase atenția :
„Îți dau un franc, nu-i așa ?” îi spuse el vizitiului,
oglundind moneda în lumină, și pentru ca grupul
credincioșilor să fie în stare să-i repete isprava
doamnei Verdurin : „Nu-i așa ? E tocmai un franc,
și cursa a fost mică.” El și doamna de Cambremer
se despărțiră de noi la Sogne. „Voi spune sorii mele,
îmi repetă el, că aveți nădufuri, sînt sigur că o
va interesa.” Iar soția lui întrebuiță, cînd se des-
părți de mine, două din acele prescurtări care,
chiar cînd erau scrise într-o scrisoare, pe vremea
aceea îmi displăceau, dar care vorbite, îmi par,
astăzi, o neglijență voită, în familiaritatea lor în-
vățată, ceva pedant și nesuferit : „Mulțumită că
am petrecut seara cu dumneavoastră, îmi spuse
ea ; salutări lui Saint-Loup, dacă-l vedeți.” Spu-
nînd această frază, doamna de Cambremer rosti
Saint-Loupe. N-am aflat niciodată cine pronun-
țase astfel în fața ei sau cine o făcuse să creadă
că așa trebuia rostit numele prietenului meu.
Oricum, rosti timp de mai multe săptămîni Saint-
Loupe și un bărbat care avea mare admirație pen-
tru ea și făcea una cu dînsa, făcu la fel. Dacă alții
spuneau Saint-Lou, el rostea cu tărie Saint-Loupe,
fie ca să dea indirect o lecție altora, fie ca să se
deosebească de ei. Dar, fără îndoială, femei mai
strălucite decît doamna de Cambremer îi spuse-
seră sau o făcură să înțeleagă în mod indirect că
nu trebuie să pronunțe astfel și că ceea ce crede
că e originalitate este o eroare care ar face-o să

treacă drept prea puțin la curent cu lucrurile cele mai mondene, căci în curînd doamna de Cambremer spuse și ea Saint-Lou, și admiratorul ei încetă la rîndul său orice împotrivire, fie că-l muștruisese, fie că și el își dăduse seama că ea nu mai apasă pe finală, și-și spusese că dacă o femeie de valoare, de energică și de ambițioasă cedase, o făcuse probabil cu bună știință. Cel mai rău dintre admiratorii ei era soțul ei. Doamnei de Cambremer îi plăcea să cicălească pe alții, uneori cu foarte mare impertinență. Îndată ce se dădea astfel la mine sau la altul, domnul de Cambremer începea să privească victima rîzînd. Cum marchizul privea chiorîș — ceea ce dă o intenție de duh chiar veseliei imbecililor — efectul acestui rîs era de a-și aduce puțin cîte puțin pupila pe albul complet al ochiului. Un luminiș așternea astfel puțin albastru pe un cer vătuit cu nori. Monoculul ocrotea, precum geamul un tablou de preț, această delicată operație. Iar în ce privește însăși intenția rîsului nu se prea știa dacă aceasta era amabilă. „Ah ! ticălosule ! Vă puteți lăuda că sînteți de invidiat. Vă bucurați de favoarea unei femei cu duhul foarte aprig“ ; sau răutăcios : „Ei, domnule, nădăduiesc că sînteți pe cale de-a fi pus la locul dumneavoastră, ce mai șopîrle ați înghițit“ ; sau serviabil : „Știți că sînt aici, iau lucrul în glumă pentru că e doar o glumă, nu aș lăsa să fiți ocărît“ ; sau cu cruzime și complicitate : „N-am de ce să pun și eu grăuntele meu de sare, dar, vă dați seama, mă strîmb de rîs de toate neajunsurile pe care ea vi le pricinuiește. Mă prăpădesc de rîs, deci eu, soțul, sînt de acord. De aceea, dacă ați avea fantezia să vă răzvrățiți, ați găsi cu cine să stați de vorbă, domnișorule. V-aș administra mai întîi

o pereche de palme în lege, și după aceea ne-am duce să încrucișăm spada în pădurea Chantepie."

Oricare ar fi diferitele interpretări ale veseliei soțului, capriciile soției luau repede sfârșit. Atunci domnul de Cambremer înceta de-a mai râde, pupila momentană dispărea și cum pierduseși de vreo cîteva minute obișnuința ochiului în întregime alb, acest normand roșu lua un aer totodată extatic și fără sînge, ca și cum marchizul ar fi fost operat sau s-ar ruga cerului, sub monoclul său, să-i dea palmele de martir.

CAPITOLUL AL III-LEA

Tristetele domnului de Charlus. — Duelul său fictiv. — Stațiile „Transatlanticului”. — Obosit de Albertine vreau s-o rup cu ea.

Picam de somn. M-am urcat cu ascensorul pînă la etajul meu, nu cu liftierul, ci cu comisionarul sașiu, care începu să-mi povestească cum că sora lui era tot cu domnul atît de bogat și că odată, cum avea poftă, să se întoarcă la ea acasă în loc să rămînă serioasă, domnul ei se dusese la mama comisionarului sașiu și a celorlalți copii mai avuți, care o întorsese cît mai grabnic pe nesocotită la prietenul ei.

— Știți, domnule, sora mea e cucoană mare. Cîntă la pian, vorbește spaniolește. Și n-ați crede că e sora unui simplu amploaiat care vă urcă cu ascensorul, nu-și refuză nimic; doamna are camerista ei, și nu m-ar mira dacă ar avea într-o zi o trăsură proprie. E foarte frumoasă, dacă ați vedea-o, cam mîndră, dar doamne, e de înțeles. Are mult duh. Nu pleacă niciodată de la un hotel fără să se ușureze într-un dulap, într-un scrin, ca să lase o mică amintire cameristei care va avea de

curăţat. Uneori face asta chiar într-o trăsură şi, după ce şi-a plătit cursa, se ascunde într-un colţ, ca să rîdă cînd îl vede pe birjar cum blestemă şi trebuie să-şi spele din nou trăsura. Tata o nimerise şi el bine, căci găsise pentru fratele meu cel mai mic pe acel principe indian pe care-l cunoscuse altădată. Fireşte, e alt soi, dar situaţia lui e minunată. Dacă n-ar trebui să călătorească, ar fi un vis. Numai eu am rămas pe geantă pînă acum. Dar nu poţi şti. Norocul s-a cuibărit în familia mea ; cine ştie dacă n-o să ajung într-o zi preşedintele Republicii ? Dar vă fac să flecăriţi (nu scosesem nici un cuvînt şi începeam să adorm auzindu-le pe ale lui). Bună seara, domnule. Oh ! mulţumesc, domnule. Dacă toată lumea ar avea inima atît de bună ca dumneavoastră, n-ar mai fi oameni nenorociţi. Dar, cum spune sora mea, „trebuie să fie totdeauna şi nenorociţi, pentru ca să le scot bojocii, acum, cînd sînt bogată“. Iertaţi-mi expresia. Noapte bună, domnule.

Poate că, dormind, acceptăm în fiecare seară riscul de a trăi nişte suferinţe pe care le considerăm nule şi neavenite pentru că le încercăm în timpul somnului pe care-l credem lipsit de conştiinţă.

Într-adevăr mi-era tare somn în serile în care mă-ntorceam tîrziu de la Raspelière. Dar îndată ce dădu frigul nu mai puteam adormi numai-decît, căci focul lumina ca şi cum aş fi aprins o lampă. Dar era doar o vilvoare şi — întocmai ca o lampă ca ziua, cînd se înserează — lumina ei prea vie nu întîrzia să scadă ; intram în somn care este ca un al doilea apartament pe care l-am avea şi în care ne-am fi dus să dormim după ce l-am părăsit pe al nostru. El are nişte sonerii ale lui, şi sîntem uneori treziţi cu putere din somn

de un zgomot de clopoțel auzit perfect de bine de urechile noastre, deși nimeni n-a sunat. Își are servitorii, vizitatorii lui deosebiți care vin să ne caute ca să ieșim cu ei, astfel încît sîntem gata să ne sculăm cînd sîntem siliți să constatăm, în urma transmigrării aproape imediate în celălalt apartament, acela al veghei, că odaia e goală, că nimeni n-a venit. Rasa care-l locuiește e androgină,, ca aceea a celor dintîi oameni. Un bărbat se ivește în el, după o clipă, sub înfățișarea unei femei. În el, lucrurile au însușirea să se transforme în oameni, oamenii în prieteni și în dușmani. Timpul ce se scurge pentru cel ce doarme, în vremea acestor somnuri, este cu totul deosebit de acela în care se săvîrșește viața omului treaz. Cînd cursul lui e mai repede, un sfert de oră ți se pare o zi ; uneori este cu mult mai lung, crezi că n-ai tras decît un pui de somn, dar ai dormit toată ziua. Atunci cobori pe carul somnului în adîncurile în care amintirea nu-l mai poate ajunge, și dincolo de care mintea a fost silită să se întoarcă din drum.

Atelajul somnului, ca și acela al soarelui, merge cu un pas atît de egal, într-o atmosferă în care nu-l mai poate opri nici o rezistență, încît e necesară vreo pietricică aerolitică străină de noi (azvîrlită din azur de vreun necunoscut) ca să atingă somnul regulat (care altminteri n-ar avea nici un motiv să se oprească și ar dura cu o asemenea mișcare pînă în veacul veacurilor) și să-l facă să revină, cu o curbă bruscă, spre realitate, să sară etapele, să străbată regiunile învecinate cu viața în care cel ce doarme va auzi în curînd zvonul lor încă nedeslușit, dar deja perceptibil, deși deformat — și să aterizeze brusc în trezire. Atunci, te trezești din aceste somnuri adînci într-o auroră,

fără să știi cine ești, nefiind nimeni, nou, gata la orice, creierul fiind golit de acest trecut care era viața pînă atunci. Și poate este și mai frumos cînd aterizarea trezirii se face brutal și cînd gîndurile noastre din somn, ascunse de o mantie de uitare, n-au timpul să revină progresiv înainte ca somnul să ia sfîrșit. Atunci ieșim zăcînd din furtuna neagră pe care ni se pare că am străbătut-o (dar nici nu mai sîntem noi), fără gînduri, un „noi“ care ar fi lipsit de conținut. Ce lovitură de ciocan a primit ființa sau lucrul care era acolo, ca să ignoreze totul, uimită, pînă în clipa în care memoria ei venită în fugă îi înapoiază conștiința sau personalitatea ? Dar pentru aceste două feluri de a te trezi, nu trebuie să adormi, chiar adînc, sub legea obișnuinții. Căci obișnuința supraveghează tot ce strînge în lațurile ei ; trebuie să scapi de ea, să adormi în clipa în care credeai că faci cu totul altceva decît să dormi, să apuci într-un cuvînt un somn care nu stă sub tutela prevederii, cu tovărășia, chiar ascunsă, a reflecției.

Cel puțin în acest soi de treziri pe care tocmai le-am descris, și care erau de cele mai multe ori ale mele cînd cinam în ajun la Raspelière, totul se petrecea ca și cum ar fi fost așa, și pot mărturisii acest lucru, eu, omul ciudat, care, așteptînd ca moartea să-l libereze, trăiește cu obloanele închise, nu știe nimic din ce se petrece în lume, stă nemișcat ca o bufniță și vede, ca și aceasta, limpede numai în întuneric. Totul se desfășoară ca și cum așa s-ar petrece lucrurile, dar poate că numai un strat de cîlți a împiedicat pe cel ce doarme să pătrundă dialogul lăuntric al amintirilor și poliloghia necurmată a somnului. Căci (ceea ce, de altminteri, poate să se explice tot atît de bine în primul sistem, mai cuprinzător, mai tai-

nic, mai astral) cel ce doarme aude în clipa trezirii o voce lăuntrică ce-i spune : „Veți veni deseară la cină, scumpe prieten ? Ce plăcut va fi !“ și gîndește : „Da, ce plăcut va fi, mă voi duce“ ; apoi, cum trezirea se accentuează, își aduce deodată aminte : „Doctorul spune că bunica are numai cîteva săptămîni de trăit“. Sună, plînge la gîndul că nu va mai veni să-i răspundă ca altădată bunica, bunica lui muribundă, ci un lacheu indiferent. (De altminteri, cînd somnul îl tîra atît de departe de lumea locuită de amintire și de gînd, străbătînd un eter în care era singur, mai mult decît singur ; neavînd nici măcar pe acel tovarăș în care te zărești tu însuși, el era în afară de timp și de măsurile lui. Lacheul intră și el nu îndrăznește să-l întrebe cît e ceasul, căci nu știe dacă a dormit, cîte ore a dormit (se întreabă dacă nu cumva dormise zile în șir, în asemenea măsură se întoarce cu trupul frînt și mintea odihnită, cu inima nostalgică, la fel ca dintr-o lungă călătorie, prea îndepărtată ca să nu fi durat mult timp.)

Firește, se poate pretinde că nu există decît un singur timp, pentru motivul inconștient că, privind pendula, ai constatat că nu a fost decît un sfert de oră ceea ce crezuseși că fusese o zi. Dar în clipa în care constăți asemenea lucru, ești tocmai un om treaz, cufundat în timpul oamenilor treziți din somn, ai fugit din celălalt timp. Poate ai dezertat chiar mai mult decît din alt timp : din altă viață. Plăcerile pe care le încerci în somn, nu le pui să figureze în socoteala plăcerilor încercate în cursul existenței. Ca să facem aluzie numai la cea mai senzuală și mai vulgară din toate, care din noi n-a încercat, cînd s-a trezit, vreo plictiseală că a simțit, în timp ce dormea, o plăcere pe care dacă nu vrei să te obosești prea

mult, după ce te-ai trezit, n-o mai poți reinnoi la nesfârșit în ziua aceea ? E ca o avere pierdută. Ai avut o plăcere în altă viață, care nu e a noastră. Dacă am face ca suferințele și plăcerile unui vis (care îndeobște se risipesc repede când te trezești) să figureze într-un buget, nu le-am trece în bugetul vieții de toate zilele.

Am spus două timpuri ; poate nu este decît unul singur, nu că acela al omului treaz ar fi valabil pentru cel ce doarme, dar poate pentru că viața cealaltă, aceea în care dormi, nu este — în partea ei adîncă — supusă categoriei de timp. Așa îmi închipuiam cînd dormeam atît de adînc, a doua zi după cinele de la Raspelière. Iată de ce. Începeam să desnădăjduiesc cînd mă trezeam, văzînd că, după ce sunasem de zece ori, feciorul nu venise. După a unsprezecea oară, intra. Dar nu era decît întîia oră. Celelalte zece nu erau decît niște schițe, în somnul meu care dura încă, a soneriei pe care o voiam. Dar mîinile mele întepenite nici nu se mișcaseră. Or, în aceste dimineți (și tocmai asta mă face să spun că somnul poate că nu cunoaște legea timpului), strădania mea de a mă scula consista mai ales într-un efort ca să fac să intru în cadrele timpului blocul întunecat, nedefinit, al somnului pe care tocmai îl trăisem. Sarcina nu este ușoară ; somnul care nu știe dacă am dormit două ore sau două zile, nu ne poate oferi nici un punct de reper. Și dacă nu găsim nici unul în afară și nu reușim să intrăm din nou în timp, adormim din nou cinci minute, care ni se par trei ore.

Am spus totdeauna — și am experimentat — că cel mai puternic somnifer e somnul. După ce ai dormit adînc două ore, după ce te-ai bătut cu

atîția uriași și ai legat pe veci atîtea prietenii, e mult mai greu să te trezești decît după ce ai luat mai multe grame de veronal. Judecînd astfel de la unul la altul, am fost uimit aflînd de la filozoful norvegian care știa acest lucru de la domnul Boutroux, „eminentul său coleg“ — pardon, „confratele său“, — ce gîndea domnul Bergson despre alterațiile deosebite ale memoriei datorite hipnoticelor. „Bineînțeles, ar fi spus domnul Bergson domnului Boutroux, dacă ar fi să-l credem pe filozoful norvegian, hipnoticele pe care le luăm din cînd în cînd, în doze moderate, n-au influențat asupra acestei memorii trainice a vieții noastre de toate zilele, atît de bine statornicită în noi. Dar sînt alte memorii, mai înalte, dar mai instabile. Unul din colegii mei face un curs de istorie antică. Mi-a spus că, dacă luase în ajun un praf ca să doarmă, îi venea greu în timpul cursului să găsească citatele grecești de care avea nevoie. Doctorul care-i recomandase aceste prafuri îl încredințase că ele n-aveau influență asupra memoriei. «Aceasta poate pentru că nu trebuie să dați citate grecești», îi răspunse istoricul, cu o mîndrie batjocoritoare.“

Nu știu dacă această conversație dintre domnul Bergson și domnul Boutroux este exactă. Poate că *filozoful norvegian*, totuși atît de adînc și atît de limpede, atent, cu atîta pasiune, a putut înțelege greșit. Mie personal, experiența mea mi-a dat rezultate opuse.

Clipele de uitare care urmează a doua zi după ingerarea unor narcotice seamănă numai în parte, dar tulburător, cu uitarea care domnește în răstimpul unei nopți de somn firesc și adînc. Or, nu uit într-unul și în celălalt caz cutare vers de Baudelaire care mai degrabă mă obosește „*ainsi*

qu'un tympanon" („ca un țambal“), cutare concept al vreunuia din filozofii citați, ci însăși realitatea lucrurilor vulgare care mă-nconjoară — dacă dorm și a căror nepercepție mă transformă într-un nebun ; după ce m-am trezit și ies dintr-un somn artificial, nu uit sistemul lui Porfiro¹ sau al lui Plotin² pe care-i pot discuta tot atît de bine ca în altă zi, ci răspunsul pe care am făgăduit să-l dau unei invitații, în a cărei amintire s-a substituit un spațiu pe de-a-ntregul alb. Ideea abstractă a rămas la locul ei ; dar hipnoticul a scos din uz puterea de a acționa asupra lucrurilor mărunte, tot ce necesită activitate pentru a o prinde taman la timp, pentru a înșfăca cutare amintire din viața de toate zilele. În ciuda a ceea ce se poate spune despre supraviețuire după distrugerea creierului, observ că fiecărei alterări a creierului îi corespunde o frîntură de moarte. Posedăm toate amintirile noastre, dacă nu însușirea de a ni le aduce aminte, spune domnul Bergson, potrivit marelui filozof norvegian, al cărui limbaj n-am încercat să-l imit, ca să nu-l încetinesc și mai mult. Dar ce e amintirea de care nu-ți mai aduci aminte ? Să mergem mai departe. Nu ne amintim amintirile noastre din cei din urmă treizeci de ani ; dar ele ne învăluiesc pe de-a-ntregul ; de ce să ne oprim atunci la treizeci de ani, de ce să nu prelungim această viață anterioară pînă dincolo de naștere ? Din moment ce nu cunosc o întreagă parte din amintirile care sînt în urma mea, din moment ce ele-mi sînt invizibile și n-am însușirea să le chem la mine, cine-mi spune că în această *masă* pe care n-o cunosc nu este vreuna

¹ Filozof al Școlii din Alexandria (234—305).

² Filozof neo-platonician (205—270) al Școlii din Alexandria.

care se întinde cu mult dincolo de viața mea ome-nească ? Dacă pot avea în mine și în jurul meu atâtea amintiri de care nu-mi aduc aminte, această uitare (cel puțin uitare de fapt, căci n-am însușirea de-a nu vedea nimic) poate să se întindă asupra unei vieți pe care am trăit-o în trupul altui om, chiar pe altă planetă. O aceeași uitare șterge tot. Dar atunci ce înseamnă acea nemurire a sufletului, a cărei realitate o afirmă filozoful norvegian ? Ființa care voi fi după moarte n-are mai multe motive să-și aducă aminte de omul care sînt încă de la nașterea mea, decît acesta din urmă să-și aducă aminte de ceea ce am fost înaintea ei.

Feciorul intra. Nu-i spuneam că sunasem de mai multe ori, căci îmi dădeam seama că pînă acum visasem doar că sunasem. Eram totuși înspăimîntat la gîndul că acest vis avusese limpezimea cunoștinței. Reciproc, cunoștința ar avea ea oare irealitatea visului ?

În schimb, îl întrebam cine sunase atît de mult în timpul nopții. Îmi răspundea : nimeni, și putea dovedi, căci „tabloul“ soneriilor ar fi marcat. Auzeam totuși sunetele repetate, aproape furioase, care vibrau încă în urechea mea, și aveau să-mi rămînă perceptibile timp de mai multe zile. Totuși, rareori somnul aruncă astfel în viața trează amintiri care nu mor împreună cu el. Aceste aerolite se pot număra. Dacă somnul a făurit vreo idee, ea se disociază foarte repede în frînturi mărunte, care nu se mai pot regăsi. Dar somnul făurise aici sunete. Mai materiale și mai simple, durau mai mult.

Eram mirat de ora relativ matinală pe care mi-o indica feciorul. Dar mă odihnisem bine,

Somnurile ușoare sînt acelea care au o durată lungă, pentru că fiind intermediare între veghe și somn, păstrînd de la cea dintîi o noțiune cam ștearsă, dar permanentă, le trebuie cu mult mai mult timp ca să ne odihnească decît un somn adînc, care poate fi scurt. Mă simțeam bine și din altă pricină. Dacă e de ajuns să-ți aduci aminte că te-ai obosit ca să-ți simți în mod penibil oboseala, reușești să creezi odihna spunîndu-ți : „M-am odihnit“. Dar visasem că domnul de Charlus avea o sută zece ani și tocmai îi dăduse o pereche de palme mamei sale, doamna Verdurin, pentru că plătise pe un buchet de violete cinci miliarde ; eram deci sigur că dormisem adînc și că visasem contrariul noțiunilor mele din ajun și a tuturor posibilităților vieții curente ; asta era de ajuns ca să mă simt odihnit.

Aș fi uimit-o pe mama, care nu putea înțelege punctualitatea cu care domnul de Charlus se înființa la Verdurini, dacă i-aș fi povestit (tocmai în ziua în care se comandase toca Albertinei fără să-i fi spus ceva și pentru ca să aibă o surpriză) în tovărășia cui venise domnul de Charlus să cîneze într-un salon la Grand-Hotel din Balbec. Invitatul său nu era altul decît lacheul unei verișoare a Cambremerilor. Acest lacheu era îmbrăcat cu multă eleganță și cînd străbătu holul în tovărășia baronului, făcu pe „omul de lume“ în ochii turiștilor, cum ar fi spus Saint-Loup. Pînă și tinerii comisionari, „leviții“ care coborau grămadă treptele templului în acel moment pentru că era tocmai ora schimbului, nu dădură atenție celor doi clienți, din care unul, domnul de Charlus, ținea, plecînd ochii, să le arate că le acordă foarte puțină atenție. Avea aerul că-și croiește o trecere

printre ei. „*Prospérez, cher espoir d'une nation sainte*“¹, spuse el amintindu-și versurile lui Racine, citate în cu totul alt înțeles. „Domnul do-rește?“ întrebă lacheul, care nu prea era la curent cu clasicii. Domnul de Charlus nu-i răspunse, căci punea oarecare mândrie în a nu ține seama de întrebări și în a merge drept în față-i, ca și cum n-ar mai fi fost alți clienți în hotel și n-ar mai fi existat pe lume decât el, baronul de Charlus. Dar, continuînd cu versurile lui Josabeth: „*Venez, venez, mes filles*“², se simți dezgustat și nu adăugă ca ea, „trebuie să le chem“, căci acești tineri copii nu atinseseră încă vîrsta la care sexul e pe de-a-ntregul dezvoltat și care-i plăcea domnului de Charlus.

De altminteri, dacă-i scrisese valetului doamnei de Chevreigny, pentru că nu se îndoia de supunerea lui, îl crezuse mai viril. Văzîndu-l, îl găsea mai efeminat decât ar fi vrut. Îi spuse că crezuse că ar avea de a face cu altcineva, căci cunoștea, din vedere, alt lacheu al doamnei de Chevreigny, pe care-l văzuse într-adevăr pe capra trăsorii. Era un soi de țaran foarte mojit, deosebindu-se foarte mult de acesta care, dimpotrivă, credea că sclifoselile lui reprezentau tot atîtea superiorități și nu se îndoia că aceste însușiri ale sale de om de lume îl seduseseră pe domnul de Charlus, și nici nu înțelegea despre cine voia baronul să vorbească. „Dar am un singur camarad, pe care nu se poate să-l fi ochit, căci e îngrozitor, are un aer de țărănoi“. Și la ideea că poate baronul văzuse pe acest țărănoi, se simți înțepat în amorul său propriu. Baronul îl ghici și-și lărgi ancheta.

— Dar n-am făcut legămînt să cunosc nîmăi

¹ *Inflorește, scumpă nădejde a unui popor sfînt* (fr.).

² *Veniți, veniți, fiicele mele* (fr.).

slugi de-ale doamnei de Chevregny, spuse el. N-ai putea să-mi prezinți aici, sau la Paris, de vreme ce vei pleca în curînd, cîțiva camarazi dintr-o casă sau alta ?

— Oh ! nu, răspunse lacheul, nu frecventez pe nimeni din clasa mea. Nu stau de vorbă cu ei decît în interes de serviciu. Dar v-aș putea face cunoștință cu cineva foarte bine.

— Cu cine anume ? întrebă baronul.

— Cu principele de Guermantes.

Domnul de Charlus se înciudă că nu-i oferea decît un bărbat de asemenea vîrstă, și pentru care n-avea de altminteri nevoie de recomandarea unui lacheu. De aceea, refuză oferta pe un ton aspru și, nelăsîndu-se descurajat de pretențiile mondene ale slugii, începu din nou să-i explice ce voia, ce soi, ce tip, chiar un jockey etc... Temîndu-se ca nu cumva notarul care trecea în acel moment să-l fi auzit, crezu că e bine să arate că vorbește de cu totul altceva decît de ceea ce s-ar fi putut crede și spuse stăruitor, ca și cum n-ar fi făcut decît să continue conversația : „Da, în ciuda vîrstei mele, am păstrat gustul de-a alerga după bibelouri, gustul bibelourilor frumoase, fac nebunii pentru un bronz vechi, pentru un candelabru vechi. Ador Frumosul.“

Dar ca să-l facă să înțeleagă pe lacheu schimbarea atît de iute a subiectului, domnul de Charlus apăsă atît de mult pe fiecare cuvînt, ba, ca să-l audă notarul, le exclamă cu atîta putere, încît tot acest joc de scenă ar fi fost de ajuns să destăinuiască ceea ce ascundea unor urechi mai informate decît acelea ale ofițerului ministerial. Acesta habar n-avea de nimic, ca și ceilalți clienți ai hotelului, care văzură cu toții un străin elegant în lacheul bine îmbrăcat. În schimb, dacă

oamenii de lume se înșelară în această privință și crezură că e un american foarte șic, el, abia apărut în fața servitorilor a și fost ghicit drept unul de-al lor, după cum un ocnaș recunoaște un ocnaș, chiar mai repede, așa cum un animal e mirosit de alte animale. Șefii de masă ridicară ochii, Aimé aruncă o privire bănuitoare. Chelnerul, dînd din umeri, spuse, făcîndu-și mîna pîlnie pentru că credea că așa cere politetea, o frază supărătoare pe care o auzi toată lumea.

Pînă și bătrîna noastră Françoise a cărei vedere scădea și care trecea în clipa aceea, la capătul scării, ca să se ducă să cîneze cu „curierii“, ridică iute capul, recunoscînd un servitor acolo unde musafirii hotelului nu-l bănuiau — așa cum bătrîna doică Euryclea îl recunoscînd pe Ulysse înaintea pretendenților care luaseră loc la ospaț — și, văzînd că domnul de Charlus păsea familiar alături de el, avu o expresie copleșitoare, ca și cum răutățile pe care le auzise povestindu-se și nu le crezuse, ar fi dobîndit, pe neașteptate, în ochii ei o aparență de sfișietor adevăr. Nu-mi vorbi niciodată, nici mie nici altuia de această întîmplare, care trebuie să-i fi frămîntat mult creierul, căci mai tîrziu, ori de cîte ori avea, la Paris, prilejul să-l vadă pe „Julien“, la care ținuse atît de mult pînă atunci, îi manifesta totdeauna aceeași politete, dar care se răcise, adăugîndu-i o puternică doză de rezervă. Același incident îndemnă dimpotrivă pe altcineva să mi se destăinuiască, și anume pe Aimé. Cînd mă încrușam cu domnul de Charlus, acesta, care nu crezuse că se va întîlni cu mine, îmi striga ridicînd mîna „Bună seara“, cu indiferență, cel puțin aparență, a unui senior care crede că orice îi este îngăduit și care găsește că e mai nimerit să aibă

aerul că nu se ascunde. Dar Aimé care-l privea în clipa aceea cu un ochi neîncrezător și care văzu că salut pe tovarășul aceluia în care era sigur că vede un servitor, mă întrebă în aceeași seară cine este.

Căci de cîtva timp lui Aimé îi plăcea să stea de vorbă sau, mai degrabă cum spunea, fără îndoială ca să sublinieze caracterul după părerea lui, filozofic al acestor conversații, să „discute” cu mine. Și cum îi spuneam adesea că mă simteam stingherit că stătea în picioare în fața mea în timp ce cinam, în loc să se așeze și să mănînce cu mine, spunea că nu văzuse niciodată un client care să aibă „o judecată atît de dreaptă”. În momentul de față stătea de vorbă cu doi chelneri. Ei mă salutaseră, nu știam de ce; fața lor nu mi-era cunoscută, deși în conversația lor răsună un zvon, care nu mi se părea nou. Aimé îi dăscălea pe amîndoi, din pricina logodnei lor pe care n-o aproba. Mă luă martor, i-am spus că nu pot să am vreo părere, căci nu-i cunosc. Ei îmi amintiră numele lor, spunîndu-mi că mă serviseră adesea la Rivebelle. Dar unul lăsase să-i crească mustața, celălalt o răsese pe a lui și se tunsese; și din pricina aceasta, deși tot capul lor de altă dată le stătea pe umeri (și nu altul, ca în restaurațiile greșite de la Notre-Dame), îmi rămăsese tot atît de nevăzut ca acele obiecte care scapă la perchezițiile cele mai amănunțite și care sînt doar răvășite în văzul tuturor, fără să fie băgăte în seamă, pe un cămin. Îndată ce le-am aflat numele, am recunoscut întocmai muzica vagă a vocii lor pentru că le-am revăzut vechea lor mutră care o determina. „Vor să se însoare, și nici nu știu măcar englezește!” îmi spuse Aimé, care nu se gîndea că nu prea eram la curent cu profesiunea

de hotelier și nu prea înțelegeam că nu te poți bizui pe o situație dacă nu cunoști limbi străine.

Eu care credeam că el ar ști că noul musafir era domnul de Charlus, și-mi închipuiam chiar că trebuia să-și aducă aminte de el, căci îl servise în sufrageria din Balbec când baronul venise în timpul primei mele șederi ca să o vadă pe doamna de Villeparisis, i-am spus cine era. Nu numai că Aimé nu-și amintea de baronul de Charlus, dar numele lui părea că-i produsese o impresie adâncă. Îmi spuse că va căuta a doua zi, printre lucrurile lui, o scrisoare pe care poate i-aș putea-o tălmăci. Am fost cu atât mai mirat cu cât, când voise să-mi dea o carte de Bergotte, la Balbec, în primul an, domnul de Charlus trimisese anume după Aimé, pe care pe semne că-l regăsise în restaurantul de la Paris, unde prinzisem cu Saint-Loup și amanta lui, și unde domnul de Charlus venise să ne spioneze. E adevărat că Aimé nu putuse îndeplini în persoană aceste misiuni, pentru că o dată se culcase, iar altă dată tocmai servea. Îi puneam totuși foarte mult la îndoială sinceritatea când pretindea că nu-l cunoaște pe domnul de Charlus. Pe de o parte pesemne că fusese pe placul baronului. Aimé aparținea, ca toți șefii de etaj al hotelului din Balbec, ca unii lachei ai principelui de Guermantes, unei rase mai vechi decât aceea a principelui, deci mai nobilă. Când cereai un salon, credeai la început că ești singur. Dar în curând zăreai în cameră un *maître d'hôtel* sculptural, de acel soi etrusc, roșcovan, al cărui tip era Aimé, cam îmbătrânit din pricina abuzului de șampanie și văzînd că vine momentul necesar al apei de Contrexéville. Nu toți clienții cereau numai să-i servească. Comisionarii, care erau tineri, scrupuloși, grăbiți, așteptați de vreo amantă în

oraș, se sustrăgeau. De aceea Aimé îi învinuia că nu sînt serioși, și avea dreptul s-o facă. De serios, era serios. Avea soție și copii, și ambiții pentru ei. De aceea, nu respingea avansurile pe care i le făcea o străină sau un străin, chiar dacă ar fi trebuit să-și piardă toată noaptea. Căci munca lui trebuia să primeze. Avea în asemenea măsură genul care-i putea place domnului de Charlus, încît am bănuir că minte, cînd mi-a spus că nu-l cunoaște. Mă înșelam. Era adevărat că groom-ul spusese baronului că Aimé (care-i trăsesese un per-daf a doua zi) se culcase (sau ieșise), și de data cealaltă că servea. Dar închipuirea presupune dincolo de realitate. Iar încurcătura groom-ului probabil că trezise în domnul de Charlus îndoieli cu privire la sinceritatea scuzelor care-i jigniseră niște sentimente pe care Aimé nu le bănuia. S-a văzut de asemenea că Saint-Loup îl împiedicase pe Aimé să se ducă la trăsura, cînd domnul de Charlus, care își procurase nu știu cum noua adresă a *măitre*-ului *d'hôtel*, încercase o nouă dezamăgire. Aimé, care nu-și dăduse seama de ea, încercă o uimire lesne de înțeles cînd în seara zilei în care cinasem cu Saint-Loup și cu amanta lui, primi o scrisoare închisă cu sigiliul Guermanților, din care voi cita aici cîteva pasaje, drept pildă de nebie unilaterală la un om inteligent, care se adresează unui imbecil cu bun simț. „*Domnule, în ciuda strădaniilor care ar uimi multă lume, ce încearcă în zadar să fie primită și salutată de mine, n-am putut reuși să obțin ca să ascultați unele explicații pe care nu mi le cereați, dar pe care credeam că era de demnitatea mea și a dumneavoastră să vi le ofer. Voi scrie deci aici ceea ce ar fi fost mai comod să vă spun prin viu grai. N-am să vă ascund că întîia oară cînd*

v-am văzut la Balbec, figura dumneavoastră mi-a fost cu totul antipatică." Urmau niște reflecții asupra asemănării — remarcate abia a doua zi — cu un prieten defunct pentru care domnul de Charlus avusese o mare afecțiune. „Mi-a venit atunci, un moment, ideea că, fără să vă stingheresc întru nimic în profesiunea dumneavoastră, ați putea, jucînd cu mine partidele de cărți cu care veselia lui știa să-mi risipească tristețea, să-mi dați iluzia că n-a murit. Oricare ar fi natura presupunerilor mai mult sau mai puțin prostesti pe care pesemne le-ați făcut, și mai la îndemîna unei slugi (care nici nu merită acest nume pentru că n-a vrut să servească decît înțelegerea unui sentiment atît de înalt, pesemne ați crezut că vă dați importanță, ignorînd cine sînt și ce sînt, punînd să mi se răspundă, cînd trimeteam să vi se ceară o carte, că vă culcaseți; dar este eronat de a crede că o purtare urîtă sporește vreodată grația de care sînteți de altminteri cu desăvîrșire lipsit. M-aș fi oprit aici dacă, din întîmplare, nu v-aș fi putut vorbi, a doua zi. Asemănarea dumneavoastră cu răposatul meu prieten se accentua atît de mult, făcînd să dispară pînă și forma nesuferită a bărbiei dumneavoastră proeminente, încît am înțeles în acea clipă că răposatul vă împrumuta expresia-i atît de bună ca să vă îngăduie să puneți din nou stăpînire pe mine și să vă împiedice de a pierde norocul unic ce vi se oferă. Într-adevăr, deși nu vreau să amestec în toate acestea niște chestiuni brutale de interes, deoarece totul e lipsit de obiect și nu voi mai avea prilejul să vă întîlnesc în viața aceasta, aș fi fost prea fericit să dau ascultare rugăminții mortului (căci cred în împărtășirea sfinților și în intenția lor de a interveni în soarta celor vii), să mă port cu dumneavoastră cum m-aș fi purtat cu

el, care avea trăsura, servitorii lui, și căruia era foarte firesc să-i consacră cea mai mare parte din veniturile mele, deoarece îl iubeam ca pe un fiu. Ați hotărît în alt fel. Cînd v-am cerut să-mi aduceți o carte, mi-ați răspuns că ați ieșit. Iar azi dimineață, cînd v-am chemat la trăsura mea, dacă mă pot exprima astfel fără sacrilegiu, m-ați renegat a treia oară. Mă veți ierta că nu voi pune în acest plic bacșișurile mari pe care aveam de gînd să vi le dau la Balbec, și la care mi-ar fi foarte neplăcut să mă mărginesc față de cineva cu care crezusem o clipă că pot împărți totul. Cel mult m-ați putea scuti să fac pe lingă dumneavoastră, în restaurantul dumneavoastră, o a patra încercare fără rost și pînă la care răbdarea mea nu va merge. (Aici domnul de Charlus își dădea adresa, și indica orele la care putea fi găsit etc...) Adio, domnule. Cum cred că semănînd atît de mult cu prietenul meu pe care l-am pierdut, nu puteți fi cu totul stupid, altminteri fiziognomonia ¹ ar fi o știință falsă, sînt încredințat că nu vă veți aminti cîndva de acest incident, fără să încercați oarecare regret și unele remușcări. Fiți încredințat că în ce mă privește și v-o spun cu toată sinceritatea, nu păstrez nici o amărăciune. Aș fi preferat să ne fi despărțit cu o amintire mai puțin neplăcută decît acest al treilea demers inutil. Va fi repede uitat. Sîntem ca acele vapoare, pe care cred că le-ați zărit uneori din Balbēc, care se încrucisează o clipă ; poate ar fi fost mai bine pentru fiecare dacă s-ar fi oprit ; dar unul a judecat în alt chip ; curînd, nici nu se vor mai zări la orizont și întîlnirea va fi uitată ; dar înaintea acestei despărțiri definitive, unul îl salută pe ce-

¹ *Arta cunoașterii oamenilor după fizionomie.*

lălalt, ceea ce tocmai face aici, domnule, urîndu-vă noroc bun, baronul de Charlus."

Aimé nu citise scrisoarea aceasta pînă la capăt, nici nu înțelesese nimic din ea și se temea de o mistificare. Cînd i-am explicat cine era baronul, mi se păru oarecum visător și încearcă acel regret pe care i-l prevestise domnul de Charlus. Nici n-aș jura că n-ar fi scris atunci ca să se scuze față de un om care oferă trăsuri prietenilor săi. Dar între timp domnul de Charlus făcuse cunoștință cu Morel. Cel mult legăturile cu acesta fiind platonice, domnul de Charlus căuta uneori, pentru o seară, o tovărășie ca aceea cu care-l întîlnisem în hol. Dar nu mai putea abate de la Morel sentimentul violent care, fiind liber cu cîțiva ani în urmă, nu solicitase decît să se fixeze asupra lui Aimé și care dictase scrisoarea ce mă stingherea cînd mă gîndeam la domnul de Charlus și pe care mi-o arătase *maître*-ul *d'hôtel*. Ea era, din pricina amorului antisocial al domnului de Charlus, un exemplu mai izbitor al forței insensibile și puternice pe care le au acele curențe ale pasiunii și datorită căroră îndrăgostitul pierde repede țărîmul din ochi, ca un înotător dus de apă fără să-și dea seama. Fără îndoială, cînd prin născocirea succesivă a dorințelor, a regretelor, a dezamăgirilor, a proiectelor lui, îndrăgostitul clădește un întreg roman în jurul femeii pe care n-o cunoaște, dragostea unui bărbat normal ne poate și ea îngădui să măsurăm o depărtare destul de apreciabilă între cele două brațe ale compasului. Oricum, această depărtare era, în chip ciudat, mărită de caracterul unei pasiuni care nu e îndeobște împărtășită și de deosebirea de situație dintre domnul de Charlus și Aimé.

Ieșeam în fiecare zi cu Albertine. Se hotărîse

să se apuce iarăși de pictură și alesese la început, ca să lucreze, biserica Saint-Jean-de-la-Haise pe care nimeni n-o mai frecventează, și fiind foarte puțin cunoscută, e greu să ți-o indice cineva, imposibilă de descoperit fără să fii călăuzit, e departe de ajuns la ea, în izolarea ei, la mai bine de o jumătate de oră de la stația Épreville, după ce ai trecut de mult de ultimele case din satul Quetteholme. Cartea parohului și informațiile lui Brichot nu erau de acord în ce privește numele de Épreville. După unul, Épreville era vechea *Sprévilla*; celălalt, indica altă etimologie: *Aprivilla*. Întîia oară, am luat un trenuleț în direcție opusă Féternei, adică spre Grattevast. Dar erau niște călduri caniculare și plecarea, îndată după prînz, fusese îngrozitoare. Aș fi preferat să nu ies atît de devreme; aerul luminos și arzător trezea idei de lene și răcoreală. El umplea odăile, a mamei și a mea, după cum erau expuse, cu niște temperaturi inegale, ca odăile de cură balneară. Camera de toaletă a mamei, festonată de soare, de un alb strălucitor și maur, avea aerul că e cufundată în fundul unui puț, din cauza celor patru ziduri date cu var spre care dădea, cită vreme sus, în pătratul care era gol, cerul, ale cărui valuri line și suprapuse le vedeai alunecînd unele peste altele, parcă era, din pricina dorinței pe care o încercai (fie situată pe o terasă sau văzută pe dos într-o oglindă atîrnată de fereastră) o piscină plină cu apă albastră, rezervată băilor. În ciuda căldurii dogoritoare, ne dusesem să luăm trenul de ora unu. Dar Albertinei îi fusese foarte cald în vagon, și mai cald încă de-a lungul traiectului pe care l-am făcut pe jos, și mă temeam să nu răcească stînd apoi nemișcată în acea scorbură umedă unde soarele n-ajungea niciodată. Pe de altă parte, dîn-

du-mi seama încă de la primele vizite pe care i le făcusem lui Elstir, că ea ar fi apreciat, nu numai luxul, dar chiar un anumit confort de care o priva lipsa ei de bani, mă înțelesesem cu un antreprenor din Balbec ca să ne trimită în fiecare zi un automobil care să vină să ne ia. Porneam prin pădurea Chantepie, ca să ne fie mai puțin cald. Invizibilitatea numeroaselor păsări, din care unele în parte marine, care-și răspundeau alături de noi, în copaci, dădea aceeași impresie de odihnă pe care ți-o dau ochii închiși. Ascultam aceste oceanide¹, alături de Albertine care mă strîngea în brațe în fundul automobilului. Și cînd zăream din întîmplare unul din acești muzicanți ce treceau de pe o frunză pe alta, era atît de puțină legătură aparentă între el și cîntecele lui, încît nu credeam să deslușesc cauza acestora în trupul lor mic, săltăreț, mirat și fără privire. Automobilul nu ne putea duce pînă la biserică. Puneam să-l oprească la ieșirea din Quettêholme și-mi luam rămas bun de la Albertine. Căci mă speriasse spunîndu-mi despre biserica aceasta ca și despre alte monumente, despre unele tablouri: „Ce plăcere ar fi să o văd în tovărășia dumitale!“ Nu mă simțeam în stare să-i procur această plăcere, căci o încercam în fața lucrurilor frumoase numai dacă eram singur, sau mă prefăceam că sînt și tăceam. Dar cum ea crezuse că ar putea încerca, grație mie, senzații de artă care nu se transmit pe asemenea cale, găseam că e mai prudent să-i spun că o părăsesc, că voi veni s-o iau spre sfîrșitul zilei, dar că pînă atunci va trebui să mă întorc cu mașina să fac o vizită doamnei Verdurin sau Cambremerilor, sau chiar să petrec o oră cu mama la Balbec, dar niciodată mai departe. Cel puțin, în cele dintîi

¹ Nimfe ale mării.

timpuri. Căci Albertine îmi spusese cîndva din capriciu : „E atît de supărător că natura a potrivit lucrurile atît de anapoda și a pus Saint-Jean-de-la-Haise de o parte, Raspelière de alta, încît ești închis toată ziua în locul pe care ți l-ai ales“ ; îndată ce am primit toca și vălul, am comandat, spre nenorocul meu, un automobil la Saint-Fargeau (*Sanctus Ferreolus*, după teoria preotului). Albertine, căreia nu-i împărtășisem acest lucru și care venise să mă ia, fu mirată auzind în fața hotelului uruitul motorului și încîntată aflînd că automobilul era pentru noi. Am rugat-o să urce o clipă în odaia mea. Sărea în sus de bucurie.

— Ne ducem să facem o vizită Verdurinilor ?

— Da, dar e mai bine să nu te duci în ținuta asta, de vreme ce vei avea automobilul dumitale. Iată, îți va sta mai bine așa.

Și am scos toca și vălul pe care le ascunsesem.

— Sînt pentru mine ? Oh ! Ce drăguț ești ! exclamă ea, sărindu-mi de gît.

Aimé care ne întîlni pe scară, mîndru de eleganța Albertinei și de mijlocul nostru de transport, căci aceste mașini erau destul de rare la Balbec, își oferi plăcerea să coboare după noi. Albertine, care ținea să fie văzută în toaleta ei nouă, mă rugă să spun să se ridice capota, care va fi coborîtă mai încolo ca să putem fi iar bine împreună.

— Haide, spuse Aimé șoferului pe care de altminteri nu-l cunoștea și care nu se urnise, n-aiuzi că ți s-a spus să ridici capota ? Căci Aimé pe care-l dezghețase viața de hotel, în care dobîndise de altfel un rang de seamă, nu era atît de sfios ca birjarul, în ochii căruia Françoise era o „doamnă“. Pe plebeii pe care nu-i văzuse nici odată, îi tutuia fără să se știe dacă asta însemna

din parte-i dispreț aristocratic sau o frățietate populară.

— Nu sînt liber, răspunse șoferul, care nu mă cunoștea. Am fost chemat pentru domnișoara Simonet. Nu pot să-l conduc pe domnul. Aimé izbucni în hohote de rîs.

— Dar nu-ți dai seama nătărăule, răspunse el șoferului pe care-l convinse numaidecît, e domnișoara Simonet, și domnul care-ți poruncește să ridici capota, e tocmai stăpînul tău.

Și cum Aimé, cu toate că n-o simpatiza pe Albertine, era mîndru, din cauza mea, de toaleta pe care aceasta o purta, îi șopti șoferului : „Dacă s-ar putea, nu-i așa, ai conduce în fiecare zi prințese ca asta !“

Această întâia oară nu m-am putut duce singur la Raspelière, cum mă duceam în alte rînduri, în timp ce Albertine picta ; ea voi să vină cu mine. Credea că ne-am putea opri ici-colo în drum, dar socotea că nu e cu putință să începem prin a ne duce la Saint-Jean-de-la-Haise, adică în altă direcție și să facem o plimbare care părea închinată altei zile. Șoferul îi spuse, dimpotrivă, că nimic nu era mai ușor decît să mergem la Saint-Jean, unde am ajunge în douăzeci de minute, și unde am putea rămîne dacă am vrea, mai multe ore, sau să continuăm drumul mult mai departe, căci nu i-ar trebui mai mult de treizeci și cinci de minute de la Quetteholme pînă la Raspelière. Am înțeles de îndată că mașina, avîntîndu-se, parcurse dintr-un singur salt douăzeci de pași ai unui cal foarte bun. Depărtările nu sînt decît raportul dintre spațiu și timp, și variază, cu el. Exprimăm greutatea pe care o întîmpinăm de a ne transporta într-un loc, printr-un sistem de mile, de kilometri, care devine fals îndată ce această greutate scade.

Și arta se schimbă de pe urma acestui lucru, deoarece un sat care ni se părea că e pe altă lume decît cutare altul, ajunge vecinul său într-un peisaj ale cărui dimensiuni s-au schimbat. În orice caz, dacă ai fi aflat că există poate un univers în care doi și cu doi fac cinci și în care linia dreaptă nu e drumul cel mai scurt de la un punct la altul, Albertine ar fi fost mult mai puțin uimită decît auzindu-l pe șofer spunîndu-i că este ușor de mers în aceeași după-amiază la Saint-Jean și la Raspe-lière, Douville și Quetteholme, Saint-Mars-le-Vieux și Saint-Mars-le-Vêtu, Gourville și Balbec-le-Vieux, Trouville și Féterne, prizonieri atît de ermetic închiși pînă acum în celula zilelor distincte ca și odinioară Méséglise și Guermantes și asupra cărora aceiași ochi nu se puteau îndrepta într-o singură după-amiază, eliberați acum de uriașul cu cizme de șapte poște, adunară în jurul orei ceaiului nostru clopotnițele și turlele lor, grădinile lor bătrîne pe care pădurea învecinată se grăbea să le descopere.

Ajungînd în partea de jos a șoselei de pe Corniche, automobilul urcă dintr-o dată, cu un zgomot continuu ca un cuțit pe care-l treci la toci, în timp ce marea care se lăsa în jos se lărgea sub noi. Casele vechi și rustice din Monsurvent veniră în fugă ținînd strînse viile sau trandafirii lor; brazii Raspelierei, mai frămîntați decît atunci cînd se ridica vîntul seara, alergau în toate sensurile ca să ne evite, și o slugă nouă pe care n-o văzusem niciodată veni să ne deschidă pe peron, în timp ce fiul grădinarului, trădînd înclinări precoce, sorbea din ochi locul motorului. Cum nu era luni, nu știam dacă o vom găsi pe doamna Verdurin, căci în afară de ziua în care primea, nu era prudent să te duci la ea pe nepusă masă. Fără îndoială

că stătea acasă „în principiu“, dar expresia aceasta pe care doamna Swann o întrebuinta pe timpul cînd și ea încerca să-și facă micul ei clan și să atragă clienți fără să se urnească (chiar dacă n-ar fi avut rezultatul dorit), și pe care o tălmăcea pe dos cu „din principiu“, însemna numai „îndeobște“, adică cu numeroase excepții. Căci nu numai că doamnei Verdurin îi plăcea să iasă, dar exagera mult îndatoririle ei de gazdă și, cînd avusese lume la prînz, îndată după cafea, lichioruri și țigarete (în ciuda celei dintîi amorțeli prîndusă de căldură și de digestie, cînd ai fi preferat să privești, printre frunzișul terasei, pachebotul din Jersey care trecea pe marea de email), programul cuprindea un șir de plimbări în cursul cărora musafirii, instalați cu sila în trăsură, erau duși fără voia lor către o priveliște sau alta care mișunau în jurul localității Douville. Această de-a doua parte a petrecerii nu era (după ce săvîrșeai efortarea de a te ridica și de a te urca în trăsură), cea care plăcea mai puțin musafirilor, de acum pregătiți de mîncărurile suculente, de vinurile fine și de cidrul spumos, să se lase ușor amețiți de răcoarea brizei și de priveliștile minunate. Doamna Verdurin îi pune pe străini să le viziteze ca și cum ar fi fost niște anexe (mai mult sau mai puțin depărtate) ale proprietății sale și pe care nu puteai să nu te duci să le vezi de vreme ce te duceai să prînzești la ea și, reciproc, pe care nu le-ai fi cunoscut dacă Patroana nu te-ar fi primit. Pretenția aceasta, de a-și aroga un drept unic asupra plimbărilor cît și asupra muzicii lui Morel și odinioară a lui Dechambre, și de a sili peisajele să facă parte din micul clan, nu era de altfel atît de absurdă pe cît părea la început. Doamna Verdurin își bătea joc nu numai de lipsa de gust pe care, după pă-

rerea ei, o manifestau Cambremerii în mobilierul Raspelierei și în aranjamentul grădinii, dar și de lipsa lor de inițiativă în plimbările pe care le făceau sau le organizau în împrejurimi. După cum, după părerea ei, Raspeliere începea să devină ceea ce ar fi trebuit să fie numai de când era azilul micului clan, în același chip afirma că Cambremerii, bătînd, mereu în caleașca lor, de-a lungul căii ferate, pe marginea mării, singurul drum urîcios din împrejurimi, locuiau în regiune de când lumea și pămîntul, dar n-o cunoșteau. Afirmatia aceasta conținea un simbul de adevăr. Din rutină, din lipsă de imaginație, din lipsă de curiozitate pentru o regiune care părea a fi bătută și răsbătută pentru că era atît de învecinată. Cambremerii ieșeau de la Fêterne numai ca să se ducă mereu în aceleași locuri și pe aceleași drumuri. Firește că rîdeau mult de pretenția Verdurinilor de a-i învăța să cunoască propria lor regiune. Dar dacă i-ai fi încolțit, pe ei și chiar pe vizitiul lor, n-ar fi fost în stare să ne conducă la locurile minunate, oarecum tainice, unde ne ducea domnul Verdurin, dînd la o parte, aici bariera unei proprietăți particulare, dar părăsită, unde alții n-ar fi crezut că s-ar putea aventura, coborînd colo din trăsura ca să ia un drum care nu era carosabil, dar toate astea cu răsplata sigură a unui peisaj încîntător. Să spunem că grădina de la Raspeliere era în oarecare măsură un rezumat al tuturor plimbărilor pe care le puteai face la mulți kilometri jur împrejur. Mai întîi din pricina poziției ei dominante, dînd de o parte spre vale, de alta spre mare, și apoi pentru că, chiar pe o singură parte, aceea a mării de pildă, se croiseră niște deschizături printre copaci, astfel încît de aici cuprindeai cutare priveliște, de acolo alta. Spre

fiecare din aceste priveliști, se afla cîte o bancă ; te așezai rînd pe rînd fie pe cea de unde descopereai fie Balbec, fie Parville, fie Douville. Chiar într-o singură direcție, se pusese cîte o bancă perpendiculară pe faleză, mai mult sau mai puțin retrasă. Acestea din urmă îți ofereau un prim-plan de verdeață și un orizont care părea a fi cel mai întins cu putință, dar care se lărgea la nesfîrșit, dacă, continuîndu-ți drumul pe o potecută, te duceai pînă la banca următoare de unde cuprindeai tot amfiteatrul mării. Acolo percepeai întocmai zgomotul valurilor care, dimpotrivă, n-ajungea în părțile mai înfundate ale grădinii, unde talazul se putea încă vedea, dar nu se mai putea auzi. Aceste locuri de odihnă purtau la Raspelière, pentru stăpînii casei, numele de „vederi“. Într-adevăr, ele întruneau în jurul castelului cele mai frumoase „vederi“ ale regiunilor învecinate, ale plajelor și ale pădurilor, după cum Adrian adunase în vila lui ¹ cîpiile reduse ale celor mai vestite monumente din diferite regiuni. Numele ce urma cuvîntului „vedere“ nu era prin firea lucrurilor acela al unui loc de pe coastă, ci adesea cel de pe malul opus golfului și pe care-l descopereai, fiindcă păstra un anumit relief, în ciuda întinderii panoramei cuprinzătoare. După cum luai o carte din biblioteca domnului Verdurin ca să te duci să citești o oră la „vederea dinspre Balbec“, tot astfel, dacă timpul era senin, ne duceam să bem lichiorurile la „vederea spre Rivebelle“ cu condiția ca vîntul să nu fie prea tare, căci, deși se plantaseră copaci de fiecare parte, acolo aerul era înțepător. Ca să ne întoarcem la plimbările cu trăsura pe care le organiza doamna Verdurin după-amiezele,

¹ *Adrian* (76—138), împărat roman, fiu adoptiv al lui Traian. A construit celebra vilă de la Tivoli.

Patroana, dacă la întoarcere găsea cărțile de vizită ale vreunui monden „în trecere pe coastă“, se prefăcea că e încântată dar era desnădăjduită că-i pierduse vizita (și lumea venea numai ca să vadă „casa“ sau să cunoască o dată femeia al cărei salon artistic era vestit, dar nu putea fi frecventat la Paris), repede îl pune pe domnul Verdurin să-l invite la cină miercurea viitoare. Cum turistul era adesea nevoit să plece înainte sau se temea că patroana se va întoarce prea târziu, doamna Verdurin convenise că va putea fi totdeauna găsită lumea la ora ceaiului. Aceste ceaiuri nu erau extrem de populate și cunoscusem la Paris unele mai strălucite la principesa de Guermantes, la doamna Gallifet sau la doamna d'Arpajon. Dar aici nu mai era Paris, și farmecul cadrului reacționa asupra-mi nu numai în ce privește agrementul monden al reuniunii, ci și în privința calității vizitatorilor. Întîlnirea cutărui monden, care la Paris nu-mi făcea nici o plăcere, dar care la Raspelière unde venise de departe prin Féterne sau prin pădurea Chantepie își schimba caracterul, însemnătatea, devenea un incident plăcut. Uneori, era vreunul pe care-l cunoșteam prea bine și pentru care n-aș fi făcut un pas ca să-l întîlnesc la Swanni. Dar numele lui suna altfel pe această faleză, ca acela al unui actor pe care îl auzi adesea la teatru, tipărit pe afișul, de altă culoare, al unei reprezentații extraordinare și de gală, unde notorietatea e deodată sporită prin neprevăzutul contextului. Cum la țară lumea nu se jenează, mondenul lua adesea asupra-și să aducă cu el prietenii la care locuia, scuzîndu-se în șoaptă față de doamna Verdurin, spunînd că nu putea să-i lase, locuind la ei ; dar în schimb, se prefăcea că oferă acestor amfitrioni, ca un soi de politețe, acest di-

vertisment, într-o viață de plajă monotonă, de a-i duce într-un centru spiritual, de a vizita o locuință minunată și de a le oferi o gustare excelentă. Astfel, se alcătua îndată o reuniune de mai multe persoane de valoare redusă ; și dacă un colțisor de grădină cu câțiva copaci care ar părea meschin la țară dobândește un farmec nemaipomenit în *avenue* Gabriel, sau în *rue* de Monceau, unde numai multimilionarii pot să și-l ofere, invers, seniorii care erau pe planul al doilea la o serată pariziană își recăpătau toată valoarea, luna după-amiază la Raspelière. Abia se așezau în jurul mesei acoperite cu o față de masă brodată cu roșu și li se servea, sub spațiile dintre ferestrele pictate în diferite tonuri ale aceleiași culori, plăcinte, prăjituri normande, tarte în formă de vapoară pline cu cireșe ca perlele de mărgean, „diplomat“, și acești invitați sufereau îndată, prin apropierea cupei adânci de azur pe care se deschideau ferestrele și pe care nu puteai să n-o vezi o dată cu ei, o alterare, o transmutare adâncă ce-i schimba în ceva mai de preț. Ba mai mult, chiar înainte să-i fi văzut, când te duceai luna la doamna Verdurin, oamenii care la Paris se uitau numai cu niște priviri obosite de obișnuință la atelajele elegante care staționau în fața unui palat somptuos, simțeau că le bate inima când vedeau două sau trei tramcare proaste oprite în fața Raspelièrei, sub brazii mari. Fără îndoială că acest cadru rural era deosebit, iar impresiile mondene se împropătau datorită acestei transpuneri. Apoi trăsură hodorogită pe care o luaseră ca să se ducă s-o vadă pe doamna Verdurin evoca o plimbare frumoasă și o „tocmeală“ costisitoare, încheiată cu un birjar care ceruse „atîta“ pentru toată ziua. Dar curiozitatea ușor emoționată în legătură cu vizita-

torii, care nu se puteau încă deosebi, se datora și faptului că fiecare se întreba : „Cine o fi ?“ întrebare la care era greu de răspuns, căci nu știai cine putuse veni să petreacă o săptămână la Cambremeri sau aiurea, pe care ți-o pui totdeauna cu plăcere într-o viață rustică, singuratecă, unde întâlnirea cu o făptură omenească pe care n-ai văzut-o de mult sau prezentarea cuiva pe care nu-l cunoști încetează de a mai fi acel lucru plictisitor pe care-l reprezintă în viața de la Paris și întreprinde, cu mult farmec, spațiul gol al vieților prea izolate, unde pînă și ora cînd sosește poșta devine plăcută. Și cum ziua în care ne-am dus cu automobilul la Raspelière nu era o luni, domnul și doamna Verdurin trebuie să fi fost pradă acelei nevoi de a vedea lume care tulbură toți bărbații și toate femeile și care dă poftă să se arunce pe fereastră bolnavului pe care l-ai închis departe de ai săi, ca să facă o cură de izolare. Căci servitorul cel nou, mai iute de picior, și care se familiarizase cu aceste expresii, ne răspunsese că „dacă doamna n-a ieșit“, trebuia să fie la „vederea spre Douville“, „că se va duce să vadă“, și se întoarse numaidecît să ne spună că ea avea să ne primească. Am găsit-o cam nepieptănată, căci venea din grădină, de la curtea cu păsări și de la grădina de zarzavaturi, unde se dusesese să dea de mîncare păunilor și găinilor, să caute ouă, să culeagă fructe și flori, „ca să-și facă drumul înainte de masă“, drum care-l amintea pe acela al micului parc ; mesei, ea îi oferea deosebirea de a nu pune pe ea numai lucruri folositoare și bune de mîncat ; căci în jurul celorlalte daruri ale grădinii care erau perele, ouăle bătute spumă, se ridicau lujerele înalte ale ierbii-șarpelui, ale garoafelor, ale trandafirilor și ale coroepsisului printre care ve-

deai, ca printre niște pari indicatori și înfloriți, deplasându-se prin geamlîcul ferestrei, vapoarele în larg. După mirarea pe care o manifestară domnul și doamna Verdurin, care se întrerupseră să rînduiască florile ca să primească musafirii anunțați, cînd văzură că acești vizitatori erau numai Albertine și cu mine, mi-am dat seama că servitorul cel nou, plin de rîvnă, dar care nu se familiarizase încă cu numele meu, îl repetase greșit, și doamna Verdurin auzind numele unor musafiri necunoscuți, spusese oricum să fie lăsați să intre, simțind nevoia să primească pe oricine. Servitorul cel nou contemplă acest spectacol din ușă, ca să-și dea seama de rolul pe care-l jucam în casă. Apoi se depărtă alergînd, cu pași mari, căci era angajat doar din ajun. După ce Albertine le arătase Verdurinilor toca și vîlul, îmi aruncă o privire ca să-mi amintească cum că nu dispuneam de prea mult timp pentru ceea ce aveam de gînd să facem. Doamna Verdurin voia să așteptăm ceaiul, dar am refuzat, cînd deodată ni se dezvălui un proiect care ar fi risipit toate plăcerile pe care mi le făgăduisem din plimbarea mea cu Albertine ; Patroana, neputîndu-se hotărî să se despartă de noi sau poate să scape o distracție nouă, voia să vină cu noi. Obişnuită de mult ca ofertele de acest soi din parte-i să nu facă plăcere și nefiind sigură că aceasta ne-ar prilejui vreuna, ea ascunse sub un exces de hotărîre sfiala pe care o încerca adresîndu-ne-o și neavînd măcar aerul să bănuiască că ar putea fi vreo îndoială în ce privește răspunsul nostru, nu ne puse întrebări, ci spuse soțului ei, vorbind de Albertine și de mine, ca și cum ne-ar face o favoare : „Îi voi aduce înapoi“. În același timp, își aplică pe gură un surîs care nu-i aparținea la drept vorbind, un surîs pe care-l

deosebisem la unii oameni cînd îi spuneau lui Bergotte cu un aer șiret : „Am cumpărat cartea dumneavoastră, zău“, unul din acele surîsuri colective, universale pe care, cînd au nevoie — așa cum te slujești de calea ferată și de dubele de mutat — le adoptă indivizii, cu excepția unora foarte rafinați ca Swann sau ca domnul de Charlus, pe ale căror buze n-am văzut niciodată ivindu-se asemenea surîs. Din acea clipă, vizita mea era otrăvită. M-am prefăcut că n-am înțeles. După o clipă, ajunse evident că domnul Verdurin va lua parte la petrecere. „Dar poate că drumul va fi prea lung pentru domnul Verdurin“, am spus.

— Nicidecum, îmi răspunse doamna Verdurin cu un aer condescendent și vesel, spune că l-ar amuza foarte mult să facă din nou, cu asemenea tineret, acest drum pe care l-a străbătut adesea odinioară ; la nevoie, va lua loc lângă șofer, nu-l sperie de loc, și ne vom întoarce amîndoi, cu-minte, cu trenul, ca doi soți cuminți. Ia priviți-l, are aerul încîntat.

Parcă vorbea de un mare pictor bătrîn și plin de bunătate care, mai tînăr decît cei tineri, își face o plăcere să mîzgălească niște chipuri ca să-și distreze nepoții. Ceea ce-mi sporea tristețea era faptul că Albertine parcă n-o împărtășea, ci găsea că e amuzant să gonească astfel prin toate împrejurimile cu Verdurinii. Dar plăcerea pe care mi-o făgăduisem să o gust în tovărășia ei era atît de imperioasă, încît n-am vrut să-i îngădui Patroanei să mi-o strice ; am născocit o seamă de minciuni pe care amenințările supărătoare ale doamnei Verdurin le făceau scuzabile, dar pe care Albertine, din păcate, le contrazicea.

— Dar trebuie să facem o vizită, am spus.

— Ce vizită ? întrebă Albertine.

— Am să-ți explic, e absolut indispensabil.

— Bine ! o să vă așteptăm, spuse doamna Verdurin resemnată la orice. În ultima clipă, spaima de a simți că mi se răpește o plăcere atît de mult dorită, îmi dădu curajul să fiu nepoliticos. Am refuzat scurt, pretextînd doamnei Verdurin la ureche că din pricină unei mîhniri pe care Albertine o încercase și asupra căreia dorea să mă consulte, trebuie să fiu neapărat singur cu ea. Patroana adoptă un aer mîniat :

— Bine, nu mai mergem, îmi spuse ea cu vocea tremurînd de mînie. Mi-am dat seama că era atît de supărată, încît am spus ca să am aerul că cedez puțin : „Poate că s-ar fi putut...”

— Nu, urmă ea încă și mai înfuriată, cînd am spus nu, e nu !

Am crezut că mă stricasem definitiv cu ea, dar ne-a condus pînă la poartă ca să ne recomande să n-o „chiulim“ a doua zi, miercuri, și să nu venim cu matahala asta, care e primejdioasă noaptea, ci cu trenul cu care venea tot micul grup, și opri automobilul care cobora povîrnișul parcului pentru că servitorul uitase să pună în capotă bucata de tartă și uscățelele pe care le împachetase pentru noi. Am plecat, escortați o clipă de căsuțele care veniseră în grabă cu florile lor. Înfățișarea ținutului ni se părea foarte schimbată, într-atît noțiunea de spațiu este departe de a fi aceea care joacă rolul cel mai mare, în imaginea topografică pe care ne-o facem despre fiecare din ele. Am mai spus că aceea a timpului le îndepărtează și mai mult. Dar nici nu este singura. Unele locuri pe care le vedem întotdeauna izolate ni se par că n-au nici o măsură comună cu restul, că sînt aproape în afara lumii, ca oamenii pe care i-am cunoscut în epocile depărtate din viața noas-

tră, în armată, în copilărie și pe care nu le legăm de nimic. În cel dintâi an al șederii mele la Balbec, doamnei Verdurin îi plăcea să ne conducă la un loc înalt, pentru că de acolo se vedeau numai apa și pădurile, și căruia i se spunea Beaumont. Cum drumul pe care-l lua ca să ne ducem acolo și pe care-l găsea cel mai frumos din pricina copacilor mai bătrâni urca tot timpul, trăsură ei trebuia să meargă la pas și parcursul părea foarte lung. După ce ajungeam sus, coboram, ne plimbam puțin, urcam din nou în trăsură, ne întorceam pe același drum, fără să fi întâlnit nici un sat, nici un castel. Știam că Beaumont era ceva foarte ciudat, foarte departe, foarte înalt, habar n-aveam în ce direcție se afla pentru că nu apucasem niciodată pe șoseaua spre Beaumont ca să mă duc aiurea ; de altminteri, făceai mult cu trăsură ca să ajungi acolo. Locul era așezat, firește, în același județ (sau în aceeași provincie) ca și Balbec, dar în mintea mea se afla în alt plan, bucurîndu-se de un privilegiu deosebit de exteritorialitate. Dar automobilul care nu respecta nici o taină, după ce depășise Incarville, ale cărui case le vedeam încă, cum tăiam pe drumul care dă la Parville (*Paterni villa*), am zărit marea de pe o înălțime pe care ne aflam ; am întrebat cum i se spune acestui loc și, înainte ca șoferul să-mi fi răspuns, am recunoscut Beaumont pe lângă care treceam astfel fără să știu ori de câte ori luam micul tren, căci era la două minute de Parville. După cum un ofițer din regimentul meu care mi s-ar fi părut că este o făptură deosebită, prea binevoitor și simplu ca să fie de neam mare, prea depărtat și tainic ca să se tragă numai dintr-un neam mare, și despre care aș fi aflat că este cumnatul, vărul cutărei și cutărei persoane cu care cinam în oraș, tot astfel

Beaumont, legat deodată de niște locuri de care-l credeam atît de deosebit, își pierdu misterul și-si luă locul în regiune, făcîndu-mă să mă gîndesc cu groază că doamna Bovary și Sanseverina poate mi s-ar fi părut niște făpturi ca și altele, dacă le-aș fi întîlnit altundeva decît în atmosfera închisă a unui roman. S-ar părea că dragostea mea pentru călătoriile feerice cu trenul ar fi trebuit să mă împiedice să împărtășesc minunarea Albertinei în fața automobilului care duce, chiar și pe un bolnav, acolo unde vrea, și te împiedică — așa cum făcuse pînă atunci — să privești amplasamentul ca semnul individual, ca esența fără surogat a frumuseților inamovibile. Fără îndoială că automobilul nu făcea din acest amplasament, ca odinioară trenul cînd venisem de la Paris la Balbec, un scop sustras contingentelor vieții obișnuite, aproape ideal la plecare și care, stăruind ideal și la sosire, la șosirea în acea mare locuință unde nu stă nimeni și care poartă numai numele orașului, gara, are aerul că-ți făgăduiește accesibilitatea lui, ca și cum ar fi materializarea lui. Nu, automobilul nu ne ducea în felul acesta feeric, într-un oraș pe care-l vedeam la început în ansamblul pe care-l rezumă numele său, și cu iluziile spectatorului din sală. El făcea să pătrundem în culisele străzilor, se oprea să ceară o informație unui locuitor. Dar, drept compensație unei înaintări atît de familiare, aveam bijbielile șoferului nesigur de drumul său și întorcîndu-se înapoi, încrucișările perspectivei în care un castel se joacă de-a v-ați ascunselea cu un deal, o biserică cu marea, în timp ce te apropii de ea, deși se ghemuiește zadarnic sub frunzișul său secular ; avem acele cercuri din ce în ce mai apropiate pe care le descrie automobilul în jurul unui oraș fascinat

care fuge în toate sensurile ca să scape și asupra căruia, în cele din urmă, se năpustește de-a dreptul, perpendicular, în fundul văii unde rămîne zăcînd la pămînt ; astfel încît acest amplasament, punct unic, pe care automobilul parcă l-a despuiat de taina trenurilor fugare, dă dimpotrivă impresia că-l descoperim, că-l determinăm noi înșine parcă cu un compas, că ne ajută să simțim cu o mîină mai îndrăgostit exploratoare, cu o precizie mai fină, adevărata lui geometrie, frumoasa „măsură a pămîntului“.

Ceea ce ignoram din păcate atunci și am aflat abia peste doi ani, e că unul din clienții șoferului era domnul de Charlus, iar Morel, însărcinat să-l plătească, păstra pentru el o parte din bani (punîndu-l pe șofer să întreiască sau să încincească numărul kilometrilor), se împrietenise foarte mult cu el (deși avea aerul în fața lumii că nu-l cunoaște) și se folosea de automobilul său pentru curse lungi. Dacă aș fi știut acest lucru atunci, și că încrederea pe care Verdurinii o avură în curînd în acest șofer se datora acestui fapt, fără știrea lor poate, multe necazuri din viața mea la Paris, în anul următor, multe nenorociri în legătură cu Albertine ar fi fost evitate, dar habar n-aveam de nimic. Plimbările domnului de Charlus în automobil cu Morel, nu prezentau, în ele însele, vreun interes direct pentru mine. Ele se mărgineau, de altminteri, de cele mai multe ori la un prînz sau la o cină într-un restaurant de pe țarm unde domnul de Charlus trecea drept un bătrîn servitor ruinat și Morel, care avea misiunea să achite notele de plată, era socotit drept un gentilom prea bun.

Povestesc una din aceste mese care poate arunca o lumină asupra celorlalte. Lucrurile se petreceau

într-un restaurant de formă lunguiață la Sain-Mars-le-Vêtu.

— Nu s-ar putea scoate astea ? îl întreba domnul de Charlus pe Morel, ca pe un mijlocitor, ca să nu se adreseze de-a dreptul chelnerilor. Desemna prin „astea“ trei trandafiri veștejiți cu care un *maître-d'hôtel* bine intenționat crezuse că e bine să împodobească masa.

— Ba da... spuse Morel, încurcat. Nu vă plac trandafirii ?

— Aș dovedi, dimpotrivă, prin reclamația care o fac, că-mi plac, deoarece ăștia nu sînt trandafiri (Morel păru uimit), dar în realitate nu-mi prea plac. Sînt destul de sensibil la nume ; și îndată ce un trandafir e cît de cît frumos, afli că i se spune „Baroneasa Rotschild“ sau „Mareșala Niel“, ceea ce te îngheață. Vă plac numele ? Ați găsit titluri frumoase pentru bucățile dumneavoastră de concert ?

— I-am pus uneia titlul : *Poem trist*.

— Îngrozitor, răspunse domnul de Charlus cu o voce pițigăiată și plescăitoare ca o palmă. Dar comandasem șampanie ? spuse el *maître-d'hôtel*-ului care crezuse că o adusese, punînd lîngă cei doi clienți două cupe cu vin spumos.

— Vedeți, domnule...

— Luați oroarea asta care n-are nici o legătură cu cea mai proastă șampanie. E vomitivul căruia i se spune *cup* și în care pui de obicei trei căpșuni putrede într-un amestec de oțet și de sifon... Da, urmă el întorcîndu-se către Morel, se pare că ignorați ceea ce e un titlu. Chiar în interpretarea bucăților pe care le cîntați cel mai bine, parcă nu vă dați seama de latura mediumnică a lucrului.

— Ce-ați spus ? întrebă Morel care, neînțele-

gînd absolut nimic din spusele baronului, se temea să nu fie lipsit de o informație folositoare, ca, de pildă, o invitație la prînz. Domnul de Charlus neglijînd să considere cuvintele „Ce ați spus?” ca o întrebare, Morel neprimind prin urmare nici un răspuns, crezu că trebuie să schimbe conversația și să-i dea o întorsătură senzuală :

— Iată, micuța blondă care vinde florile acestea ce nu vă plac ; încă una care are cu siguranță o mică prietenă. Și bătrîna care cînează la masa din fund, așîșderi.

— Dar de unde știi una ca asta ? întrebă domnul de Charlus minunat de preștiința lui Morel.

— Oh ! le ghicesc numaidecît. Dacă ne-am plimba amîndoi în mulțime, ați vedea că nu m-aș înșela de două ori.

Dacă cineva l-ar fi privit în acel moment pe Morel, cu aerul său de fată suprapus frumuseții lui bărbătești, ar fi înțeles divinația obscură care-l desemna deopotrivă unor anumite femei, ca și pe ele lui. Voia să-i ia locul lui Jupien, fiind întrucîtva dornic să adauge venitului său fix sumele pe care credea că le trăgea croitorul de pe urma baronului. „Iar cînd e vorba de niște *gigolo*, mă pricep și mai bine, v-aș face să evitați orice eroare. În curînd va avea loc bîlciul din Balbec, unde am putea găsi multe lucruri ca și la Paris, ce v-ați mai amuza.” Dar o prudență moștenită, de slugă, îl îndemnă să dea altă întorsătură frazei pe care o începuse. Astfel încît domnul de Charlus crezu că era vorba tot de fete. „Vedeți, spuse Morel, dornic să stîrnească într-un chip pe care-l credea mai puțin compromițător pentru el însuși (deși era în realitate mai imoral) simțurile baronului, visez să găsesc o fată neprihănită, s-o fac să mă iubească și să-i răpesc virginitatea.” Domnul de

Charlus nu se putu stăpîni să nu-l ciupească drăgăstos pe Morel de ureche, dar adăugă cu naivitate :

— La ce ți-ar sluji ? Dacă i-ai lua virginitatea, ai fi silit să te însori cu ea.

— Să mă însor cu ea ? exclamă Morel care credea că baronul se îmbătase sau care nu se gîndea la omul, în fond mai scrupulos decît îl credea, cu care stătea de vorbă. Să mă-nsor cu ea ? Haida de ! I-aș făgădui, dar îndată ce mica operațiune s-ar sfîrși cu bine, aș părăsi-o chiar în aceeași seară.

Domnul de Charlus era obișnuit, cînd o ficțiune îi putea pricinui o plăcere senzuală momentană, să fie de acord cu ea, gata să-și retragă pe de-a-ntregul adeziunea peste cîteva clipe, cînd plăcerea se va fi sleit.

— Adevărat, ai face una ca asta, îi spuse el lui Morel rîzînd și strîngîndu-l mai de aproape.

— Și încă cum ! spuse Morel, văzînd că baronului nu-i displace, continuînd să-i explice în mod sincer ceea ce constituia într-adevăr una dintre dorințele sale.

— E periculos, spuse domnul de Charlus.

— Îmi voi face bagajele și o voi șterge la timp fără să-mi las adresa.

— Și eu ? întrebă domnul de Charlus.

— V-aș lua cu mine, bineînțeles, se grăbi să spună Morel, care nu se gîndise ce ar deveni baronul de care prea puțin îi păsa. Iată, am găsit o iată care mi-ar plăcea foarte mult în acest scop, e o tînără croitoreasă care își are prăvălia în palatul domnului duce.

— Fata lui Jupien ! exclamă baronul în timp ce intra chelnerul. Oh ! niciodată, adăugă el, fie că l-ar fi răcorit prezența unui terț, fie că nu se

putea hotărî, chiar în acest soi de liturghii negre în care se complăcea, să întineze lucrurile cele mai sfinte, să vîre persoane cărora le purta prietenie. Jupien este un om de ispravă, micuța este încîntătoare, ar fi îngrozitor să le pricinuiști vreo supărare.

Morel își dădu seama că mersese prea departe și tăcu, dar privirea continua să se ațintească în gol asupra fetei în fața căreia ar fi vrut ca eu să-i spun cîndva „scumpe mare artist !” și la care comandase o vestă. Foarte harnică, micuța nu se-andurase să-și ia vacanță, dar am știut mai tîrziu că, în timp ce Morel, violonistul, era prin împrejurimile Balbecului, ea se gîndea mereu la chipul lui frumos, înnobilat prin faptul că, văzîndu-l pe Morel în tovărășia mea, credea că este un ade-vărat „domn”.

— N-am auzit niciodată executîndu-se Chopin, spuse baronul, și totuși aș fi putut, am luat lecții cu Stamatî, dar îmi interzicea să mă duc să ascult la mătușa mea Chimay pe maestrul *Nocturnelor*.

— Ce prostie ! exclamă Morel.

— Dimpotrivă, răspunse aprig, cu vocea pițigăiată domnul de Charlus. Dovedea că e inteligent. Înțelesese că eram altă „fire” și că voi suferi influența lui Chopin. Nu face nimic, eram încă foarte tînr cînd m-am lăsat de muzică, așa cum m-am lăsat de tot, de altminteri. Apoi, îți mai închipuiești cîte ceva, adăugă el cu o voce fornăită, încetinită și tărăgănată, găsești totdeauna oameni care l-au auzit, care-ți dau vreo idee. Dar, în sfîrșit, Chopin nu este decît un pretext ca să mă întorc la latura mediumnică pe care o neglijezi.

Se va băga de seamă că, după o interpolare a limbajului vulgar, acel al domnului de Charlus devenise pe neașteptate tot atît de afectat și de

semeț ca de obicei. Căci ideea că Morel „ar părăsi” fără remușcări o fată mare pe care ar fi violat-o, îl făcuse să guste brusc o plăcere deplină. Simțurile lui se potoliseră de acum pentru cîțva timp și sadicul (el, cu adevărat medîmnic) care se substituise cîteva clipe în domnul de Charlus o luase la fugă și dăduse cuvîntul adevăratului domn de Charlus, plin de rafinament artistic, de sensibilitate, de bunătate. „Ați cîntat mai zilele trecute transcrierea pentru pian a *Cvartetului al XV-lea*, ceea ce e deja absurd, pentru că nimic nu e mai puțin pianistic. Ea e făcută pentru cei cărora corzile prea întinse ale gloriosului Surd¹ le pricinuesc dureri de urechi. Dar tocmai acest misticism aproape aspru e divin. În orice caz, ați cîntat-o foarte prost, schimbînd tempourile. Asemenea lucru trebuie cîntat ca și cum l-ai compune : tînărul Morel, lovit de o surzenie momentană și de un geniu inexistent, stă o clipă nemișcat ; apoi, apucat de delirul sfînt, cîntă, compune primele măsuri ; apoi, sleit de asemenea efort de *cădere în transă*, se prăbușește, lăsînd să-i cadă cîrlionți-i frumoși ca să-i placă doamnei Verdurin, și mai mult, își ia astfel timpul ca să refacă iute cantitatea prodigioasă de substanță cenușie pe care a consumat-o pentru obiectivarea lui pythică ! Atunci, regăsindu-și puterile, apucat de o inspirație nouă și supraeminentă, se avîntă spre sublima frază nesecată pe care virtuozul berlinez (credem că domnul de Charlus îl desemna astfel pe Mendelsohn) o imita fără încetare.

— În acest chip, singurul cu adevărat transcendent și însuflețitor, v-aș pune să cîntați la Paris.

Cînd domnul de Charlus îi dădea sfaturi de acest soi, Morel era cu mult mai speriat decît cînd

¹ E vorba de Beethoven.

il vedea pe *maître-d'hôtel* că lua trandafirii cup-ul său disprețuit, căci se întreba, cu îngrijire, ce efect ar produce una ca asta asupra „clăselei”. Dar nu putea stărui în aceste reflecții, că domnul de Charlus îi spunea poruncitor :

— Întrebați-l pe *maître-d'hôtel* dacă are „Bun creștin”.

— Un „Bun creștin” ? Nu înțeleg...

— Vă dați seama că am ajuns la fructe, e vorba de o pară. Puteți fi sigur că doamna de Cambremer are asemenea pere, avînd în vedere că e conțesoasă d'Escarbagnas, care, pe cîte știu, avea așa ceva. Domnul Thibaudier i-a trimis și ea a spus „Iată un «Bun creștin», care e foarte frumoasă”.

— Nu, nu știam.

— Constat, de altminteri că nu știți nimic. Dacă nu l-ați citit măcar pe Molière... Bine, cum pe semne nu știți să comandați, după cum nu știți nici alte lucruri, cereți pur și simplu o pară care crește tocmai prin apropiere, „Louise-Bonne d'Avranches”.

— Ce ?

— Așteptați, dat fiind că sînteți atît de stîngaci, voi cere eu însumi altele, pe care le prefer: *Maître-d'hôtel*, aveți „La Doyenne des Comices” ? Charlie, ar trebui să citiți acea pagină încîntătoare pe care ducesa Émilie de Clermont-Tonnerre a scris-o despre acest soi de pară.

— Nu, domnule, n-am.

— Aveți cumva „Le Triomphe de Jodoigne” ?

— Nu, domnule.

— Dar, „Virginie-Baltet” ? Dar „Passe-Colmar” ? Nu ? Atunci vom pleca, dacă n-aveți nici una din aceste soiuri. „Ducesa de Angoulême” nu este încă coaptă ; haide Charlie, să plecăm.

Spre nenorocul domnului de Charlus, lipsa lui

de bun simț, poate castitatea legăturilor pe care probabil că le întreținea cu Morel, îl făcură să se silească încă de pe atunci să-l copleșească pe violonist cu favoruri ciudate pe care acesta nu le putea înțelege și la care firea lui extravagantă în felul ei, dar ingrată și meschină, nu putea răspunde decât printr-o răceală sau o violență mereu crescînde, și care-l cufundau pe domnul de Charlus — odinioară atît de mîndru, acum atît de sfios — în accese de adevărată deznădejde. Se va vedea cum în lucrurile cele mai mărunte, Morel, care se credea ajuns un domn de Charlus de o mie de ori mai important, înțelesese pe dos, luate *ad litteram*, învățămintele orgolioase ale baronului, privind aristocrația. Să spunem deocamdată că, în timp ce Albertine mă aștepta la Saint-Jean-de-la-Haise, Morel punea mai presus de noblețe reputația lui artistică și ceea ce puteau gîndi despre ea colegii săi din clasa de vioară (lucru în sinea lui destul de nobil, mai ales din partea unuia căruia îi plăcea să umble cu șoferul după fetițe — „nu știu, n-am văzut“). Fără îndoială, era urît din parte-i că, simțind că domnul de Charlus îi aparține cu totul, să aibă aerul că-l reneagă, că-și bate joc de el, după cum, îndată ce i-am făgăduit că voi trece sub tăcere funcția pe care o avusese tatăl său la unchiul meu, a început să mă ia de sus. Dar pe de altă parte, numele său de artist diplomat, Morel, i se părea superior unui „nume“. Iar cînd, în visurile lui de dragoste platonice, domnul de Charlus voia să-l facă să adopte un titlu din familia sa, Morel refuză cu energie.

Cînd Albertine găsea că e mai cuminte să rămînă la Saint-Jean-de-la-Haise ca să picteze, luam automobilul și mă puteam duce nu numai pînă la Gourville și la Féterne, ci și la Saint-Mars-le-

Vieux și pînă la Criquetot, înainte de a mă întoarce s-o iau. În timp ce mă prefăceam că mă preocupă altceva decît ea și că sînt silit să o părăsesc ca să mă dedau altor plăceri, mă gîndeam numai la ea. Adesea nu mă duceam mai depart decît pînă la platoul care domină Gourville și cum el semăna oarecum cu cel care se ridică deasupra Combray-ului, în direcția Méséglise, chiar la depărtare destul de mare de Albertine, mă bucuram la gîndul că dacă privirile mele nu puteau ajunge pînă la ea, mergînd mai departe decît ele, această puternică și dulce boare marină pe care nimic n-o oprea pînă la Quetteholme, agita cren-gile copacilor care ascundeau Saint-Jean-de-la-Haise sub frunzișul lor, mîngîind obrazul prietenei mele, și aruncau astfel o dublă punte de la ea la mine în această singurătate nespus sporită, dar fără riscuri, ca în acele jocuri în care doi copii află din cînd în cînd unul de altul dincolo de întinderea vocii și a vederii, și, deși, sînt depărtați, rămîn uniți. Mă întorceam pe acele drumuri pe unde se zărește marea și unde, altădată, înainte ca ea să se fi ivit printre ramuri, închideam ochii ca să mă gîndesc bine la ceea ce aveam să văd, era doar tînguitoarea străbună a pămîntului, urmîndu-și ca pe timpul cînd nu existau încă făpturi vii, agitația ei dementă și imemorială. Aceste drumuri erau acum pentru mine mijlocul de a mă duce să o ajung pe Albertine ; cînd le recunoșteam pe toate la fel, știind pînă unde aveau să se înșire drepte, unde vor coti, îmi aduceam aminte că le urmasem gîndindu-mă la domnișoara de Stermaria, și aceeași grabă de a o întîlni pe Albertine mă mînase la Paris, cînd coboram străzile pe unde trecea doamna de Guermantes ; ele dobîndeau în ochii mei monotonia adîncă, semnificația morală a unui

soi de linie pe care o urma caracterul meu. Era lucru firesc, dar totuși nu indiferent ; îmi aminteau că soarta mea era să urmăresc doar niște fantome, niște făpturi a căror realitate era în bună parte în închipuirea mea. Într-adevăr, sînt făpturi — și asta fusese, încă din tinerețe, cazul meu pentru care nu contează tot ceea ce are o valoare fixă care se poate constata prin alții, avere, succesul, situațiile mari ; le trebuie doar fantome, cărora le sacrifică tot restul, punînd totul în mișcare, și fac orice ca să întîlnească cutare fantomă. Dar aceasta nu întîrzie să dispară ; atunci alergi după cutare alta, chiar dacă ar fi să te întorci apoi la cea dintîi. N-o căutam întîia oară pe Albertine, tînăra fată pe care o văzusem cu prielejul primei mele șederi la Balbec, în fața mării. Alte femei, este adevărat, fuseseră intercalate între Albertine, iubită întîia oară și aceea de care nu mă mai despărțeam în acest moment ; alte femei, mai ales ducesa de Guermantes. Dar, se va spune, de ce să-mi fi făcut atîtea griji cu privire la Gilberte, să-mi fi bătut atît de mult capul cu doamna de Guermantes, dacă, ajungînd să mă împrietenesc cu ea, nu mă mai gîndeam la ea, ci numai la Albertine ? Swann, care fusese amator de fantome, ar fi putut răspunde înainte să fi murit. Drumurile Balbecului erau pline de fantome urmărite, uitate, căutate din nou, uneori pentru o singură întîlnire și ca să atingi o viață ireală care dispărea îndată. Gîndindu-mă că arborii lor, peri, meri, tamariși, îmi vor supraviețui, mi se părea că primesc de la ei sfatul să mă apuc în sfîrșit de lucru, cît timp nu sunase încă ceasul veșnicei odihne.

Coboram din mașină la Quetteholme, goneam pe drumul rîpos și repede, treceam rîul pe o scîn-

dură și dădeam de Albertine care picta în fața bisericii plină de mici clopotnițe, spinoasă și roșie, înflorită ca un trandafir. Numai timpanul era neted ; pe suprafața zîmbitoare a pietrei se adunau, la același nivel, îngeri care în fața perechii noastre din veacul al XX-lea continuau să celebreze, cu luminări în mînă, ceremoniile din veacul al XIII-lea. Albertine încerca să le facă portretul pe pînza pe care și-o pregătise și, imitîndu-l pe Elstir, picta cu trăsături mari de pensulă, încercînd să se supună ritmului nobil, grație căruia, îi spusese marele maestru, îngerii aceștia se deosebeau atît de mult de toți aceia pe care îi cunoștea. Apoi, își strîngea lucrurile. Urcam, sprijinindu-ne unul de altul, drumul rîpos, lăsînd bisericuța tot atît de liniștită ca și cum nu ne-ar fi văzut, să asculte zgomotul neîncetat al pîriului. Curînd automobilul zbura și ne făcea să luăm la întoarcere alt drum decît la dus. Treceam prin fața lui Marcouville-l'Orgueilleuse. Peste biserica sa, în parte nouă, în parte restaurată, soarele care apunea își așternea patina tot atît de frumoasă ca și aceea a veacurilor. Prin ea, marile baso-reliefuri parcă se vedeau numai sub un strat fluid, în parte lichid, în parte luminos ; Maica Precista, Sfînta Elisabeta, Sfîntul Ioachim înotau încă în vîltoarea impalpabilă, aproape pe uscat, la suprafața apei sau a soarelui. Ivindu-se dintr-un praf cald, numeroasele statui moderne se ridicau pe coloane pînă la jumătatea înălțimii vîlurilor aurii ale apusului. În fața bisericii, un chiparos mare părea într-un soi de îngrăditură, sfințit. Coboram o clipă ca să-l privesc și făceam cîțiva pași. Albertine era conștientă de toca ei de pai de Italia și de eșarfa ei de mătase (care nu erau pentru ea sediul unor neînsemnate senzații de bună stare) ca și de membrele ei, și,

în timp ce făcea înconjurul bisericii, primea de la ele alt soi de impuls, tradus într-o mulțumire inertă, dar pe care o găseam grațioasă; tocă și eșarfă care erau numai o parte recentă, întâmplătoare a prieteniei mele, dar care mi-era de pe acum scumpă și a cărei urmă o urmăream cu ochii, de-a lungul chiparosului, în boarea serii. Nici ea n-o putea vedea, dar nu se îndoia că această eleganță o prindea bine, căci îmi surîdea în timp ce-și armoniza portul capului cu pălăria care-l completa: „Nu-mi place, e restaurată“, îmi spunea ea, arătându-mi biserica și amintindu-și de ceea ce îi spusese Elstir despre frumusețea de preț și care nu se poate imita, a pietrelor vechi. Albertine știa să recunoască numaidecît un lucru restaurat. Te uimea siguranța gustului ei în arhitectură, spre deosebire de gustul deplorabil pe care-l avea în muzică. Întocmai ca și lui Elstir, nici mie nu-mi plăcea biserica aceasta, fațada ei însoțită se așezase în fața ochilor mei fără să-mi facă plăcere, și am coborît ca să o văd, numai ca să fiu pe placul Albertinei. Găseam totuși că marele impresionist se contrazicea cu el însuși; care este rostul acestui fetișism legat de valoarea arhitecturală obiectivă, fără să ții seama de transfigurarea bisericii în amurg? „Nu, hotărît lucru, îmi spuse Albertine, nu-mi place; îmi place numele ei: Orgolioasa. Dar nu trebuie să uităm să-l întrebăm pe Brichot de ce i se spune lui Saint-Mars, le Vêtu. Ne vom duce data viitoare, nu-i așa?“ îmi spuse ea ațintind asupra-mi ochii-i negri, peste care i se aplecase toca, la fel ca altădată mica ei beretă. Vălul îi flutura. M-am urcat în automobil cu ea, fericit că pe vremea aceasta călduroasă, de arșiță, când te gîndeai numai la băi, aveam să ne ducem a doua zi împreună la Saint-Mars, ale cărei două clopot-

niște vechi, de un roz ca somonul, cu țiglele rom-bice, ușor strîmbate și parcă palpitînd, semănau cu niște pești bătrîni ascuțiți, acoperiți cu solzi și cu mușchi, roșcovani, care, fără să aibă aerul că se mișcă, se înălțau într-o apă transparentă și al-bastră. Plecînd de la Marcouville, ca să scurtăm drumul, am bifurcat la o încrucișare unde era o fermă. Uneori Albertine oprea aici și mă ruga să mă duc singur să aduc ca să bea în mașină, cal-vados sau cidru, care se spunea că nu e spumos și care ne stropea pe toți. Eram lipiți unul de altul. Oamenii de la fermă o zăreau pe Albertine în mașina închisă, le dădeam sticlele înapoi ; plecam iarăși, ca și cum am fi vrut să continuăm această viață a noastră în doi, această viață de amanți pe care ei n-o puteau presupune și în care această oprire, ca să bem, n-ar fi fost decît o clipă lipsită de însemnătate ; presupunere care ar fi părut cu atît mai puțin verosimilă, dacă ne-ar fi văzut după ce Albertine își băuse sticla ei de cidru ; atunci, parcă într-adevăr nu mai putea suporta între ea și mine un interval care n-o stingherea de obicei ; sub fusta de pînză, pulpele ei se strîngeau lîngă ale mele, își apropia de obrajii mei, obrajii ei care deveniseră foarte palizi, calzi și roșii numai în pomeți, cu ceva arzător și ofilit, ca la fetele de mahala. În aceste momente, își schimba, tot atît de repede ca personalitatea, vocea, o pierdea pe a ei, ca să adopte alta, răgușită, îndrăzneată, aproape nerușinată. Se însera. Ce plăcere să o simt lipită de mine, cu eșarfa și toca ei, amintindu-mi că totdeauna se întîlnesc astfel, unul lipit de altul, cei ce se iubesc. Poate că o iubeam pe Albertine, dar cum nu-ndrăzneam să o las să-și dea seama de dragostea care exista totuși în mine, ea putea exista numai ca un adevăr fără valoare pînă ce aș

fi putut să o controlez prin experiență ; or ea mi se părea că nu e realizabilă și în afară de planul vieții. Iar gelozia mă împingea să mă despart cît mai rar cu putință de Albertine, deși știam că ea nu se va vindeca de-a binelea decît despărțindu-mă pe veci de ea. Puteam s-o încerc chiar cînd eram în tovărășia ei, dar atunci potriveam astfel lucrurile ca să nu mai las să se repete împrejurările care o treziseră în mine. Astfel, într-o zi cînd timpul era frumos, ne-am dus să prînzim la Rivebelle. Ușile mari cu geamlîc ale sufrageriei, ale holului în formă de culoar slujind pentru ceaiuri, erau deschise la același nivel cu peluzele aurite de soare și din care parcă făcea parte încăpătorul restaurant. Chelnerul cu fața roz, cu părul negru răsucit ca o flacăară, se avînta pe această întindere foarte cuprinzătoare mai puțin repede decît altă dată, căci nu mai era chelner, ci șef de mese ; totuși, din pricina activității sale firești, uneori de departe, în sufragerie, alteori mai de aproape, dar afară unde servea clienții care preferară să prînzească în grădină, îl zăreai cînd-îci, cînd colo, ca statuile succesive ale unui tînăr zeu care aleargă, unele în interiorul foarte luminat al unei încăperi ce se prelungea în gazoane verzi, altele sub frunziș, în limepezimea vieții în plin aer. Ajunse o clipă lîngă noi. Albertine răspunsese distrată la ceea ce îi spusese. Îl privea cu ochii holbați. Am simțit cîteva clipe că poți fi lîngă aceea pe care o iubești, fără să o ai totuși lîngă tine. Aveau aerul că sînt într-o intimitate tainică, ce amuțise din cauza prezenței mele, urmare poate a unor vechi întîlniri pe care nu le cunoșteam, sau numai a unei priviri pe care el i-o aruncase — și față de care eram terțul ce-i stingherea și de care se ascundeau. Chiar după ce, chemat cu violență de patron, chelnerul se depărtase, Alber-

tine, în timp ce continua să prânzească, avea aerul că nu mai considera restaurantul și grădinile decât ca o pistă luminată pe care se ivea ici și colo, în decoruri variate, zeul alergător cu părul negru. M-am întrebat o clipă dacă nu mă va lăsa singur la masă ca să-l urmeze. Dar încă din zilele următoare am început să uit pentru totdeauna această impresie penibilă, căci mă hotărâsem să nu mă mai întorc niciodată la Rivebelle, și o pusesem pe Albertine, care mă încredință că venise aici întâia oară, să-mi făgăduiască că nu se va mai duce niciodată acolo. Am negat că acel chelner cu picioarele sprintene s-ar fi uitat numai la ea, ca să nu creadă că tovarășia mea ar fi lipsit-o de vreo plăcere. Mi s-a întâmplat uneori să mă întorc la Rivebelle, dar singur, să beau prea mult, cum mai făcusem și altă dată. În timp ce goleam o ultimă cupă, priveam o rozasă pictată pe peretele alb, și-mi îndreptam asupra-i plăcerea pe care o încercam. Ea singură pe lume exista pentru mine ; o urmăream, o pipăiam și o pierdeam rînd pe rînd din privirea mea fugară, și viitorul mi-era indiferent, căci mă mulțumeam cu rozasa mea, ca un fluture care se-nvîrte în jurul unui alt fluture ce s-a așezat pe-o floare, cu care-și va sfîrși viața, într-un act de supremă voluptate. Poate că momentul era deosebit de bine ales ca să renunț la o femeie căreia nici o suferință foarte recentă și vie nu mă silea să-i cer, împotriva unei dureri, acel balsam pe care-l au cei ce au pricinuit-o. Aceste plimbări mă linișteau și deși le priveam în clipa aceea numai ca o așteptare a zilei de mîine care ea însăși, cu toată dorința pe care mi-o inspira, nu trebuia să se deosebească de cea din ajun, aveau farmecul de a fi smulse din locurile unde se aflase pînă atunci Albertine, și unde nu

eram cu ea, la mătuşa ei, la prietenele ei. Nu era farmecul unei bucurii pozitive, ci numai al potolirii unei îngrijorări, şi totuşi foarte puternic. Căci peste câteva zile, când mă gîndeam iar la ferma în faţa căreia băuse cidru sau numai la acei ciţiva paşi pe care îi făcusem în faţa lui Saint-Mars-le-Vêtu, aducîndu-mi aminte că Albertine păşea lîngă mine, sub toca ei, sentimentul prezenţei sale adăuga deodată asemenea virtute imaginii indifferente a bisericii noi, încît în clipa în care faţada însorită revenea de la sine în amintirea mea, era ca o mare compresă calmantă pe care cineva ar fi pus-o pe inima mea. O lăsam pe Albertine la Parville, dar urmînd s-o regăsesc seara, şi să mă duc să mă întind lîngă ea în întuneric, pe prundiş. Fără îndoială, n-o vedeam în fiecare zi, dar totuşi puteam să-mi spun : „Dacă ar povesti felul în care îşi petrece timpul, viaţa, tot eu aş ocupa cel mai mult loc“ ; şi petreceam împreună lungi ore în şir, care dădeau zilelor mele o ameţeală atît de plăcută, încît chiar cînd cobora la Parville din automobilul pe care aveam să i-l trimit peste o oră, nu mă simţeam mai singur în maşină decît dacă, înainte de se despărţi de mine, ar fi lăsat flori în ea. Aş fi putut să mă lipsesc să o văd în fiecare zi ; aveam să mă despart de ea fericit, simţeam că efectul liniştitor al acestei fericiri se putea prelungi mai multe zile. Dar o auzeam pe Albertine spunînd mătuşei sale sau unei prietene, cînd se despărţea de mine : „Atunci, pe mîine, la opt şi jumătate. Nu trebuie să întîrziem, ei vor fi gata încă de pe la opt şi un sfert.“ Conversaţia femeii pe care o iubeşti seamănă cu un sol care acoperă o apă subterană şi primejdioasă ; simţi în orice clipă, în dosul cuvintelor, prezenţa, răcoarea pătrunzătoare a unui strat invizibil ; ză-

rești ici și colo picurarea ei perfidă, dar ea însăși ne rămîne ascunsă. Îndată ce auzeam fraza Albertinei, liniștea mea era distrusă. Vroiam să o rog să ne vedem a doua zi dimineata, ca să o împiedic să se ducă la acea întâlnire tainică de la opt și jumătate despre care se vorbise în fața mea, pe ocolite. Mi-ar fi dat, fără îndoială ascultare în primele rînduri, regretînd totuși că renunță la planurile ei ; apoi, ar fi descoperit nevoia mea permanentă de a le stingheri ; aș fi ajuns să fiu acela căruia i se ascunde totul. De altminteri, probabil că aceste petreceri de la care eram exclus constau într-un lucru de nimic, și poate nu eram invitat de teamă ca să nu găsesc că cutare invitată este vulgară sau plicticoasă. Din nenorocire, această viață atît de amestecată cu cea a Albertinei nu exercita vreo acțiune numai asupra-mi ; pe mine mă liniștea ; mamei însă îi pricinuia neliniști, care mărturisite, îmi distruseseră liniștea. Cum mă-ntorceam mulțumit, hotărît să pun capăt de la o zi la alta unei vieți al cărei sfîrșit credeam că depinde numai de voința mea, mama auzind că-i poruncisem șoferului să se ducă să o aducă pe Albertine, îmi spuse : „Ce mult cheltuiești !“ (Françoise, în limbajul ei simplu și expresiv, spunea cu mai multă forță : „Banii curg“). „Încearcă, urmă mama, să n-ajungi ca Charles de Sévigné, a cărui mamă spunea : «Mîna lui e un creuzet în care banii se tolesc». Apoi, cred că te-ai plimbat destul cu Albertine. Crede-mă că e exagerat, chiar ei poate să-i pară ridicol. Am fost încîntată că asta te distrează, nu-ți cer să n-o mai vezi, dar, în sfîrșit, chiar să nu fie posibil să fiți unul fără celălalt...” Viața mea cu Albertine, viață lipsită de plăceri mari — cel puțin de plăceri mari percepute — această viață pe care aveam

de gînd să o schimb de la o zi la alta alegînd o clipă de liniște, mi-a redevenit deodată necesară pentru cîtva timp, cînd prin aceste cuvinte ale mamei, ea fu amenințată. I-am spus mamei că ele întîrziaseră poate cu două luni hotărîrea pe care o solicitau și pe care aș fi luat-o, în lipsa lor, înainte de sfîrșitul săptămînii. Mama începu să rîdă (ca să nu mă-ntristeze) de efectul pe care instantaneu le produsese sfaturile ei, și-mi făgădui să nu mai aducă vorba de ele, ca să nu împiedice revenirea bunei mele intenții. De la moartea bunicii, ori de cîte ori mama se lăsa furată de rîs, rîsul se oprea deodată și se-ncheia cu o expresie aproape tînguitoare de suferință, fie din pricina remușcărilor că putuse uita o clipă, fie din pricina recrudescenței cu care această uitare atît de scurtă îi zgîndărise cumplita-i preocupare. Dar acestei preocupări pe care i-o pricinuia amintirea bunicii, care se cuibărise în ea ca o idee fixă, am simțit că de data aceasta i se adăugase alta, în legătură cu mine, anume că se temea de urmările intimității mele cu Albertine; intimitate pe care totuși nu-ndrăznea să o împiedice, din pricina a ceea ce îi spusese. Dar parcă nu era convinsă că nu mă-nșelam. Își aducea aminte că bunica și ea nu-mi mai vorbiseră mulți ani de lucrul meu și de o regulă de viață mai igienică pe care, pretindeam eu, numai agitația în care mă cufundau îndemnurile lor mă împiedica să o încep, și pe care, în ciuda tăcerii lor ascultătoare, nu le urmasem.

După cină, automobilul o aducea pe Albertine; nu se întunecase încă; aerul era mai puțin cald, dar după ziua arzătoare, visam amîndoi o răcoare necunoscută; atunci în ochii noștri înfrigurați, luna foarte îngustă ni s-a părut la început (ca

În seara în care mă dusesem la principesa de Guermantes și în care Albertine îmi telefonase), ca o coajă ușoară și subțire, apoi ca un sfert proaspăt dintr-un fruct pe care un cuțit nevăzut începea să-l cojească pe cer. Uneori, mă duceam s-o iau pe prietena mea, dar ceva mai târziu ; ea trebuia să mă aștepte în fața arcadelor din piața din Maineville. În primele clipe, n-o deosebeam ; eram neliniștit că nu venise, că nu mă-nțelese bine. Atunci, o vedeam, în bluza ei albă cu picățele albastre, urcînd lîngă mine în mașină cu un salt ușor, mai degrabă de animal tînăr, decît de fată. Și începea să mă mîngie fără sfîrșit, ca un cîine. Cînd se înnopta de-a binelea și cînd, cum spunea directorul hotelului, tot cerul era presărat cu stele, dacă nu ne duceam să ne plimbăm în pădure cu o sticlă de șampanie, fără să ne sinchisim de drumetii care se plimbau încă pe digul slab luminat, dar care n-ar fi deosebit nimic la doi pași pe nisipul negru, ne-ntindeam pe povîrnișul dunelor ; același trup în a cărui mlădiere trăia toată grația feminină, marină și sportivă a fetelor pe care le văzusem trecînd întîia oară în fața orizontului de valuri, îl țineam strîns de al meu, sub o aceeași cuvertură, lîngă malul mării nemișcate, despicată de o rază tremurîndă ; și o ascultam neobosiți și cu aceeași plăcere, fie cînd își ținea răsufierea, oprită timp destul de îndelungat ca să poți crede că refluxul s-a oprit, fie cînd răspîndea în sfîrșit la picioarele noastre murmurul așteptat și întîrziat. Sfîrșeam prin a o duce pe Albertine la Parville. Ajungînd în fața locuinței sale, trebuia să ne întrerupem sărutările de teamă să nu fim văzuți ; cum n-avea poftă să se culce, se întorcea cu mine pînă la Balbec, de unde o întorceam o ultimă oară la Parville ; șoferii din aceste dintîi

timpuri ale automobilului erau oameni care se culcau la orice oră. Și de fapt nu mă-ntorceam la Balbec decît cu roua matinală, de data aceasta singur, dar încă învăluit de prezența prietenei mele, ghiftuit cu o provizie de sărutări care seca anevoie. Găseam pe masa mea o telegramă sau o carte poștală. Erau tot de la Albertine ! Le scrisese la Quetteholme în timp ce mă dusesem singur cu automobilul și ca să-mi spună că se gîndește la mine. Mă culcam recitindu-le. Atunci zăream deasupra perdelelor raza de lumină a zilei și-mi spuneam că probabil că totuși ne iubim, de vreme ce petrecusem noaptea îmbrățișîndu-ne. Cînd o vedeam a doua zi de dimineată pe Albertine pe dig, mă temeam atît de mult să nu-mi răspundă că nu este liberă în ziua aceea și nu-mi putea împlini rugămintea de a ne plimba împreună, încît întîrziem cît mai mult să-i adresez această rugămintă. Eram cu atît mai îngrijorat, cu cît avea aerul rece, preocupat ; treceau cunoscuți de-ai ei ; fără îndoială că urzise pentru după-amiază niște planuri din care eram exclus. O priveam, priveam acest trup fermecător, acest cap roz al Albertinei, ridicînd în față-mi enigmele intențiilor ei, hotărîrea necunoscută care avea să însemne fericirea sau nenorocirea după-amiezii mele. O întreagă stare sufletească, un întreg viitor de existență luase în ochii mei forma alegorică și fatală a unei fete. Și cînd, în sfîrșit, mă hotăram, eînd o întrebam cu aerul cel mai indiferent pe care-l puteam lua : „Ne plimbăm împreună diseară ?“ și ea-mi răspundea : „Cu cea mai mare plăcere“, atunci, siguranța desfătătoare care lua locul pe figura lungii mele neliniști, îmi făceau și mai prețioase aceste forme cărora le datoram veșnic buna stare, potolirea pe care o încerci după iz-

bucnirea unei furtuni. Îmi repetam : „Ce drăguță e ea, ce ființă adorabilă !“ într-o exaltare mai puțin rodnică decît cea a beției, abia mai adîncă decît cea a prieteniei, dar cu mult superioară celei a vieții mondene. Decomandam automobilul doar în zilele cînd cinam la Verdurini sau cînd Albertine, nefiind liberă să iasă cu mine, aș fi profitat de aceste zile ca să previn pe cei ce ar fi vrut să mă vadă, că rămîn la Balbec. L-am autorizat pe Saint-Loup să vină în zilele acelea, dar numai atunci. Căci într-un rînd cînd sosise fără să mă anunțe, preferasem să mă lipsesc să o văd pe Albertine decît să risc să o întîlnească și să compromit starea de liniște fericită în care mă găseam de cîtva timp, și ca gelozia mea să fie reînnoită. Și nu-mi găsisem liniștea decît după plecarea lui Saint-Loup. De aceea se silea cu regret, dar cu scrupul, să vină la Balbec numai chemat de mine. Odi-noară, gîndindu-mă cu invidie la orele pe care doamna de Guermantes le petrecea cu el, puneam atîta preț să-l văd ! Ființele își schimbă mereu locul în raport cu noi. În mersul nesimțit de noi dar veșnic al lumii, le privim ca nemișcate în vi-ziunea unei clipe prea scurte pentru ca mișcarea care le tîrăște să fie percepută. Dar n-avem decît să alegem în memoria noastră două imagini ale lor luate la momente diferite, totuși destul de apropiate, pentru ca să nu se fi schimbat în ele însele, cel puțin sensibil, și deosebirea dintre cele două imagini măsoară deplasarea pe care au operat-o în raport cu noi. El m-a neliniștit la culme vorbindu-mi de Verdurini, mă temeam că mă va ruga să mijlocesc ca ei să-l primească, ceea ce, din pricina geloziei pe care n-aș fi încetat să o resimt, ar fi fost de-ajuns să-mi strice toată plăcerea pe care-o aflam acolo cu Albertine. Dar, din fericire,

Robert îmi mărturisi, dimpotrivă, că, mai presus de orice, nu dorea să-i cunoască. „Nu, îmi spuse el, găsesc acest soi de mediu clerical exasperant.“ N-am înțeles la început adjectivul clerical aplicat Verdurinilor, dar sfârșitul frazei lui Saint-Loup mi-a luminat gândul său, concesiile sale unor moduri de limbaj pe care ești adesea uimit când le vezi adoptate de oameni inteligenți. „Sînt medii, îmi spuse el, unde se alcătuiesc triburi, se ticluiesc congregații și biserițe. N-ai să-mi spui că nu e o mică sectă; sînt cum nu se poate mai buni cu cei ce fac parte din ea, și n-au destul dispreț pentru cei ce nu fac. Problema nu-i ca cea a lui Hamlet, a fi sau a nu fi, ci a face sau nu parte din ea. Tu faci parte, unchiul meu Charlus de asemenea. Ce vrei? Nu mi-au plăcut niciodată asemenea lucruri și nu din vina mea“.

Bineînțeles, regula pe care i-o impusesem lui Saint-Loup să vină să mă vadă numai chemat de mine, o decretasem tot atît de strictă pentru oricare dintre cei cu care mă împrietenisem încetul cu încetul, la Raspelière, la Féterne, la Montsurvent și în alte locuri; și cînd zăream din hotel fumul trenului de ora trei, care-și lăsa în cotitura falezelor de la Parville, penajul stabil care rămînea atîrnat timp îndelungat de marginea pantelor verzi, n-aveam nici o îndoială în ce privește identitatea vizitatorului care avea să vină să ia ceaiul cu mine și care mi-era încă ascuns, ca un zeu sub acest mic nor. Sînt nevoit să mărturisesc că acest vizitator, pe care-l autorizasem în prealabil să vie, n-a fost aproape niciodată Saniette, fapt de care m-am învinuit adesea. Dar din pricina conștiinței pe care o avea Saniette de a fi plicticos (firește încă și mai mult cînd venea să facă o vizită decît cînd povestea ceva), deși era

cu mult mai învățat, mai inteligent și mai bun decît mulți alții, ți se părea cu neputință să încerci în tovărășia lui nu numai vreo plăcere, dar nimic altceva decît un *spleen* aproape intolerabil și care-ți strica toată după-amiaza. Dacă Saniette ar fi mărturisit sincer această plictiseală pe care se temea să o pricinuiască, pesemne că nimeni nu s-ar fi temut de vizitele sale. Plictiseala e unul din relele cele mai puțin grave pe care omul trebuie să le îndure, a lui poate exista numai în închipuirea altora sau îi fusese inoculată printr-un soi de sugestie care avusese influență asupra modestiei sale plăcute. Dar ținea așa de mult să nu lase să se vadă că nu era căutat, încît nu îndrăznea să se ofere. Firește că avea dreptate că nu proceda ca oamenii care sînt atît de mulțumiți să salute într-un loc public, încît dacă nu te-au mai văzut de mult și te zăresc într-o lojă cu persoane strălucite pe care nu le cunosc, îți aruncă un bună ziua pe furiș și răsunător, scuzîndu-se de plăcerea, de emoția pe care au încercat-o zărimdu-te, constatînd că te-ai dedat iarăși petrecerilor, că arăți bine etc. Dar Saniette, dimpotrivă, era prea lipsit de îndrăzneală. La doamna Verdurin sau în micul tren, mi-ar fi putut spune că i-ar face mare plăcere să vină să mă vadă la Balbec, dacă nu s-ar fi temut să mă deranjeze. Asemenea propunere nu m-ar fi înspăimîntat. Dimpotrivă, el nu oferea nimic, dar cu o față chinuită și o privire tot atît de indestructibilă ca un email ars, dar în a cărui alcătuire intra, cu o dorință gîfiiitoare de a te vedea — afară de cazul în care nu găsea pe altcineva mai amuzant — voința de a nu lăsa să se vadă această dorință, îmi spunea cu un aer nepăsător :

— Nu știți ce aveți să faceți zilele acestea, pen-

tru că voi trece probabil prin apropiere de Balbec ? Dar nu face nimic, vă întrebam la împlinire.

Aerul acesta nu înșela și semnele inverse cu ajutorul cărora ne exprimăm sentimentele prin contrariul lor se citesc atît de limpede, încît te întrebi cum se poate să mai fie atîția oameni care spun de pildă : „Am atîtea invitații încît nu știu ce să fac mai întîi“, ca să ascundă că nu sînt invitați. Dar mai ales acest aer nepăsător, pesemne din cauza a ceea ce intra în alcătuirea lui tulbure, îți pricinuia ceea ce n-ar fi putut face vreodată teama de plictiseală sau mărturisirea sinceră a dorinței de a te vedea, adică acel soi de indispoziție, de repulsie, care este în ordinea legăturilor de simplă politețe socială echivalentul a ceea ce este în dragoste oferta prefăcută pe care o face unei doamne îndrăgostitul pe care ea nu-l iubește, să o vadă a doua zi, în timp ce o încredințează că nu ține la acest lucru, sau nici măcar această ofertă, ci o atitudine de falsă răceală. Din persoana lui Saniette emana îndată un nu știu ce, datorită căruia i se răspundea cu aerul cel mai delicat cu putință : „Nu, din păcate săptămîna aceasta, o să vă explic...“ Și lăsam să vină în locul său oameni care nu-l egalau nici pe departe, dar care n-aveau privirea lui încărcată de melancolie și gura sa cutată de toată amărăciunea tuturor vizitelor pe care ar fi avut dorința, trecută sub tăcere — să o facă unora sau altora. Din nenorocire, rareori se întîmpla ca Saniette să nu întîlnească în tren pe invitatul care venea să mă vadă, chiar dacă acesta nu-mi spusese la Verdurini : „Nu uitați că vin să vă văd joi“, zi în care tocmai îi spusese lui Saniette că nu sînt liber. Astfel încît sfîrșea prin a-și închipui viața ca fiind plină de petreceri organizate fără știrea lui, dacă nu chiar

împotrivă-i. Cum de altminteri nu ești niciodată același, acest om prea discret era de o indiscreție bolnăvicioasă. Singura dată când, din întâmplare, veni să mă vadă fără voia mea, pe masă era o scrisoare nu știu de la cine. După o clipă, am văzut că nu asculta decît distrat ceea ce-i spuneam. Scrisoarea a cărei proveniență o ignora cu desăvîrșire, îl fascina, și credeam în orice clipă că pupilele sale emailate aveau să se desprindă din orbite ca să se facă una cu scrisoarea neînsemnată, dar pe care curiozitatea lui o magnetiza. Ai fi spus o pasăre care se va arunca fatal asupra unui șarpe. În cele din urmă nu se mai putu stăpîni, mai întîi o puse în alt loc ca și cum ar fi făcut ordine în odaia mea. Nu se mulțumi cu atîta, o luă, o întoarse, o suci mașinal. Altă formă a indiscreției sale era că, dacă se lipea de tine, nu mai era în stare să plece. Cum eram suferind în ziua aceea, l-am rugat să ia trenul următor și să plece peste o jumătate de oră. Nu se îndoia că nu mi-era bine, dar îmi răspunse : „Voi rămîne o oră și un sfert și apoi voi pleca“. De atunci, am suferit că ori de cîte ori aș fi putut, nu-i spuseseam să vină. Cine știe ? Poate i-aș fi alungat soarta rea, l-ar fi invitat alții pentru care m-ar fi părăsit îndată, astfel încît invitațiile mele ar fi avut dublul avantaj de a-i reda bucuria și de a mă scăpa de el.

În zilele care urmau acelora în care promisem, firește că n-așteptam vizite și automobilul venea să ne ia, pe Albertine și pe mine. Și cînd ne întorceam, Aimé, pe prima treaptă a hotelului, nu se putea împiedica să se uite cu ochi pasionați, curioși și lacomi, ce bacșiș dădeam șoferului. În zadar ascundeam moneda sau bancnota în mîna mea închisă, privirile lui Aimé îmi rășchirau degetele. Întorcea capul o clipă, căci era discret, bine cres-

cut și el însuși se mulțumea cu cîștiguri relativ mici. Dar banul pe care-l primea altul trezea în el o curiozitate de neînfrînat și-i lăsa gura apă. În aceste momente scurte, avea aerul atent și înfrigurat al unui copil care citește un roman de Jules Verne, sau al unui consumator care nu stă departe de tine, într-un restaurant și care, văzînd că ți se taie un fazan pe care el însuși nu poate sau nu vrea să și-l ofere, renunță o clipă la gîndurile lui serioase, ca să pironească asupra păsării o privire pe care dragostea și invidia o fac să surîdă.

Aceste plimbări cu automobilul urmau astfel zilnic. Dar, odată, în momentul cînd urcam cu ascensorul, băiatul de la lift îmi spuse: „A venit un domn, mi-a dat un comision pentru dumneavoastră“. Băiatul de la lift îmi spuse aceste cuvinte cu o voce cu totul spartă, tușindu-mi și scuipîndu-mi în față. „M-a apucat un guturai strașnic!“ adăugă el ca și cum nu eram în stare să-mi dau singur seama. „Doctorul mi-a spus că e tuse măgărească“ și reîncepu să tușească și să mă împrăște cu scuipat. „Nu te obosi vorbind“, i-am spus cu un aer blînd, dar prefăcut. Mă temeam să nu iau tusea măgărească care mi-ar fi fost foarte neplăcută din pricina nădufului meu. Dar își făcu o fală, ca un virtuos care nu vrea să se dea drept bolnav, din a vorbi și a scuipa tot timpul. „Nu, nu face nimic, spuse el. (Poate pentru tine, m-am gîndit, dar nu pentru mine.) De altminteri, mă voi întoarce în curînd la Paris (cu atît mai bine, numai să nu mă molipsească înainte de plecare). Pare-se, urmă el, că Parisul e foarte superb. Trebuie să fie mai superb decît aici și decît la Monte-Carlo, deși unii comisionari, chiar unii clienți și pînă și *maître*-ii *d'hôtel* care se duceau la Monte-Carlo pentru sezon, mi-au spus adesea

că Parisul e mai superb decît Monte-Carlo. Poate că se înşelau şi, totuşi, ca să fii *maître d'hôtel*, nu trebuie să fii un imbecil ; trebuie să ai cap, ca să-iei toate comenzile, să reţii mesele ! Mi s-a spus că e mai îngrozitor decît să scrii piese şi cărţi.“ Aproape ajunsesem la etajul meu, cînd băiatul de la lift mă făcu să cobor pînă jos, pentru că găsise că butonul funcţiona prost şi, cît ai clipi din ochi, îl drese. I-am spus că aş prefera să urc pe jos, ceea ce voia să spună şi să ascundă că preferam să nu mă molipsesc de tuse măgărească. Dar cu un acces de tuse cordial şi contagios, băiatul de la lift mă aruncă din nou în ascensor. „Acum nu mai e nici un risc, am dres butonul.“ Văzînd că nu contenea cu vorba, preferînd să cunosc numele vizitatorului şi comisionul pe care-l lăsase paralelei dintre frumuseţile Balbecului, Parisului şi ale Monte-Carlo-ului, i-am spus (ca unui tenor care te plectiseşte cu Benjamin Godard : „Cîntaţi-mi mai bine din Debussy“) : „Dar cine a venit să mă vadă ?“

— Domnul cu care aţi ieşit ieri. Mă voi duce să aduc cartea sa de vizită care e la portarul meu.

Cum în ajun îl depusesem pe Robert de Saint-Loup la staţia Doncières înainte de a mă fi dus s-o iau pe Albertine, credeam că băiatul de la lift voia să vorbească de Saint-Loup, însă el se gîndise la şofer. Şi deşemnîndu-l prin următoarele cuvinte : „domnul cu care aţi ieşit ieri“ îmi arăta cu acelaşi prilej că un lucrător e tot atît de domn pe cît este un om de lume. Doar o lecţie de cuvinte. Căci, în această materie, nu făcusem niciodată deosebire între clase. Şi dacă, auzind spunîndu-se despre un şofer că e un domn, mă cuprindea aceeaşi uimire ca pe contele X care era conte doar de vreo opt zile şi căruia spunîndu-i : „Con-

tesa are aerul obosit", îl făceam să-și întoarcă iute capul ca să vadă despre cine voiam să vorbesc, era numai pentru că nu eram obișnuit cu vocabularul ; nu făcusem niciodată vreo deosebire între muncitori, burghezi și marii seniori, și i-aș fi considerat și pe unii și pe alții deopotrivă de prieteni. Cu oarecare preferință pentru muncitori și după aceea pentru marii seniori, nu din înclinare, dar știind că poți pretinde mai multă politețe muncitorilor decât ai obține din partea burghezilor, fie că marii seniori nu disprețuiesc ca burghezii pe muncitori, fie pentru că sînt bucuros politicoși cu oricine, ca femeile frumoase, fericite să ofere un surîs pe care-l știu întîmpinat cu atîta bucurie. Nu pot de altfel spune că acest fel al meu de a pune oamenii din popor pe picior de egalitate cu oamenii de lume, dacă era foarte bine primit de aceștia, o satisfăcea în schimb pe de-a-ntregul pe mama. Nu că ar fi făcut omenește o deosebire oarecare între ființe, căci dacă vreodată Françoise avea vreo supărare, sau era bolnavă, mama o mîngia și o îngrijea totdeauna cu aceeași prietenie, cu același devotament ca pe cea mai bună prietenă. Dar mama era din cale afară fiica bunicului meu ca să nu accepte socialmente castele. Oamenii din Combray puteau să aibă inimă, sensibilitate, să-și însușească cele mai frumoase teorii asupra egalității omenești ; dar cînd un valet se emancipa, spunea vreodată „dumneata“ și înceta pe nesimțite să-mi vorbească la persoana a treia, aceste uzurpări îi pricinuiau mamei aceeași nemulțumire care izbucnește în *Memoriile* lui Saint-Simon ori de cîte ori un senior, fără nici un drept, folosea un prilej ca să ia calitatea de „alteță“ într-un act autentic, sau să nu dea ducilor ceea ce le datora și de care se dezbăra încetul cu încetul. Exista

un „spirit din Combray“ atît de refractar, încît vor fi necesare veacuri de bunătate — aceea a mamei era nesfîrșită — de teorii egalitare, ca să ajungă să-l risipească. Nu vreau să spun că la mama unele părțile din acest spirit n-ar fi rămas insolubile. Ar fi dat cu mai multă greutate mîna cu un valet, pe cît de lesne îi dădea zece franci (care altminteri îi făceau acestuia cu mult mai multă plăcere). Fie că mărturisea sau nu, pentru ea stăpînii erau stăpîni și servitorii erau cei ce mîncău la bucătărie. Cînd vedea că un șofer de automobil cîna cu mine în sufragerie, nu era nicidecum mulțumită și-mi spunea : „Mi se pare că ai putea găsi un prieten mai bun decît un mecanic“, ca și cum ar fi spus, dacă ar fi fost vorba de căsătorie : „Ai putea găsi o partidă mai bună“. Șoferul (din fericire nu m-am gîndit niciodată să-l invit pe acesta), venise să-mi spună că Societatea de automobile care-l trimisese la Balbec în timpul sezonului îi poruncise să se întoarcă a doua zi la Paris. Acest motiv, cu atît mai mult cu cît șoferul era drăguț și se exprima atît de simplu, încît ai fi spus că sînt cuvinte din *Evanghelie*, mi s-a părut că ar trebui să fie conform adevărului. Dar nu era decît pe jumătate. Într-adevăr la Balbec nu mai era mult de lucru. În orice caz Societatea neavînd încredere decît în parte în adevărul tînărului evanghelist, sprijinit pe roata sa de consacrare, dorea ca el să se întoarcă, și cît mai curînd, la Paris. Într-adevăr, dacă tînărul apostol săvîrșea în chip miraculos înmulțirea kilometrilor cînd îi calcula domnului de Charlus, în schimb, îndată ce era vorba să dea socoteală Societății sale, împărțea cîștigul prin șase. Societatea, crezînd, prin urmare, fie că nimeni nu se mai plimba cu automobilul la Balbec, ceea ce era verosimil din pricina

sezonului, fie că era furată, găsea și în cazul uneia și al celeilalte ipoteze că cel mai bun lucru era să-l recheme la Paris, unde de altfel afacerile nu erau prea bune. Dorința șoferului era de a evita, pe cât cu putință, sezonul mort. Am povestit — ceea ce ignoram atunci și faptul a cărui cunoștință mi-ar fi evitat multe supărări — că era foarte bun prieten cu Morel (fără să fi avut vreodată, în fața altora, aerul că se cunosc). Începînd din ziua în care fu rechemat, fără însă să se știe că exista un mijloc de a nu pleca, a trebuit să ne mulțumim pentru plimbările noastre închiriind un automobil sau, uneori, ca să o distrez pe Albertine, și cum îi plăcea călăria, cai de călărie. Vehiculele erau proaste. „Ce rablă !” spunea Albertine. Aș fi preferat de altfel să fiu singur în el. Fără să vreau să-mi fixez o dată, doream să se sfirșească viața aceasta pe care nu o învinuiam atît de mult că mă făcea să renunț la lucru, cît la plăcere. Se întîmpla totuși ca obiceiurile care mă rețineau să fie pe neașteptate abolite, de cele mai multe ori cînd vreun fost eu, plin de dorința de a trăi cu mare bucurie, înlocuia pentru o clipă eul actual. Am încercat mai ales această dorință de evaziune în ziua în care lăsînd-o pe Albertine la mătușa ei, mă dusesem călare la Verdurini și o luasem prin pădure pe o cărare sălbatică a cărei frumusețe mi-o lăudaseră ei. Adoptînd formele fa-lezei, rînd pe rînd ea urca, apoi strîngîndu-se între tufe de copaci deși, se înfunda în strungi sălbătice. Stîncile golașe care mă înconjurau, marea care se zărea prin spărturile lor, fluturară o clipă în fața ochilor mei ca niște frînturi din alt univers : recunoscusem peisajul de munte și marin pe care Elstir îl dăduse drept cadru celor două minunate acuarele, *Poet întîlnind o muză, Tînăr*

întîlnind un centaur, pe care le văzusem la ducesa de Guermantes. Amintirea lor așeza iarăși locurile în care mă aflam atît de în afară de lumea actuală, încît nu m-aș fi mirat dacă, asemenea tinărului din epoca preistorică pictat de Elstir, aș fi întîlnit în timpul plimbării mele un personaj mitologic. Deodată, calul meu se ridică în picioare ; auzise un zgomot ciudat, l-am stăpînit cu greu ca să nu mă trîntească, apoi am ridicat spre punctul de unde părea să vină acest zgomot, ochii-mi plini de lacrimi și am văzut la vreo cincizeci de metri deasupra mea, în soare, între două aripi mari de oțel sclipitor care-l ridicau, o făptură a cărei față puțin distinctă mi se părea că seamănă cu aceea a unui bărbat. Am fost tot atît de emoționat, ca un grec care vedea întîia oară un semizeu. Plîngeam chiar, căci eram gata să plîng din clipa în care recunoscusem că zgomotul venea de deasupra capului meu, — aeroplanele erau încă rare în acel moment — la gîndul că ceea ce aveam să văd întîia oară era un aeroplan. Nu așteptam decît să zăresc avionul ca să mă podidească lacrimile, ca atunci cînd simți apropiindu-se, într-un ziar, un cuvînt emoționant. Aviatorul parcă șovăia totuși în drumul său ; simțeam cum se deschideau înaintea-i — înaintea mea, dacă obișnuința nu m-ar fi încâtușat — toate căile spațiului, ale vieții ; își continuă drumul, plană cîteva clipe deasupra mării, apoi, hotărîndu-se brusc, cedînd parcă vreunei atracții inverse decît celei a gravitației, ca și cum s-ar fi întors în patria lui, cu o ușoară mișcare a aripilor sale de aur, o luă țintă spre cer.

Ca să revin la șofer, nu numai că-i pretinse lui Morel ca Verdurinii să-și înlocuiască *breakul* printr-un automobil (ceea ce, dată fiind generozitatea Verdurinilor față de credincioși, era relativ ușor),

dar, lucru mai greu, și pe primul lor vizitiu, tînărul sensibil și căruia el, șoferul, îi insuflase gînduri negre. Lucrul fu executat în cîteva zile în felul următor : Morel începuse prin a pune să se fure vizitiului tot ce-i era necesar ca să înhame. Într-o zi nu găsea zăbalele, într-alta struna. Alteori, îi dispăru perina de pe capră, chiar biciul, pătura, gîrbaciul, buretele, pielea de căprioară. Dar se aranja totdeauna cu vecinii ; sosea însă totdeauna cu întîrziere, ceea ce-l înviesuna împotriva-i pe domnul Verdurin și-l cufunda într-o stare de tristețe și în gînduri negre. Șoferul, grăbit să-i ia locul, îi spuse lui Morel că trebuie să se întoarcă la Paris. Era nevoie de o lovitură puternică. Morel îi convinse pe servitorii domnului Verdurin că tînărul vizitiu declarase că-i va face pe toți să cadă într-o cursă, se lăuda că îi va doborî pe toți șase și le spuse că nu puteau să lase nepedepsită una c'a asta. În ceea ce-l privea, nu se putea amesteca, dar îi sfătuia să o ia înaintea vizitiului. Se înțelesesă ca în timp ce domnul și doamna Verdurin și prietenii lor vor fi la plimbare, ei vor tăbări cu toții în grajd pe tînăr. Voi aminti, deși n-a fost decît prilejul a ceea ce avea să aibă loc, dar pentru că personajele m-au interesat mai tîrziu, că în acea zi era în vilegiatură la Verdurini un prieten pe care voiau să-l plimbe pe jos, înainte de plecarea lui fixată chiar în seara aceea.

Ceea ce mă surprinse mult cînd plecarăm la plimbare, fu faptul că Morel, care făcea cu noi plimbarea pe jos, unde trebuia să cînte cu vioara între copaci, îmi spuse :

— Ascultați, mă doare brațul, nu pot să-i spun doamnei Verdurin, dar rugați-o să ia pe unul din

valeți, de pildă pe Howsler, care-mi va duce instrumentele.

— Cred că altul ar fi mai bine ales, am răspuns. El e necesar pentru cină.

O expresie de mînie flutură pe fața lui Morel.

— O fi, dar nu vreau să-mi dau vioara pe mîna oricui.

Am înțeles mai tîrziu motivul acestei preferințe. Howsler era fratele foarte iubit al tînărului vizitativ și dacă ar fi rămas acasă, i-ar fi putut veni în ajutor. În timpul plimbării, Morel spuse destul de încet pentru ca Howsler-senior să nu poată auzi :

— Iată un băiat de ispravă. De altminteri și fratele său e la fel. Dacă n-ar avea obiceiul nenorocit să bea...

— Cum să bea ? spuse doamna Verdurin, îngălbenind la ideea că vizitiul ei bea.

— Nu vă dați seama. Îmi spun totdeauna că e o minune că nu s-a întîmplat vreun accident în timp ce vă conduce pe dumneavoastră.

— Dar mai conduce și pe alții ?

— N-aveți decît să vedeți de cîte ori s-a răsturnat, are fața plină de vînătăi. Nu știu cum de n-a murit, și-a rupt hulubele.

— Nu l-am văzut astăzi, spuse doamna Verdurin tremurînd la gîndul a ceea ce i s-ar fi întîmplat ei, mă dezolați.

Vru să scurteze plimbarea ca să se întoarcă acasă. Morel alege o arie de Bach cu variații ce nu mai sfîrșeau, ca să o facă să dureze. Îndată ce ajunse acasă, se duse la remiză, văzu hulubele noi și pe Howsler însîngerat. Avea de gînd să-i spună, fără să-i facă vreo observație, că nu mai are nevoie de el și să-i remită banii, dar vizitiul nevrînd să-și acuze camarazii deși atribuia retrospectiv animozității lor furtul zilnic al șeilor

etc., și văzînd că răbdarea lui nu va putea avea alt sfîrșit decît să rămînă mort pe loc, ceru să plece ceea ce aranjă totul. Șoferul intră de a doua zi în serviciu și, mai tirziu, doamna Verdurin (care fusese nevoită să ia altul) fu atît de mulțumită de el, încît mi-l recomandă călduros ca pe un om de desăvîrșită încredere. Eu care ignoram totul, l-am luat cu ziua la Paris, dar n-am făcut decît să anticipez prea mult toate acestea. Amă-nunte se vor afla cînd voi povesti istoria Albertinei. În clipa de față sîntem la Raspelière, unde am venit să cinez întîia oară cu prietena mea și domnul de Charlus cu Morel, fiu presupus al unui „intendant“ care avea un cîștig fix de treizeci de mii de franci pe an, automobil și numeroși majordomi, subalterni, grădinari, regisori și fermieri sub ordinele lui. Dar pentru că am anticipat atît de mult, nu pot totuși lăsa cititorul sub impresia unei răutăți absolute din partea lui Morel. Era mai degrabă plin de contradicții, și în unele zile era capabil de o adevărată gentilețe.

Am fost, firește, foarte uimit aflînd că vizitiul fusese concediat și încă mai vîrtos cînd am recunoscut în înlocuitorul său pe șoferul care ne plimbase pe Albertine și pe mine. Dar el îmi debită o poveste complicată, potrivit căreia s-ar fi dus la Paris, de unde fusese chemat pentru Verdurini, și nu m-am îndoit nici o clipă. Concedierii vizitiului îi dătoresc împrejurarea că Morel stătu puțin de vorbă cu mine, ca să-mi exprime tristețea, în legătură cu plecarea acestui băiat de ispravă. De altfel, chiar și în afara momentelor cînd eram singur și cînd se năpustea literalmente asupra-mi cu o expansiune de bucurie, Morel, văzînd că toată lumea mă sărbătorește la Raspelière și simțînd că se exclude de bună voie din intimita-

tea cuiva care nu era primejdios, pentru că mă păcălise și-mi tăiasse orice posibilitate să-mi iau față de el aere protectoare (pe care de fapt nu mă gândisem niciodată să le iau), încetă să se mai țină departe de mine. Atribuiam schimbarea lui de atitudine influenței domnului de Charlus care, într-adevăr, îl făcea în unele privințe mai puțin mărginit, mai artist, dar care îl îndobitocea și mai mult în altele, în care Morel aplica aidoma formulele elocvente, mincinoase și momentane ale maestrului. Într-adevăr, domnul de Charlus îi putuse spune singurul lucru pe care-l presupuneam. Cum aș fi putut ghici atunci ceea ce mi s-a spus mai târziu (și de care n-am fost niciodată sigur, afirmațiile Andreei a tot ce era în legătură cu Albertine, mai ales mai târziu, mi se păruseră totdeauna că nu se putea pune temei pe ele, căci, după cum am văzut în altă parte, nu o iubea sincer pe prietena mea și era geloasă pe ea) ceea ce în orice caz, dacă ar fi fost adevărat, ne-au ascuns amândoi cum nu se poate mai bine: că Albertine îl cunoștea bine pe Morel? Atitudinea nouă pe care o adoptă Morel față de mine în momentul concedierii vizitiului mi-a îngăduit să-mi schimb părerea despre el. Păstram despre caracterul său ideea proastă pe care mi-o făcusem văzînd josnicia pe care mi-o manifestase acest tînăr cînd avusese nevoie de mine, urmată, îndată ce-i făcusem serviciul, de un dispreț, de parcă nu mă mai vedea. La aceasta trebuie să adaug evidența raporturilor lui venale cu domnul de Charlus, precum și niște instincte de bestialitate fără urmare, a căror neîndeplinire (cînd lucrul se întîmpla), sau complicațiile pe care le atrăgeau îi pricinuiau o stare de tristețe; dar caracterul său nu era atît de uniform urît, ci plin de contradicții. Se-

măna cu o carte veche din Evul Mediu, plină de greșeli, de tradiții absurde, de obscenități, era extraordinar de composit. Crezusem la început că arta lui, în care ajunsese într-adevăr meșter, îi dăduse superiorități ce depășeau virtuozitatea executantului. O dată, cînd îi împărtășeam dorința de a mă pune pe lucru :

— Lucrați să ajungeți ilustru, îmi spuse el.

— De cine e asta ? l-am întrebat.

— Fontanes către Chateaubriand.

Cunoștea și o corespondență amoroasă a lui Napoleon. Bine, îmi spuneam, e cult. Dar fraza asta pe care o citise nu știu unde, era fără îndoială singura pe care o cunoștea din toată literatura veche și modernă, căci mi-o repeta în fiecare seară. Alta, pe care o repeta și mai des ca să mă împiedice să spun cuiva ceva despre el, era următoarea, pe care o credea de asemenea literară, care abia e franceză sau cel puțin n-are nici o noimă, decît doar în ochii unui servitor, tăinuitor de nimicuri : „Să ne ferim de oameni neîncercători“. La urma urmei, de la această maximă stupidă, pînă la fraza lui Fontanes către Chateaubriand, ai fi putut parcurge o întreagă latură, variată, dar mai puțin contradictorie decît se pare, a caracterului lui Morel. Băiatul acesta ar fi fost în stare de orice, numai să-i iasă bani și fără remușcări — poate nu fără vreo contrarietate ciudată mergînd pînă la surescitație nervoasă, dar căreia numele de remușcare nu i s-ar potrivi — care, dacă ar fi în interesul lui, ar fi cufundat în suferință, ba poate chiar în doliu, familii întregi, băiatul acesta care punea banii mai presus de orice și fără să mai vorbesc de bunătate, deasupra celor mai firești sentimente de simplă umanitate, același băiat punea totuși mai presus de bani di-

ploma sa de premiant întâi al Conservatorului și faptul că nu se putea spune nici un cuvânt neplăcut despre el la clasa de flaut sau contrapunct. De aceea mâniile lui cele mai mari, accesele lui de supărare cele mai infernale și neîndreptățite se datorau, după cum spunea el (generalizînd fără îndoială unele cazuri particulare în care întîlnise răuvoitori), perfidiei universale, de care se lăuda că nu e atins, nevorbind niciodată pe socoteala nimănui, ascunzîndu-și jocul, neavînd încredere în nimeni. (Spre nenorocul meu, din pricina a ceea ce trebuia să rezulte după întoarcerea mea la Paris, neîncrederea lui „nu funcționase“ în ceea ce-l privea pe șoferul din Balbec, în care fără îndoială recunoscuse un seamăn de-al său, adică, contrariu maximei sale, un om neîncrăzător în accepția bună a cuvîntului, care tace cu îndărătnicie în fața oamenilor cinstiți și se întovărășește îndată cu o pușlama.) I se părea — și lucrul nu era cu totul fals — că această neîncredere i-ar îngădui să scape totdeauna cu fața curată, să alunece, insesizabil, prin cele mai primejdioase aventuri, fără să se poată dovedi ceva, sau chiar numai vorbi pe socoteala lui, în stabilimentul din *rue Bergère*. Va munci, va deveni ilustru, poate va fi cîndva, cu o respectabilitate intactă, membru în juriul pentru vioară la concursurile acestui prestigios Conservator.

Dar poate că presupun încă prea multă logică în creierul lui Morel ca să scot la iveală o contradicție dintr-alta. În realitate firea lui era într-adevăr ca o hîrtie pe care ai făcut atîtea cute, în toate sensurile, încît e cu neputință să te mai descurci. Părea că are principii destul de înalte și, cu un scris magnific urîțit de cele mai grosolane greșeli de ortografie, petrecea ceasuri întregi scri-

ind fratelui său că s-a purtat prost cu surorile sale, că este cel mai vîrstnic dintre ei, sprijinul lor ; iar surorilor lui le scria că săvîrșiseră o necuviință la adresa lui.

În curînd, cum vara era pe sfîrșite, cînd coborai din tren la Douville, soarele, sleit de brumă, era doar un bloc roșu pe cerul uniform mov. Liniștii mari care coboară seara pe aceste cîmpii stufoase și sărate și care sfătuiseră pe mulți parizieni, cei mai mulți din ei pictori, să se ducă în vilegiatură la Douville, i se adăuga o umezeală care-i făcea să se întoarcă devreme în micile vile. Lampa era aprinsă în multe din ele. Doar niște vaci mari rămîneau pe afară să privească marea, mugind, în timp ce altele interesîndu-se mai mult de umanitate, își îndreptau atenția asupra trăsurilor noastre. Numai un pictor care-și așezase șevaletul pe o mică ridicătură, încerca să redea această mare liniște, această lumină potolită. Poate că vacile aveau să-i slujească inconștient și binevoitor drept model, căci aerul lor contemplativ și prezența lor singuratică, atunci cînd oamenii s-au retras acasă, contribuiau în chipul lor la puternica impresie de odihnă pe care o dă seara. Și peste cîteva săptămîni, transpunerea nu fu mai puțin plăcută cînd toamna înaintînd, zilele ajunseseră scurte de tot și trebuiai să faci călătoria noaptea. Dacă mă dușesem să dau o raită după-amiază, trebuia să mă întorc să mă îmbrac cel mai tîrziu la ora cinci, cînd soarele acum rotund și roșu, coborîse în mijlocul oglinzii oblice, odinioară nesuferită, și învăpăia ca un proiectil incendiar, marea în geamurile tuturor bibliotecilor mele. Vreun gest de incantație trezind, în timp ce-mi îmbrăcam smokingul, eul sprinten și frivol care era al meu, cînd mă duceam cu Saint-Loup să cinez la Rivebelle și în

seara în care crezusem că mă voi duce să cinez cu domnișoara de Stermaria în insula din Bois, fredonam inconștient aceeași arie ca atunci ; și dîndu-mi seama doar după cîntec că recunoșteam cîntărețul intermitent, care într-adevăr nu-l știa decît pe acesta. Cînd îl cîntasem întîia oară, începusem s-o iubesc pe Albertine, dar credeam că n-o voi cunoaște niciodată. Mai tîrziu, la Paris, îl cîntasem, cînd încetasem s-o iubesc și cîteva zile după ce o posedasem întîia oară. Acum, îl cîntam iubind-o din nou și în clipa cînd mă duceam să cinez cu ea, spre marele regret al directorului, care credea că voi sfîrși prin a locui la Raspelière și să-i părăsesc hotelul, și care mă încredința că auzise spunîndu-se că acolo bîntuiau frigurile din pricina mlaștinilor din Bec și a apelor lor „stătătoare“. Eram fericit de această multiplicitate, pe care o vedeam astfel, a vieții mele desfășurate pe trei planuri ; și apoi cînd redevii, numai o clipă, un om vechi, adică altul decît acela care ești de multă vreme, sensibilitatea nemafiind amortizată de obișnuință, primește de la cele mai mici lovituri impresii atît de vii, care fac să pălească tot ce le-a precedat și de care, din pricina intensității lor, ne legăm cu exaltarea unui bețiv. Înnoptase cînd ne-am urcat în omnibusul sau în automobilul care avea să ne ducă la gară ca să luăm trenul. Iar în hol, primul președinte ne spunea : „Ah ! Vă duceți la Raspelière ! Drace, ce îndrăzneală pe doamna Verdurin să vă facă să veniți un ceas cu trenul, noaptea, numai pentru cină. Și apoi, să reîncepeți drumul la ora zece seara pe un vînt ca toți dracii. Se vede cît de colo că n-aveți nimic de făcut“, adăugă el frecîndu-și mîinile. Fără îndoială, vorbea astfel fiind nemulțumit că nu fusese invitat și din pricina

mulțumirii pe care o au oamenii „ocupați“ — fie chiar cu munca cea mai prostească — de a „nu avea timpul“ să facă ce faci tu.

Firește că e legitim ca omul care redactează rapoarte, înșiră cifre, răspunde scrisorilor de afaceri, urmărește cursul bursei, să încerce, cînd îți spune rînjind : „Bine de dumneavoastră că n-aveți nimic de făcut“, un sentiment plăcut al superiorității sale. Dar aceasta ar fi tot atît de disprețuitoare, ba chiar mai mult (căci omul ocupat cînează și el în oraș) dacă amuzamentul tău ar fi să scrii *Hamlet* sau numai să-l citești. Domeniu în care oamenii ocupați sînt lipsiți de judecată. Căci ar trebui să se gîndească anume că acea cultură dezinteresată care li se pare o petrecere comică de om leneș cînd o surprind în clipa în care o practici, e aceeași care, în meseria lor, pune mai presus decît alții pe oamenii care poate că nu sînt mai buni magistrați sau administratori decît ei, dar în fața a căror avansare rapidă se înclină, spunînd : „Se pare că e un mare cărturar, un individ cu totul distins“. Dar mai ales primul președinte nu-și dădea seama că ceea ce-mi plăcea la aceste cine de la Raspelière era fapul că, după cum spunea el cu dreptate deși cu spirit de critică, ele „reprezentau o adevărată călătorie“, o călătorie al cărei farmec mi se părea cu atît mai viu cu cît nu era scopul ei în sine, că nu căutai nicidecum o plăcere în ea, aceasta fiind rezervată reuniunii spre care te îndreptai și care era mult modificată de toată atmosfera care o înconjura. Era de acum noapte cînd schimbam căldura hotelului — a hotelului care ajunsese căminul meu — cu vagonul în care urcam cu Albertine și care, în reflexul lanternei pe fereastră, îți spunea, cu năduf, la unele opriri ale trenulețului, că ai ajuns la o gară.

Ca nu cumva să risc ca Cottard să nu ne zărească, și cum nu auzisem strigîndu-se numele stației, deschideam ușa, dar în vagon nu se năpusteau credincioșii, ci vîntul, ploaia, frigul. Deosebeam în întuneric ogoarele, auzeam marea, eram în plin cîmp. Înainte de a ne întîlni cu micul nucleu, Albertine se privea într-o oglinjioară scoasă dintr-o trusă de aur pe care-o lua cu ea. Într-adevăr, în primele rînduri, cum doamna Verdurin o pof-tise să urce în odaia ei de toaletă ca să se aranjeze înainte de cină, încercasem în mijlocul liniștii adînci în care trăiam de cîtva timp, o oarecare îngrijorare și gelozie, fiind obligat s-o las pe Albertine în capul scării, și mă simțisem atît de neli-niștit în timp ce eram singur în salon, în mijlocul micului clan, întrebîndu-mă ce făcea prietena mea sus, încît a doua zi, după ce i-am cerut indicații domnului de Charlus asupra a ceea ce era mai elegant, comandasem telegrafic la Cartier o trusă care constituia bucuria Albertinei și a mea. Era pentru mine o cheazășie de liniștea și de solitu-dinea prietenei mele. Căci cu siguranță că ghicise că nu-mi plăcea să rămînă fără mine la doamna Verdurin și se aranja să-și facă în vagon toată toaleta prealabilă cinei.

Domnul de Charlus se număra acum, de vreo cîteva luni, printre obișnuiții doamnei Verdurin și cel mai credincios dintre toți. De trei ori pe săptămînă, călătorii care staționau în sălile de așteptare sau pe peronul gării Doncières-Ouest, vedeau regulat trecînd acest bărbat gros, cu părul cenușiu, cu mustățile negre, cu buzele înroșite cu un fard care se observa mai puțin la sfîrșitul sezonului decît vara, cînd ziua-n-amiaza mare îl făcea mai crud și căldura, pe jumătate lichid. În

timp ce se îndrepta spre micul tren, nu se putea împiedica (numai din obișnuință de cunoscător, căci acum avea un sentiment care-l făcea cast sau cel puțin credincios, cea mai mare parte a timpului), să n-arunce asupra hamalilor, militarilor, tinerilor în costum de tenis, o privire furișă, totodată inchizitorială și sfioasă, după care își apleca îndată pleoapele pe ochii săi aproape închiși, cu onctuoșitatea unui preot care-și numără mătăniile, cu rezerva unei soții închinată dragostei sale unice, sau a unei fete binecrescute. Credincioșii erau cu atât mai convinși că nu-i văzuse, cu cât se urca într-alt compartiment decât al lor (cum făcea adesea și principesa Sherbatoff), ca omul care nu știe nicidecum dacă vei fi mulțumit sau nu să fii în tovărășia lui și care-ți lasă libertatea să vii la el, dacă ai poftă. Aceasta nu fusese încercată în primele rînduri de doctor, care voise să-l lăsăm singur în compartimentul său. Purtîndu-și bine caracterul lui șovăitor de cînd avea o mare situație medicală, surîzînd, dîndu-se înapoi, privindu-l pe Ski peste ochelari, spuse din răutate sau ca să afle pe ocolite părerea camarazilor săi :

— Înțelegeți, dacă aș fi singur, holtei... dar din pricina soției mele, mă întreb dacă-l pot lăsa să călătorească cu noi, după cele ce mi-ați spus, șopti doctorul.

— Ce spui ? întrebă doamna Cottard.

— Nimic, nu te privește, nu e pentru femei, răspunse doctorul clipind din ochi, cu o maiestruoasă mulțumire de sine care ținea mijlocia între aerul glumeț pe care-l păstra în fața elevilor și bolnavilor săi și neliniștea care-i însoțea totdeauna, odinioară, glumele la Verdurini, și continuă să vorbească în șoaptă. Doamna Cottard nu

deosebi decît cuvintele „din confreria“ și „limbut“¹ și cum în limbajul doctorului, cel dintîi desemna rasa evreiască și cel de-al doilea pe guralivi, doamna Cottard conchise că domnul de Charlus era pe semne un israelit guraliv. Ea nu înțelegea ca baronul să fie ținut de o parte din această pricină și găsi de datoria ei de decană a clanului să pretindă să nu fie lăsat singur și ne îndreptăram cu toții spre compartimentul domnului de Charlus, călăuziți de Cottard tot nedumerit. Din colțul în care citea un volum de Balzac, domnul de Charlus simți această șovăială deși nu ridicase ochii. După cum surdo-muții recunosc, după un curent de aer insensibil altora, că cineva sosește în spatele lor, el avea o adevărată hiperacuitate senzorială, ca să fie informat de răceala cu care era tratat. După cum această hiperacuitate are obiceiul să porceadă în toate domeniile, ea dăduse naștere la domnul de Charlus unor suferințe închipuite. La fel ca nevropații care simțind o ușoară răcoare, induc că vreo fereastră trebuie să fie deschisă la etajul de sus, se înfurie și încep să strănute, domnul de Charlus, dacă cineva avea în fața lui un aer preocupat, conchidea că se repetase acestei persoane o vorbă pe care o spusese despre ea. Dar nici nu era nevoie să fi avut aerul distrat, sau aerul întunecat, sau aerul vesel, el le inventa. În schimb, cordialitatea îi masca cu ușurință cleветirile pe care nu le cunoștea. Ghicind șovăiala lui Cottard, dacă, spre marea uimire a credincioșilor care nu se credeau zăriți de cel ce citea cu ochii plecați, el le întinse mîna cînd fură la o depărtare potrivită, în ce-l privește pe Cottard, se mulțumi doar cu o înclinare a întregului

¹ În text, *tapette*, care are sens și de limbut, dar și de pederast.

trup care se îndreptă îndată, fără să mai ia în mîna sa, înmănușată în piele de căprioară, mîna pe care i-o întinse doctorul.

— Am ținut dinadinsă să facem drumul cu dumneavoastră, domnule, și să nu vă lăsăm singur în colțișorul dumneavoastră. E o mare plăcere pentru noi, spuse cu bunătate doamna Cottard, baronului.

— Sînt foarte onorat, recită baronul, înclinîndu-se cu un aer rece.

— Am fost foarte fericită afind că ați ales definitiv aceste meleaguri ca să vă fixați tabern... Era cît pe-aici să spună tabernacolele, dar acest cuvînt i se păru prea ebraic și nepoliticos pentru un evreu, care putea vedea în el o aluzie. De aceea șovăi, ca să aleagă alta din expresiile care-i erau mai familiare, adică o expresie solemnă „ca să vă fixați, voiam să spun penatîi dumneavoastră“ (e adevărat că nici aceste divinități nu aparțin religiei creștine, ci uneia care a murit de atîta timp, încît nu mai are adepți pe care te poți teme că i-ai putea jigni). „Din nenorocire, noi, o dată cu începerea anului școlar, cu serviciul de spital al doctorului, nu putem păstra multă vreme domiciliul în același loc. Și arătîndu-i un carton : De altfel vedeți cum noi, femeile, sîntem mai puțin fericite decît sexul tare ; ca să ne ducem atît de aproape, la prietenii noștri Verdurin, sîntem silite să luăm cu noi o gamă întreagă de *impedimenta*“¹. În acest timp mă uitam la volumul de Balzac al baronului. Nu era un exemplar broșat, cumpărat la întîmplare ca volumul lui Bergotte pe care mi-l împrumutase în primul an. Eră o carte din biblioteca lui și purtînd ca atare deviza : „Sînt a baronului de Charlus“, căreia îi făcea loc uneori,

¹ *Bagaje.*

ca să arate gustul studios al Guermanților : „*In proeliis non semper*“¹ și încă alta : „*Non sine labore*“². Dar le vom vedea în curînd înlocuite cu altele, ca să încerce să-i placă lui Morel. După o clipă doamna Cottard atacă un subiect pe care-l găsea mai apropiat baronului.

— Nu știu dacă sînteți de părerea mea, domnule, îi spuse după o clipă, dar am idei foarte largi și, după mine, toate religiile sînt bune, cu condiția să le practici cu sinceritate. Nu sînt ca unii, pe care vederea unui... protestant îi face hidrofobi.

— Am fost învățat că a mea e cea adevărată, răspunse domnul de Charlus. „E un fanatic, gîndi doamna Cottard ; Swann, cu excepția ultimelor lui clipe, era mai tolerant, e adevărat că se convertise.“ Or, tocmai dimpotrivă, baronul nu numai că era creștin cum se știe, dăr era credincios după canonul medieval. Pentru el, ca și pentru sculptorii veacului al XIII-lea, biserica creștină era, în sensul viu al cuvîntului, populată de o sumedenie de făpturi, crezute de-a binelea reale : profeți, apostoli, îngeri, personaje sfinte de tot soiul, înconjurînd Cuvîntul întrupat, mama Sa și soțul Ei, Atotputernicul, toți martirii și învățații, astfel cum lista lor în relief se îndeasă sub portal sau umple naosul catedralelor. Domnul de Charlus alesese din rîndul lor, ca patroni mijlocitori, pe arhanghelii Mihail, Gavril și Rafail cu care avea conversații frecvente ca să-i împărtășească rugăciunile Atotputernicului, în fața tronului căruia stau. De aceea, eroarea doamnei Cottard mă amuză mult.

Ca să părăsim tărîmul religios, să spunem că doctorul care sosise la Paris cu bagajul slab de

¹ Nu totdeauna în luptă (lat.).

² Nimic fără muncă (lat.).

sfaturi date de o mamă țărăncă, apoi absorbit de studii aproape pur materiale, cărora cei ce vor să împingă departe cariera lor medicală sînt obligați să le consacre un mare număr de ani, nu se cultivase niciodată ; el dobîndise mai multă autoritate, dar nicidecum experiență, astfel încît luă *ad litteram* acest cuvînt de „onorat“, care-l mulțumi, pentru că era vanitos, și-l supără, pentru că era băiat bun. „Bietul Charlus, spuse el seara soției sale, mi-a făcut milă cînd mi-a spus că e onorat călătorind cu noi. Se simte, sărmanul de el, că n-are relații, că se umilește.“

Dar în curînd, fără să aibă nevoie de îndrumarea caritabilei doamne Cottard, credincioșii reușiseră să stăpînească jena pe care o încercaseră mai mult sau mai puțin cu toții la început, cînd se treziseră lîngă domnul de Charlus. Fără îndoială că în prezența lui păstrau mereu în minte destăinuirea lui Ski și ideea ciudățeniei sexuale inclusă în tovarășul lor de călătorie. Dar tocmai această ciudățenie exercita asupra lor un soi de atracție. În ochii lor, ea dădea conversației baronului, de altminteri remarcabilă, dar în unele părți pe care ei nu le puteau aprecia, un gust care făcea să pară oarecum fadă, alături de ea, conversația celor mai interesanți, chiar și cea a lui Brichot. Încă dé la început le-a plăcut să recunoască de altfel că este inteligent. „Geniul poate să se învecineze cu nebunia“, enunța doctorul și dacă principesa, lacomă să se instruiască, cerea explicații, nu spunea mai mult, axioma aceasta fiind tot ce știa despre geniu și nu i se părea atît de dovedită ca tot ce e în legătură cu febra tifoidă și cu artritismul. Și cum devenise superb și rămăsese prost-crescut : „Nici o întrebare, principesă, nu-mi mai puneți întrebări, sînt la mare și mă odihnesc. De altminteri nici

nu ați înțelege, nu știți medicină.“ Principesa tăcea, ascunzându-se, găsind că Cottard e un bărbat fermecător și înțelegînd că celebritățile nu sînt totdeauna îmbietoare. În această dintîi perioadă, lumea sfîrșise prin a găsi că domnul de Charlus e inteligent, în ciuda viciului său (sau ce se numește îndeobște astfel). Acum, fără să-și dea seama, din pricina viciului îl găsea mai interesant decît pe alții. Maximele cele mai simple pe care, ațîțat cu dibăcie de universitar sau de sculptor, domnul de Charlus le enunța asupra dragostei, geloziei, frumuseții, datorită experienței ciudate, tainice, rafinate și monstruoase de unde le culesese, dobîndeau în ochii credincioșilor acel farmec al înstrăinării pe care o psihologie, asemănătoare cu aceea pe care ne-a oferit-o din toate timpurile literatura noastră dramatică, o îmbracă într-o piesă rusească sau japoneză, jucată de artiștii de acolo. Cînd baronul nu auzea, riscau încă o glumă proastă : „Oh ! șoptea sculptorul, văzînd un tînăr funcționar cu gene lungi de baiaderă și pe care domnul de Charlus nu se putuse împiedica să-l privească cu atenție, dacă baronul începe să facă cu ochiul controlorului, cum n-a ajuns, încă, trenul o să meargă de-a-ndaratelea. Ia te uită cum îl mai privește, parcă n-am fi într-un trenuleț, ci într-un funicular.“ Dar la urma urmei, cînd domnul de Charlus nu venea, erau aproape decepționați să călătorească numai între oameni ca toată lumea și de-a nu fi în tovărășia unui personaj vopsit, burtos și închis, asemenea unei cutii de proveniență exotică și suspectă, cu un ciudat miros de fructe care îți trezește greața numai la ideea de a gusta din ele. Din acest punct de vedere, credincioșii de sex masculin încercau satisfacții mai vii, în scurtul traiect dintre Saint-Martin-du-

Chêne, unde se urca domnul de Charlus, și Doncières, stație de unde lua trenul Morel. Căci atît timp cît violonistul nu era acolo (iar dacă doamnele și Albertine se retrăgeau ca să nu stingherească conversația, se țineau la distanță), domnul de Charlus nu se jena, ca să n-aibă aerul că fuge de anumite subiecte, să vorbească de „ceea ce lumea numește apucături urîte“. Albertine nu putea să-l stingherească, căci era totdeauna cu doamnele, dintr-o gingășie de față care nu vrea ca prezența ei să stingherească libertatea conversației. Dar suportam ușor să n-o am lîngă mine, cu condiția totuși să rămînă în același vagon. Căci eu care nu mai simțeam gelozie și nici dragoste pentru ea, nu mă gîndeam la ce făcea în zilele cînd n-o vedeam ; în schimb, cînd eram de față, doar un perete care la rigoare ar fi putut ascunde o trădare mi-era nesuferit și dacă se ducea cu doamnele în compartimentul vecin, după o clipă, nemaiputînd sta locului, cu riscul de a jigni pe cel ce vorbea, Brichot, Cottard sau Charlus și căruia nu-i puteam explica motivul fugii mele, mă ridicam, îi lăsam acolo, treceam alături. Pînă la Doncières, domnul de Charlus, fără să se teamă să jignească pe cineva, vorbea uneori foarte pe șleau de moravurile pe care declara că, în ceeace-l privește, nu le găsea nici bune nici rele. Vorbea din dibăcie, ca să-și arate lărgimea de spirit, căci era convins că apucăturile lui nu trezeau nicidecum bănuieli în mintea credincioșilor. Se gîndea firește, că pe pămînt erau unii oameni care, potrivit unei expresii care-i devenise mai tîrziu familiară, erau „fixați asupra lui“. Dar își închipuia că aceștia nu erau în număr mai mare de trei sau patru și că nici unul nu se afla pe coasta normandă. Iluzia aceasta din partea cuiva atît

de fin, atît de frămîntat, poate uimi. Chiar cînd era vorba de cei pe care-i credea mai mult sau mai puţin informaţi, se mîngîia că nu deţineau decît informaţii vagi şi avea pretenţia, după cum le-ar povesti cutare sau cutare lucru, să scoată pe cutare în afara bănuielilor unui interlocutor care se prefăcea, din politeţe, că-i acceptă spusele. Chiar dacă bănuia ceea ce puteam să ştiu sau să presupun despre el, îşi închipuia că această părere pe care o credea mult prea veche din parte-mi decît era în realitate, era cu totul generală, şi că-i era de ajuns să nege cutare sau cutare amănunt ca să fie crezut, cîtă vreme, dimpotrivă, dacă cunoaşterea ansamblului o precedează întotdeauna pe cea a amănuntelor, ea uşurează nespus investigaţiile acestora şi distrugînd puterea de invizibilitate, nu mai îngăduie celui ce se prefăcea, să ascundă ce-i place. Fireşte, cînd domnul de Charlus, invitat la o cină de cutare credincios, sau de cutare amic al credincioşilor, recurgea la oculurile cele mai complicate ca să aducă printre numele celor zece persoane pe care le cita, numele lui Morel, habar n-avea că la argumentele totdeauna diferite pe care le dădea în legătură cu plăcerea sau cu comoditatea pe care ar putea-o încerca în seara aceea de a fi invitat cu el, amfizionii lui, avînd aerul că-l cred îi substituiau unul singur, totdeauna acelaşi, şi pe care baronul credea că ei nu-l cunosc, anume că-l iubeşte. De asemenea doamna Verdurin, avînd întotdeauna aerul că admite pe de-a-ntregul motivele în parte artistice, în parte umanitare pe care domnul de Charlus i le dădea cu privire la interesul pe care i-l purta lui Morel, nu înceta să-i mulţumească, mişcată, baronului pentru bunătatea emoţionantă, spunea ea, pe care o manifesta faţă de violonist.

Dar ce s-ar mai fi mirat domnul de Charlus dacă, în ziua în care Morel și cu el întârziaseră și nu veniseră cu trenul, ar fi auzit-o pe Patroană spunînd : „Le așteptăm doar pe aceste domnișoare !“ Baronul ar fi încremenit, cu atît mai mult cu cît nu se mișca de la Raspelière, unde făcea figură de capelan, de abate din repertoriu, și uneori (cînd Morel avea vreo permisie de patruzeci și opt de ore), dormea acolo două nopți de-a rîndul. Doamna Verdurin le dădea atunci două odăi care comunicau între ele, și ca să-i îmbărbăteze le spunea : „Dacă aveți poftă să faceți muzică, nu trebuie să vă jenați, zidurile sînt ca ale unei cetăți, nu mai există nimeni la etajul dumneavoastră și soțul meu are un somn de plumb“. În zilele acelea domnul de Charlus o înlocuia pe principesă ducîndu-se să ia musafirii noi de la gară, o scuza pe doamna Verdurin că nu venise din pricina sănătății ei pe care o descria atît de bine, încît credincioșii intrau cu o mutră de circumstanță și scoteau un strigăt de uimire, găsind-o pe Patroană sprintenă și umblînd în rochie pe jumătate decoltată.

Căci domnul de Charlus ajunsese, momentan, pentru doamna Verdurin credinciosul credincioșilor, o a doua principesă Sherbatoff. Patroana era mai puțin sigură de situația lui mondenă decît de aceea a principesei, închipuindu-și că aceasta nu vrea să frecventeze decît micul nucleu, din dispreț pentru alții și din predilecție pentru el. Cum această prefăcătorie era tocmai însușirea firească a Verdurinilor, care tratau drept plicticoși pe toți cei care nu-i frecventau, este de neconceput ca Patroana să fi crezut că principesa este un suflet de oțel, care detestă șicul. Dar nu renunța la ideea aceasta și era convinsă că din sinceritate și datorită gustului ei de intelectualitate,

principesa nu-i frecventa pe plicticoși, al căror număr scădea cu privire la Verdurini. Viața de plajă scăpa o prezentare de urmările în viitor, de care te-ai fi putut teme la Paris. Bărbați străluciți care veniseră la Balbec fără soțiile lor, ceea ce facilita totul la Raspelière, făceau avansuri și din plicticoși ajungeau fermecători. Acesta a fost cazul principelui de Guermantes pe care totuși, lipsa soției sale nu l-ar fi hotărît să se ducă singur „ca holtei“, la Verdurini, dacă magnetul dreyfusismului n-ar fi fost atât de puternic, încît să-l îndemne să urce, pe nerăsuflăte, pantele care duceau la Raspelière, dar din nenorocire într-o zi cînd Patroana ieșise. Doamna Verdurin nu era de altminteri sigură dacă principele și domnul de Charlus sînt din aceeași lume. Baronul spusese doar că ducele de Guermantes era fratele său, dar poate că era minciuna unui aventurier. Oricît de elegant s-ar fi arătat, oricît de amabil, oricît de „credincios“ cu Verdurinii, Patroana șovăia să-l invite cu principele de Guermantes. Consultă pe Ski și pe Brichot.

— Baronul și principele de Guermantes, credeți că asta ar merge împreună?

— Cred că pot răspunde afirmativ pentru unul din ei.

— Dar cu ce-mi poate fi de folos unul din ei? urmă doamna Verdurin întăritată. Vă întreb dacă ar merge împreună...

— Doamnă, iată lucruri foarte greu de știut.

Doamna Verdurin nu punea nici o răutate în întrebări. Era sigură de moravurile baronului, dar cînd se exprima astfel nu se gîndea nicicum la ele, ci voia doar să știe dacă i-ar putea invita împreună pe principe și pe domnul de Charlus, dacă s-ar potrivi. Nu punea nici o intenție răuvoitoare

în întrebuințarea acestor expresii de-a gata și pe care „micile clanuri” artistice le favorizează. Ca să se mîndrească cu domnul de Guermantes voia să-l ducă în după-amiaza care ar urma prînzului, la o serbare de caritate, în cadrul căreia marinarii din împrejurimi ar simula o manevră de plecare. Dar neavînd timpul să se ocupe de toate își delegă sarcinile credinciosului între credincioși, baronului.

— Înțelegeți, nu trebuie să stea smirnă ca niște nătărași, trebuie să se miște, să se vadă învîlmășeala, nu știu cum li se spune la toate astea. Dar dumneavoastră, care vă duceți atît de des în portul Balbec-Plajă, i-ați putea pune să facă o repetiție fără să vă oboșiți. Trebuie să vă pricepeți mai bine decît mine, domnule de Charlus, să puneți în mișcare niște tineri marinari. La urma urmei, cîtă bătaie de cap pentru domnul de Guermantes. Poate e un imbecil de la Jockey-Club și parcă-mi amintesc că sînteți unul din membrii lui. Ei ! baroane, nu-mi răspundeți, sînteți membru ? Nu vreți să ieșiți cu noi ? Iată o carte pe care am primit-o, cred că v-ar interesa. E de Roujon. Titlul ei este frumos : *Printre bărbați*.

În ce mă privește, eram fericit că domnul de Charlus era adesea substituit principesei Sherbatoff, deoarece eram în termeni foarte proști cu ea, dintr-un motiv în același timp neînsemnat și adînc. Într-o zi cînd mă aflu în tren, copleșind-o cu atenții, ca de obicei, pe principesă, am văzut-o pe doamna de Villeparisis urcînd în același compartiment. Într-adevăr venise să petreacă cîteva săptămîni la principesa de Luxemburg, dar cum eram înlănțuit de acea nevoie zilnică de a o vedea pe Albertine, nu răspunsesem invitațiilor repetate ale marchizei și ale amfitrioanei sale re-

gale. Am încercat remușcări văzînd-o pe prietena bunicii și, din pură datorie (fără să o părăsesc pe principesa Sherbatoff), am stat de vorbă mult cu ea. Ignoram cu desăvîrșire că doamna de Villeparisis știa prea bine cine era vecina mea, dar că nu voia să o cunoască. La stația următoare doamna de Villeparisis părăsi vagonul, mi-am reproșat chiar că n-am ajutat-o să coboare ; m-am întors și m-am așezat lîngă principesă. Dar ai fi spus — cataclism frecvent la cei a căror situație e puțin trainică și care se tem ca nu cumva să fi auzit vorbindu-se rău despre ei, că sînt disprețuiți — că o schimbare vădită se operase. Cufundată în *Revue des Deux Mondes*, doamna Sherbatoff abia răspunse, din vîrfurile buzelor, la întrebările mele și sfîrși prin a-mi spune că-i pricuisem o migrenă. Nu înțelegeam ce vină aveam. Cînd mi-am luat rămas bun de la principesă, obișnuitul surîs nu-i mai lumina fața, un salut sec îi aplecă bărbia, nici nu-mi întinse măcar mîna și nu mi-a mai vorbit de atunci. Dar trebuie să fi vorbit cu Verdurinii, nu știu însă ce anume putuse să le spună, căci îndată ce i-am întrebat dacă n-ar fi bine să-i fac o amabilitate principesei Sherbatoff, se năpustiră cu toții în cor : „Nu ! Nu ! Nu ! În nici un caz ! Nu-i plac amabilitățile.“ Nu mi-au dat acest răspuns ca să mă învrăjbească cu ea, dar principesa reușise să-i facă să creadă că este insensibilă la atenții, un suflet inaccesibil deșertăciunilor acestei lumi. Trebuia să fi văzut pe omul politic care trece drept cel mai integru, cel mai intransigent, cel mai greu de apropiat de cînd e la putere ; trebuia să-l fi văzut după disgrația sa, cerșind sfios, cu un surîs searbăd de îndrăgostit, salutul trufaș al unui ziarist oarecare ; trebuia să-l fi văzut pe Cottard ridicîndu-se (pe

care bolnavii săi recentî îl considerau un drog de fier), ca să ştii din ce în ciudări amoroase, din ce eşecuri de snobism purcedea mîndria aparentă, antisnobismul universal admis al principesei Sherbatoff, ca să înţelegi că în omenire domneşte regula — care comportă fireşte excepţii — că oamenii aspri sînt cei slabi care au fost respinşi, iar cei tari, sinchisindu-se puţin dacă sînt doriţi sau nu, au acea blîndeţe pe care omul de rînd o confundă cu slăbiciunea.

De altfel, nu trebuie s-o judec cu severitate pe principesa Sherbatoff. Cazul ei este atît de frecvent ! Într-o zi, la înmormîntarea unui Guermantes, un bărbat remarcabil de lîngă mine îmi arătă un domn înalt şi cu o figură frumoasă. „Dintre toţi Guermantii, îmi spuse vecinul meu, acesta este cel mai nemaipomenit, cel mai ciudat. E fratele ducelui.“ I-am răspuns imprudent că se înşeală, că acest domn, nicidecum înrudit cu Guermantii, se numeşte Fournier-Sarlovèze. Bărbatul remarcabil îmi întoarse spatele şi nu mă mai salută de atunci.

Un mare muzician, membru al Institutului, mare demnitar oficial şi care-l cunoştea pe Ski, trecu prin Harambouville unde avea o nepoată şi veni într-o miercuri la Verdurini. Domnul de Charlus fu deosebit de amabil cu el (la cererea lui Morel) şi mai ales pentru că după întoarcerea lui la Paris, academicianul să-i îngăduie să asiste la diferite şedinţe particulare, repetiţii etc., unde cînta violonistul. Academicianul măgulit şi, om încîntător, făgădui şi-şi ţinu făgăduiala. Baronul fu foarte mişcat de toate amabilităţile acestui personaj (care, de altminteri, iubea numai femeile, dar cu pasiune), de toate uşurinţele pe care i le procură ca să-l vadă pe Morel în locuri oficiale

unde profanii nu intră, de toate prilejurile pe care celebrul artist le dădu tînărului virtuoz să se producă, pentru ca să se facă cunoscut, desemnîndu-l, la talent egal, de preferință altora, pentru audii care trebuiau să aibă un răsunset deosebit. Dar domnul de Charlus habar n-avea că datora maestrului cu atît mai multă recunoștință, cu cît acesta, de două ori merituos, sau dacă preferați de două ori vinovat, nu ignora nimic din legăturile dintre violonist și nobilul său protector. Le favoriza, firește fără simpatie pentru ele, neputînd înțelege altă dragoste decît aceea a femeii care-i inspirase toată muzica, dar din indiferență morală, bunăvoință și serviabilitate profesională, amabilitate mondenă, snobism. Avea atît de puțin îndoieli asupra naturii acestor legături, încît încă cu prilejul celei dintîi mese la Raspelière, îl întrebă pe Ski, vorbind despre domnul de Charlus și despre Morel cum s-ar fi exprimat despre un bărbat și amanta lui : „Sînt de mult timp împreună ?“ Dar era prea desăvîrșit om de lume ca să dea ceva de bănuir celor în cauză și era gata să înfrîneze orice clevetire care s-ar fi produs printre camarazii lui Morèl, și să-l liniștească spunîndu-i părintește : „Astăzi se spun asemenea lucruri despre toată lumea“ ; nu încetă să-l copleșească pe baron cu amabilități pe care acesta le găsea fermecătoare, dar firești, căci era incapabil să presupună ilustrului maestru atîta viciu sau atîta virtute. Căci nimeni nu avea sufletul atît de josnic să-i repete cuvintele ce se rosteau în lipsa domnului de Charlus, „aluziile“ în legătură cu Morel. Și totuși, numai această situație e de ajuns să arate că pînă și acest lucru universal defăimat, care nu găsește nicăieri un apărător : „trăncăneala“ are și ea valoarea ei psihologică,

fie că noi înșine sîntem obiectul ei și devine astfel pentru noi deosebit de neplăcută, fie că ne spune despre un terț un lucru pe care-l ignorăm. Împiedică mintea să adoarmă la vederea factice a celor ce cred și care nu e decît aparența lor. Ea o întoarce, cu îndemînarea magică a unui filozof idealist și ne înfățișează repede un colț nebănuît din dosul stofei. Domnul de Charlus și-ar fi putut închipui următoarele cuvinte rostite de o anumită rudă delicată : „Cum, vrei ca Mémé să fie îndrăgostit de mine? Uiți doar că sînt femeie !” Cu toate acestea ea avea o înclinare sinceră, adîncă, pentru domnul de Charlus. Cum să ne mai mirăm atunci că anume cuvinte pe care le debitau Verdurinii, pe a căror afecțiune și bunătate el nu avea nici un drept să se bizuie, spuse în absența lui (și se va vedea că nu erau numai cuvinte), erau atît de diferite de ceea ce-și închipuia că sînt, adică doar un reflex al celor pe care le auzea cînd era de față ? Numai acestea împodobeau cu inscripții afectuoase micul pavilion ideal în care domnul de Charlus se ducea uneori să viseze singur, cînd își introducea o clipă imaginația în ideea pe care Verdurinii o aveau despre el. Acolo atmosfera era atît de simpatică, atît de cordială, odihna atît de întăritoare, încît dacă domnul de Charlus înainte de a adormi, se cufunda în el ca să-și alunge o clipă grijile, nu ieșea niciodată fără să suridă. Dar, pentru fiecare din noi, acest soi de pavilion e dublu : în fața celui pe care-l credem unicul, este celălalt, pe care de obicei nu-l vedem, cel autentic, simetric cu cel pe care-l cunoaștem, dar foarte diferit și a cărui ornamentație în care n-am mai recunoaște nimic din ceea ce ne așteptam să vedem, ne-ar îngrozi ca și cum ar fi făcută cu simbolurile odioase ale unei dușmăanii nebă-

nuite. Cum ar fi încremenit domnul de Charlus dacă grație vreunei trăncăneli, ar fi pătruns într-unul din pavilioanele adverse, ca pe una din scările de serviciu unde desene obscene sînt creionate pe ușile apartamentelor de furnizorii nemulțumiți sau de servitorii concediați. Dar după cum sîntem neînzestrați cu acel simț al orientării cu care sînt dăruite păsările, ne lipsește simțul vizibilității, cum ne lipsește și acela al distanțelor, și ne închipuim foarte apropiată atenția interesată a oamenilor care, dimpotrivă, nu se gîndesc niciodată la noi, fără să bănuie că sîntem, în acest răstimp singura preocupare a altora. Astfel, domnul de Charlus trăia înșelat ca și peștele care crede că apa în care înoată se întinde dincolo de sticla acvariului său care-i înfățișează reflexul ei, în timp ce nu vede lîngă el, în umbră, vizitatorul amuzat care-i urmărește hîrjoana, sau piscicultorul atotputernic care, în clipa nevăzută și fatală, amînată în acest moment în ce-l privește pe baron (pentru care piscicultorul, la Paris, va fi doamna Verdurin), îl va scoate fără milă din mediul în care-i plăcea să trăiască pentru ca să-l arunce în altul. Ba mai mult, în măsura în care sînt doar colecții de indivizi, popoarele pot oferi pilde mai vaste, dar identice în fiecare din părțile lor, de orbire adîncă, îndărătnică și uluitoare. Pînă acum, dacă domnul de Charlus rostea din pricina ei în micul clan cuvinte de o dibăcie inutilă sau de o îndrăzneală care te făcea să surîzi pe ascuns, ea nu avusese încă pentru el, nici n-avea să aibă, la Balbec, neajunsuri grave. Puțină albumină, puțin zahăr, puțină aritmie cardiacă nu împiedică viața să continue normală pentru cel ce nici nu-și dă seama, cîtă vreme numai medicul vede în ele prevestirea unor catastrofe. Actualmente înclina-

rea — platonică sau nu — a domnului de Charlus pentru Morel, îl îndemna doar pe baron să spună înadins, în lipsa lui Morel, că-l găsea foarte frumos, crezînd că lucrul va fi înțeles cu totul nevinovat, și procedînd în acest sens ca un bărbat subțire care fiind chemat să depună în fața tribunalului, nu se va teme să intre în amănunte care par în aparență în dezavantajul său, dar care, tocmai din această cauză, au mai multă naturalețe și mai puțină vulgaritate decît protestările convenționale ale unui acuzat de teatru. Domnul de Charlus, cu aceeași libertate, întotdeauna între Doncières-Ouest și Saint-Martin-du-Chêne — sau contrariu, la întoarcere — vorbea bucuros de oamenii care pare-se că au năravuri foarte ciudate și chiar adăuga : „La urma-urmei nu știu de ce le spun ciudate, căci n-au nimic ciudat“, ca să-și arate sie însuși ce bine se simțea cu publicul său. Și într-adevăr că se simțea bine, cu condiția să aibă inițiativa operațiilor, și să știe galeria mută și surizătoare, dezarmată de credulitate sau de bună-creștere.

Cînd domnul de Charlus nu vorbea de admirația lui pentru frumusețea lui Morel, ca și cum n-ar fi avut nici o legătură cu o înclinare căreia i se spune viciu, vorbea despre acest viciu, dar ca și cum n-ar fi fost întru nimic al său. Uneori, nici nu șovăia să-i spună pe nume. Cum după ce mă uitasem la legătura frumoasă a romanului său de Balzac, l-am întrebat ce preferă din *Comedia umană*, îmi răspunse, îndreptîndu-și gîndul spre o idee fixă :

— Oricare din ele, micile miniaturi ca *Abatele din Tours* și *Femeia părăsită*, sau marile fresce ca seria acelor *Iluzii pierdute*. Cum ? Nu cunoașteți acele *Iluzii pierdute* ? Este atît de frumos mo-

mentul în care Carlos Herrera se interesează de numele castelului prin fața căruia trece caleașca lui ; e Rastignac, locuința tînărului pe care-l iubise odinioară. Și atunci abatele cade într-o reverie căreia Swann îi spunea, ceea ce era foarte spiritual : *Tristețea lui Olimpio*, pederastiei. Dar moartea lui Lucien ! Nu-mi amintesc ce om de gust avusese următorul răspuns cînd cineva îl întreba anume, care întîmplare îl întristase cel mai mult în viață : „Moartea lui Lucien de Rubempré din *Splendoarea și mizeria* ¹...”

— Știu că Balzac se poartă mult anul acesta, așa cum anul trecut era la modă pesimismul, întrerupse Brichtot. Dar cu riscul de a întrista sufletele cuprinse de deferență balzaciană, fără să mă pretind, ferească Dumnezeu, jandarmul literaturii și să dresiez vreun proces-verbal pentru greșeli de gramatică, mărturisesc că îmbelșugatul improvizator ale cărui elucubrații uluitoare îmi pare că le lăudați din cale-afară, mi s-a părut totdeauna un scrib insuficient de meticulos. Am citit aceste *Illusions perdues* despre care vorbiți, baroane, chinuindu-mă să ating fervoarea unui inițiat și mărturisesc cu toată simplitatea sufletească anume că aceste romane-foileton redactate cu patos, într-o limbă de două ori și de trei ori încălțată (*Esther fericită, Unde duc drumurile rele, Cît îi costă dragostea pe bătrîni*) mi-au făcut totdeauna impresia tainelor lui *Rocambole*, înălțat printr-o favoare inexplicabilă la situația precară de capodoperă.

— Vorbiți astfel pentru că nu cunoașteți viața, spuse baronul de două ori plictisit, căci simțea

¹ E vorba de romanul lui Balzac, *Splendoarea și mizeria curtezanelor*.

că Brichot n-ar înțelege nici motivele sale de artist, nici pe celelalte.

— Înțeleg prea bine, răspunse Brichot, că pentru a vorbi ca meșterul François Rabelais, vrei să spuneți că sînt „*moult sorbonagre, sorbonicole et sorboniforme*“¹: Totuși, îmi place, ca și camarazilor mei, o carte care să-mi dea impresia sincerității și a vieții, nu sînt dintre acei cărturari...

— Sfertul de oră al lui Rabelais, întrerupse doctorul Cottard, cu un aer categoric și de siguranță spirituală...

— ...Care fac legămînt de literatură urmînd regula de la Abbaye-aux-Bois² întru ascultarea domnului viconte de Chateaubriand, mare maestru al eleganței, după rînduiala strictă a umaniștilor. Domnul viconte de Chateaubriand...

— Chateaubriand³ cu cartofi? întrerupse doctorul Cottard.

— El e patronul confreriei, urmă Brichot fără să răspundă la gluma doctorului care, în schimb, alarmat de fraza universitarului, îl privi cu neli-niște pe domnul de Charlus. Brichot îi păru lipsit de tact lui Cottard, al cărui calambur trezise un surîs fin pe buzele principesei Sherbatoff.

— În gura profesorului, ironia mușcătoare a desăvîrșitului sceptic nu-și pierde drepturile, spuse ea din amabilitate și ca să arate că spiritul doctorului nu trecuse neobservat de ea.

— Înțeleptul e prin forța lucrurilor sceptic, răspunse doctorul. Ce știi eu? — *Gnoti seauton*⁴

¹ Cuvinte prin care Rabelais își bătea joc de pederashi.

² Mînaștire de maici înființată la Paris, în 1640; a fost reședința doamnei de Récamier, unde Chateaubriand venea zilnic și unde se formase în jurul lor un cînaclu literar.

³ Chateaubriand = mușchi la grătar (fr.).

⁴ Cunoaște-te pe tine însuși (gr.).

— spunea Socrate. E foarte just, excesul în orice domeniu e un cusur. Dar îmi stă mintea în loc, cînd mă gîndesc că asta a fost deajuns ca numele lui Socrate să dureze pînă în zilele noastre. Ce cuprinde această filozofie ? Puțin la urma urmei. Cînd te gîndești că Charcot și alții au făcut lucrări de o mie de ori mai remarcabile și care cel puțin se întemeiază pe ceva, pe suprimarea reflexului pupilar ca sindrom al paraliziei generale, și care sînt aproape uitate ! În fond, Socrate nu e ceva extraordinar. Niște oameni care n-aveau nici o ocupație, care-și petreceau ziua plimbîndu-se, trîncănind. Ca și Isus Christos : „Iubiți-vă unul pe altul“ — e foarte frumos.

— Dragul meu, îl rugă doamna Cottard.

— Firește, soția mea protestează, toate femeile sînt niște nevropate.

— Dar, scumpe doctore, eu nu sînt nevropată, îngînă doamna Cottard.

— Cum nu e nevropată ? Cînd fiul ei e bolnav, ea prezintă fenomene de insomnie. Dar, în sfîrșit, recunosc că Socrate și restul sînt necesari pentru o cultură superioară, ca să ai talente de expunere. Citez totdeauna acest *Gnoti seauton* elevilor mei la primul curs. Părintele Bouchard, care a aflat acest lucru, m-a felicitat.

— Nu mă număr printre apărătorii formei pentru formă, după cum n-aș tezauriza în poezie rima milionară, urmă Brichot. Dar oricum, *Comedia umană* — foarte puțin umană — este prea din cale-afară contrariul acelor opere în care arta copleşte fondul, cum spune păcătosul de Ovidiu. Și este îngăduit să preferi o potecă de mijloc, care duce la parohia din Meudon sau la Ermitajul din Fernay, la egală depărtare de Vallée-aux-Loups unde René împlinea cu trufie un pontificat lipsit

de blîndețe, și de Jardies, unde Honoré de Balzac, hărțuit de portărei, nu înceta cacografiile sale pentru o poloneză, pozînd în apostol plin de rîvnă, al limbii păsărești.

— Chateaubriand este cu mult mai plin de viață decît pretindeți, și Balzac este oricum un mare scriitor, răspunse domnul de Charlus, încă prea impregnat de gustul lui Swann ca să nu fie mîniat pe Brichot, și Balzac a cunoscut pînă și acele pasiuni pe care lumea nu le cunoaște sau nu le studiază decît ca să le vestejească. Fără să mai aduc iarăși vorba de nemuritoarele *Iluzii pierdute*, *Sarrazine*, *Fata cu ochi de aur*, *O pasiune în pustiu*, pînă chiar și destul de enigmatică *Falsa amantă* vin în sprijinul spuselor mele. Cînd vorbeam de această latură „împotriva firii“ a lui Balzac, Swann îmi spunea : „Sînteți de aceeași părere cu Taine“. N-aveam cîntea să-l cunosc pe domnul Taine, adăugă domnul de Charlus (cu acel obicei supărător de a menționa titlul inutil de „domn“ pe care-l au oamenii de lume, ca și cum ar crede că taxînd un mare scriitor drept domn, i-ar decerna o onoare sau ar păstra distanța și ar sublinia că nu-l cunosc), nu-l cunoșteam pe domnul Taine, dar mă consideram foarte onorat să fiu de aceeași părere cu-el.

În ciuda acestor obiceiuri mondene ridicole, domnul de Charlus era foarte inteligent și dacă odinioară vreo căsătorie ar fi statornicit o rubedenie între familia lui și aceea a lui Balzac, pesemne că ar fi încercat (nu mai puțin decît Balzac, de altminteri) o mulțumire de care totuși nu s-ar fi putut împiedica să se laude în semn de admirabilă condescendență.

Uneori, în stația care urma după Saint-Martin-du-Chêne, se urcau în tren cîțiva tineri. Domnul

de Charlus nu se putea împiedica să-i privească, dar cum își scurta și-și ascundea atenția pe care le-o dădea, ea avea aerul de a ascunde o taină mai deosebită decît cea autentică; ai fi crezut că-i cunoștea, lăsa să se vadă acest lucru fără voia lui, după ce-i acceptase sacrificiul, înainte de a se întoarce spre noi, așa cum fac copiii cărora, în urma unei certe între rude li s-a interzis să dea bună ziua unor camarazi, dar care, cînd îi întîlnesc, nu se pot abține să nu ridice capul, înainte de a cădea din nou sub nuiuaa precepto-ului lor.

La auzul cuvîntului derivat din limba elină cu care domnul de Charlus, vorbind despre Balzac, completase aluzia la *Tristețea lui Olympio* în *Splendoarea și mizeria curtezanelor*, Ski, Brichtot și Cottard se priviseră cu un surîs poate mai puțin ironic decît purtînd urma mulțumirii manifestată de acei comeseni care ar reuși să-l facă pe Dreyfus să vorbească despre propria lui afacere sau pe împărăteasă despre domnia ei. Aveau de gînd să-l îmboldească puțin cu acest subiect, dar ajunsesem la Doncières, unde ne întîlneam cu Morel. În fața lui, domnul de Charlus își supraveghea cu băgare de seamă conversația și cînd Ski vru să-l întoarcă la dragostea pe care Carlos Herrera i-o purta lui Lucien Rubempré, baronul adoptă mutra contrariată, misterioasă și, la urma urmei (văzînd că nimeni nu-l mai ascultă) severă și învinuitoare a unui tată care ar auzi cum se vorbesc indecențe în fața fiicei sale. Ski încăpățînîndu-se să continue, domnul de Charlus cu ochii holbați, ridicînd vocea, spuse pe un ton semnificativ, arătînd-o pe Albertine care nu ne putea auzi, fiind prinsă în discuție cu doamna Cottard și principesa Sherbatoff, și pe tonul în doi

peri al celui ce vrea să dea o lecție unor oameni prost crescuți : „Cred că ar fi timpul să vorbim despre lucruri care ar putea-o interesa și pe fata aceasta“. Dar am înțeles lămurit că în mintea lui fata nu era Albertine, ci Morel ; a dovedit de altminteri mai târziu exactitatea interpretării mele, prin expresiile de care se sluzea cînd ne ruga să nu mai vorbim de asemenea lucruri în fața lui Morel.

— Știți, îmi spuse el vorbind despre violonist, nu este de loc ceea ce ați putea crede, e un tînăr foarte de treabă, care a rămas totdeauna cuminte, foarte serios.

Și simțeau în aceste cuvinte că domnul de Charlus privea inversiunea sexuală ca o primejdie tot atît de amenințătoare pentru băieți ca prostituția pentru femei, și cînd era vorba de Morel se sluzea de epitetul „serios“, în înțelesul pe care-l ia dacă s-ar aplica unei tinere lucrătoare. Atunci Brichot, ca să schimbe conversația, mă întrebă dacă aveam de gînd să mai stau mult la Incarville. În zadar îi atrăsesem în mai multe rînduri atenția că nu locuiam la Incarville, ci la Balbec, recădea mereu în aceeași eroare, căci desemna sub numele de Incarville sau de Balbec-Incarville această parte a litoralului. Există astfel unii oameni care vorbesc de aceleași lucruri ca și noi dîndu-le însă un nume diferit. O anumită doamnă din foburgul Saint-Germain mă întreba totdeauna, cînd voia să vorbească despre ducesa de Guermantes, dacă n-o văzusem de mult pe Zénaïde sau pe Oriane-Zénaïde, lucru pe care nu-l înțelegeam din primul moment. Probabil că doamna de Guermantes avusese cîndva o rudă pe care o chema Oriane, astfel încît ei i se spunea Oriane-Zénaïde, ca să se evite confuziile. Poate

că la început gara fusese doar la Incarville, de unde lumea se ducea cu trăsură la Balbec.

— Despre ce vorbești, întrebă Albertine mirată de tonul solemn de tată de familie pe care-l uzurpase domnul de Charlus.

— De Balzac, se grăbi să răspundă baronul și dumneavoastră aveți tocmai astăseară toaleta principesei de Cadignan, nu cea dintâi, aceea de la cină, ci cea de-a doua.

Această potrivire se datora faptului că, atunci când voiam să aleg toaletele Albertinei, mă inspiram din gustul pe care și-l formase grație lui Elstir care prețuia mult o cumpătare căreia i s-ar fi putut spune britanică, dacă nu s-ar fi îmbinat cu mai multă gingăsie, mai multă moliciune franceză. De cele mai multe ori rochiile pe care le prefera ofereau privirilor o combinație armonioasă de culori cenușii, ca aceea a Dianei de Cadignan. Numai domnul de Charlus știa să aprecieze, la adevărata lor valoare, toaletele Albertinei; ochii lui descopereau îndată ce alcătuia raritatea, valoarea lor; n-ar fi confundat niciodată o stofă cu alta și recunoștea croitorul. Dar prefera — pentru femei — ceva mai multă strălucire și culoare, decât îngăduia Elstir. În seara aceea, Albertine îmi aruncă o privire în parte surizătoare, în parte îngrijorată, plecându-și năsucii roz de pisică. Într-adevăr, jacheta ei cenușie de șeviot care se petrecea peste fusta de crêp de Chine cenușie, lăsa să se creadă că Albertine era toată în cenușiu. Dar făcându-mi semn să o ajut, deoarece mânecile ei înfoiate trebuiau să fie turtite sau ridicate ca să-și îmbrace sau să-și dezbrace jacheta, ea o scoase și cum mânecile ei erau de un écos-saiz foarte gingaș, roz, albastru deschis, verzui, gît de porumbel, parcă ar fi răsărit un curcubeu

pe un cer cenușiu. Se întreba dacă rochia ei avea să-i placă domnului de Charlus.

— Ah ! exclamă acesta încântat, iată o rază, o prismă de culoare. Felicitările mele.

— Singur domnul le merită, răspunse drăguț Albertine desemnându-mă, căci îi plăcea să arate ce-i dădusem.

— Numai femeile care nu știu să se îmbrace se tem de culoare, urmă domnul de Charlus. Poți să strălucești fără vulgaritate și să fii gingașă fără să fii fadă. Nu aveți, de altfel, aceleași motive ca doamna de Cadignan să vreți să păreți desprinsă de viață, căci asta era ideea pe care voia să i-o inculce lui Arthez, prin acea toaletă cenușie.

Albertine, pe care o interesa acest limbaj mut al rochiilor, îi puse domnului de Charlus întrebări cu privire la principesa de Cadignan.

— Oh ! e o nuvelă minunată, spuse baronul cu un ton visător. Cunoște grădinița în care Diane de Cadignan se plimba cu domnul d'Espard. E proprietatea uneia din verișoarele mele.

— Toate chestiunile astea în legătură cu grădina verișoarei sale, îi șopti Brichot lui Cottard, la fel ca și genealogia lui, pot avea un preț oarecare pentru simpaticul baron. Dar ce interes au pentru noi, care n-avem prilejul să ne plimbăm prin ele, nici nu cunoaștem această doamnă și nici nu posedăm titluri de noblețe ?

Căci Brichot nu bănuia că te puteai interesa de o rochie și de o grădină ca de o operă de artă, și că domnul de Charlus revedea, ca în Balzac, preumblările doamnei de Cadignan. Baronul urmă : „O cunoașteți doar, îmi spuse el vorbind de verișoara aceasta și adresându-mi-se ca să mă măgulească, la fel ca unuia care, exilat în micul

clan, dacă nu eram din lumea domnului de Charlus, cel puțin o frecventam. În orice caz, trebuie să o fi văzut la doamna de Villeparisis."

— Marchiza de Villeparisis căreia îi aparține castelul de la Baucieux? întrebă Brichot cu un aer captivat.

— Da, o cunoașteți? întrebă aspru domnul de Charlus.

— Nu, răspunse Brichot, dar colegul nostru Norpois petrece în fiecare an o parte din vacanța lui la Baucieux. Am avut ocazia să-i scriu acolo.

I-am spus lui Morel, crezînd că-l interesează, că domnul de Norpois era prietenul tatii. Dar nici o mișcare a feței sale nu arată că ar fi auzit, întrucît îmi considera părinții ca pe niște oameni de nimic și care se deosebeau cu totul de ceea ce fusese unchiul meu la care tatăl său fusese lacheu și care de altminteri, spre deosebire de restul familiei, plăcîndu-i îndeosebi „să-și dea ifose", lăsase o amintire amețitoare servitorilor săi.

— Pare-se că doamna de Villeparisis e o femeie superioară; dar nu mi s-a îngăduit niciodată să mă conving eu însumi, după cum nu li s-a îngăduit nici colegilor mei. Căci Norpois, care e plin de curtenie și de afabilitate la Institut, nu ne-a prezentat pe niciunul marchizei. Dintre prietenii noștri, a primit doar pe Thureau-Dangin, care întreținea cu ea vechi legături de familie, și pe Gaston Boissier, pe care a dorit să-l cunoască în urma unui studiu care o interesa îndeosebi. A cinat o dată la ea și a plecat robit de farmecul ei. Trebuie să adaug că doamna Boissier nu fusese invitată.

La auzul acestor nume Morel surîse înduioșat.

— Ah! Thureau-Dangin, îmi spuse el cu un aer tot atît de interesat, după cum acela pe care-l

avusese cînd auzise vorbindu-se de marchizul de Norpois și de tatăl meu îl lăsase indiferent. „Thureau-Dangin, ce prieten a fost cu unchiul dumneavoastră. Cînd o doamnă voia un loc în mijloc la o recepție la Academie, unchiul dumneavoastră spunea : «Îi voi scrie lui Thureau-Dangin». Și fi-rește că biletul era îndată trimis, căci vă dați seama că Thureau-Dangin n-ar fi riscat cu nici un preț să-i refuze ceva unchiului dumneavoastră, care l-ar fi înhățat la strîmtoare. Mă amuză să aud și numele lui Boissier, căci unchiul dumneavoastră își făcea acolo toate cumpărăturile pentru doamne, de Anul Nou. Știu acest amănunt deoarece cunosc persoana însărcinată cu aceste treburi.“

O cunoștea cum nu se poate mai bine, căci era tatăl său. Unele din acele aluzii afectuoase ale lui Morel la amintirea unchiului meu se datorau faptului că nu aveam de gînd să locuim totdeauna în palatul Guermanteș, unde ne mutasem din pricina bunicii. Uneori, era vorba de o mutare posibilă. Trebuie să amintesc că odinioară unchiul meu locuia în 40 bis, *Boulevard Malesherbes*, ca să se înțeleagă sfaturile pe care mi le dădea Charles Morel în această privință. Adresa aceasta avusese drept urmare că în familie, cum ne duceam des la unchiul Adolphe pînă în ziua fatală cînd l-am certat cu părinții mei povestindu-le istoria doamnei în roz, în loc să se spună „la unchiul dumneavoastră“ se spunea „la 40 bis“. Unele verișoare ale mamei îi spuneau cum nu se poate mai firesc : „Ah ! duminică nu te putem avea, cinezi la 40 bis“. Dacă mă duceam să vizitez o rudă, mi se recomanda să mă duc mai întîi „la 40 bis“ pentru ca unchiul Adolphe să nu se supere că nu începusem cu el. Era proprietarul casei și, la drept

vorbind, se arăta foarte mofturos în ce privește alegerea chiriașilor care-i erau cu toții sau îi deveneau prieteni. Colonelul baron de Vatry se ducea în fiecare zi să fumeze o țigară de foi cu el, ca să obțină mai lesne niște reparații. Poarta casei era totdeauna închisă. Dacă unchiul meu zărea la o fereastră vreo rufă, vreun covor, îl apucau furiile și punea să le scoată mai repede decât reușesc astăzi agenții poliției. Dar, în sfârșit, nu e mai puțin adevărat că închiria o parte a casei, reținând pentru el doar două etaje și grajdurile. Cu toate acestea, lumea știind că-i face plăcere când i se lăuda buna întreținere a casei, celebra confortul „micului palat“, ca și cum unchiul meu ar fi fost singurul lui ocupant, și el lăsa să se spună orice, fără să opună dezmințirea formală care s-ar fi cuvenit din parte-i. Fără îndoială că „micul palat“ era confortabil (unchiul meu introdusese în casă toate invențiile epocii). Dar n-avea nimic extraordinar. Singur unchiul meu spunând mereu, cu falsă modestie, „mica mea cocioabă“, era convins, sau, în orice caz, băgase în capul valetului său, soției acestuia, vizitiului, bucătăresei, ideea că la Paris nu exista nimic care să poată fi comparat, în ce privește confortul, luxul și plăcerea, cu micul său palat. Charles Morel crescuse în această credință, și rămăsese cu ea. De aceea, chiar în zilele în care nu stătea de vorbă cu mine, dacă vorbeam în tren cu cineva de posibilitatea unei mutări, îmi surîdea îndată și-mi spunea clipind din ochi cu un aer înțeleș :

— Ah ! v-ar trebui ceva în genul lui 40 bis ! Acolo v-ați simți bine ! Se poate spune că unchiul dumneavoastră se pricepea. Sînt cum nu se poate mai sigur că în tot Parisul nu există casă care să se poată asemui cu 40 bis !

După aerul melancolic pe care domnul de Charlus îl adoptase vorbind de principesa de Cadignan, am simțit că această nuvelă nu-l făcea să se gîndească numai la grădinița unei verișoare destul de indiferente. Căzu într-o reverie adîncă și ca și cum ar fi vorbit cu sine : „*Tainele principesei de Cadignan!*” exclamă el, ce capodoperă ! Ce adîncă, ce dureroasă, această proastă reputație a Dianei, care se teme atît de mult ca nu cumva bărbatul pe care-l iubește să afle ceva ! Ce adevăr veșnic și mai general decît ar avea aerul ! Cît de departe merge !” Domnul de Charlus rosti aceste cuvinte cu o tristețe pe care simțeau că totuși n-o găsea lipsită de farmec. Firește că domnul de Charlus, neștiind la drept vorbind, în ce măsură năravurile lui erau sau nu cunoscute, tremura de cîtva timp la ideea că, îndată ce se va întoarce la Paris și va fi văzut cu Morel, familia acestuia să nu intervină și să-i compromită astfel fericirea. Pesemne că eventualitatea aceasta nu i se înfățișase pînă acum decît ca ceva adînc neplăcut și penibil. Dar baronul era mare artist. Și acum cînd de o clipă își asemuia situația cu cea descrisă de Balzac, se refugia întrucîtva în nuvelă, și în fața nenorocirii care poate-l amenința și în orice caz nu contenea să-l înspăimînte, avea mîngîierea de a găsi în propria-i neliniște, ceea ce Swann și chiar Saint-Loup ar fi numit ceva „foarte balzacian”. Această identificare cu principesa de Cadignan îi fusese ușurată domnului de Charlus, grație transpunerii mintale cu care se obișnuise și despre care dăduse diferite exemple. Transpunerea era de altfel suficientă pentru ca singură înlocuirea femeii, ca obiect iubit, printr-un tînăr, să declanșeze îndată în jurul acestuia tot procesul de complicații sociale care se dezvoltă în jurul

unei legături obișnuite. Cînd introduci, dintr-un motiv oarecare o dată pentru totdeauna o schimbare în calendar sau în orării, dacă faci ca anul să înceapă cu cîteva săptămîni mai tîrziu sau miezul nopții să sune cu un sfert de oră mai devreme, cum zilele vor avea oricum douăzeci și patru de ore și lunile treizeci de zile, tot ce decurge din măsura timpului va rămîne identic. Chiar dacă s-au schimbat toate, nu s-ar ivi nici o tulburare, deoarece raporturile dintre cifre sînt totdeauna aceleași. Același lucru se poate spune despre viețile care adoptă „ora Europei Centrale” sau calendarele orientale. Se pare chiar că amorul propriu de a întreține o actriță ar fi jucat un rol în această legătură. Cînd domnul de Charlus se interesase, încă din prima zi, cine era Morel, firește că aflate că era de origine umilă, dar o demi-mondenă pe care o iubim nu pierde în ochii noștri nimic din prestigiul ei, pentru că e fiica unor oameni săraci. În schimb, muzicienii cunoscuți cărora pusese să li se scrie nici măcar din interes, ca prietenii care prezentîndu-l pe Swann Odettei i-o înfățișaseră mai dificilă și mai căutată decît era, — ci din simplă banalitate de oameni cu vază exagerînd valoarea unui debutant, răspunseseră baronului : „Ah ! mare talent, mare situație, dat fiind, firește, vîrsta lui, foarte apreciată de cunoscători, își va face drum”. Și din mania oamenilor care ignorează inversiunea vorbind de frumusețea masculină : „Și e frumos cînd cîntă ; se prezintă mai bine decît oricare altul într-un concert ; are păr frumos, atitudini distinse ; capul e încîntător și are aerul unui violonist de portret”. Așa încît, domnul de Charlus surescitat de Morel care nu-l lăsa să ignoreze cîte propuneri i se fac, era măgulit să-l ia cu el, să-i clădească

un cuib unde să se întoarcă adesea. Voia să fie liber restul timpului, căci așa pretindea cariera lui pe care domnul de Charlus dorea, oricîți bani ar fi trebuit să-i dea, ca Morel s-o continue, fie din pricina acestei idei foarte Guermantes că un bărbat trebuie să facă ceva, că omul nu valorează decît prin talent, că noblețea sau banii sînt numai zeroul care înmulțește o valoare, fie că se temea că trîndăvind și fiind totdeauna în tovărășia lui, violonistul s-ar plictisi. În sfîrșit, nu voia să se lipsească de plăcerea pe care o încerca atunci cînd la unele mari concerte, își spunea : „Cel aclamat în momentul de față va fi la mine la noapte“. Oamenii eleganți, cînd sînt îndrăgostiți și în orice chip ar fi, își pun vanitatea în ceea ce poate distruge avantajele anterioare în care vanitatea lor ar fi găsit satisfacție.

Morel, simțindu-mă lipsit de răutate în ce-l privea, sincer legat de domnul de Charlus, și pe de altă parte de o indiferență fizică desăvîrșită cu privire la amîndoi, sfîrși prin a-mi arăta aceleași sentimente de călduroasă simpatie pe care le are o cocotă care știe că n-o dorești și că aman-tul ei are în tine un prieten sincer care nu va încerca să-l învrăjbească cu ea. Nu numai că-mi vorbea întocmai cum îmi vorbea altădată Rachel, amanta lui Saint-Loup, ba mai mult, potrivit celor ce-mi repeta domnul de Charlus, îi spunea despre mine aceleași lucruri pe care Rachel i le spunea despre mine lui Robert. În sfîrșit, dom-nul de Charlus îmi spunea : „Ține mult la dumneavoastră“, după cum și Robert îmi spunea : „Ra-chel ține mult la tine“. Și după cum nepotul îmi transmitea invitația amantei sale, unchiul mă chema de multe ori din partea lui Morel să mă duc să cinez cu ei. Între ei nu izbucneau mai puține fur-

tuni decît între Robert și Rachel. Firește, cînd Charlie (Morel) plecase, domnul de Charlus conținea cu elogi la adresa lui, repetînd, lucrul care-l măgulea, că violonistul este atît de bun cît el. Dar era totuși vădit că Charlie, adesea chîmșit în fața credincioșilor avea aerul iritat în loc să pară totdeauna fericit și supus, așa cum ar fi dorit baronul. Această iritare degeneră mai tîrziu, în urma slăbiciunii care-l împingea pe domnul de Charlus, să-i ierte lui Morel atitudinile lui nevinovate, astfel încît violonistul nici nu încerca să i-o ascundă sau chiar o simula. L-am văzut pe domnul de Charlus intrînd într-un vagon unde Charlie era cu niște prieteni militari, întîmpinînd de muzician cu ridicări din umeri și cu semne cu ochiul către camarazii săi. Sau se prefăcea că doarme, ca și cînd întîlnirea aceasta l-ar fi plictisit peste măsură. Sau începea să tușească, ceilalți rîdeau, simulau, ca să-și bată joc, limbajul sfîndos al bărbaților ai domnului de Charlus, îl atrăgeau într-un colț pe Charlie care sfîrșea prin a se întoarce, parcă forțat, lîngă domnul de Charlus, a cărui inimă era străpunsă de toate aceste săgeți. Nu-ți vine să crezi că le-a putut îndura ; și aceste forme de fiecare dată altele, ale suferinții puneau din nou pentru domnul de Charlus problema fericirii, îl sileau nu numai să fie mai pretențios, dar să dorească altceva, combinația precedentă fiind viciată de o amintire îngrozitoare. Totuși, oricît de penibile au fost după aceea aceste scene, trebuie să recunosc că, în primele timpuri, geniul omului francez din popor, desena pentru Morel, îl făcea să înveșmînteze forme fermecătoare de simplitate, de sinceritate aparentă, chiar de o independentă mîndrie, care parcă era inspirată de dezinteres. Lucrul era fals, dar avan-

tajul atitudinii era cu atît mai vîrtos în favoarea lui Morel cu cît, în timp ce cel ce iubeşte e totdeauna nevoit să stăruiască din nou, să supraliciteze, celui care nu iubeşte îi e dimpotrivă foarte comod să urmeze o linie dreaptă, inflexibilă şi graţioasă. Ea exista prin privilegiul rasei pe faţa atît de sinceră a acestui Morel cu inima atît de închisă, cu faţa aceasta împodobită cu graţia neolenică ce înfloreşte pe basilicele din Champagne. Cu toată mîndria lui închipuită, zărindu-l adesea pe domnul de Charlus în clipa în care nu se aştepta, micul clan îl stingherea, se roşea, îşi pleca ochii, spre încîntarea baronului care vedea în manifestarea aceasta un roman întreg. Era doar un semn de iritare şi de ruşine. Iritarea se exprimă uneori ; căci oricît de calmă şi de energică în decenţa ei era de obicei atitudinea lui Morel, ea se dezminţea totuşi uneori. Cînd baronul îi spunea cîte ceva, Morel izbucnea adesea, pe un ton aspru, într-un răspuns obraznic care ne izbea pe toţi. Domnul de Charlus lăsa capul în jos cu un aer trist, nu răspundea nimic, şi cu facultatea părinţilor idolatri de a crede că nu s-a observat nimic din răceala, din asprimea copiilor lor, continua să debiteze mai departe laude pe seama violonistului. De altminteri, domnul de Charlus nu era totdeauna atît de supus, dar răzvrătirile lui nu-şi atingeau îndeobşte scopul, deoarece cum trăise mai ales printre oameni de lume, în socoteala reacţiunilor pe care le putea trezi, ţinea seama de josnicia, dacă nu originală, cel puţin cea dobîndită prin educaţie. Dar în locul ei, întâlnea la Morel cîte o veleitate plebeie de indiferenţă momentană. Din nenorocire pentru domnul de Charlus, el nu înţelegea că la Morel orice interes dispărea în faţa chestiunilor în care Conservatorul şi buna

reputație la Conservator (dar, lucru mai grav, această chestiune nu se punea pentru moment), intrau în joc. Astfel, de pildă, burghezii își schimbă lesne numele din vanitate, iar marii seniori din avantaj. În ochii tinărului violonist, dimpotrivă, numele de Morel era indisolubil legat de premiul întâi la vioară, deci imposibil de modificat. Domnul de Charlus ar fi vrut ca Morel să aibă totul de la el, pînă și numele. Dîndu-și seama că prenumele lui Morel era Charles, care seamăna cu Charlus, iar proprietatea unde se vedeau se chema *Charmes*, voia să-l convingă pe Morel că e un nume frumos, plăcut de rostit, reprezentînd jumătate dintr-o reputație artistică, și că virtuozul ar trebui să adopte, fără nici o șovăială, numele de „Charmel“, aluzie discretă la locul lor de întîlnire. Morel dădu din umeri. Ca ultim argument, domnul de Charlus avusese nefericita idee să adauge că avea un lacheu care purta acest nume. Dar nu reuși decît să trezească indignarea înfuriată a tinărului.

— A fost un timp cînd strămoșii mei erau mîndri de titlul de lachei, de *maître-ii d'hôtel* ai regelui.

— A fost un altul, răspunse Morel cu mîndrie, în care strămoșii mei i-au decapitat pe ai dumneavoastră. Domnul de Charlus ar fi fost foarte uimit presupunînd că, în lipsă de „Charmel“, resemnîndu-se să-l adopte pe Morel și să-i dea unul din titlurile familiei de Guermantes de care dispunea, dar pe care, cum se va vedea, împrejurările nu-i îngăduiră să-l ofere violonistului, acesta ar fi refuzat, gîndindu-se la reputația artistică legată de numele său de Morel și la comentariile care s-ar fi făcut „în clasă“. Morel punea atît de mult *rue Bergère* deasupra foburgului Saint-Ger-

main ! De aceea domnul de Charlus fu nevoit să se mulțumească pentru moment să i se facă lui Morel niște inele simbolice, purtînd inscripția antică : *PLVS VLTRA CAROL'S*¹. Firește că în fața unui adversar de un soi pe care nu-l cunoștea, domnul de Charlus ar fi trebuit să-și schimbe tactica. Dar cine e în stare ? Dacă domnul de Charlus avea neîndemînări, nici Morel nu era mai îndemînatec. Mai mult încă decît împrejurarea care aduce ruptura, ceea ce avea, cel puțin în chip provizoriu (dar se întîmplă că acest provizorat să fie definitiv), să-l piardă în ochii domnului de Charlus, e că Morel avea în el numai o josnicie care-l făcea să fie plat în fața asprimii și să răspundă cu obraznicie în fața blîndeței. Paralel cu această fire josnică, manifesta o neurastenie complicată cu o proastă creștere, care se trezea în orice împrejurare cînd săvîrșea vreo greșeală, sau devenea împovăraător, astfel încît, în clipa în care ar fi trebuit să-și adune toată gentilețea, toată blîndețea, toată veselie, ca să-l dezarmeze pe baron, se întuneca, devenea arțăgos, căuta să înceapă discuții în care știa că nu era de acord cu el, își susținea punctul său de vedere ostil cu argumente atît de slabe și cu o violență tăioasă care-i sporea chiar această slăbiciune. Căci, lipsindu-i curînd argumentele născocea totuși unele, care vădeau întinderea ignoranței și prostiei sale. Ele nici nu ieșeau la iveală cînd era amabil și încerca doar să placă. Dimpotrivă, numai ele se observau în accesele lui de proastă dispoziție, cînd, din inofensive deveneau urîcioase. Atunci domnul de Charlus se simțea depășit, își punea nădejdea doar într-o zi mai bună, în timp ce Morel, uitînd că baronul îl făcea să trăiască în lux, adopta un

¹ *Plus ultra* — mai mult decît (lat.).

suris ironic, de superioară milă și spunea : „N-am primit niciodată nimic de la nimeni. Astfel nu datorez nimănui măcar o simplă mulțumire.“

Domnul de Charlus în așteptare, ca și cum ar fi avut de a face cu un om de lume, continua să-și exercite mâniile, adevărate sau prefăcute dar care deveniseră inutile, însă nu totdeauna. Astfel, într-o zi (care se plasează după această dintii perioadă) în care baronul se întorcea cu Charlie și cu mine de la un prînz ce avusese loc la Verdurini, crezînd că va petrece sfîrșitul după-amiezii și seara cu violonistul la Doncières, despărțirea acestuia la coborîrea din tren, care răspunse : „Nu, sînt ocupat“, îi pricinui domnului de Charlus o dezamăgire atît de mare încît, deși încercase să nu-și piardă curajul, am văzut lacrimile care-i topeau fardul genelor în timp ce rămase năuc în fața trenului. Durerea aceasta fu atît de mare încît, cum aveam de gînd, ea și cu mine, să sfîrșim ziua la Doncières, i-am spus Albertinei la ureche că aș dori să nu-l lăsăm singur pe domnul de Charlus care mi se părea, din nu știu ce pricină, mîhnit. Micuța de ea primi din toată inima propunerea mea. L-am întrebat pe domnul de Charlus dacă n-ar vrea să-l însoțesc puțin, ceea ce primi, dar refuză s-o deranjeze pe vara mea. Am încercat oarecare liniște (și fără îndoială pentru ultima oară, de vreme ce eram hotărît să mă despart de ea), poruncindu-i cu bunătate, ca și cum ar fi fost soția mea : „Du-te acasă, te voi regăsi deseară“ și, auzind-o că-mi îngăduie, așa cum ar fi făcut o soție, să fac cum voi vrea și încuviințînd să rămîn cu el, dacă domnul de Charlus — la care ținea mult — avea nevoie de mine, el legă-nîndu-și trupul gras, cu ochii-i de iezeit plecați, eu urmîndu-l, ne-am dus pînă la cafenea unde ni

s-a servit bere. Am simțit ochii domnului de Charlus atrași din pricina neliniștii pe vreun proiect. Deodată ceru hîrtie și cerneală și începu să scrie cu o viteză neobișnuită. În timp ce acoperea cu scrisul său foaie după foaie, ochii lui scînteiau de o visare mînioasă. După ce scrise opt pagini :

— Pot să vă cer un mare serviciu ? îmi spuse el. Scuzați-mă că închid plicul. Dar trebuie. Vreți să luați o trăsură, un automobil dacă puteți, ca să ajungeți mai repede ? Desigur că-l veți mai găsi pe Morel în odaia lui, unde s-a dus să se schimbe. Bietul băiat, a vrut să facă pe fanfaronul la despărțire, dar puteți fi sigur că e mai mîhnit decît mine. Îi veți da acest plic și, dacă vă va întreba unde m-ați văzut, îi veți spune că v-ați oprit la Doncières (ceea ce altminteri e adevărat) ca să-l vedeți pe Robert, ceea ce poate n-ar corespunde cu adevărul, dar că m-ați întîlnit cu cineva pe care nu-l cunoașteți, că aveam aerul foarte mîniat, că ați crezut a fi surprins cuvintele de trimitere de martori (într-adevăr mîine mă bat în duel). Mai cu seamă să nu-i spuneți că-l chem, nu căutați să-l aduceți, dar nu-l împiedicați dacă vrea să vină cu dumneavoastră. Duceți-vă, copilul meu, e spre binele lui. Puteți face să se evite o dramă. În lipsa dumneavoastră voi scrie martorilor mei. V-am împiedicat să vă plimbați cu vara dumneavoastră. Nădăjduiesc și chiar cred că nu e supărată pe mine. Căci e un suflet nobil și dintre acelea care știu să nu respingă grandoairea împrejurărilor. Va trebui să-i mulțumiți în numele meu. Îi sînt personal obligat și-mi place că lucrurile stau astfel.

Mi-era tare milă de domnul de Charlus ; mi se părea că Charlie ar fi putut împiedica acest duél a cărui cauză poate era, și eram revoltat, dacă

asta era realitatea, că a plecat cu atîta nepăsare, în loc să-și ajute protectorul. Indignarea mea fu și mai mare cînd, sosind în casa unde locuia Morel, am recunoscut vocea violonistului care, din nevoia de a-și manifesta veselie, cînta din toată inima : *Le samedi soir, après le turbin !*¹ Dacă sărmanul baron l-ar fi auzit, el care voia să se creadă și credea fără îndoială că Morel era tare mînit în momentul de față ! Charlie începu să danseze de plăcere cînd mă zări.

— Oh ! bătrîne (iertăți-mă că vă spun astfel, dar cu blestemata asta de viață militară îți însușești obiceiuri atît de urîte), ce bine că vă văd ! N-am nimic de făcut astă-seară. Vă rog să o petrecem împreună. Vom rămîne aici dacă vă place, ne vom plimba cu barca dacă preferați, vom face muzică, n-am nici o preferință.

I-am răspuns că eram obligat să cinez la Balbec, i-ar fi făcut mare plăcere să-l invit acolo, dar nu voiam s-o fac.

— Dar de ce ați venit dacă sînteți atît de grăbit ?

— Vă aduc o scrisoare din partea domnului de Charlus.

În clipa aceasta toată veselie i se risipi, iar fața i se contractă.

— Cum ! vine să mă plictisească pînă aici ! Care va să zică sînt robul lui. Vă rog să fiți drăguț... Nu deschid scrisoarea. Spuneți-i că nu m-ați găsit.

— N-ar fi mai bine să o deschideți ? Îmi închipui că e vorba de ceva grav.

— De o sută de ori nu, nu cunoașteți minciunile, șiretlicurile infernale ale acestui hoț bătrîn. E doar un truc ca să mă duc să-l văd. Dar nu mă voi duce, am nevoie de liniște astă-seară.

¹ Sîmbătă seara, după muncă... (fr.).

— Dar nu e vorba de un duel mîine ? l-am întrebat pe Morel, presupunînd că e la curent.

— Un duel ? îmi spuse el cu un aer uimit. Nu știu nimic de așa ceva. La urma urmei puțin îmi pasă. Mă intrigăți însă, voi citi totuși scrisoarea lui. Îi veți spune că ați lăsat-o la împlinire, pentru cazul că mă voi întoarce.

În timp ce Morel îmi vorbea, priveam cu uimire cărțile minunate pe care i le dăduse domnul de Charlus și care-i ticseau odaia. Violonistul refuzînd pe acelea care purtau : „Sînt a baronului etc...” deviză care i se părea insultătoare pentru el însuși, ca un semn de apartenență, baronul, cu ingeniozitatea sentimentală în care se împlinea dragostea nenorocită, combinase altele provenite de la strămoși, dar comandate legătorului potrivit împrejurărilor unei melancolice prietenii. Uneori erau scurte și încrezătoare, ca „*Spes mea*”¹, sau ca „*Espectata non eludet*”². Uneori doar resemnate ca „*Voi aștepta*”. Unele galante : „*Mesmes plaisirs du mestre*”³, sau recomandînd castitatea, ca aceea împrumutată de la familia Simiane, presărată cu turnuri de azur și flori de crin și abătută de la înțelesul ei : „*Sustendant lilia turres*”⁴. Altele, în sfîrșit, deznădăjduite și dînd întîlnire în cer celui care-l refuzase pe pămînt : „*Manet ultima coelo*”⁵, și (găsind că ciorchinele e prea verde și nu-l putea ajunge, simulînd că nu căutase ce nu obținuse) domnul de Charlus spunea într-una : „*Non mortale quod opto*”¹. Dar n-am avut timpul să le văd pe toate.

¹ Speranța mea (lat.).

² Așteptarea nu este zadarnică (lat.).

³ Aceleași plăceri ca ale stăpînului (fr. veche).

⁴ Crinii ne susțin turnurile (lat.).

⁵ A rămas numai cerul (lat.).

Dacă domnul de Charlus, așternînd pe hîrtie această scrisoare, fusese parcă pradă unui demon al inspirației care-i mînase penița, îndată ce Morel rupsesse pecetea : *Atavis et armis*² încărcată cu un leopard care avea doi trandafiri în gură, începu să o citească cu aceeași înfrigurare pe care o avusese domnul de Charlus scriind-o, iar privirile lui nu goneau mai puțin repede pe aceste pagini înnegrite în grabă, decît penița baronului.

— Dumnezeule ! exclamă el, asta mai lipsea ! Dar unde să dau de el ? Dumnezeu știe unde o fi acum.

Am insinuat că, dacă s-ar grăbi, poate l-ar mai găsi într-o berărie unde comandase o bere ca să-și mai revină.

— Nu știu dacă mă mai întorc, spuse el servitoarei sale, și adăugă *in petto* : Asta va depinde de întorsătura pe care o vor lua lucrurile. După cîteva minute intram în cafenea. Am observat aerul domnului de Charlus în clipa în care mă zări. Văzînd că nu mă întorc singur, simțeam că-și redobîndea răsufierea, viața. Fiind astă-seară într-o dispoziție în care nu se putea lipsi de Morel, născocise că i se povestise că doi ofițeri din regiment îl vorbiseră de rău pe violonist și că avea de gînd să le trimită martori. Morel realizase scandalul, viața la cazarmă imposibilă și venise în grabă. Nu greșise nicidecum. Ca să dea minciunilor lui un caracter mai verosimil, domnul de Charlus sesizase în scris doi prieteni (unul era Cottard), rugîndu-i să-i fie martori. Și dacă violonistul n-ar fi venit, cu siguranță că nebun cum era, domnul de Charlus (și ca să-și schimbe tristețea în furie) ar fi trimis martorii la întîmplare

¹ Ceea ce doresc eu nu-i trecător (lat.).

² Prin străbuni și prin arme (lat.).

unui ofițer oarecare, cu care ar fi simțit o ușurare să se bată. Domnul de Charlus aducându-și între timp aminte că este de rasă mai pură decît casa domnitoare a Franței, își spunea că e prea bun ca să-și facă atîta sînge rău pentru fiul unui *maître d'hôtel*, pe al cărui stăpîn nu s-ar fi înjosit să-l frecventeze. Pe de altă parte, dacă nu afla plăcere decît în frecventarea pușlamalelor, obiceiul înrădăcinat al acestora de a nu răspunde la o scrisoare, de a nu veni la o întîlnire, fără să prevină, fără să se scuze în urmă, îi dădea, cum era adesea vorba de dragoste, atîtea emoții și restul timpului îi pricinuia atîta plictiseală, tulburare și furie, încît i se întîmpla uneori să regrete mulțimea de scrisori pentru un lucru de nimic, exactitatea scrupuloasă a ambasadurilor și a principilor care, dacă din nenorocire îi erau indiferenți, îi dădeau un soi de liniște. Obişnuit cu apucăturile lui Morel și știind cît de puțină stăpînire avea asupra lui și că era incapabil să se insinueze într-o viață în care unele camaraderii vulgare, dar consacrate de obişnuință, ocupau un loc prea mare și țineau prea mult timp ca să mai rezerve o oră marelui senior înlăturat, orgolios și în zadar umilit, domnul de Charlus era atît de convins că muzicantul nu va veni, se temea atît de mult că mergînd prea departe, s-a certat pentru totdeauna cu el, încît numai cu greu își înfrînă un țipăt cînd îl văzu. Dar simțindu-se învingător, ținu să dicteze condițiile păcii și să beneficieze el însuși de avantajele pe care le putea scoate.

— Ce căutați aici? îi spuse el. Și dumneavoastră? adăugă el privindu-mă, mai ales că vă recomandasem ca nu cumva să veniți cu el.

— Nu voia să mă ia cu el, spuse Morel (rotind spre domnul de Charlus, în naivitatea cochetăriei

sale, niște priviri convențional de triste și langu-
ros de demodate, cu un aer, considerat fără îndo-
ială irezistibil, de a vrea să-l îmbrățișeze pe ba-
ron și gata să plîngă), am venit în ciuda lui. În
numele prieteniei noastre, vin să vă rog fierbinte,
în genunchi, să nu faceți asemenea nebunie. Dom-
nul de Charlus delira de bucurie. Reacția era
foarte puternică pentru nervii lui, îi stăpîni totuși.

— Prietenia pe care o invocați la un moment
destul de nepotrivit, răspunse el pe un ton aspru,
ar trebui, dimpotrivă, să-mi aducă aprobarea
dumneavoastră, cînd socotesc că nu trebuie să las
să treacă obrăznicile unui prost. De altminteri,
chiar dacă aș vrea să ascult de rugămîntea unei
afecțiuni pe care am cunoscut-o mai bine inspirată,
n-aș mai avea puțința, scrisorile către martorii
mei au fost expediate și nu mă îndoiesc de accep-
tarea lor. V-ați purtat totdeauna cu mine ca un
mic imbecil și în loc să vă mîndriți, cum aveți
dreptul, de predilecția pe care v-am arătat-o, în
loc să faceți ca gloata de plutonieri-majori sau
de slugi în mijlocul cărora legea militară vă obligă
să trăiți, să înțeleagă ce motiv de neasemuită
mîndrie era pentru dumneavoastră o prietenie ca
a mea, ați încercat să vă scuzați, aproape v-ați
făcut un merit stupid de a nu fi destul de recu-
noscător. Știu că în această privință, adăugă el,
ca să nu lase să se vadă cît de mult îl umiliseră
unele scene, sînteți vinovat numai pentru că v-ați
lăsat mînat de gelozia altora. Dar cum se poate
ca la vîrsta dumneavoastră să fiți încă atît de co-
pil (și un copil destul de prost-crescut) ca să nu
fi ghicit îndată că alegerea pe care am făcut-o
în persoana dumneavoastră și toate avantajele
care trebuiau să rezulte pentru dumneavoastră
aveau să trezească gelozii? Că toți camarazii

dumneavoastră, în timp ce vă îndemnau să vă certați cu mine, aveau să se străduiască să vă ia locul ? N-am crezut că trebuie să vă fac cunoscute scrisorile pe care le-am primit în această privință din partea tuturor celor în care aveți mai multă încredere. Disprețuiesc în aceeași măsură avansurile acestor slugi, cât și zeflemelele lor inoperante. Singura persoană de care mă preocup sînteți dumneavoastră, pentru că țin la dumneavoastră, dar afecțiunea are margini, ceea ce ar fi trebuit să știți.

Oricît de aspru ar fi părut cuvîntul „slugă“ în urechile lui Morel, al cărui tată fusese servitor, dar tocmai pentru că tatăl său fusese, tălmăcirea tuturor pățaniilor sociale prin „gelozie“, explicație simplistă și absurdă, dar inuzabilă și care „prinde“ totdeauna la o anumită clasă, într-un chip tot atît de infailibil ca și vechile trucuri la publicul de teatru, sau amenințarea cu primejdia clericală în adunări, găsea la el o crezare aproape tot atît de puternică ca și la Françoise sau la servitorii doamnei de Guermantes, în ochii cărora era singura cauză a nenorocirilor omenirii. Nu se îndoia de faptul că unii camarazi ar fi încercat să-i ia locul și, de aceea, acest duel foarte dezastruos și de altminteri imaginar îl făcea și mai nefericit.

— Oh ! ce nenorocire ! exclamă Charlie. Nu-i voi supraviețui. Dar nu trebuie oare să se întîlnească cu dumneavoastră înainte să se ducă să vorbească cu ofierțul ?

— Nu știu, cred că da. Am trimis vorbă unuia că voi rămîne astă-seară aici și-i voi da instrucțiunile mele.

— Nădăjduiesc că pînă la sosirea lui să vă liniștesc ; îngăduiți-mi numai să rămîn cu dumne-

voastră, îl rugă duios Morel. Era tot ce voia domnul de Charlus, care nu cedă de la început.

— Ați greși dacă ați aplica aici proverbul — cine știe să iubească știe să și pedepsească — căci vă iubeam pe dumneavoastră și înțeleg să pedepesc, chiar după cearta noastră, pe cei ce au încercat cu lașitate să vă vatăme. Pînă acum n-am răspuns decît prin deviza verilor mei La Rochefoucauld : „Ăsta mi-e placul“ la insinuările lor interogative, prin care cutezau să mă întrebe cum se poate ca un bărbat ca mine să frecventeze un *gigolo* de soiul dumneavoastră și ieșit din nimic. V-am pus chiar în vedere de mai multe ori că acest plac este susceptibil să ajungă cea mai mare plăcere a mea, fără ca să rezulte pentru mine vreo înjosire din înălțarea arbitrară a dumneavoastră.

Și, într-un moment de orgoliu aproape nebun, exclamă, ridicînd brațele : *tantus ab uno splendor*¹. A condescinde nu înseamnă a coborî, adăugă el mult mai calm, după acest delir de mîndrie și de bucurie. Nădăjduiesc cel puțin că cei doi adversari ai mei, cu tot rangul lor inegal, sînt de un sînge pe care-l pot face să curgă fără rușine. Am luat, în această privință, cîteva informații discrete care m-au liniștit. Dacă mi-ați păstrat oarecare recunoștință, ar trebui dimpotrivă, să fiți mîndru, văzînd că din pricina dumneavoastră reiau dispoziția războinică a strămoșilor mei, exclamînd ca și ei în cazul unui rezultat fatal, acum cînd mi-am dat seama ce secătură sînteți : „*Moartea mi-este viață*“. Și domnul de Charlus spunea acest lucru cu toată sinceritatea, nu numai din dragoste pentru Morel, dar pentru că un gust războinic pe care în naivitatea lui credea că-l de-

¹ Atîta splendoare a unuia singur (lat.).

ține de la strămoșii lui, fi pricinuia atîta veselie la gîndul de a se bate, încît ar fi regretat acum să renunțe la acest duel pus la cale, la început, numai pentru a-l readuce pe Morel. N-avusese niciodată o afacere de onoare fără să se creadă îndată valoros și identificat cu ilustrul conetabil de Guer-mantes, în vreme ce orice ieșire pe teren a altuia i se părea lipsită de cea mai mică însemnătate. „Cred că va fi foarte frumos, ne spuse cu sinceritate, psalmodiind fiecare cuvînt. Ce înseamnă să o vezi pe Sarah Bernhardt în *l'Aiglon*? Rahat. Mounet-Sully în *Oedip*? Rahat. Cel mult are oarecare umbră de transfigurare cînd lucrul se petrece pe Arenele de la Nîmes. Dar ce poate fi una ca asta pe lîngă un lucru nemaiauzit, să-l vezi bă-tîndu-se pe însuși urmașul conetabilului?”

Și numai la acest gînd, domnul de Charlus ne-maiputîndu-și stăpîni bucuria, începu să facă niște gesturi de duel care-l aminteau pe Molière, încît ne-a îndemnat să apropiem cu prudență țapii de noi și să ne temem ca primele încrucișări de spadă să nu rănească pe adversari, pe medic și pe martori. „Ce spectacol inspîtor pentru un pictor! Dumneavoastră care-l cunoașteți pe domnul Elstir, îmi spuse el, ar trebui să-l aduceți.” Am răspuns că nu era pe litoral. Domnul de Charlus îmi insinuă că i s-ar putea telegrafia. „Oh! spun asta numai în interesul lui, adăugă el în fața tăcerii mele. E totdeauna interesant pentru un maestru — și după părerea mea este un maestru — să fixeze o pildă de asemenea reviviscență etnică. Poate nu se gă-sește una în fiecare veac.”

Dar dacă domnul de Charlus se încînta la ideea unui duel pe care-l crezuse la început cu total fictiv, Morel se gîndea cu groază la trîncănelile

care puteau fi colportate de la „muzica“ regimentului, grație răsunetului pe care l-ar avea acest duel, pînă la templul din *rue Bergère*. Văzînd de pe acum „clasa“ informată de tot, stăruia din ce în ce mai mult pe lîngă domnul de Charlus care continua să gesticuleze în fața ideii îmbătătoare de a se bate. Îl rugă pe baron să-i îngăduie să nu se despartă de el pînă a doua zi, ziua presupusă a duelului, ca să-l păzească și să încerce să-l facă să audă vocea rațiunii. Această propunere atît de gingașă birui ultimele șovăieli ale domnului de Charlus. Spuse că va încerca să găsească o scăpare, că va amîna pînă poimîine soluția definitivă. În chipul acesta, fără să aranjeze îndată afacerea, domnul de Charlus știa că-l va păstra pe Charlie cel puțin două zile în care va profita ca să obțină din parte-i angajamentul pentru viitor, în schimbul renunțării sale la duel, exercițiu, spunea el, care, prin el însuși, îl încînta, și de care nu s-ar lipsi decît cu regret. Era de altminteri sincer în această privință, căci îi plăcuse totdeauna să iasă pe teren, cînd era vorba să încrucișeze spada sau să schimbe gloanțe cu un adversar. Cottard sosi în sfîrșit, dar cu mare întîrziere, căci fiind încîntat să servească drept martor, dar încă și mai emoționat, fusese obligat să se oprească la toate cafenelele sau fermele din drum, rugîndu-se să i se indice „Nr. 100“ sau „locul de chibzuință“. Îndată ce sosi, baronul îl duse într-o odaie izolată, căci găsea că e mai reglementar ca Charlie și cu mine să nu asistăm la întrevvedere și se pricepea de minune să dea unei odăi oarecare afectarea provizorie de sală a tronului sau de deliberare. Cînd fu singur cu Cottard, îi mulțumi călduros, dar îi declară că era probabil că trîncănelile repetate nu fuseseră rostite în realitate și, în asemenea

condiții, îl ruga pe doctor să-l înștiințeze pe al doilea martor că, în afară de unele complicații cu putință, incidentul era considerat închis. Doctorul Cottard fu dezamăgit văzînd că primejdia se depărtase. O clipă fu cît pe-aci să-și manifeste supărarea, dar își aminti că unul din profesorii săi care făcuse cea mai frumoasă carieră medicală din timpul său, fiind trîntit întîia oară la Academie numai cu două voturi, nu-și pierduse cumpătul și se duse să strîngă mîna concurentului ales. De aceea doctorul se dispensă de o expresie de inciuflare care n-ar fi putut schimba nimic și după ce murmură, el, unul din cei mai fricoși oameni, că unele insulte nu se pot trece cu vederea, adăugă că este mai bine așa, că soluția baronului îl bucură. Domnul de Charlus, dornic să-și manifeste doctorului recunoștința în chipul în care domnul duce, fratele său, ar fi potrivit gulerul de la paltonul tatii, sau o ducesă ar fi ținut de mijloc vreo femeie din popor, apropie foarte mult scaunul său de acela al doctorului, cu tot dezgustul pe care acesta i-l inspira. Nu numai că nu încercă nici o plăcere fizică, dar învingînd o repulsie fizică, în Guermantes, nu în invertit, ca să-și ia rămas-bun de la doctor îi luă mîna și i-o mîngîie o clipă, cu bunătatea stăpînului care mîngîie botul calului și-i dă o bucățică de zahăr. Dar Cottard, care nu arătase niciodată baronului că ar fi auzit circulînd măcar urme de vorbe răuvoitoare asupra năravurilor lui, dar care totuși îl considera în sinea lui ca făcînd parte din clasa „anormalilor“ (cu obișnuita lui improprietate a termenilor și pe tonul cel mai serios, spunea despre un lacheu al domnului Verdurin: „Nu cumva e amanta baronului?“) personaje a căror experiență n-o avea, își închipui că această mîn-

giere era preludiul imediat al unui viol pentru a cărui săvârșire, duelul servind numai drept pretext, fusese atras într-o cursă și condus de baron în acest salon izolat unde avea să fie siluit. Nu îndrăzneă să se ridice de pe scaunul pe care teama îl ținuse, își rotea ochii îngroziți, ca și cum ar fi căzut pe mâinile unui sălbatic de care nu era prea sigur că nu se hrănește cu carne de om. În sfârșit, cum domnul de Charlus dădu drumul mâinii sale și vru să fie pînă la urmă amabil cu el :

— Veți lua ceva cu noi, cum se spune, ceea ce se numea altădată un mazagran sau un gloria¹, băuturi care; ca și curiozitățile arheologice, nu se mai găsesc decît în piesele lui Labiche sau în cafenelele din Doncières. Un gloria s-ar potrivi destul de bine cu locul, nu-i așa, și cu împrejurările, nu sînteți de aceeași părere ?

— Sînt președintele ligii anti-alcoolice, răspunse Cottard. Ar fi de-ajuns ca vreun doctoraș de provincie să mă vadă, ca să spună că nu dau pildă bună. „*Os homini sublime dedit coelumque tueri*“², adăugă el, deși asta n-avea nici o legătură, dar pentru că stocul său de citate latine era destul de sărac, totuși îndestulător ca să-și minuneze elevii. Domnul de Charlus ridică din umeri și se întoarse cu Cottard la masa noastră, după ce-l rugă să păstreze secretul, ceea ce-l interesa cu atît mai mult, cu cît motivul duelului avortat era doar imaginar și trebuia împiedicat să ajungă la urechile ofițerului pus în cauză în mod arbitrar. În timp ce beam tuspătru, doamna Cottard care-și aștepta soțul afară în fața ușii și pe care domnul de Charlus o zărise, dar de care nu se sinchisea s-o invite, intră și dădu bună ziua baronului,

¹ Băătură făcută din cafea și alcool.

² Cerul i-a dat omului gura ca să și-o țină. (lat.).

care-i întinse mîna ca unei servitoare, fără să se urnească de pe scaun, fie ca un rege care primește omagii, fie ca un snob care nu vrea ca o femeie puțin elegantă să ia loc la masa lui, fie ca un egoist care gustă plăcerea singur, cu prietenii săi și nu vrea să fie plictisit. Doamna Cottard stătu deci în picioare și vorbi cu domnul de Charlus și cu soțul ei. Dar poate tocmai pentru că politetea și ceea ce „se cuvine“ nu e privilegiul exclusiv al Guermantilor și e în stare să lumineze și să îndrume pe neașteptate mințile cele mai nesigure, sau pentru că, înșelîndu-și mult soția, Cottard simțea din cînd în cînd, dintr-un soi de revanșă, nevoia s-o apere împotriva necuviințelor, doctorul își încruntă brusc sprînceenele, ceea ce nu-l văzusem făcînd niciodată, și fără să-l consulte pe domnul de Charlus, ca stăpîn :

— Léontine, nu sta în picioare, ia loc.

— Dar nu cumva vă deranjez ? întrebă sfios doamna Cottard pe domnul de Charlus care, surprins de tonul doctorului, nu răspunse nimic. Și fără să-i mai dea de data aceasta răgaz, Cottard, urmă cu autoritate : „Ți-am spus să iei loc“.

După cîteva clipe ne-am risipit și atunci domnul de Charlus îi spuse lui Morel :

— Conchideți din istoria asta care s-a sfîrșit mai bine decît ați merita, că nu știți să vă purtați și că, la sfîrșitul serviciului militar, eu însumi vă voi conduce la tatăl dumneavoastră, așa cum a făcut arhanghelul Rafail, trimis de Dumnezeu tînărului Tobie.

Și baronul surîse cu un aer de grandoare și cu o bucurie pe care Morel, căruia perspectiva de a fi condus în asemenea chip nu-i plăcea de loc, nu părea să o împărtășească. În beția entuziasmului de a se asemui cu arhanghelul și de a-l com-

para pe Morel cu fiul lui Tobie, domnul de Charlus nu se mai gîdea la scopul frazei sale, care era de a pipăi terenul ca să știe dacă Morel s-ar învoi să vină cu el la Paris, așa cum dorea el. Îmbătat de dragostea lui sau de amorul său propriu, baronul nu văzu sau se prefăcu că nu vede, mutra pe care o făcu violonistul, căci lăsîndu-l pe acesta singur în cafenea, îmi spuse cu un surîs orgolios :

— Ați băgat de seamă cum delira de bucurie cînd l-am asemuit cu fiul lui Tobie ? Pentru că, cum e foarte inteligent, a înțeles îndată că tatăl, lîngă care avea să trăiască de acum înainte, nu este tatăl său după sînge care trebuie să fie un lacheu îngrozitor, cu mustăți, ci tatăl său spiritual, anume eu. Ce cinste pentru el ! Cu cîtă mîndrie își îndrepta capul ! Ce bucuros era că a înțeles ! Sînt sigur că va repeta în fiecare zi : „Doamne, care ai dat pe binefericitul arhanghel Rafail drept călăuză slugii tale Tobie într-o lungă călătorie, îngăduie-ne nouă, slugilor tale, să fim totdeauna ocrotiți de el și nelipsiți de sprijinul său“. N-a fost nevoie, adăugă baronul, foarte convins că va sta cîndva în fața tronului lui Dumnezeu, să-i spun că sînt trimisul ceresc, el însuși a înțeles și era mut de fericire ! Și domnul de Charlus, (pe care dimpotrivă fericirea nu-l făcea să amuțească), fără să se sinchisească de trecătorii care întorceau capul, crezînd că au de-a face cu un nebun, exclamă singur și din răspuțeri, ridicînd mîinile : „Aleluia !“

Această împăcare puse capăt numai pentru cîtva timp chinurilor domnului de Charlus ; adesea Morel, care plecase în manevre prea departe ca domnul Charlus să se fi putut duce să-l vadă sau să mă trimeată să-i vorbesc, scria baronului scri-

sori deznădăjduite și iubitoare, în care-l asigura că trebuie să sfârșească cu viața, pentru că avea nevoie de douăzeci și cinci de mii de franci, din pricina unui lucru îngrozitor. Nu spunea care era lucrul îngrozitor, și chiar dacă l-ar fi mărturisit, ar fi fost fără îndoială născocit. Domnul de Charlus ar fi trimis cu plăcere banii, dacă n-ar fi simțit că asta-i dădea lui Charlie mijloacele să se lipsească de el, precum și să dobândească favorurile altuia. De aceea refuza și telegramele lui aveau tonul aspru și tăios al vocii sale. Când era sigur de efectul lor, dorea ca Morel să se fi certat pentru totdeauna cu el, căci fiind convins că tocmai contrariul se va realiza, își dădea seama de toate neajunsurile care aveau să renască din această legătură inevitabilă. Dar dacă nu primea nici un răspuns de la Morel, nu mai dormea, nu mai avea nici o clipă de liniște, atât de mare e într-adevăr numărul lucrurilor pe care le trăim fără să le cunoaștem și al realităților lăuntrice și adânci care ne rămân ascunse. Făcea atunci toate presupunerile asupra enormității din pricina căreia Morel avea nevoie de douăzeci și cinci de mii de franci, îi dădea toate formele, le punea în legătură, rînd pe rînd, cu multe nume proprii. Cred că în acele momente domnul de Charlus (deși în epoca aceea snobismul lui fiind în descreștere era cel puțin ajuns, nu depășit, de curiozitatea din ce în ce mai mare pe care i-o stîrnea poporul), trebuia să-și amintească, cu oarecare nostalgie, vîrtejurile grațioase și multicolore ale reuniunilor mondene unde femeile și bărbații cei mai încîntători îl căutau numai pentru plăcerea dezinteresată pe care le-o oferea, cînd nimeni nu s-ar fi gîndit să-i „pună la cale o lovitură“ sau să nascocască un „lucru îngrozitor“ pentru care ești gata să-ți curmi

viața, dacă nu primești îndată douăzeci și cinci de mii de franci. Cred că atunci, și poate pentru că oricum rămăsese mai Combray decît mine și altoise mîndria feudală pe orgoliul german, trebuia să se gîndească serios că nu poți rămîne nepedepsit, amantul de inimă al unui servitor, că poporul nu e tocmai lumea bună, într-un cuvînt că „n-avea încredere“ în popor, așa cum avusesem eu întotdeauna.

Stația următoare a micului tren, Maineville, îmi amintește tocmai un incident în legătură cu Morel și cu domnul de Charlus. Înainte de a-l aminti trebuie să spun că oprirea la Maineville (cînd conduceai la Balbec un vizitator elegant care, ca să nu stingherească prefera să nu locuiască la Raspelière) era prilejul unor scene mai puțin penibile decît aceea pe care o voi povesti îndată. Vizitatorul, avînd diferite bagaje în tren, găsea de obicei că Grand-Hotel este prea departe, dar cum înainte de Balbec erau doar cîteva plaje mici cu vile lipsite de confort, se resemna, din dorința de lux și bunăstare, să facă drumul mai lung, cînd, în clipa în care trenul se oprea la Maineville, vedea pe neașteptate cum se înălța un Palace, despre care nu putea ști că este o casă de prostituție.

— Dar de ce să mergem mai departe? spunea el doamnei Cottard, femeie cunoscută ca sfătoasă și cu spirit practic. E exact ce-mi trebuie. La ce bun să continui drumul pînă la Balbec, unde desigur că nu voi găsi ceva mai bun? Numai după aspect cred că are tot confortul; o voi putea invita foarte bine acolo pe doamna Verdurin, căci am de gînd, ca schimb de amabilitate, să organizez cîteva mici reuniuni în cinstea ei. Nu va avea un drum atît de lung ca și cînd aș locui la Balbec. Locul mi se

pare foarte nimerit pentru ea, și pentru soția dumneavoastră, scumpul meu profesor. Trebuie să aibă saloane, vom invita doamnele. Între noi, nu înțeleg de ce, în loc să închirieze Raspelière, doamna Verdurin n-a venit să locuiască aici. E cu mult mai sănătos decât casele vechi ca Raspelière, care e prin forța lucrurilor umedă, fără să fie de altminteri curată, n-are apă caldă, nu te poți spăla cum trebuie. Maineville mi se pare mult mai plăcut. Doamna Verdurin ar fi jucat aici foarte bine rolul ei de patroană. În orice caz, fiecare cu gusturile lui, o să mă stabilesc aici. Doamnă Cottard, nu vreți să coborîți cu mine? Grăbiți-vă, căci trenul nu va întârzia să se pună în mișcare. M-ați călăuzi în casa aceasta care va fi a dumneavoastră și pe care pesemne că ați frecventat-o foarte des. E tocmai cadrul potriyit pentru dumneavoastră.

Tovarășii săi își dădeau toată osteneala să-l reducă la tăcere, și mai ales să-l împiedice să coboare, dar nefericitul vizitator, cu încăpăținarea care caracterizează adesea gafele, stăruia, își lua geamantanele și nu voia să audă de nimic, pînă ce nu-l încredințau că doamna Verdurin și doamna Cottard nu vor veni niciodată să-l viziteze acolo.

— În orice caz voi trage aici. Doamna Verdurin n-are decât să-mi scrie.

Amintirea în legătură cu Morel, se referă la un incident de un ordin mai deosebit. S-au mai petrecut și altele, dar mă mulțumesc, pe măsură ce se oprește trenul și funcționarul strigă Doncières, Grattevast, Maineville etc., să însemn aici ceea ce-mi evocă plaja sau garnizoana. Am mai vorbit de Maineville (*media villa*) și de însemnătatea pe care o căpătase din cauza acestei somptuoase case de femei care fusese de curînd construită aici,

nu fără să fi trezit protestele inutile ale mamelor de familie. Dar înainte de a spune ce legătură este în memoria mea între Maineville pe de o parte și Morel și domnul de Charlus pe de alta, trebuie să-mi însemn disproporția (pe care va trebui s-o adîncesc mai tîrziu) dintre însemnătatea pe care Morel o dădea faptului de a avea cîteva ore libere și insignifianța ocupațiilor la care pretindea că le întrebuițează, aceeași disproporție care se regăsea în toiul explicațiilor de alt soi pe care le dădea domnului de Charlus. El care făcea pe dezinteresatul cu baronul (și putea s-o facă fără nici un risc, avînd în vedere generozitatea protectorului), cînd dorea să petreacă seara singur ca să dea vreo lecție etc., nu pierdea ocazia să adauge pretextului invocat, următoarele cuvinte rostite cu un surîs lacom :

— Pot cîștiga astfel patruzeci de franci, ceea ce e ceva. Îngăduiți-mi să mă duc, căci vedeți, e în interesul meu. Doar n-am rente ca dumneavoastră, trebuie să-mi fac o situație, e momentul să cîștig bani.

În dorința de a da o lecție, Morel nu era cu totul nesincer. Pe de o parte nu e adevărat că banii n-au miros. Un chip nou de a-i cîștiga, împrăștează monedele pe care întrebuițarea le-a șters. Dacă ar fi ieșit cu adevărat pentru o lecție, probabil că doi poli dați la plecare de o elevă, i-ar fi produs altă impresie decît doi poli primiți din mîna domnului de Charlus. Chiar omul cel mai bogat ar face pentru doi poli kilometri care se transformă în poște, dacă ești fiul unui lacheu. Dar domnul de Charlus avea adesea asupra realității lecției de vioară îndoieli cu atît mai mari, cu cît muzicianul inventa adesea pretexte de alt soi, de un ordin cu totul dezinteresat din punct

de vedere material, și de altminteri absurde. Morel nu se putea astfel împiedica să înfățișeze o icoană a vieții sale, dar de bună voie, și chiar și involuntar, atât de întunecată, încît numai unele laturi se lăsau deosebite. Timp de o lună se puse la dispoziția domnului de Charlus, cu condiția să fie liber seara, căci dorea să urmeze cu continuitate niște cursuri de algebră. Să vină să-l vadă pe domnul de Charlus după cursuri? Cu neputință, cursurile țineau uneori pînă foarte tîrziu.

— Chiar după ora două de dimineață? întrebă baronul.

— Uneori.

— Dar algebra se învață tot atât de ușor din cărți.

— Chiar mai ușor, căci eu nu înțeleg prea multe din cursuri.

— Atunci? De altminteri algebra nu-ți poate sluji la nimic.

— Îmi place. Îmi risipește neurastenia.

— E cu putință ca algebra să-l facă să-mi ceară permisiile de noapte? Își spunea domnul de Charlus. Nu cumva o fi intrat în poliție?

În orice caz și orice obiecții i s-ar fi făcut, Morel își rezerva unele ore tardive, invocînd algebra sau vioara. Într-un rînd nu fu nici una nici alta, ci principele de Guermantes care, venind să petreacă cîteva zile pe coasta normandă ca să facă o vizită doamnei de Luxemburg, îl întîlni pe muzician fără să știe cine este, fără să fie cunoscut de el, și-i oferî cîincizeci de franci ca să petreacă noaptea împreună, într-o casă de femei din Maineville; dublă plăcere pentru Morel, din pricina cîștigului primit de la domnul de Guermantes și a voluptății de a fi înconjurat de femei ale căror cărnuri brune se arătau golașe. Nu știu cum află

domnul de Charlus ceea ce se petrecuse și locul, dar nu și cine era seducătorul. Nebun de gelozie, și ca să-l cunoască pe acesta, îi telegrafiază lui Jupien care sosi peste două zile, și cînd la începutul săptămîinii următoare, Morel îl anunță că va lipsi iarăși, baronul îl întrebă pe Jupien dacă s-ar însărcina să o mituiască pe patroana stabilimentului și să obțină să-i ascundă, pe el și pe Jupien, ca să asiste la scenă.

— S-a făcut. O să mă ocup de afacere, gurița mea dulce, răspunse Jupien baronului.

E greu de înțeles cît de mult această neliniște frămînta și prin aceasta chiar îmbogățise momentan mintea domnului de Charlus. Dragostea pricinuieste astfel adevărate ridicături geologice ale gîndirii. În dragostea domnului de Charlus, care acum cîteva zile semăna cu o cîmpie atît de uniformă, încît n-ai fi putut deosebi, oricît de departe, o idee la nivelul pămîntului, se ridicaseră brusc, tari ca piatra, un masiv de munți, dar de munți atît de ciopliți încît s-ar fi zis că vreun sculptor în loc să ducă marmura la el, o cizelase pe loc și unde se răsuceau în grupuri uriașe și titanice, Furia, Gelozia, Curiozitatea, Invidia, Ura, Suferința, Orgoliul, Groaza și Dragostea.

Între timp sosise seara în care Morel urma să lipsească. Misiunea lui Jupien reușise. Urma să se ducă acolo la ora unsprezece împreună cu baronul unde vor fi ascunși. Mai erau trei străzi pînă să ajungă la această magnifică casă de prostituție (unde venea lume din toate împrejurimile elegante), și domnul de Charlus mergea în vîrfurile picioarelor, își prefăcea vocea, îl ruga pe Jupien să vorbească mai încet, temîndu-se ca Morel să nu-i audă dinăuntru. Dar îndată ce intră în vîrfurile picioarelor în vestibul, domnul de Charlus, care

nu prea era obișnuit cu asemenea locuri, se găsi, spre groaza și uimirea lui, într-un loc mai zgomotos decît Bursa sau Palatul Licitățiilor. În zadar recomanda subretelor, care se zoreau în juru-i, să vorbească mai încet ; de altminteri și vocile lor erau acoperite de zgomotele exclamate și de adjudecările pe care le făcea o bătrînă „supraveghetoare“ cu peruca foarte brună, cu o față pe care pîrîia gravitatea unui notar sau a unui preot spaniol, și care striga în fiecare clipă, cu un zgomot de trăsnet, punînd alternativ să se deschidă și să se închidă ușile, așa cum se reglementează circulația automobilelor : „Duceți-l pe domnul la douăzeci și opt, în camera spaniolă“. „Nu mai intră nimeni.“ „Deschideți ușa, domnii întrebă de domnișoara Noémie, care-i așteaptă în salonul persan.“ Domnul de Charlus era speriat ca un provincial care trebuie să traverseze bulevardele ; și ca să fac o comparație cu, mult mai puțin nelegiuită decît subiectul înfățișat pe capitелurile porticului vechii biserici din Couliville, vocea tinerelor servitoare repeta pe un ton mai grav, fără să obosească, ordinul supraveghetorei, ca acele catechisme pe care le auzi psalmodiate de elevi în sonoritatea unei biserici de la țară. Oricît s-ar fi temut domnul de Charlus care, pe stradă, tremura să nu fie auzit închipuindu-și că Morel era la fereastră, poate că nu se simți totuși atît de speriat în răcnetul acestor scări imense unde-ți dădeai seama că nu te putea zări nimeni din camere. În sfîrșit, la capătul calvarului său, dădu de domnișoara Noémie care trebuia să-l ascundă cu Jupien, dar care începu prin a-l închide într-un salonaș persan, foarte somptuos, de unde nu vedea nimic. Îi spuse că Morel ceruse o oranjadă și îndată ce i se va servi, cei doi călători vor fi conduși într-un

salon transparent. Pînă atunci, cum alții o reclamau, le făgădui ca într-un basm, că pentru a-i face să-și petreacă timpul, avea să le trimită „o femeiușcă foarte inteligentă“. Căci era chemată în altă parte. Femeiușca inteligentă avea un capot persan pe care vru să-l scoată. Domnul de Charlus o rugă să renunțe, ea comandă șampanie care costa 40 de franci sticla. Într-adevăr, Morel era în acest timp cu principele de Guermantes; de formă se prefăcea că a greșit camera. Intrase într-una unde erau două femei, care se grăbiră să-i lase singuri pe cei doi domni. Domnul de Charlus ignora aceste amănunte, dar drăcuia, voia să deschidă ușile, trimise din nou după domnișoara Noémie, care auzind pe femeiușca inteligentă dîndu-i domnului de Charlus amănunte asupra lui Morel, care nu concordau cu cele pe care ea însăși le dăduse lui Jupien, o făcu să se cărăbănească și trimise curînd, în locul femeiuștei inteligente, „o femeiușcă drăguță“, care nu le mai arată nimic mai mult, dar le spuse cît de serios era stabilimentul și ceru și ea șampanie. Baronul, spumegînd, trimise din nou după domnișoara Noémie, care le spuse: „Da, lucrul întîrzie, doamnele iau tocmai poze, se pare că nu prea au poftă să facă ceva“. În sfîrșit, în fața făgăduielilor baronului, a amenințărilor lui, domnișoara Noémie plecă cu un aer contrariat, făgăduindu-le că nu vor avea de așteptat mai mult de cinci minute. Aceste cinci minute durară o oră, după care domnișoara Noémie îi conduse pe domnul de Charlus beat de furie și pe Jupien deznădăjduit, în vîrfurile picioarelor, spre o ușă întredeschisă, spunîndu-le :

— Veți vedea foarte bine. De altminteri în momentul de față nu prea e interesant, e cu trei

doamne cărora le povestește viața de cazarmă. În sfârșit baronul putu vedea prin deschizătura ușii și în oglinzi. Dar o groază de moarte îl sili să se sprijine de perete. Îl avea într-adevăr pe Morel în fața lui, dar ca și cum misterele păgîne și farmecele ar mai fi existat, era mai degrabă umbra lui Morel; Morel îmbălsămat, nici măcar Morel reînviat ca Lazăr, o apariție a lui Morel, o fantomă a lui Morel, Morel stafie sau spirit evocat în odaia aceasta (unde pereții și divanurile repetau pretutindeni emblemele vrăjitoriei), care era la cîțiva metri de el, în profil. Morel își pierduse, ca după moarte, orice culoare; înțepenise într-o mișcare artificială și era livid între femeile acestea cu care se părea că ar fi trebuit să petreacă de minune; ca să bea cupa de șampanie din fața lui, brațul lui lipsit de putere încerca ușurel să se întindă și recădea. Aveai impresia echivocului potrivit căruia o religie vorbește de nemurire, dar înțelege prin ea ceva care nu exclude neantul. Femeile îl hărțuiau cu întrebări.

— Vedeți, șopti domnișoara Noémie baronului, îi vorbesc de viața lui la cazarmă, e amuzant, nu-i așa — și rîse — sînteți mulțumit? E liniștit, nu-i așa? adăuga ea, ca și cum ar fi vorbit de un muribund. Întrebările femeilor se înteteau, dar Morel neînsuflețit, n-avea putere să le răspundă. Nici nu se produse măcar minunea unui cuvînt murmurat. Domnul de Charlus avu o singură clipă de șovăială, înțelese adevărul și fie din pricina stingăciei lui Jupien cînd se dusesese să se tocmească, fie puterea de expansiune a tainelor încredințate care nu sînt niciodată păstrate, fie din cauza caracterului indiscret al acestor femei, fie teama de poliție, Morel fusese prevenit că doi domni plătiseră foarte scump ca să-l vadă, prin-

cipele de Guermantes fu evacuat, metamorfozat în trei femei, iar bietul Morel fusese plasat tremurînd, paralizat de groază, astfel încît, dacă domnul de Charlus nu-l vedea bine, în schimb el, terorizat, mut, neîndrăznind să pună mîna pe paharul său, de teamă să nu-l verse, îl vedea din plin pe baron.

Povestea, de altminteri, nu se sfîrîși mai bine în ce-l privea pe principele de Guermantes. Cînd l-au scos din cameră pentru ca domnul de Charlus să nu-l vadă, furios de eșecul său, fără să bănuiască cine era autorul lui, îl rugase stăruitor pe Morel, fără să vrea totuși să-i spună cine este, să-i dea o întîlnire în noaptea viitoare la vila mică pe care o închiriasse și pe care, cu tot timpul scurt pe care avea să-l petreacă în ea, o decorase cu o sumedenie de amintiri de familie, ca să se simtă mai bine la el, potrivit acelei obicei de maniac pe care-l remarcase altădată la doamna de Villeparisis. A doua zi deci, Morel întorcînd capul în fiecare clipă, tremurînd la gîndul că ar putea fi urmărit și spionat de domnul de Charlus, neobservînd nici un trecător suspect, sfîrșise prin a intra în vilă. Un lacheu îl pofti să intre în salon, spunîndu-i că va anunța pe domnul (stăpînul său îi recomandase să nu rostească numele de principe, de teamă să nu trezească bănuieli). Dar cînd Morel fu singur și vru să privească în oglindă dacă părul său nu este deranjat, avu parcă o halucinație. Pe cămin, fotografiile principesei de Guermantes, a ducesei de Luxemburg, a doamnei de Villeparisis, pe care violonistul le cunoștea căci le văzuse la domnul de Charlus, îl împietriră mai întîi de groază. În aceeași clipă, zări fotografia domnului de Charlus, puțin mai retrasă. Baronul parcă pirona asupra lui Morel o privire

stranie și țeapănă. Innebunit de groază, desmetindu-se din prima lui încremeneală, nemaiîn-doindu-se că ar fi o cursă în care domnul de Charlus îl făcuse să cadă ca să-l încerce dacă-i este credincios, Morel coborî în grabă patru cîte patru cele cîteva trepte ale vilei, începu să alerge cît îl țineau picioarele pe șosea și, cînd principele de Guermantes (după ce socotise că impusese unei cunoștințe trecătoare stagiul necesar, nu fără să se fi întrebat dacă este destul de prudent și dacă individul nu este primejdios) intră în salonul său, nu mai găsi pe nimeni. În zadar cercetă împreună cu lacheul său, de teama unei spargerii, cu revolverul în mînă, toată casa care nu era mare, toate colțurile grădiniței, subsolul, tovarășul a cărui prezență o crezuse sigură, dispăruse. Îl întîlni de mai multe ori în cursul săptămînii următoare. Dar de fiecare dată, Morel, individul primejdios, fugea, ca și cum principele ar fi fost și mai primejdios. Încăpățînat în bănuielile sale, Morel nu și le mai risipi niciodată, și chiar la Paris, vederea principelui de Guermantes îl pune pe fugă. Astfel încît domnul de Charlus fu apărut de o necredință care-l desnădăjduia și răzbunat, fără să-și fi închipuit vreodată, nici mai ales în ce fel.

Dar amintirile a ceea ce mi se povestise în această privință sînt de acum înlocuite cu altele, căci micul tren, reluîndu-și mersul de „rablă“, continuă să depună sau să ia călători la stațiile următoare.

La Grattevast, unde locuia sora lui cu care se dusesese să petreacă după-amiaza, se urca uneori domnul Pierre de Verjus, conte de Crécy (cărui i se spunea numai contele de Crécy), gentilom sărac, dar de o extremă distincție, pe care-l cunoscusem prin Cambremeri, cu care de altminteri

era foarte puțin legat. Redus la o viață extrem de modestă, aproape mizerabilă, simțeam că o țigară, o „consumație“ erau lucruri atât de plăcute pentru el, încît am luat obiceiul, în zilele în care nu o puteam vedea pe Albertine, să-l invit la Balbec. Foarte fin și exprimîndu-se de minune, albit cu totul, cu niște ochi albaștri fermecători, vorbea adesea din vîrfurile buzelor, foarte delicat, despre confortul vieții de senior, pe care pesemne că-l cunoscuse, și despre genealogii. Cum îl întrebam ce era săpat pe inelul său, îmi spuse cu un surîs modest :

— O ramură de aguridă.

Și adăugă cu o plăcere de degustător : „Blazonul nostru e o ramură verde de aguridă — simbolică, deoarece numele meu e Verjus — nervurată și înfrunzită“. Dar cred că ar fi încercat o decepție dacă la Balbec i-aș fi oferit să bea numai aguridă. Îi plăceau vinurile cele mai costisitoare, fără îndoială fiindcă nu le avea, din cunoașterea aprofundată a ceea ce-i lipsea, din gust, poate și dintr-o înclinare exagerată. De aceea cînd îl invitam la cină la Balbec, comanda masa cu o știință rafinată, dar mîncă ceva mai mult, și mai ales bea, puneă să se șambreze vinurile care trebuiau servite la temperatura ambiantă, să se frapeze acelea care se cer a fi la gheață. Înainte de cină și după, indica data sau numărul pe care-l voia dintr-un porto sau un coniac, așa cum ar fi indicat data întemeierii îndeobște ignorată a unui marchizat, dar pe care-o cunoștea tot atât de bine.

Cum eram un client preferat al lui Aimé, acesta era încîntat că dădeam cîte o cină deosebită, așa că le striga chelnerilor :

— Repede, puneți masa 25. Nici nu spune „puneți“ ci „puneți-mi“, ca și cum ar fi fost pentru

el. Și cum limbajul *maitre-ilor d'hôtel* nu e identic cu acela al șefilor de mese, al chelnerilor etc., în clipa în care ceream socoteala, spunea chelnerului care ne servise, cu un gest repetat și liniștitor cu dosul mâinii, ca și cum ar fi vrut să domolească un cal gata să se sperie :

— Nu te grăbi (cu plata), ia-o încet, domol, foarte domol. Apoi cum chelnerul pleca înarmat cu aceste sfaturi, Aimé, temându-se că recomandările lui nu vor fi urmate întocmai, îl chema înapoi : „Așteaptă, voi face eu însumi socoteala“. Și cum îi spuneam că n-are nici o importanță : „Principiul meu este, așa cum se spune în termeni vulgari, că nu trebuie să-ți pungășești clienții“. Iar directorul, cum hainele simple, totdeauna aceleași și destul de uzate ale invitatului meu (și cu toate acestea, nimeni n-ar fi practicat atât de bine arta de a se îmbrăca fastuos, ca un elegant al lui Balzac, dacă ar fi avut mijloacele) îi dădeau de gândit, se mulțumea, din cauza mea, să inspecteze de departe dacă totul era în ordine, și punea, dintr-o privire, să se așeze o așchie sub piciorul unei mese care se clătina. Nu că n-ar fi știut, cu toate că-și ascundea începuturile de spălător de vase, să dea o mână de ajutor, ca oricare altul. A trebuit totuși o împrejurare excepțională pentru ca într-o zi, el însuși să taie niște curcani. Ieșisem, dar am știut că-i tăiasă cu o maiestate sacerdotală, înconjurat la distanță respectuoasă de bufet, de un cerc de chelneri, care încercau mai puțin să învețe decît să se facă binevăzuți, și aveau un aer cucernic de admirație. De altminteri directorul (care se cufundase cu un gest lent în coastele victimelor din care, ca un augur, nu-și mai desprindea ochii pătruns de înalta sa funcție,

ca și cum ar fi trebuit să citească în ele), nici nu-i văzuse. Sacrificatorul nu observă nici absența mea, dar când află că lipsisem, fu dezolat.

— Cum, nu m-ați văzut tăind eu însumi curcanii?

I-am răspuns că neputînd vedea pînă acum Roma, Veneția, Sienna, Prado, muzeul din Dresda, Indiile, pe Sarah în *Fedra*, cunoșteam resemnările și voi adăuga la lista mea felul în care tăia el curcanii. Comparația cu arta dramatică (Sarah în *Fedra*), fu singura pe care parcă o înțelese, căci aflase de la mine că în zilele de mari reprezentații, Coquelin acceptase roluri de debutant, chiar acela al unui personaj care spune un singur cuvînt, sau n-are nimic de spus. „Totuși, sînt dezolat pentru dumneavoastră. Cînd voi avea ocazia să mai tai vreunul? Ar trebui să se întîmple un eveniment, un război.”

(Evenimentul presimțit a fost într-adevăr armistițiul.) Din ziua aceea, calendarul se schimbă și se numără astfel: „E a doua zi de cînd eu însumi am tăiat curcanii”, „S-au împlinit tocmai opt zile de cînd directorul a tăiat el însuși curcanii”. Astfel, această prosectomie fu ca și nașterea lui Christos sau Hegira, punctul de plecare al unui calendar diferit de altele, dar care nu luă extinderea lor și nu le egală durata.

Viața tristă a domnului de Crécy se datora nu numai faptului că nu avea cai și o masă succulentă, dar și aceleia că se învecina numai cu oameni care puteau crede că Guermantes și Cambremer erau totuna. Cînd a văzut că știam că Legrandin, care-și spunea acum Legran de Méséglise, n-avea nici un drept la acest nume, aprins de altminteri de vinul pe care-l bea, încercă un soi de bucurie nespusă. Sora lui îmi spunea cu un aer înțeles:

„Fratele meu nu e niciodată atît de fericit, ca atunci cînd poate sta de vorbă cu dumneavoastră!” Simțea într-adevăr că există, de cînd descoperise pe cineva care cunoștea mediocritatea Cambremelor și măreția Guermantilor, cineva pentru care exista universul social. Așa cum după incendiul tuturor bibliotecilor de pe glob și ridicarea unei rase pe de-a-ntregul ignorantă, un vechi latinist și-ar redobîndi încrederea în viață, dacă ar auzi pe cineva citîndu-i un vers de Horațiu. Și nu cobora niciodată din vagon fără să-mi spună: „Pe cînd mica noastră reuniune?”, totodată din lăcomie de parazit, din lăcomie de erudit, și pentru că privea agapele din Balbec ca un prilej de a discuta în același timp subiecte care-i erau scumpe și despre care nu putea vorbi cu nimeni, și deci, ca asemănătoare cu cinele la care se întrunea la date fixe, în fața mesei deosebit de succulente a Clubului Unirii, Societatea Bibliofililor. Foarte modest în ceea ce privea propria lui familie, n-am aflat din gura domnului de Crécy că era foarte mare și că era o spiță autentică desprinsă în Franța din familia engleză care poartă titlul de Crécy. Cînd am știut că este un Crécy autentic, i-am povestit că o nepoată a doamnei de Guermantes se căsătorise cu un american cu numele de Charles Crécy și i-am spus că gîndeam că n-avea nici o legătură cu el.

— Nici una, îmi spuse el. După cum, deși familia mea n-are atîția reprezentanți iluștri — mulți americani care poară numele de Montgomery, Berry, Chandos sau Capel n-au nici o legătură cu familiile Pembroke, de Buckingham, de Essex sau cu ducele de Berry.

M-am gîndit de mai multe ori să-i spun, ca să-l amuz, că o cunoșteam pe doamna Swann, care

ca cocotă fusese cunoscută altădată sub numele de Odette de Crécy ; dar deși ducele d'Alençon nu s-ar fi putut supăra dacă i s-ar fi vorbit despre Emilienne d'Alençon, nu m-am simțit destul de intim cu domnul de Crécy ca să duc cu el gluma pînă acolo.

— E dintr-o familie foarte mare, îmi spuse într-o zi domnul de Monservant. Patronimul său e Saylor.

Și adăugă că, pe vechiul său castel dincolo de Incarville, care ajunsese aproape de nelocuit, și care era acum prea ruinat ca să-l mai repare, cu toate că domnul de Crécy se născuse foarte bogat, se citea încă deviza antică a familiei. Am găsit deviza aceasta foarte frumoasă, fie că o aplicai nerăbdării unei rase de pradă, cuibărită în vizuina asta de unde trebuie odinioară să-și fi luat zborul, fie aplicînd-o astăzi contemplației declinului, așteptării morții apropiate, în această izolare dominantă și sălbatică. Într-adevăr, în acest dublu înteles se împletește cu numele de Saylor, următoarea deviză : „Nu știu ceasul“.

La Hermenonville, se urca uneori domnul de Chevreigny, al cărui nume, ne spuse Brichot, însemna, ca și acela al margrafului de Cabrières, „loc unde se adună caprele“. Era rudă cu Cambremerii și, din pricina aceasta și dintr-o falsă apreciere a eleganței, aceștia îl invitau adesea la Fêterne, dar numai cînd n-aveau musafiri de uluit. Petrecînd tot anul la Beausoleil, domnul de Chevreigny rămăsese mai provincial decît ei. De aceea, cînd se ducea să petreacă cîteva săptămîni la Paris, n-avea nici o zi de pierdut pentru tot „ce era de văzut“ ; astfel încît uneori puțin zăpăcit de numărul spectacolelor pe care le mistuise prea repede, cînd era întrebat dacă văzuse o anumită

piesă, i se întâmpla să nu fie prea sigur. Dar acest vag era rar, căci cunoștea lucrurile din Paris cu acele amănunte ale oamenilor care-l vizitează rareori. Îmi înșiră „noutățile” pe care să mă duc să le văd („merită”), privindu-le de altminteri numai din punctul de vedere al serii plăcute pe care te făceau să o petreci, și ignorant din punct de vedere estetic într-atât încât nu bănuia că ele ar putea într-adevăr constitui uneori o „noutate” în istoria artei. Astfel că discutînd toate lucrurile pe același plan, ne spunea :

— Ne-am dus o dată la Opera-Comică, dar spectacolul nu era faimos. I se spune *Pelléas și Mélisande*. E insignifiant, Périer cîntă ca totdeauna, foarte bine, dar face să-l vezi în altceva. În schimb, la Gymnase se joacă *Castelana*. Ne-am dus de două ori ; nu cumva să pierdeți prilejul să vă duceți, merită să fie văzut ; și apoi e jucat de minune, cu Frévalles, Marie Magnier, Baron-fiul.

Îmi cită chiar nume de actori pe care nu le auzisem niciodată, rostite și fără să le precedeze de domnul, doamna sau domnișoara, așa cum ar fi făcut ducele de Guermantes, care vorbea cu același ton ceremonios de disprețuitor de „cîntecele domnișoarei Yvette Guilbert” și de „experiențele domnului Charcot”. Domnul de Chevreigny nu le întrebuița astfel, ci spunea Corganglia și Dehelly, cum ar fi spus Voltaire și Montesquieu. Căci în ceea ce privea actorii, precum tot ce era parizian, dorința aristocratului de a se arăta disprețuitor era învinsă de aceea a provincialului, de a părea familiar.

Îndată după prima cină de la Raspelière cu ceea ce se numea încă la Féterne, „tînăra pereche”, deși domnul și doamna de Cambremer nu mai erau atît de tineri, bătrîna marchiză îmi scrisese una din acele scrisori al cărei scris îl recunoști dintr-o

mie. Îmi spunea : „Aduceți-o pe vara dumneavoastră delicioasă, încântătoare, agreabilă. Va fi o încântare, o plăcere“ : greșind totdeauna cu asemenea infailibilitate progresiunea așteptată de cel ce primea scrisoarea, încît am sfîrșit prin a-mi schimba părerea asupra naturii acestor *diminuendo*, crezîndu-le voite și găsind în ele aceeași depravare a gustului — transpusă în rînduiala mondenă — care-l îmboldea pe Sainte-Beuve să frîngă toate înrudirile dintre cuvinte, să altereze orice expresie puțin obișnuită. Două metode învățate fără îndoială de la maeștri diferiți se contrariau în acest stil epistolar, cea de-a doua făcînd-o pe doamna de Cambremer să răscumpere banalitatea adjectivelor multiple, prin faptul că le întrebuița în gamă descrescîndă, evitînd să încheie pe acordul perfect. În schimb, nu eram înclinat să văd vreun rafinament în aceste gradații inverse, ca atunci cînd erau opera bătrînei marchize, ci stîngăcie, ori de cîte ori erau întrebuițate de marchizul, fiul ei, sau de verișoarele ei. Căci în toată familia, pînă la un grad de rudenie destul de depărtat și dintr-o imitație admirativă a mătușii Zélia, regula celor trei adjective era în foarte mare cinste, precum și un anumit fel de a-și recăpăta răsufarea vorbind. Imitația trecuse în sînge ; și cînd în familie o fetiță, încă din copilărie, se oprea cînd vorbea ca să-și înghită saliva, se spunea : „Seamănă cu mătușa Zélia“ se simțea că mai tîrziu buzele ei vor tinde să se umbrească destul de repede de o ușoară mustață și familia își făgăduia să-i cultive înclinările pe care le-ar manifesta pentru muzică.

Relațiile Cambremerilor nu întîrziară să fie mai puțin desăvîrșite cu doamna Verdurin decît cu mine, din diferite motive. Voiau să o invite,

„Tînăra“ marchiză îmi spunea cu dispreț : „Nu văd de ce n-am invitat-o pe femeia aceasta ; la țară frecvențezi pe oricine, lucrul n-are nici o urmare“. Dar, în fond, destul de impresionată, nu încetau să mă consulte asupra felului în care trebuiau să-și realizeze dorința lor de politețe. Întrucît ne invitară la cină, pe Albertine și pe mine, cu prieteni de-ai lui Saint-Loup, oameni eleganți din regiune, proprietarii castelului Gourville și care reprezentau ceva mai mult decît crema societății normande, de care doamna Verdurin, fără să aibă aerul că ține la aceasta, era lăcomă, i-am sfătuit pe Cambremeri să o invite pe Patroană cu ei. Dar castelanii de la Féterne de teamă (atît erau de sfioși) să nu-și nemulțumească nobilii lor prieteni, sau (atît erau de naivi) ca domnul și doamna Verdurin să nu se plictisească cu niște oameni care nu erau intelectuali sau (cum erau impregnați de un spirit de rutină pe care experiența n-o îmbogățise) că amestecă genurile și că săvîrșesc o „stîngăcie“, declarară că asemenea musafiri nu s-ar potrivi, că lucrul n-ar „merge“ și că ar fi mai bine să o rezerve pe doamna Verdurin (pe care o vor invita cu tot grupul ei) pentru altă cină. Pentru cea următoare — cea elegantă, cu prietenii lui Saint-Loup — îl invitară din micul nucleu numai pe Morel, pentru ca domnul de Charlus să fie informat indirect de lumea strălucită pe care o primeau, și ca muzicianul să fie un element de distracție pentru invitați, căci îl vor solicita să vină cu vioara. Îl mai invitară și pe Cottard pentru că domnul de Cambremer declară că era vesel și „făcea figură bună“ la o cină ; apoi, pentru că ar putea fi comod să fii în termeni buni cu un medic, dacă cineva s-ar îmbolnăvi vreodată. Dar îl invitară singur, ca să nu „aibă nimic de-a face cu soția sa“. Doamna Ver-

durin fu indignată aflînd că doi membri din micul ei grup erau invitați fără ea la cină la Féterne „în mic comitet“. Dictă doctorului, care se gîndise la început să primească, un răspuns mîndru, în care spunea : „*Cinăm* în seara aceea la doamna Verdurin“, plural care trebuia să slujească drept lecție pentru Cambremeri și să le arate că nu putea fi despărțit de doamna Cottard. Doamna Verdurin nu fu nevoită să-i indice lui Morel o purtare nepoliticoasă pe care o adoptă spontan și iată pentru ce. Dacă, în ceea ce privea plăcerile lui, era față de domnul de Charlus de o indiferență care-l mîhnea pe baron, am văzut că influența acestuia din urmă se făcea din ce în ce mai simțită în alte domenii și că lărgise, de pildă, cunoștințele muzicale și făcuse mai pur stilul virtuozului. Dar nu era, cel puțin în acest punct al povestirii noastre, decît o influență. În schimb, exista un domeniu în care tot ce spunea domnul de Charlus era crezut orbește și executat de Morel. Orbește și nebunește, căci nu numai că învățătura domnului de Charlus era falsă, dar chiar dacă ar fi fost valabilă pentru un mare senior, aplicată cuvînt cu cuvînt de Morel, devenea caraghioasă. Domeniul în care Morel devenea atît de încrezător și era atît de ascultător față de maestrul său era cel monden. Violonistul care înainte de a-l cunoaște pe domnul de Charlus n-avea nici o noțiune despre lume, luase drept bună schița trufașă și sumară pe care i-o ticluise baronul : „Există un număr oarecare de familii preponderent, îi spuse domnul de Charlus, înainte de toate familia Guermantes, care numără patru-sprezece încuscriri cu casa Franței, ceea ce e măgulitor pentru casa Franței, căci tronul Franței ar fi trebuit să-i revină lui Aldonce de Guermantes și nu lui Louis cel Gros, fratele său consangvin,

dar mezin ; sub Louis al XIV-lea, am purtat doliu la moartea lui Monsieur, căci aveam o bunică comună cu regele ; cu mult mai prejos decît Guermantîi se pot totuşi cita familiile La Trémoille, descendenţi din regii Neapolului şi din conţii de Poitiers ; Uzès, nu-s prea vechi ca familie, dar sînt cei mai vechi pairi ; Luynes, cu totul recentî, dar cu strălucirea unor mari încuscrii ; urmează Choiseul Harcourt, La Rochefoucauld ; adăugaţi pe Noailles în ciuda contelui de Toulouse, pe Montesquiou, pe Castellane şi afară de cazul în care n-am uitat pe cineva, asta e tot. În ce priveşte domnişorii care se numesc marchizi de „Cambremerde“ sau de Du-te la dracu, între ei şi ultimul leat din regimentul dumneavoastră nu e nici o deosebire. E acelaşi lucru dacă te duci să faci pipi la contesa Caca, sau caca la baroneasa Pipi, îţi compromiţi reputaţia şi confunzi o cîrpă oarecare cu hîrtie igienică. Ceea ce e murdar“. Morel primise cu pietate această lecţie de istorie poate cam sumară ; privea lucrurile ca şi cum el însuşi ar fi fost un Guermantes şi dorea un prilej să se întîlnească cu nişte La Tour d'Auvergne falşi, ca să-i facă să simtă printr-o strîngere de mînă dispreţuitoare că nu-i ia de loc în serios. În ceea ce priveşte pe Cambremeri, iată că tocmai putea să le dovedească cum că nu fac mai „mult decît ultimul leat din regimentul său“. Nu răspunse invitaţiei lor şi în seara cinei se scuză în ultimul moment printr-o telegramă, încîntat, ca şi cum ar fi procedat un principe de sînge. Trebuie de altfel să adaug că nici nu-ţi poţi închipui cît de ne-suferit, de cicălitor şi, chiar el care era atît de fin, cît de prost putea fi domnul de Charlus, în toate prilejurile în care intrau în joc cusururile caracterului său. Într-adevăr, se poate spune că acestea

sînt ca o boală intermitentă a minții. Cine n-a observat aceasta la femei și chiar la bărbați înzestrați cu o inteligență remarcabilă, dar chinuți de nervozitate ? Cînd sînt fericiți, liniștiți, mulțumiți de anturaj, te fac să admiri darurile lor prețioase ; gura lor parcă rostește, cuvînt cu cuvînt, numai adevăruri. O migrenă, o mică înțepătură de amor-propriu e de ajuns ca totul să se schimbe. Inteligența luminoasă, bruscă, convulsivă și mărginită, reflectează un aer iritat, bănuitor, cochet, făcînd tot ce trebuie ca să displace.

Furia Cambremerilor fu mare ; și între timp alte incidente duseră la oarecare tensiune raporturile lor cu micul clan. Cum ne întorceam, soții Cottard, Charlus, Brichot, Morel și cu mine de la o cină la Raspelière, iar Cambremerii, care prînziseră la niște prieteni la Harambouvillle, făcuseră la dus o parte din drum cu noi :

— Dumneavoastră, căruia vă place atît de mult Balzac și știți să-l recunoașteți în societatea contemporană, îi spuneam domnului de Charlus, trebuie să găsiți că acești Cambremeri au scăpat din *Scenele din viața de provincie*.

Dar domnul de Charlus, ca și cum ar fi fost prietenul lor și l-aș fi jignit prin observația mea, îmi tăie scurt vorba :

— Spuneți asta pentru că soția e superioară soțului, îmi răspunse cu un ton aspru.

— Oh ! nu voiam să spun că e muza departamentului, nici doamna de Bargeton, deși... Domnul de Charlus mă întrerupse iarăși :

— Spuneți mai degrabă doamna de Mortsau. Trenul se opri și Brichot coborî.

— Degeaba vă tot făceam semne, sînteți teribil.

— Ce vreți să spuneți ?

— Nu v-ați dat seama că Brichot e îndrăgostit nebun de doamna de Cambremer ?

Am văzut din atitudinea soților Cottard și a lui Charlie că lucrul acesta nu era pus la îndoială în micul nucleu. Am crezut că era doar reavoință din partea lor. „N-ați observat ce tulburat era când ați vorbit de ea ?“, urmă domnul de Charlus căruia îi plăcea să arate că are experiența femeilor și vorbea de sentimentul pe care ele îl inspiră cu un aer firesc și ca și cum acest sentiment ar fi fost acela pe care-l încerca și el de obicei. Dar un anume ton de echivocă paternitate cu toți tinerii, în ciuda dragostei exclusive pe care i-o purta lui Morel, desmințea tonul, părerile de bărbat cu succes la femei pe care le emitea. „Oh ! copiii aceștia, spuse el cu o voce pițigăiată, plătindă și cadențată, trebuie să-i înveți totul, sînt nevinovați ca un nou-născut, nu-și dau seama cînd un bărbat e îndrăgostit de o femeie. La vîrsta dumneavoastră eram mai șmecher“, adăugă el, căci îi plăcea să întrebuințeze expresii din lumea apașilor, poate din înclinare, poate ca să n-aibă aerul, evitîndu-le, de a mărturisi că frecventează pe aceia cu al căror vocabular era la curent. Peste cîteva zile, a trebuit să mă conving și să recunosc că Brichot era îndrăgostit de marchiză. Din nenorocire, primi să prînzească în mai multe rînduri la ea. Doamna Verdurin fu de părere că era timpul să pună capăt acestor lucruri. În afară de utilitatea pe care o găsea într-o intervenție, pentru politica micului nucleu, asemenea explicații și dramele pe care ele le dezlănțuiau îi făceau o plăcere din ce în ce mai mare, trezită de lene atît în aristocrație cît și în burghezie. Fu zi de mare emoție la Raspelière cînd doamna Verdurin dispăru o oră cu Brichot, căruia, se află, că-i spusese că doamna de Cam-

Bremer își bate joc de el, că ajunsese basmul salonului ei, că avea să-și dezonoreze bătrînețele, să-și compromită situația în învățămînt. Merse atît de departe încît îi vorbi în termeni emoționanți de spălătoreasa cu care trăia la Paris și de fetița lor. Birui. Brichot încetă să se mai ducă la Féterne, dar fu atît de mîhnit, încît timp de două zile se crezu că-și va pierde cu desăvîrșire vederea și în orice caz boala lui făcuse un salt care nu mai dădu înapoi. Cu toate acestea, Cambremerii a căror minie împotriva lui Morel era mare, îl invitară o dată și dinadins pe domnul de Charlus, dar fără el. Neprimind vreun răspuns din partea baronului, se temură că făcuseră o gafă, și găsind că pisma e prost sfetnic, scriseră oarecum tîrziu lui Morel, platitudine care trezi surîsul domnului de Charlus, arătîndu-i puterea. „Veți răspunde pentru amîndoi că primesc“, îi spuse baronul lui Morel. Cînd sosi ziua cinei, lumea aștepta în salonul cel mare de la Féterne. Cambremerii dădeau într-adevăr o cină pentru floarea șicului care erau domnul și doamna Féré. Dar se temeau atît de mult să nu-i displace domnului de Charlus, deși îi cunoscuse pe soții Féré prin domnul Chevregny, încît doamna de Cambremer se simți înfrigurată cînd, în ziua în care avea loc cina, acesta veni să le facă o vizită la Féterne. Născociră toate pretextele ca să-l gonească cît mai repede la Beausoleil, nu însă destul de repede ca să nu se fi încrucișat în curte cu soții Féré, care fură atît de șocați văzîndu-l gonit, pe cît fu el de rușinat. Dar Cambremerii voiau să evite cu orice preț domnului de Charlus întîlnirea cu domnul Chevregny, considerîndu-l pe acesta provincial din cauza nuanțelor care se neglijează în familie, dar de care ții seama numai față de străini, care sînt tocmai singurii care nu le bagă în seamă.

Dar nu-ți place să-ți arăți rudele care au rămas ceea ce te-ai străduit să încetezi tu de a fi. Căci domnul și doamna Féré erau în cel mai înalt grad ceea ce se numește oameni „foarte bine“. În ochii celor ce-i calificau ca atare, fără îndoială că Guermanții, Rohanii și mulți alții erau și ei oameni foarte bine, dar numele lor te dispensa să le subliniezi această calitate. Cum toată lumea știa din ce neam mare se trăgea mama doamnei Féré, și cercul extraordinar de închis pe care ea și soțul ei îl frecventau, când numele lor era rostit, se adăuga totdeauna că erau oameni „cum nu se poate mai bine“. Numele lor obscur le dicta oare un soi de rezervă semeață? Oricum ar fi, soții Féré nu vedeau lumea pe care familia La Trémoille ar fi frecventat-o. Situația de regină a malului mării, pe care bătrîna marchiză de Cambremer o avea în regiunea Manche, îndemnase pe soții Féré să vină în fiecare an la unul din matineurile ei. Fuseseră invitați la cină, și Cambremerii scontau mult efectul pe care domnul de Charlus avea să-l producă asupra lor. Se anunțase, cu discreție, că era printre invitați. Din întâmplare, doamna Féré nu-l cunoștea. Doamna de Cambremer încercă o vie mulțumire și pe fața ei rătăci surîsul chimistului care va pune în legătură, înțîia oară, doi corpi deosebit de importanți. Ușa se deschise și doamna de Cambremer era cît p-aci să leșine, văzîndu-l pe Morel intrînd singur. Ca un secretar de protocol însărcinat să-și scuze ministrul, ca o soție morganatică ce exprimă regretul principelui de a fi suferind (așa proceda doamna de Clinchamp cu ducele d'Aumale), Morel spuse cu tonul cel mai vioi : „Baronul nu va putea veni. E cam indispus, cel puțin cred că asta-i pricina... Nu l-am întîlnit săptămîna aceasta“, adăugă el deznădăjduind-o

chiar prin aceste ultime cuvinte pe doamna de Cambremer, care-i spusese domnului și doamnei Féré că Morel îl vedea pe domnul de Charlus la orice oră din zi. Cambremerii simulară că absența baronului era un agreement și mai mare al reuniunii și, încercînd ca Morel să nu-i audă, spuneau invitaților lor : „Ne vom lipsi de el, nu-i așa, va fi cu atît mai plăcut“. Dar erau furioși, bănuiră o cabală pusă la cale de doamna Verdurin și răs-punzînd la țanc, cînd aceasta-i invită din nou la Raspelière, domnul de Cambremer neputînd rezista plăcerii de a-și revedea casa și de a se găsi din nou în micul grup, se duse, dar singur, spunînd că marchiza este dezolată, dar medicul îi ordonase să stea în casă. Cambremerii crezură că dau prin această semi-absență în același timp o lecție domnului de Charlus și că arată Verdurinilor că nu erau obligați față de ei decît la o amabilitate mărginită, după cum principesele de sînge reconduceau altădată pe ducese dar numai pînă la jumătatea celei de-a doua odăi. Peste cîteva săptămîni, erau aproape învrăjbiți. Domnul de Cambremer îmi dădea explicațiile lui în această privință :

— Trebuie să vă spun că cu domnul de Charlus era greu. E extrem de dreyfusard...

— Ba nicidecum !

— Ba da... în orice caz vărul său, principele de Guermantes este, sînt destul de prost văzuți din cauza asta. Am rude foarte susceptibile în această materie. Nu pot frecventa asemenea oameni, m-aș certa cu toată familia.

— De vreme ce principele de Guermantes e dreyfusard, lucrurile vor merge cu atît mai bine, spuse doamna de Cambremer, deoarece Saint-Loup, care se spune că se însoară cu nepoata lui,

împărtăşeşte aceleaşi idei. Este poate chiar motivul căsătoriei.

— Dar, draga mea, nu mai spune că Saint-Loup, la care ținem atât de mult, e dreyfusard. Nu trebuie să răspîndim asemenea afirmații cu ușurință, spuse domnul de Cambremer. Ce mai reputație i-ai face în armată !

— A fost, dar nu mai este, i-am spus domnului de Cambremer. Dar e adevărat că se însoară cu domnișoara de Guermantes-Brassac ?

— Nu se vorbește decît de asta, doar sînteți în măsură să o știți.

— Îți repet că mi-a spus chiar mie că e dreyfusard, spuse doamna Cambremer. E de altminteri foarte scuzabil, Guermanții sînt, doar, pe jumătate germani.

— Iar Guermanții din *rue de Varenne* sînt germani de-a binelea, spuse Cancan. Dar cu Saint-Loup se schimbă povestea ; oricîte rudenii germane ar avea, tatăl său revendica înainte de toate titlul de mare senior francez, a intrat în armată în 1871 și a murit în război cum nu se poate mai frumos. Deși sînt foarte bine informat în această privință, nu trebuie să exagerăm nici într-un sens nici într-altul. *In medio... virtus*¹, ah ! nu-mi mai pot aduce aminte. O expresie pe care o întrebuițează doctorul Cottard. Iată unul care găsește totdeauna cuvîntul nimerit. Trebuie să aveți aici un Larousse.

Vrînd să evite să se pronunțe asupra citatului latin și să părăsească subiectul cu Saint-Loup, în care soțul ei părea că găsește o lipsă de tact din parte-i, doamna de Cambremer aduse vorba

¹ *In medio stat virtus* — Virtutea se află la mijloc, adică la egală depărtare de extreme (lat.).

despre Patroană a cărei ceartă cu ei era și mai necesar de explicat.

— Am închiriat cu plăcere proprietatea noastră Raspelière doamnei Verdurin. Numai că a avut aerul să creadă că o dată cu casa și cu tot ce a găsit mijlocul să-și însușească, folosirea livezii, tapițeriile vechi, lucruri care nu figurau nicidecum în contract, ar mai avea pe deasupra dreptul la prietenia noastră. Sînt lucruri cu totul deosebite. Greșeala noastră e că n-am încheiat actele printr-un girant sau vreo agenție. La Féterne n-are nici o importanță, dar văd capul pe care l-ar face mătușa mea de Ch'nouvelle, dacă ar vedea-o venind la ziua mea de primire, pe bătrîna Verdurin cu părul ei vilvoi. Domnul de Charlus, firește, cunoaște lume foarte bună, dar și lume de rînd. Am cerut lămuriri. Hărțuită de întrebări, doamna de Cambremer sfîrși prin a spune : „Se pretinde că întreține pe un oarecare Moreau, Morille, Morue, nu-mi mai aduc aminte... Nici o legătură, bineînțeles, cu Morel violonistul, adăugă ea roșind. Cînd am simțit că doamna Verdurin își închipuie că, devreme ce era chiriașa noastră în Manche, ar avea dreptul să-mi facă vizite la Paris, am înțeles că firul trebuie tăiat.”

Deși se certaseră cu Patroana, Cambremerii nu erau în termeni răi cu credincioșii și se urcau cu plăcere în vagonul nostru, cînd călătoreau cu micul tren. Cînd eram pe punctul să ajungem la Douville, Albérine scoțîndu-și pentru ultima oară oglinda, găsea uneori că e folositor să-și schimbe mînușile sau să-și scoată o clipă pălăria și-și netezea cu pieptenul de bagă, pe care i-l dădusem și pe care-l avea în păr, buclele, ridicîndu-le pe cele înfoiate și, dacă era nevoie, să-și ridice și conciul pe deasupra unduirilor care coborau regulat pînă la

ceafă. După ce ne urcam în trăsurile care ne aşteptau, nu mai ştiam unde ne aflam ; şoselele nu erau luminate ; recunoşteam după zgomotul mai tare al roţilor, că străbăteam un sat, credeam că am ajuns, ne aflam iarăşi în plin cîmp, auzeam clopote în depărtare, uitam că eram în smoking, eram gata să aţipesc, cînd la capătul acestei fişii lungi de întuneric care, din pricina distanţei parcurse şi a incidentelor caracteristice ale oricărui traiect făcut cu trenul, părea că ne dusesese la o oră înaintată din noapte şi aproape la jumătatea drumului înapoi spre Paris, cînd, după ce alunecarea neaşteptată a trăsurii pe un nisip fin, ne destăinuise că intrasem într-un parc, explodau, introducîndu-ne iarăşi în viaţa mondenă, luminile strălucitoare ale salonului, apoi ale sufrageriei, unde încercam o mişcare vie de recul, auzind cum sună ora opt pe care o credeam depăşită de mult, în timp ce felurile numeroase şi vinurile fine aveau să se succedă, în jurul bărbaţilor în frac şi al femeilor pe jumătate decoltate, la cina sclipind de lumină, ca o adevărată cină de oraş, şi pe care o împrejmuiuau numai, schimbîndu-i prin aceasta caracterul, vîlul îndoit, întunecat şi ciudat pe care-l ţesuseră, abătute prin această folosire mondenă de la solemnitatea lor dintîi, orele nocturne, rustice şi marine ale dusului şi ale întorsului. Aceasta ne silea într-adevăr să părăsim splendoarea strălucitoare şi repede uitată a salonului luminos, ca să ne urcăm în trăsură şi potriveam astfel lucrurile ca să fiu cu Albertine, pentru ca prietena mea să nu poată fi cu alţii, ci numai cu mine, şi adesea şi dintr-altă cauză şi anume că amîndoi puteam face multe lucruri într-o trăsură întunecată în care ciocnirile ne scuza, în cazul, cînd s-ar fi strecurat o rază bruscă, de a fi agăţaţi unul de

altul. Pe vremea cînd domnul de Cambremer nu se certase încă cu Verdurinii, mă întreba :

— Nu credeți că veți avea năduf pe asemenea ceață ? Sora mea a avut cîteva accese îngrozitoare azi dimineată. Ah ! aveți și dumneavoastră, spune el satisfăcut. Îi voi spune astă-seară. Știu că la întoarcere se va informa îndată dacă n-ați mai avut de mult timp.

Nu îmi vorbea de năduful meu decît ca să ajungă la acela al soră-si, și mă punea să-l descriu pe al meu numai ca să însemne mai bine deosebirile dintre cele două. Dar cu toate acestea, cum nădufurile soră-si i se păreau că trebuie să facă autoritate, nu putea crede că ceea ce „reușea“ nădufurilor ei n-ar fi indicat pentru ale mele și se irita că nu încercam, căci este un lucru și mai greu decît să te constrîngi la un regim, acela să nu-l impui altora. „De altminteri ce tot spun, eu care sînt profan, cînd sînteți aici în fața areopagului, a izvorului. Ce părere are profesorul Cottard ?“

Am revăzut-o pe soția lui și în alt rînd, pentru că spusese că „vara“ mea are un fel curios și voiam să știu ce înțelege prin asta. Negă că ar fi spus asemenea lucru, dar sfîrși prin a mărturisi că vorbise despre o persoană pe care crezuse că o întîlnise cu vara mea. Nu-i știa numele și pînă la urmă spuse că, în cazul în care nu se înșela, era vorba de soția unui bancher, pe care o chema Lina, Linette, Lisette, Lia, în sfîrșit ceva în genul ăsta. Credeam că „soția unui bancher“ era adăugat numai pentru mai mare demarcaj. Am vrut s-o întreb pe Albertine dacă era adevărat. Dar preferam să am aerul celui care știe, decît al celui care pune întrebări. Mai ales că Albertine nu mi-ar fi răspuns nimic, sau „nu“ al cărui „n“ ar fi fost prea

șovăitor și al cărui „u“ prea răsunător. Albertine nu povestea niciodată fapte care-i puteau dăuna ci altele care se puteau explica numai prin cele dintâi, adevărul fiind mai degrabă un curent care pornește de la ceea ce ni se spune și pe care-l captezi, oricît de invizibil ar fi, decît însuși lucrul care ni s-a spus. Astfel, cînd am încredințat-o că o femeie pe care o cunoscuse la Vichy avea un aer suspect îmi jură că femeia aceea nu era de loc ce credeam și nu încercase niciodată să-i facă rău. Dar adăugă în altă zi, cum vorbeam de curiozitatea pe care mi-o trezise acest soi de persoane, că doamna de la Vichy avea și ea o prietenă, pe care ea, Albertine n-o cunoștea, dar cu care doamna îi „făgăduise“ să-i facă cunoștință. Albertinē dorea deci acest lucru, de vreme ce-i fusese făgăduit, sau doamna, oferindu-i-l, știuse că-i face plăcere. Dar dacă i le-aș fi spus toate astea Albertinei, aș fi avut aerul că dețin numai de la ea destăinuirile mele, le-aș fi oprit îndată, n-aș fi știut nimic, aș fi încetat să mă fac temut. De altminteri, eram la Balbec, doamna de la Vichy și prietena ei locuiau la Menton; depărtarea, imposibilitatea primejdiei mi-au năruit în curînd bănuielile.

Adesea, cînd domnul de Cambremer mă interpela din gară, profitasem cu Albertine de întuneric, și cu destulă trudă, căci ea se zbatuse puțin temîndu-se că bezna nu fusese desăvîrșită.

— Știi, sînt sigură că Cottard ne-a văzut; de altfel, chiar fără să ne fi văzut, a auzit desigur vocea noastră înăbușită, tocmai în momentul în care se vorbea de nădufurile dumitale de alt soi, îmi spunea Albertine, cînd soseam în gara Douville unde luam trenul la întoarcere. Dar întoarcerea aceasta ca și dusul, dacă îmi dădea vreo impresie de poezie, trezea în mine dorința de a călă-

tori, de a duce o viață nouă, și mă făcea astfel să doresc să renunț la orice proiect de căsătorie cu Albertine, și chiar să rup definitiv legăturile dintre noi, și tocmai din pricina naturii acestei impresii contradictorii, această ruptură îmi devenea mai ușoară. Căci la întoarcere ca și la dus, la fiecare stație se urcau cu noi sau ne dădeau bună ziua, cunoscuți de-ai noștri; plăcerile ascunse ale imaginației erau stăpânite de acelea continue ale sociabilității, care sînt atît de odihnitoare, atît de adormitoare. Încă înainte de a ajunge în diferitele stații, numele lor (care mă făcuseră să visez atît de mult, încă din ziua în care le auzisem, în prima seară în care călătorisem cu bunica), se umanizaseră, pierduseră din ciudățenie din seara în care, la rugămintea Albertinei, Brichot ne explicase cu atîtea amănunte etimologiile lor. Găseam încîntătoare floarea care termina unele nume ca Piquefleur, Honfleur, Fleurs, Barfleur, Harfleur etc. și amuzant boul care se afla la sfîrșitul numelui Bricqueboeuf. Dar floarea dispăru și chiar boul, cînd Brichot (îmi spusese asta încă din prima zi în tren) ne spuse că „floarea“ vrea să însemne port (fiord) și că boul, în limba normandă *budh*, înseamnă „colibă“. Cum cita mai multe exemple, ceea ce mi se părea caz particular se generaliza. Bricqueboeuf avea să se întîlnească cu Elboeuf, și chiar într-un nume, la prima vedere atît de individualizat ca și locul, ca Pennedepie, în care ciudățeniile cele mai imposibile de dezlegat cu judecata, mi se păreau amalgamate dintr-un timp imemorial într-un vocabular urît, savuros, înăsprit, ca anumite brînzeturi normande, am fost foarte mîhnit să întîlnesc din nou pe acel *pen* galic, care înseamnă munte și se regăsește atît în *Penmarch* cît și în Apenini. Cum la fiecare oprire a trenului sim-

team că vom avea de strîns mîini prietenoase, dacă nu de primit vizite, îi spuneam Albertinei :

— Grăbește-te să-l întrebi pe Brichot numele pe care vrei să le știi. Mi-ai vorbit de Marcouville l'Orgueilleuse.

— Da, îmi place foarte mult acest orgoliu, e un sat mîndru, spuse Albertine.

— Îl veți găsi și mai mîndru dacă, în loc de forma sa franceză sau chiar de latină tîrzie, așa cum se găsește în hrisoavele episcopului din Mayeux, *Marcouville superba*, ați alege forma mai veche, mai învecinată cu normandul *Marculphivilla superba*, satul, domeniul lui Merculph. Aproape în toate aceste nume care se sfîrșesc cu *ville*, veți mai putea vedea înălțîndu-se pe coasta aceasta fantoma asprilor năvălitori normanzi. La Harambouville, l-ați văzut în picioare la ușa vagonului numai pe prietenul nostru doctorul, care, firește, n-are nimic dintr-o căpetenie nordică. Dar dacă ați închide ochii, ați putea vedea pe ilustrul Herimund (Herimundivilla). Nu știu de ce batem mai degrabă drumurile astea, dintre Loigny și Balbec-Plage, decît pe acelea foarte pitorești care conduc de la Loigny la vechiul Balbec ; doamna Verdurin v-a plimbat poate cu trăsura prin părțile acelea. Atunci, ați văzut Incarville sau satul lui Wiscar și Tourville, înainte de a sosi la doamna Verdurin, adică satul lui Turoid. N-au fost de fapt numai normanzi. Se pare că germanii (allemani) au ajuns pînă aici (Aumenancourt, Alemanicurtis) ; nu trebuie să spunem acest amănunt tînărului ofițer pe care-l zăresc ; ar fi în stare să refuze să se mai ducă la verii lui. Au mai fost și saxoni, după cum stă mărturie fîntîna din Sissonne (una din țintele favorite ale plimbărilor doamnei Verdurin și cu drept cuvînt), ca de pildă în Anglia,

în Middlesex, în Wessex. Lucru inexplicabil, pare-se că și goții ar fi venit pînă aici și chiar maurii, căci Mortagne vine de la *Mauretania*. Urma lor a rămas la Gourville (Gothorumville). Aici mai stăruiesc și unele urme de latini, Lagny (*Latiniacum*).

— V-ași solicita tălmăcirea lui Thorpehomme, spuse domnul de Charlus. Înțeleg terminația în *homme*, adăugă el, în timp ce sculptorul și Cottard schimbau o privire pe sub ascuns. Dar Thorp ?

— *Homme* nu înseamnă nicidecum ceea ce sîn-teți, cum nu se poate mai firesc îndemnat să credeți, baroane, răspunse Brichot, privindu-i răutăcios pe Cottard și pe sculptor. „*Homme*“ n-are nimic a face cu sexul căruia nu-i aparține mama mea. *Homme* e *Holm* care înseamnă „insulă mică“, etc. Iar Thorph sau sat îl regăsim în sute de cuvinte cu care am mai plictisit pe tînărul nostru prieten. Astfel, în Thorpehomme nu găsim numele vreunei căpetenii normande, ci cuvinte din limba normandă. Vedeți măsura în care această regiune e germanizată.

— Cred că exagerează, spuse domnul de Charlus. Am fost ieri la Orgeville.

— De data aceasta vă întorc terminația *homme* de care vă lipsisem în Thorpehomme, baroane. Adaug fără pedantism, că o chartă a lui Robert I-ul poartă pentru Orgeville, numele de Otgervilla, domeniul lui Otger. Sînt toate nume de vechi seniori. Octeville-la-Venelle e în loc de l'Avenel. Avenelii erau o familie cunoscută în Evul Mediu. Bourguemolles, unde doamna Verdurin m-a dus mai zilele trecute, se scria *Bourg des Môles*, căci satul acesta aparținea în veacul al XI-lea lui Baudouin de Môles ca și Chaise-Baudouin ; dar iată-ne la Doncières.

— Doamne, cîți locotenenți vor încerca să se urce în vagon, spuse domnul de Charlus, cu o spaimă prefăcută. O spun pentru dumneavoastră, căci pe mine nu mă supără cîtuși de puțin, deoa-rece cobor.

— Ați auzit, doctore, spuse Brichot. Baronul se teme ca ofițerii să nu treacă peste trupul său. Și totuși sînt în rolul lor, dacă s-au adunat aici, căci Doncières înseamnă tocmai Saint-Cyr, *Dominus Cyriacus*. Sînt multe nume de orașe în care *sanctus* și *sancta* sînt înlocuite prin *dominus* și *domina*. Acest oraș liniștit și militar are de altminteri aere oarecum de Saint-Cyr, de Versailles și chiar de Fontainebleau.

În timpul acestor întoarceri (ca și la dus), îi spuneam Albertinei să se îmbrace, căci știam că vom primi vizite scurte la Amenoncourt, la Doncières, la Épreville, la Saint-Vast, care nu-mi erau de altfel neplăcute, fie că era la Hermanonville (domeniul lui Herimund) aceea a domnului de Chevregny, profitînd de faptul că se dusesse în întîmpinarea unor invitați ca să mă roage să vin a doua zi la prînz la Montsurvent, sau, la Doncières, invazia bruscă a unuia din prietenii încîntători ai lui Saint-Loup trimiși de el (cînd nu era liber) ca să-mi transmită o invitație a căpitanului de Borodino, a popotei ofițerilor la „Cocq-Hardi“, sau a subofițerilor la „Fazanul de aur“. Și Saint-Loup venea adesea și, în tot timpul cît era acolo, fără ca cineva să-și fi putut da seama, eu o țineam pe Albertine prizonieră a privirii mele, de altminteri inutil de vigilentă. O dată totuși mi-am întrerupt supravegherea. Cum trenul avusese o oprire mai lungă, Bloch, după ce ne salutase, dispăru aproape îndată ca să se întoarcă la tatăl său care tocmai moștenise pe un unchi, închiriase un castel căruia

i se spunea la Comanderie și găsea că e în tonul marilor seniori circulînd numai într-o diligență, cu surugii în livrea. Bloch mă rugase să-l însoțesc pînă la trăsură.

— Dar grăbește-te, căci patrupezii aceia sînt nerăbdători, vino om scump zeilor, îi vei face plăcere tatii.

Dar aș fi suferit prea mult dacă aș fi lăsat-o pe Albertine în tren cu Saint-Loup, în timp ce le-aș fi întors spatele, ar fi putut să-și vorbească, să se ducă în alt vagon, să-și suridă, să se pipăie; privirea mea lipită de Albertine nu se putea desprinde de ea cît timp Saint-Loup ar fi acolo. Mi-am dat seama că Bloch, care-mi ceruse, ca un serviciu, să mă duc să-i dau bună ziua tatălui său, găsise mai întîi prea puțin amabil că i-l refuzasem cînd nimic nu mă împiedica, fiindcă funcționarii anunțaseră că trenul va sta încă cel puțin un sfert de oră în gară și aproape toți călătorii, fără de care n-ar fi plecat, coborîseră; pe de altă parte era sigur că-l refuzasem pentru că negreșit — purtarea mea cu acest prilej era pentru el un răspuns hotărîtor — eram snob. Căci cunoștea numele persoanelor în societatea cărora mă aflam. Într-adevăr, domnul de Charlus îmi spusese ceva mai înainte și fără să-și amintească sau să-i pese că lucrul fusese făcut odinioară ca să se apropie de el: „Dar, prezentați-mi pe prietenul dumneavoastră, ceea ce faceți înseamnă lipsă de respect față de mine” și stătuse de vorbă cu Bloch care pare-se că-i plăcuse foarte mult, de vreme ce-l gratificase cu un „nădăjduiesc să vă revăd”.

— Atunci e irevocabil, nu vrei să faci o sută de metri ca să-i dai bună ziua tatii, căruia i-ai face atîta plăcere? îmi spuse Bloch.

Eram nenorocit că aveam aerul de a călca buna

camaraderie, ba mai mult încă, din cauza pentru care Bloch credea că o călcam și de-a simți că-și închipuia că nu eram același cu prietenii mei burghezi în prezența oamenilor de „neam“. Din ziua aceea încetă să-mi mai arate aceeași prietenie și, ceea ce-mi era mai penibil, nu mai avu aceeași stimă pentru caracterul meu. Dar ca să-l dumiresc asupra motivului care mă îndemnase să nu mă urnesc din vagon, ar fi trebuit să-i spun ceva — anume că eram gelos pe Albertine — care mi-ar fi fost și mai dureros decât să-l fi lăsat să creadă că eram în chip stupid monden. Astfel crezi teoretic că ar trebui totdeauna să te explici cu sinceritate, să eviți neînțelegerile. Dar adesea viața le potrivește astfel încât ca să le risipești, în rarele împrejurări în care lucrul ar fi cu putință, sau ar trebui să destăinuiești — ceea ce nu este cazul — ceva care l-ar jigni și mai mult pe prietenul nostru decât vina imaginară pe care ți-o impută, sau o taină a cărei divulgare — și tocmai asta mi se întâmplase — ni se pare încă și mai nepotrivit decât neînțelegerea. De altminteri, fără să-i explic lui Bloch, deoarece nu puteam, motivul pentru care nu-l însoțeam, dacă l-aș fi rugat să nu se supere n-aș fi făcut decât să-i sporesc jignirea, arătându-i că o băgasem de seamă. Nu-mi rămânea altceva de făcut decât să mă înclin în fața acestui *fatum* care voise ca prezența Albertinei să mă împiedice să-l petrec și să-l determin să creadă că, dimpotrivă, aceasta se datora prezenței partenerilor străluciți, care chiar dacă ar fi fost de o sută de ori mai numeroși, n-ar fi avut altă urmare decât să mă ocup exclusiv de Bloch și să-i rezerv lui toată amabilitatea mea. Astfel e de ajuns ca și a lui Saint-Loup) să se interpună, accidental, un incident (aici punerea în prezență a Albertinei

absurd, între două destine ale căror drumuri convergeau unul spre altul, pentru ca să fie abătute, să se despartă din ce în ce mai mult și să nu se mai apropie niciodată. Și alte prietenii mai frumoase decît aceea a lui Bloch pentru mine au fost distruse, fără ca autorul voluntar al certei să fi putut explica vreodată celui cu care se certase ceea ce, fără îndoială, ar fi fost în măsură să-i tămăduiască amorul său propriu și i-ar fi readus simpatia lui trecătoare.

Prietenii mai frumoase decît aceea a lui Bloch n-ar însemna cine știe ce. Avea toate cusururile care-mi plăceau. Dragostea mea pentru Albertine le făcuse, din întâmplare, cu totul insuportabile. Astfel, chiar în momentul în care stam de vorbă cu el în timp ce-l supravegheam pe Robert cu privirea, Bloch îmi spuse că prinzise la doamna Bontemps și că toată lumea vorbise de mine cu cele mai mari elogii, pînă la „declinul lui Helios”. „Bun, mi-am spus, cum doamna Bontemps crede că Bloch e un geniu, sufragiul entuziast pe care mi-l va fi acordat va face mai mult decît tot ce ar fi putut spune ceilalți, asta va ajunge la urechile Albertinei. Nu va întîrzia să afle, de la o zi la alta și mă mir că mătușa ei încă nu i-a spus că sînt un om «superior»”.

— Da, adăugă Bloch, toată lumea ți-a făcut elogiul. Numai eu am păstrat o tăcere atît de adîncă ca și cînd aș fi înghițit în locul mesei, de altminteri mediocră care ni se servea, macii scumpi binefericitului frate al lui Thannatos și al Lethei, divinul Hypnos, care înfășoară cu legături delicate trupul și limba. Nu pentru că te admir mai puțin decît banda de cîini lacomi cu care fusesem invitat. Dar eu te admir pentru că te înțeleg și ei te admiră fără să te înțeleagă. Ca să mă exprim bine, te

admir prea mult ca să vorbesc astfel de tine în public, mi s-ar fi părut o profanare să laud cu voce tare ceea ce port în adîncul inimii. Oricît m-ar fi iscodit cu privire la tine, o Pudoare sfîntă, fiica lui Kronion, m-a făcut să amuţesc.

N-am fost atît de necuviincios ca să par nemulţumit, dar Pudoarea aceasta mi se părea înrudită — cu mult mai mult decît cu Kronion — cu pudoarea care împiedică pe un critic care te admiră, să vorbească de tine, pentru că templul tainic în care tronezi ar fi năpădit de turma lectorilor ignari şi a gazetarilor; cu pudoarea bărbatului de stat care nu te decorează ca să nu fii amestecat în rîndul celor care nu valorează nimic; cu pudoarea academicianului care nu votează pentru tine, ca să-ţi cruţe ruşinea de a fi coleg cu X... care n-are talent; în sfîrşit cu pudoarea mai respectabilă şi mai vinovată totuşi, a fiilor care ne roagă să nu scriem despre tatăl lor răposat care a fost plin de merite, ca să asigure tăcerea şi liniştea, să împiedice să se întreţină viaţa şi să se creeze o glorie în jurul bietului răposat, care şi-ar prefera numele rostit de gurile oamenilor cu coroane, duse cu multă cucernicie pe mormîntul său.

Deşi mă dezola, deoarece nu putea înţelege motivul care mă împiedica să mă duc să-l salut pe tatăl său, Bloch mă exasperase mărturisindu-mi că mă desconsiderase la doamna Bontemps (acum înţeleg de ce Albertine nu-mi făcuse niciodată aluzie la acest prînz şi tăcea cînd îi vorbeam de afecţiunea pe care Bloch o avea pentru mine), tînărul israelit produsese asupra domnului de Charlus cu totul altă impresie decît plictiseala.

Fireşte, Bloch credea acum nu numai că nu mă mai puteam despărţi o clipă de oamenii eleganţi, dar gelos pe avansurile pe care aceştia pu-

teau să i le facă (ca domnul de Charlus), încercam să-i pun bețe în roate și să-l împiedic să se împrietenească cu ei ; iar de partea lui, baronul regreta că nu-l putuse vedea mai mult pe camaradul meu. Potrivit obiceiului său, se feri să-și manifeste regretul. Începu să-mi pună, fără să aibă aerul, câteva întrebări cu privire la Bloch, dar cu un ton atît de nepăsător, cu un interes care părea atît de simulat, încît n-ai fi crezut că aștepta vreun răspuns. Cu un aer nepăsător, pe o melopee care exprima mai mult decît indiferență, distracție și ca o simplă amabilitate pentru mine :

— Are aerul inteligent, a spus că scrie, are talent ? —

I-am spus domnului de Charlus că fusese foarte amabil mărturisindu-i că nădăjduia să-l revadă. Nici o mișcare a baronului nu destăinuia că ar fi auzit fraza mea și cum i-am repetat-o de patru ori fără să capăt vreun răspuns, am sfîrșit prin a bănuia că fusesem jucăria unui miraj acustic cînd crezusem că auzisem ceea ce spusese domnul de Charlus.

— Locuiește la Balbec ? îngîină baronul, cu un aer atît de puțin interogativ, încît e supărător că limba franceză nu posedă alt semn decît semnul întrebării ca să încheie aceste fraze în aparență interogative. E adevărat că acest semn nu i-ar servi decît domnului de Charlus.

— Nu, au închiriat ceva prin apropiere, la Comanderie. După ce aflate ce dorea să știe, domnul de Charlus se prefăcu că-l disprețuiește pe Bloch.

— Ce oroare, exclamă el, dînd vocii sale toată vigoarea ei de trîmbiță. Toate localitățile sau proprietățile care poartă numele de „La Comanderie“ au fost clădite sau au fost proprietatea Cavalierilor Ordinului de Malta (din rîndul cărora fac

parte) ca și locurile cărora li se spune Templu sau Cavaleria de către Templieri. N-ar fi nimic mai firesc dacă aș locui la La Commanderie. Dar un ovrei ! De fapt, nu mă miră ; lucrul se datorește mai mult unui gust ciudat al sacrilegiului, particular acestei rase. De îndată ce un ovrei are destui bani ca să cumpere un castel, alege totdeauna unul care se cheamă *Le Prieuré, l'Abbaye, le Monastère, la Maison de Dieu* ¹. Am avut de-a face cu un funcționar evreu, ghiciți, unde funcționa ? La *Pont-l'Évêque* ². Disgrațiat, ceru să fie mutat în Bretonia, la *Pont-l'Abbé* ³. Când se dau în Săptămîna Patimilor acele spectacole indecente cărora li se spune *Patimile*, jumătate din sală e plină de evrei care exultă la gândul că-l vor răstigni a doua oară pe Christos, cel puțin în efigie. La concertele *Lamoureux*, aveam o dată, lângă mine, pe un bancher evreu bogat. Se cânta *Copilăria lui Christos* de Berlioz, era consternat. Dar regăsi în curînd expresia-i de beatitudine obișnuită ascultînd *Vraja Vinerii Mari*. Prietenul dumneavoastră locuiește la La Commanderie, nenorocitul ! Ce sadism ! Vă rog să-mi indicați drumul, adăugă el cu un aer indifereent, ca să mă duc să văd, într-o zi, cum suportă vechile noastre domenii asemenea profanatori. Ce păcat, căci e politicoș, pare că e fin. Asta ar mai lipsi, să locuiască la Paris în *rue du Temple* !

Prin aceste cuvinte Charlus avusese aerul că voia să găsească o pildă nouă în sprijinul teoriei sale ; dar punea în realitate o întrebare cu două scopuri, din care cel de căpetenie era să afle adresa lui Bloch.

— Într-adevăr, observă Brichot, *rue du Temple*

¹ Schitul, Abația, Mănăstirea, Casa Domnului (fr.).

² Podul Episcopului (fr.).

³ Podul Călugărului (fr.).

se chema *rue de la Chevalerie-du-Temple*. Și îngăduiți-mi în această privință o observație, baroane, spuse universitarul.

— Care? Despre ce e vorba? întrebă aspru Charlus pe care această observație îl împiedica să obțină informația dorită.

— Nu, nimic, răspunse Brichot, intimidat. E în legătură cu etimologia Balbecului care mi se ceruse. *Rue du Temple* se chema altădată *rue Barre-du-Bec*, pentru că Abația din Bec, din Normandia, avea acolo, la Paris, bara ei de justiție¹. Domnul de Charlus nu răspunse nimic și se prefăcu că n-auzise, ceea ce era la el una din formele insolentei sale.

— Unde locuiește prietenul dumneavoastră la Paris? Cum aproape trei sferturi din străzi își trag numele de la vreo abație sau biserică, s-ar putea ca sacrilegiul să continue. Nu-i poți împiedica pe evrei să locuiască în bulevardul Madeleine, în foburgul Saint-Honoré sau în piața Saint-Augustin. Atît timp cît nu exagerează, din perfidie, alegîndu-și domiciliul în Place du Parvis-Notre-Dame, Quai de l'Archevêché, *rue Chanoinesse* sau *rue de l'Ave-Maria*, trebuie să ținem seama de dificultățile lor.

Nu-l puturăm informa pe domnul de Charlus, adresa actuală a lui Bloch fiindu-ne necunoscută. Dar știam că birourile tatălui său erau în *rue des Blancs-Manteaux*².

— Oh! Culmea perversiunii, exclamă domnul de Charlus, parcă ar fi găsit în propria-i exclamație, de ironică indignare, o mulțumire adîncă. *Rue des Blancs-Manteaux*, repetă el storcînd fiecare silabă și rîzînd. Ce sacrilegiu! Gîndiți-vă că acești

¹ Tribunalul ei.

² Strada Mantalelor Albe (fr.).

Blancs-Manteaux pîngăriți de domnul Bloch erau din acei călugări cerșetori cărora li se spunea robii Sfintei Preciste, pe care Saint-Louis i-a stabilit acolo. Și strada a aparținut întotdeauna unor ordine religioase. Profanarea e cu atît mai drăcească, cu cît la doi pași de *rue des Blancs-Manteaux* e o stradă, al cărei nume îmi scapă, și care e pe de-a-ntregul cedată evreilor ; prăvăliile sînt acoperite cu litere ebraice, sînt fabrici de azimă, măcelării rituale, un fel de *Judengasse* la Paris. Acolo ar fi trebuit să locuiască Bloch. Firește — urmă el pe un ton destul de emfatic și mîndru și, pentru a vorbi de estetică, atunci cînd, printr-un răspuns pe care i-l adresa fără voia lui ereditatea sa, un aer de bătrîn mușchetar Louis al XIII-lea, feței sale date pe spate — mă ocup de toate astea numai din punct de vedere al artei. Politica nu e de resortul meu și nu pot condamna în bloc, pentru că e vorba de Bloch, o națiune care-l numără pe Spinoza printre copiii ei iluștri. Și-l admir prea mult pe Rembrandt ca să nu-mi dau seama de frumusețea pe care o poți scoate din frecventarea sinagogii. Dar, în sfîrșit, un ghetto e cu atît mai frumos cu cît e mai omogen și mai complet. Puteți fi de altminteri siguri, instinctul practic și lăcomia sînt atît de amestecate la acest popor cu sadismul, încît apropierea străzii ebraice despre care vă vorbesc, comoditatea de a avea la îndemînă măcelăriile lui Israel, l-au făcut pe prietenul dumneavoastră să aleagă *rue des Blancs-Manteaux*. Ce curios ! De altfel, acolo locuia un evreu ciudat care a fiert niște ostii ¹ după care cred că l-au pus și pe el la fiert, ceea ce e și mai straniu, pentru că are aerul de a arăta că trupul unui evreu poate însemna cît trupul Domnului. Poate

¹ Azimă nedospită, sfințită, la catolici.

s-ar putea pune la cale ceva cu prietenul dumneavoastră, ca să ne ducă să vedem biserica *des Blancs-Manteaux*. Gîndiți-vă că acolo a fost depus trupul lui Louis d'Orléans după asasinarea lui de către Jean-fără-Teamă, care din nenorocire nu ne-a scăpat de familia d'Orléans. De altfel, sînt foarte bine cu vărul meu, ducele de Chartres, dar, în sfîrșit, e o rasă de uzurpatori care a pus să fie asasinat Louis al XVI-lea, a luat tronul lui Charles al X-lea și al lui Henric al V-lea. Au cu cine să semene, avînd ca strămoși pe Monsieur, căruia i se spunea fără îndoială astfel, pentru că era cea mai uimitoare din toate femeile bătrîne, și regentul și restul. Ce familie!

Acest discurs anti-evreiesc și proebreu — după cum ne-am lega de exteriorul frazelor sau de intențiile pe care ele le ascundeau — fusese întrerupt cu haz, pentru mine, de o frază pe care mi-o șopti Morel și care-l disperase pe domnul de Charlus. Morel, care-și dăduse seama de impresia pe care i-o produsese Bloch, îmi mulțumi la ureche că-l „expediasem“, adăugînd cinic :

— Ar fi vrut să rămînă numai din gelozie, ar vrea să-mi ia locul. Poți să te aștepti la orice din partea unui jidan !

— Am fi putut profita de această oprire care se prelungește ca să-i cerem cîteva explicații rituale prietenului dumneavoastră. N-ați putea să-l ajungeți din urmă ? mă întrebă domnul de Charlus, cu neliniștea îndoielii.

— Nu, e cu neputință, a plecat cu trăsura și e și supărat pe mine.

— Mulțumesc, mulțumesc, îmi șopti Morel.

— Motivul e absurd, poți oricînd să ajungi o trăsură, nimic nu v-ar împiedica să luați un automobil, răspunse Charlus, ca omul obișnuit ca toți să se plece în fața lui. Dar observînd tăcerea mea :

Ce e cu trăsura aceasta mai mult sau mai puțin imaginară? îmi spuse el cu neobrăzare și o ultimă nădejde.

— E o diligență deschisă care trebuie să fi și sosit la La Commanderie.

Domnul de Charlus se resemnă în fața imposibilului și se prefăcu că glumește.

— Înțeleg că s-au dat înapoi în fața cupeului. Ar fi însemnat o nouă tăiere.¹

În sfârșit ni s-a anunțat că trenul va pleca și Saint-Loup se despărți de noi. Dar ziua aceea fu singura în care urcându-se în vagonul nostru mă făcu, fără voia lui, să sufăr, la gândul pe care l-am nutrit o clipă să-l las singur cu Albertine ca să-l însoțesc pe Bloch. În alte rînduri prezența lui nu mă chinuia. Căci Albertine, ca să-mi evite orice îngrijorare, se așeza spontan, sub un pretext oarecare, astfel încît nici să nu se atingă, chiar involuntar, de Robert, aproape prea departe ca să-i poată întinde mîna; întorcînd ochii de la el, începea îndată ce era acolo, să discute aproape ostentativ și cu afectare cu alți călători, continuînd acest joc pînă la plecarea lui Saint-Loup. Astfel încît vizitele pe care ni le făcea, la Doncières, nepricinuindu-mi nici o suferință, ba chiar nici o tulburare, nu alcătuiau nici o excepție față de celelalte, care toate mi-erau plăcute, aducîndu-mi în oarecare măsură omagiul și chemarea acestui ținut. Încă pe la sfîrșitul verii, în drumul nostru de la Balbec la Douville, cînd zăream din depărtare stația Saint-Pierre-des-Ifs, unde seara, o clipă, creasta falezelor sclișea toată, roz ca zăpada de pe munte într-un asfințit de soare, nu mă mai făcea să mă gîndesc (nici nu spun la tris-

¹ Joc de cuvinte intraductibil. *Couper*, în franceză, înseamnă a tăia.

tețea pe care vederea ridicării ei stranii și neașteptate mi-o pricinuisă în prima seară trezindu-mi o dorință atât de mare să iau trenul ca să mă întorc la Paris, în loc să continui să merg pînă la Balbec), la spectacolul pe care îmi spusese Elstir că-l puteai avea dimineața acolo, la ora care precede răsăritul soarelui, cînd toate culorile curcubeului se refractă pe stînci și unde-l trezise de atîtea ori pe băiețașul care îi slujise un an ca model, ca să-l picteze gol, pe nisip. Numele Saint-Pierre-des-Iles îmi spunea numai că se va ivi un om de vreo cincizeci de ani, ciudat, spiritual și fardat, cu care voi putea vorbi de Chateaubriand și de Balzac. Și acum, în bruma serii, în dosul acestei faleze de la Incarville care altădată mă făcuse să visez atîta, vedeam, ca și cum gresia ei antică ar fi ajuns transparentă, casa frumoasă a unui unchi al domnului de Cambremer, care știam că va fi totdeauna mulțumit să mă primească dacă nu voiam să cinez la Raspelière sau să mă întorc la Balbec. Astfel încît nu numai numele locurilor de pe aceste meleaguri pierduseră din taina lor de la început, dar chiar locurile însele. Numele, pe jumătate golite de o taină pe care etimologia o înlocuise cu judecata, coborîseră și ele cu o treaptă. Cînd ne întorceam la Hermenonville, de la Saint-Vast, de la Harambouville, în clipa în care trenul se oprea, zăream umbre pe care la început nu le recunoaștem și pe care Brichot, care nu vedea nimic, le-ar fi putut confunda în fapt de noapte cu fantomele lui Herimund, Wiscar și Herimbald. Dar ele se apropiiau de vagon. Era doar domnul de Cambremer care se certase de-a binelea cu Verdurinii, și-și însoțea invitații, și care venea să mă întrebe din partea mamei și a soției sale, dacă nu voiam să fiu „răpit“, ca să mă găzduiască cî-

teva zile la Féterne, unde avea să se producă o muziciană excelentă, care mi-ar cînta întreg repertoriul lui Gluck, și un jucător de șah vestit, cu care aș putea face partide excelente care nu le-ar împiedica pe cele de pescuit și de yachting sau golf, nici chiar cinele la Verdurini, pentru care marchizul se obliga pe cuvînt de onoare să mă dea „cu împrumut”, punînd să fiu condus și apoi luat acasă, pentru mai multă ușurință și siguranță.

— Dar nu pot crede că v-ar face bine să vă urcați la asemenea altitudine. Știu că sora mea n-ar putea-o suporta. În ce stare s-ar reîntoarce! Nu-i prea merge bine, deocamdată... Adevărat, ați avut o criză atît de puternică! Mîine nu veți fi în stare să vă țineți pe picioare!

Și se strîmba de rîs, nu din răutate, dar din aceeași pricină pentru care nu putea vedea fără să ridă un șchiop care lunecă pe stradă, sau să stea de vorbă cu un surd. „Cum a fost înainte? Cum, n-ați mai avut nici o criză de vreo cincisprezece zile? Știți că e foarte frumos? Serios că ar trebui să veniți să vă instalați la Féterne, ați discuta cu sora mea despre nădufurile dumneavoastră.”

La Incarville, marchizul de Montpeyroux care, neputîndu-se duce la Féterne, căci absentase pentru a se duce la o vînătoare, veni la „tren” în cizme și cu pălărie împodobită cu o pană de fazan, ca să strîngă mîna călătorilor și cu aceeași ocazie și mie, anunțîndu-mi pentru ziua din săptămîna în care nu m-ar stingheri, vizita fiului său, pentru care-mi mulțumea că-l primesc și pe care ar fi foarte fericit dacă l-aș pune să citească puțin; sau domnul de Crécy care venise să-și facă digestia, spunea el, fumîndu-și luleaua:

— Nu-mi fixați o zi pentru viitoarea noastră reuniune luculiană? N-avem să ne spunem nimic? Îngăduiți-mi să vă amintesc că am lăsat deschisă tocmai chestiunea celor două familii de Montgommery. Trebuie să o sfîrșim. Mă bizui pe dumneavoastră.

Alții veniseră doar să cumpere gazete. Și mulți stăteau la taifas cu noi, pe care i-am bănuț totdeauna că se găesc pe peron, la stația cea mai apropiată de micul lor castel, pentru că n-aveau nimic mai bun de făcut decît să se întilnească o clipă cu niște cunoscuți. Aceste opriri ale trenului erau, la urma urmei, un cadru de viață mondenă, ca oricare altul. Pînă și trenul parcă era conștient de acest rol care-i revenise și contractase oarecare amabilitate omenească; era răbdător, cu un caracter ascultător, aștepta oricît ai fi vrut pe cei întîrziați și chiar dacă pornise din stație, se oprea să-i culeagă pe cei ce-i făceau semn; fugeau atunci după el gîfîind greu, fapt în care îi semănau dar se deosebeau de el pentru că-l prindeau fugind cu toată viteza, în timp ce el nu uza decît de o încetineală înțeleaptă. Astfel încît, Hermonville, Harambouville, Incarville nu-mi mai evocau nici măcar mărețiile cumplite ale cuceririi normande, nemulțumite de a se fi despuiat pe de-a-ntregul de tristețea inexplicabilă în care le văzusem scaldîndu-se odinioară, în umezeala serii. Doncières! Chiar după ce l-am cunoscut și m-am trezit din visul meu, în acest nume au stăruit mult timp niște străzi plăcut de glaciale, vitrine luminate, păsări suculente! Doncières! Acum era doar stația în care se urca Morel; Égleville (Aquilaevilla); cea unde ne aștepta de obicei principesa Sherbatoff; Maineville, stația unde cobora Albertine în serile cu timp frumos,

cînd, nefiind prea obosită, voia să rămînă încă o clipă cu mine, căci n-avea de mers, pe un mic pîrîniș, mai mult decît dacă ar fi coborît la Parville (Paterni villa). Nu numai că nu încercam teama neliniștită de izolare care mă cuprinsese în prima seară, dar nici nu mai trebuia să mă consider singur pe acest sol în care creșteau nu numai castani și tamarisci, dar și prieteni care de-a lungul parcursului alcătuiau un lung șir, întrerupt ca acela al colinelor albastrii, ascunse uneori în cotitura stîncii sau după teii unei alei, dar delegînd la fiecare oprire un gentilom care venea cu o mîină cordială, să-mi întrerupă drumul, să mă împiedice să-i simt lungimea, să se ofere, la nevoie, să-l continue cu mine. Altul va fi la gara următoare, astfel încît fluieratul micului tren nu ne făcea să ne despărțim de un prieten, decît ca să ne îngăduie să regăsim alții. Între castelele cele mai puțin apropiate și calea ferată care șerpuia de-a lungul lor, aproape în pasul cuiva care merge repede, depărtarea era atît de mică încît în clipa în care proprietarii lor ne interpelau pe peron, în fața sălii de așteptare, am fi putut cîț pe-aci crede că o făceau din pragul ușii lor, de la fereastra odăii lor, ca și cum micul drum de fier departamental n-ar fi fost decît o stradă de provincie, iar castelul de țară izolat, un palat citadin; și chiar în rarele stații în care n-auzeam vreun „bună seara“ de la nimeni, tăcerea avea o plinătate hrănitoare și liniștitoare, pentru că o știam alcătuită din somnul prietenilor care se culcaseră devreme în castelul apropiat, în care sosirea mea ar fi fost salutăată cu bucurie, dacă i-aș fi trezit ca să le cer vreun serviciu de ospitalitate. Osebit de faptul că obișnuința ne umple atît de mult timp, încît după cîteva luni nu ne

mai rămîne o clipă liberă într-un oraș în care, la sosire, ziua ne oferea disponibilitatea celor douăsprezece ore ale sale și dacă, din întîmplare, una ar fi devenit vacantă, nu mi-ar fi dat prin gînd să o folosesc ca să mă duc să văd vreo biserică pentru care venisem odinioară la Balbec, nici chiar să compar vreun peisaj pictat de Elstir cu schița pe care o văzusem la el, ci m-aș fi dus să fac încă o partidă de șah la domnul Féré. Era într-adevăr influența degradantă, dar și vraja pe care-o avusese această regiune a Balbecului asupra-mi, devenind pentru mine o regiune de cunoscuți; dacă repartiția ei teritorială, însămintarea extensivă de-a lungul coastei, cu diferite culturi, dădeau, prin forța lucrurilor, vizitelor pe care le făceam acestor diferiți prieteni forma unei călătorii, ele restrîngeau în schimb călătoria, prin faptul că ea avea numai agrementul social al unui șir de vizite. Aceleași nume de locuri, atît de tulburătoare odinioară pentru mine, încît un simplu *Anuar al castelelor*, frunzărit la capitolul departamentului Mănche, îmi pricinuia tot atîta emoție ca și mersul trenurilor, îmi devenise atît de familiar ca însuși acest tren, și aș fi putut să-l consult la pagina Balbec-Douville prin Doncières, cu aceeași liniște binecuvîntată ca și un dicționar de adrese. În valea aceasta prea socială, pe ale cărei coaste simțeam agățată vizibilă sau nu, o societate de prieteni numeroși, strigătul poetic al serii nu era cel al ciufului sau al broaștei, ci „Ce mai faci?” al domnului de Cricquetot sau „Khaire” al lui Brichot. Atmosfera ei nu-mi mai trezea neliniște, ci încărcată cu efluvii pur omenești, era lesne respirabilă, chiar prea calmantă. Din ea am tras folosul de a vedea lucrurile numai din punct de vedere practic. Căsătoria cu Albertine mi se părea o nebunie.

CAPITOLUL AL IV-LEA

Revirement neașteptat spre Albertine. — Dezolare la răsăritul soarelui. — Plec numai-decît la Paris cu Albertine.

Nu așteptam decît un prilej pentru ruptura definitivă. Și într-o seară, cum mama pleca a doua zi la Combray unde se ducea să asiste, în ultima ei boală, pe o soră a bunicii și mă lăsa așa cum ar fi vrut bunica, să profit de aerul mării, o vestisem că mă hotărîsem irevocabil să nu mă însor cu Albertine și voi înceta în viitor să o mai văd. Eram mulțumit că fusesem în stare, prin aceste cuvinte, să dau o satisfacție mamei în ajunul plecării ei. Ea nu-mi ascunsese că era într-adevăr o satisfacție mare pentru ea. De aceea trebuia să mă explic și cu Albertine. Cum mă întorceam cu ea de la Raspelière, iar credincioșii coborîseră, care la Saint-Ars-le-Vêtu, care la Saint-Pierredes-Iffs, alții la Doncières, simțindu-mă deosebit de fericit și desprins de ea, mă hotărîsem, acum cînd nu rămăsesem decît noi doi în vagon, să aduc vorba despre acest lucru. De altfel este adevărat

că aceea dintre fetele din Balbec pe care o iubeam, deși absentă în acest moment, ca și prietenele ei, dar care avea să se întoarcă (mă simțeam bine cu toate, pentru că fiecare avea pentru mine, ca în prima zi, ceva din esența celorlalte, era ca o rasă deosebită), era Andrée. Cum avea să sosească din nou, peste câteva zile la Balbec, desigur că va veni îndată să mă vadă, și atunci, ca să rămîn liber, să nu mă însor cu ea dacă nu voiam, ca să mă pot duce la Veneția, dar să fie totuși de acum și pînă atunci a mea, mijlocul la care aș recurge ar fi să nu prea am aerul că mă duc eu spre ea și să-i spun încă de la sosirea ei, cînd vom sta de vorbă împreună : „Ce păcat că nu te-am văzut cu câteva săptămîni mai devreme ! Te-aș fi iubit ; acum inima mi-e prinsă. Dar nu face nimic, ne vom vedea adesea, căci sînt trist din pricina celeilalte iubiri și mă vei ajuta să mă consolez“. Surideam în sinea mea, gîndindu-mă la conversația aceasta, căci în chipul acesta aș face Andréei impresia că n-o iubesc cu adevărat ; astfel, nu se va plictisi de mine și voi profita voios și în liniște de dragostea ei. Dar toate acestea mă îndemnau să vorbesc serios cu Albertine, ca să nu'purced nedelicat, și de vreme ce eram hotărit să mă consacru prietenei sale, era necesar ca Albertine să știe că n-o iubesc pe ea. Trebuia să-i spun numaidecît, Andrée putînd să sosească de la o zi la alta. Dar cum ne apropiam de Parville, am simțit că nu vom avea timpul astăseară și că era mai bine să amîn pe mîine ceea ce hotărisem acum irevocabil. M-am mulțumit deci să vorbesc cu ea despre cina pe care o luasem la Verdurini. În momentul în care-și punea mantoul, trenul tocmai pornise din Incarville, ultima stație înainte de Parville, îmi spuse :

— Atunci, pe mîine, la Verdurini, nu uita că trebuie să vii să mă iei.

Nu m-am putut împiedica să răspund destul de aspru :

— Da, afară de cazul în care nu aş „chiuli“, căci încep să găsesc viaţa foarte stupidă. În orice caz dacă ne ducem, pentru ca timpul meu la Raspelière să nu fie timp cu totul pierdut, trebuie să mă gîndesc să-i cer doamnei Verdurin ceva care m-ar putea interesa mult, care ar putea fi un obiect de studiu şi să-mi facă plăcere, căci am avut într-adevăr foarte puţină anul acesta la Balbec.

— Nu e drăguţ pentru mine, dar nu sînt supărată, pentru că simt că eşti nervos. Care e plăcerea aceea ?

— Ca doamna Verdurin să pună să mi se cînte nişte bucăţi ale unui muzician, ale cărui opere le cunoaşte foarte bine. Şi eu cunosc una, dar se pare că sînt şi altele şi aş vrea să ştiu dacă sînt editate şi dacă se deosebesc de celelalte.

— Ce muzician ?

— Micuţa mea, cînd îţi voi spune că-l cheamă Vinteuil, vei fi mai dumirită ?

Chiar dacă am fi depănat toate ideile posibile, adevărul n-a pătruns niciodată în ele, căci el ne înţeapă groaznic şi ne răneşte pe veci din afară, de unde ne aşteptăm mai puţin.

— Nu-ţi dai seama cît m-amuzi, îmi răspunse Albertine ridicîndu-se, căci trenul avea tocmai să oprească. Nu numai numele ăsta îmi spune mai mult decît crezi, dar chiar fără doamna Verdurin aş putea avea toate informaţiile pe care le-ai dori. Îţi aminteşti că-ţi vorbisem de o prietenă mai vîrstnică decît mine, care mi-a servit drept

mamă, drept soră, cu care am petrecut la Triest cei mai frumoși ani din viața mea și pe care trebuie de altfel s-o revăd peste câteva săptămîni la Cherbourg, de unde vom călători împreună (e oarecum năstrușnic, dar știi ce mult îmi place marea), ei bine, prietena aceasta (oh ! nicidecum de soiul femeilor de care ai putea crede !), vezi ce extraordinar este, se întîmplă să fie tocmai cea mai bună prietenă a fiicei acelui Vinteuil. Nu le spun altfel, decît surorile mele mai mari. Nu-mi pare rău să-ți arăt că mica dumitale Albertine ar putea să-ți fie de folos în această chestiune de muzică, în care spui, de altfel, cu drept cuvînt, că nu pricep nimic.

Cînd rostise aceste cuvinte, cum intram în gara Parville, atît de departe de Combray și de Montjouvain, deși la atîta timp după moartea lui Vinteuil, în inima mea se zbătu o imagine, o imagine ținută în rezervă timp de atîția ani, încît chiar dacă aș fi putut ghici, cînd am înmagazinat-o odinioară, că ar avea o putere vătămătoare, aș fi crezut că, cu timpul, o pierdusem cu desăvîrșire ; păstrată vie în adîncul meu — ca Oreste a cărui moarte zeii o împiedicaseră pentru ca să se întoarcă în ziua hotărîtă în țara lui, să răzbune uciderea lui Agamemnon — pentru chinul meu, pentru pedeapsa mea, cine știe ? poate pentru că o lăsasem pe bunica să moară ; ivindu-se pe neașteptate în toiul nopții în care părea îngropată pe veci și izbind ca un răzbunător, ca să inaugureze pentru mine o viață îngrozitoare, meritată și nouă, poate pentru ca să mă facă să deslușesc urmările fatale cărora le dau naștere pe vecie faptele rele, dar nu numai pentru cei ce le-au săvîrșit, ci și pentru cei ce n-au făcut, n-au crezut decît că privesc un

spectacol ciudat și amuzant, ca mine, din păcate ! În acel sfârșit de zi îndepărtată, la Montjouvain, ascuns după un tufiș unde (ca atunci când ascultasem cu plăcere povestea dragostelor lui Swann), lăsasem în chip primejdios să se lărgească în mine calea fatală și menită să fie dureroasă, a cunoașterii. În același timp, durerea mea cea mai mare mi-a prilejuit un sentiment aproape de mândrie, aproape de bucurie, acela al unui om pe care lovitura ce-ar fi primit-o l-ar fi făcut să facă un salt atât de mare, încît ar fi ajuns la punctul la care nici o strădanie nu l-ar fi putut ridica. Albertine prietenă cu domnișoara Vinteuil și cu prietena ei, practicantă profesională a saphismului era, alături de cele ce-mi imaginasem în cele mai mari îndoieli, ceea ce e față de micul aparat acustic de la Expoziția din 1889, despre care abia se spera că poate să meargă de la o casă la alta, telefonul care planează deasupra străzilor, orașelor, a holdelor, a mărilor, legînd țări. Era o *terra incognita* îngrozitoare pe care aterizasem, o fază nouă de suferințe nebănuite care se deschidea.

Și totuși dacă acest potop al realității care ne înneacă, e enorm pe lîngă presupunerile noastre sfioase și infime, ele îl presimt. E fără îndoială ceva ca ceea ce aflasem, ceva ca prietenia dintre Albertine și domnișoara Vinteuil, ceva pe care mintea mea nu l-ar fi putut născoci, dar pe care îl bănuiam în ascuns, cînd eram îngrijorat vîzînd-o pe Albertine în tovărășia Andreei. Adevărat, numai din lipsă de spirit creator, nu mergem destul de departe în suferință. Și realitatea cea mai îngrozitoare dă în același timp, ca și suferința, bucuria unei descoperiri frumoase, pentru că nu face decît să dea o formă nouă și lim-

pede a ceea ce rumegăm de mult fără să avem habar. Trenul se opri la Parville și cum eram singurii lui călători, funcționarul strigă „Parville !” cu o voce moleșită de sentimentul inutilității datoriei, de același obicei care-l făcea să o împlinească totuși și îi inspira în același timp exactitatea și lenea și mai ales pofta de a dormi. Albertine care stătea în fața mea, și văzînd că sosise la destinație, făcu cîțiva pași din fundul vagonului în care ne aflam și deschise ușa. Dar mișcarea aceasta pe care o săvîrșea ca să coboare, îmi rupea intolerabil inima ca și cum, spre deosebire de poziția independentă a trupului meu pe care, numai la doi pași de el, parcă-l ocupa cel al Albertinei, această despărțire spațială, pe care un desenator veridic ar fi fost silit s-o înfățișeze între noi, nu era decît o aparență și, ca și cum, dacă cineva ar fi vrut, potrivit realității autentice, să deseneze din nou lucrurile, ar fi trebuit s-o așeze pe Albertine, nu la oarecare depărtare de mine ci în mine. Îmi făcea atît de rău depărtîndu-se de mine, că apucînd-o, am tras-o cu desnădejde de braț.

— Ar fi materialmente cu neputință, am întrebat-o, să vii să dormi astă-seară la Balbec ?

— Materialmente, nu. Dar pic de somn.

— Mi-ai face un serviciu nespus de mare...

— Atunci fie, deși nu înțeleg ; de ce nu mi-ai spus mai devreme ? În sfîrșit, rămîn.

Mama dormea cînd, după ce pusesem să se dea Albertinei o odaie la alt etaj, m-am întors într-a mea. M-am așezat lîngă fereastră, înfrînîndu-mi plînsul, pentru ca mama de care mă despărțea un perete subțire, să nu audă. Nici nu mă gîndisem să închid jaluzelele ferestrelor, căci, la un moment dat, ridicînd ochii, am văzut în fața mea,

pe cer, aceeași mică licărire de un roș stins care se vedea la restaurantul din Rivebelle, într-un studiu de apus de soare al lui Elstir. Mi-am adus aminte de exaltarea pe care mi-o pricinuisese, când o văzusem din tren în prima zi a sosirii mele la Balbec, aceeași imagine a unei seri care nu precede noaptea, ci o zi nouă. Dar acum nici o zi nu va mai fi nouă pentru mine, nu va mai trezi în mine dorința unei fericiri necunoscute, ci-mi va prelungi doar suferințele, pînă ce nu voi mai avea tăria să le îndur. Adevărul celor ce-mi spusese Cottard la cazinoul din Parville, nu mai dădea loc nici unei îndoieli, în ce mă privea. Ceea ce-mi inspira temeri, ceea ce de mult bănuisem vag despre Albertine, ceea ce instinctul meu desprindea din toată făptura ei și ceea ce judecata îndrumată de dorința mea mă făcuseră puțin cîte puțin să neg, era adevărat! Nu mai vedeam în spatele Albertinei munții albaștri ai mării, ci odaia din Monjouvain unde cădea în brațele domnișoarei Vinteuil, cu acel rîs care făcea să se deslușească sunetul necunoscut al voluptății ei. Căci frumoasă cum era Albertine, domnișoara Vinteuil, cu înclinările a căror roabă era, cum să nu-i fi cerut să i le satisfacă? Și dovadă că Albertine nu fusese jignită de această propunere, ci consimțise, e că nu se certaseră, dar că intimitatea lor nu încetase să sporească. Și acea mișcare grațioasă a Albertinei punîndu-și bărbia pe umărul Rosemundei, privind-o surîzînd și sărutînd-o pe gît, gestul acela care-mi amintea de domnișoara Vinteuil și întru a cărei interpretare șovăiam totuși să admit că aceeași linie schițată de un gest, ar rezulta, la nevoie din aceeași înclinare, cine știe dacă Albertine nu-l învățase de la domnișoara Vinteuil? Puțin cîte puțin, cerul stins se aprin-

dea. Eu care pînă acum nu mă trezisem niciodată fără să surîd lucrurilor celor mai umile, ceştii de cafea, zgomotului ploii, tunetului, vîntului, simteam că ziua care avea să se ivească peste o clipă şi toate zilele care-i vor urma după aceea, nu-mi vor mai aduce niciodată nădejdea unei fericiri necunoscute, ci prelungirea martiriului meu. Țineam încă la viață; știam că nu mă mai puteam aștepta decît la lucruri cumplite. Am alergat la ascensor în ciuda orei nepotrivite, am sunat pe băiatul de la lift care făcea funcția de paznic de noapte, și l-am rugat să se ducă în odaia Albertinei, ca să-i spună că aveam să-i comunic ceva important, dacă mă putea primi.

— Domnișoara preferă să vină dînsa, alergă el să-mi spună. Va fi aici într-o clipă.

Și într-adevăr, în curînd, Albertine intră în rochie de casă.

— Albertine, i-am spus pe șoptite, recomandîndu-i să nu ridice vocea ca să nu o trezească pe mama, de care nu ne despărțea decît acest perete, a cărui subțirime astăzi supărătoare, și care obligîndu-te să vorbești în șoapte, avea odinioară, cînd intențiile bunicii se zugrăveau atît de lămurit pe el, un fel de diafanitate muzicală — sînt rușinat că te-am deranjat. Iată, ca să mă înțelegi, trebuie să-ți spun un lucru pe care nu-l știi. Cînd am venit aici, mă despărțisem de o femeie cu care voisem să mă căsătoresc, care era gata să lase totul pentru mine. Trebuia să plece în călătorie azi-dimineață și de o săptămînă întreagă, mă întreb în fiecare zi dacă aș avea curajul să nu-i telegrafiez că mă voi întoarce. Am avut acest curaj, dar am fost atît de nenorocit, încît am crezut că mă voi omorî. De aceea te-am rugat dacă

n-ai putea veni să dormi la Balbec. Dacă ar fi trebuit să mor mi-ar fi plăcut să-ți spun adio.

Și am dat drumul lacrimilor pe care ficțiunea mea mi le făcea firești.

— Bietul meu micuț, dacă aș fi știut aș fi petrecut noaptea lângă dumneata, exclamă Albertine, căreia ideea că poate că m-aș căsători cu femeia aceea și deci ocazia de a face ea o „partidă bună” dispărea, nici nu-i veni în minte, atât era de sincer emoționată de o durere a cărei cauză i-o puteam ascunde, dar nu realitatea și tăria. „De altminteri, îmi spuse ea, ieri în tot timpul drumului începînd de la Raspelière, simțeam că erai nervos și trist, mă temeam de ceva.”

În realitate mîhnirea mea nu începuse decît la Parville și nervozitatea cu totul alta, dar pe care din fericire Albertine o confunda cu ea, se datoră plictiselii de a mai sta cîteva zile în tovărășia ei. Albertine adăugă:

— Nu mă mai despart de dumneata, voi rămîne tot timpul aici.

Îmi oferea tocmai — și numai ea putea să mi-l ofere — singurul leac împotriva otrăvii care mă ardea, omogen cu el însuși de altfel; unul blînd, celălalt cumplit, amîndouă derivau în aceeași măsură din Albertine. În acest moment Albertine — răul meu — slăbindu-și intensitatea care mi-ar fi putut pricinui suferințe, mă înduioșa — ea, Albertine — ca pe un convalescent. Dar mă gîndeam că va pleca în curînd de la Balbec la Cherbourg și de acolo la Triest. Năravurile ei de altădată aveau să renască. Voiam, înainte de toate, să o împiedic să se îmbarce, să încerc să o duc la Paris; poate că aș putea s-o rog pe doamna de Guermantes să acționeze indirect asupra prietenei domnișoarei Vinteuil, ca să nu mai rămînă

la Triest, să o fac să primească o situație în altă parte, poate la principele de... pe care-l întâlneam la doamna de Villeparisis și chiar la doamna de Guermantes? Iar acesta, chiar dacă Albertine ar vrea să se ducă la el să o vadă pe prietena ei, ar putea, prevenit de doamna de Guermantes, să le împiedice să se întâlnească. Firește, așa fi putut să-mi spun desigur că dacă Albertine are aceste înclinări, ar găsi la Paris alte persoane cu care să și le potolească. Dar fiecare pornire de gelozie e deosebită și poartă pecetea făpturii — de data aceasta prietena domnișoarei Vinteuil — care a trezit-o. Prietena domnișoarei Vinteuil rămânea marea mea preocupare. Pasiunea tainică cu care mă gândisem odinioară la Austria pentru că era țara de unde venea Albertine (unchiul ei fusese consilier de ambasadă la Viena), încât puteam să-i apreciez ciudățenia geografică, rasa care o locuia, monumentele, peisajele (ca într-un atlas, ca într-o culegere de vederi), în surîsul, în apucăturile Albertinei, o încercam și acum, dar printr-o răsturnare a semnelor, în domeniul groazei. Da, de acolo venea Albertine. Acolo, era sigură să regăsească în fiecare casă, fie pe prietena domnișoarei Vinteuil, fie altele. Năravurile din copilărie aveau să renască, se vor întâlni peste trei luni, de Crăciun, apoi de Anul Nou, date care erau triste pentru mine prin ele însele, din pricina amintirii inconștiente a tristeții pe care o încercasem atunci când mă despărțeau altădată, de Gilberte, pe tot timpul vacanțelor de Anul Nou. După cinele lungi, după revelațiunile, când toată lumea va fi veselă, însuflețită, Albertine va avea, cu prietenele ei de acolo, aceeași ținută pe care văzusem că o adoptase cu Andrée, când prietenia Albertinei pentru ea era nevino-

vată, cine știe ? poate aceeași pe care o avusese în fața mea domnișoara Vinteuil, urmărită de prietena ei la Montjouvain. Îi atribuiam domnișoarei Vinteuil, când prietena ei o gîdila înainte de a se năpusti asupra-i, fața aprinsă a Albertinei, a Albertinei pe care am auzit-o cum arunca, dispărînd, apoi abandonîndu-se, un rîset straniu și adînc. Ce era, pe lîngă suferința pe care o resimțeam, gelozia pe care o putusem simți în ziua în care Saint-Loup o întîlnise pe Albertine cu mine la Doncières și când îl sîciise ? Și cea pe care o încercasem gîndindu-mă din nou la inițiatorul necunoscut căruia i-aș fi putut datora primele sărutări pe care mi le dăduse la Paris, în ziua cînd așteptam scrisoarea domnișoarei de Stermaria ? Cealaltă gelozie, provocată de Saint-Loup, de un tînăr oarecare, nu era nimic. În cazul acesta m-aș fi putut cel mult teme de un rival pe care aș fi încercat să-l birui. Dar aici rivalul nu semăna cu mine, armele lui erau altele, nu puteam lupta pe același teren, să ofer Albertinei aceleași plăceri, nici chiar să le concep întocmai. În multe porniri ale vieții noastre, am da tot viitorul nostru pe o putere în sine însăși neînsemnată. Aș fi renunțat odinioară la toate avantajele vieții, ca să o cunosc pe doamna Blatin, pentru că era prietenă cu doamna Swann. Astăzi, aș fi îndurat toate suferințele pentru ca Albertine să nu se ducă la Triest și dacă n-ar fi fost de ajuns, aș fi făcut-o să le suporte, aș fi izolat-o, aș fi închis-o, i-aș fi luat puținii bani pe care-i avea, pentru ca lipsurile să o împiedice materialmente de a face această călătorie. După cum odinioară, cînd voiam să mă duc la Balbec, ceea ce mă îndemna să plec era dorința de-a vedea o biserică persană, o furtună în faptul zilei, ceea ce-mi rupea acum inima

gîndindu-mă că poate Albertine se va duce la Triest, era că va petrece acolo noaptea de Crăciun cu prietena domnișoarei Vinteuil ! căci imaginația cînd își schimbă firea și se transformă în sensibilitate, nu dispune în acest scop de un număr mai mare de imagini simultane. Cum aș fi plîns, împăcat și de bucurie, dacă mi s-ar fi spus că ea nu se află în momentul de față la Cherbourg sau la Triest, că n-ar putea-o vedea pe Albertine ! Cum s-ar mai fi schimbat viața mea și viitorul ei ! Și totuși, îmi dădeam seama că această localizare a geloziei mele era arbitrară, că Albertine, dacă avea aceste înclinări, putea să și le potolească cu alte fete. De altminteri poate dacă aceleași fete ar fi putut-o vedea aiurea, nu mi-ar fi chinuit atît de mult inima. Căci acea atmosferă dușmănoasă, inexplicabilă se ridica din Triest, din acea lume necunoscută în care ghiceam că Albertine se simțea bine, unde erau amintirile, prieteniiile, dragostele ei din copilărie, ca aceea care se urca odinioară în camera mea din Combray, din sufragerie unde o auzeam pe mama, care nu va veni să-mi spună bună seara, stînd de vorbă și rîzînd cu străinii, în zgomotul furculițelor ; ca și cea care umpluse, pentru Swann, casele în care Odette se ducea să caute, la serate, bucurii de neînchipuit. Nu mă mai gîndeam acum la Triest, ca la un ținut fermecător unde rasa e gînditoare, amurgurile aurite, clopotele triste, ci ca la o cetate blestemată, căreia aș fi vrut să-i dau numai-decît foc și să o suprim din lumea reală. Acest oraș era înfipt în inima mea ca un cui permanent. Mă umplea de groază gîndul să o las pe Albertine să plece în curînd la Cherbourg și Triest ; și chiar să rămînă la Balbec. Căci acum cînd destăinuirea intimității prieteniei cu domni-

șoara Vinteuil ajunsese pentru mine o cvasicertitudine, mi se părea că în orice moment în care Albertine nu era cu mine (n-o puteam vedea zile întregi din pricina mătușii sale), era lăsată în prada verișoarelor lui Bloch sau poate a altora. Gîndul că în aceeași seară ar putea să se întâlnească cu verișoarele lui Bloch, mă înnebunea. De aceea, după ce-mi spuse că nu mă va mai părăsi cîteva zile, i-am răspuns :

— Aș vrea să plec la Paris. N-ai vrea să vii cu mine ? Și n-ai vrea să vii să locuiești un timp cu noi la Paris ?

Trebuia să o împiedic cu orice preț să fie singură, cel puțin cîteva zile, să o țin lîngă mine ca să fiu sigur că n-ar putea-o vedea pe prietena domnișoarei Vinteuil. Ceea ce ar fi însemnat, în realitate, să locuiască singură cu mine, căci mama, profitînd de o călătorie de inspecție a tatii, își impusese ca o datorie să asculte de o dorință a bunicii, care voia să se ducă cîteva zile la Combray la una din surorile ei. Mama n-o iubea pe mătușa ei, pentru că nu fusese atît de duioasă cu bunica, sora ei, așa cum ar fi trebuit. Astfel chiar cînd ajung mari, copiii își aduc aminte cu ciudă de acei care s-au purtat prost cu ei. Dar, devenită bunica mea, era incapabilă de răutate ; viața mamei sale era pentru mama ca o copilărie curată și nevinovată, de unde își trăgea acele amintiri a căror gingășie sau amărăciune îi rînduiau purtările cu unii și cu alții. Mătușa ei i-ar fi putut furniza mamei anumite amănunte neprețuite, dar acum le-ar avea cu greu, căci se îmbolnăvisese foarte grav (se vorbea de un cancer) și mama își imputa că, pentru a-i ține tovărășie tatii, nu se dusesse mai devreme, găsind astfel un motiv mai mult de a face ceea ce mama ei ar fi făcut ; și

aşa cum se ducea de ziua tatălui bunicii, care fusese un tată atît de rău, să ducă la mormîntul lui florile pe care bunica obişnuia să i le ducă, tot astfel, lîngă mormîntul care avea să se întredeschidă, mama voia să aducă şi cuvintele gingaşe pe care mătuşa mea nu venise să le ofere bunicii. În timp ce va fi la Combray, mama s-ar ocupa de unele lucrări pe care bunica le dorise totdeauna, dar numai cu condiţia să fie executate sub supravegherea fiicei sale. Lucrările nici nu începuseră, căci mama, plecînd de la Paris înaintea tatii nu voia să-l facă să simtă prea mult apăsarea unui doliu la care el se asocia, dar care nu-l putea întrista atît de mult ca pe ea.

— Ah ! acum ar fi imposibil, îmi răspunse Albertine. De altminteri de ce trebuie să te întorci la Paris, de vreme ce doamna cu pricina a plecat ?

— Pentru că voi fi mai liniştit acolo unde am cunoscut-o, decît la Balbec, pe care nu l-a văzut niciodată şi pe care am prins ură.

Albertine a înţeles oare, mai tîrziu, că această „cealaltă femeie“ nu exista şi că am vrut să mor în noaptea aceea pentru că-mi destăinuise din zăpăceală că era foarte bună prietenă cu prietena domnişoarei Vinteuil ? Se prea poate. În unele momente, mi se pare probabil. În orice caz, în dimineţa aceea crezu în existenţa acelei femei.

— Dar ar trebui să te însori cu doamna aceasta, îmi spuse ea, dragul meu, ai fi fericit şi ea, de asemenea, ar fi foarte fericită.

I-am răspuns că ideea că aş putea să fac această femeie fericită era cît pe-acî să mă hotărască ; de curînd, de cînd moştenisem o avere mare care mi-ar îngădui să ofer mult lux, multe plăceri soţiei mele, fusesem pe punctul să accept sacrifi-

ciul aceleia pe care o iubeam. Ametit de recunoștința pe care mi-o inspira gingășia Albertinei atît de aproape de suferința cumplită pe care mi-o pricinuisese, așa cum ai făgădui bucuros o avere chelnerului care-ți toarnă a șasea țuică, i-am spus că soția mea va avea un automobil, un iacht ; că, din acest punct de vedere, cum Albertinei îi plăcea atît de mult să conducă automobilul și să facă plimbări cu iachtul, era o nenorocire că n-o iubeam pe ea ; că aș fi fost pentru ea un bărbat desăvîrșit, că vom vedea, că s-ar putea să ne vedem cu plăcere. Totuși, după cum chiar cînd ești beat te abții să interpelezi trecătorii de teama loviturilor, n-am săvîrșit imprudența (dacă ar fi fost una) pe care aș fi făcut-o în timpul Gilbertei, să-i spun că o iubesc pe ea, pe Albertine.

— Vezi, era cît pe-aci să mă însor. Dar cu toate acestea n-am îndrăznit să fac acest pas, n-aș fi vrut ca o femeie tînără să trăiască lîngă un om ca mine, atît de bolnăvicios și atît de plicticos.

— Dar ești nebun, toată lumea ar vrea să trăiască în tovărășia dumitale, uită-te doar cum umblă lumea după dumneata. Mi s-a spus că la doamna Verdurin ca și în lumea bună, nu se vorbește decît de dumneata. Doamna aceea deci n-a fost drăguță cu dumneata, dacă ți-a dat impresia aceasta de îndoială în ceea ce te privește. Văd despre ce e vorba, e o femeie rea, o detest, ah ! dacă aș fi fost în locul ei...

— Ba nu, e foarte drăguță, prea drăguță. Iar în ce privește pe Verdurini și restul, puțin îmi pasă. În afară de aceea pe care o iubesc și la care de altminteri am renunțat, țin numai la mica mea Albertine, numai ea, dacă ar sta mult împreună cu mine — cel puțin în primele zile, am adăugat,

ca să nu o sperii și ca să-i pot cere mult în zilele acelea — m-ar putea consola puțin.

Am făcut numai o vagă aluzie la posibilitatea unei căsătorii, spunînd că n-ar fi realizabilă, deoarece caracterele noastre nu s-ar potrivi. Fără să vreau, cum mă tot urmărea în gelozia mea, amintirea legăturilor dintre Saint-Loup și „*Rachel quand du Seigneur*” și ale lui Swann cu Odette, eram prea îndemnat să cred că, din moment ce iubeam, nu puteam fi iubit, că doar interesul ar putea lega o femeie de mine. Fără îndoială că era o nebunie să o judec pe Albertine după Odette și Rachel. Dar interesul nu era al ei, era al meu ; gelozia mă făcea să subestimez sentimentele pe care le puteam inspira. Din judecata aceasta, poate greșită, s-au născut, fără îndoială, multe nenorociri care aveau să cășuneze asupra noastră.

— Atunci refuzi invitația mea de a veni la Paris ?

— Mătușa mea n-ar vrea să plec acum. De altfel, chiar dacă aș putea mai târziu, n-ar fi ciudat să locuiesc la dumneata ?

— Vom spune atunci că ne-am logodit puțin. Ce are a face de vreme ce știi că nu e adevărat ?

Gitul Albertinei care ieșea în întregime din cămașa ei, era puternic, auriu, cu pielea cam groasă. Am sărutat-o tot atît de neprihănit, cum aș fi sărutat-o pe mama, ca să potolesc o supărare de copil pe care credeam atunci că n-o voi putea smulge niciodată din inima mea. Albertine se despărți de mine ca să se îmbrace. Devotamentul ei scădea de altfel de pe acum ; adineauri îmi spusese că nu se va deslipi de mine, nici măcar o clipă. (Și simțeam că hotărîrea ei nu va dura, deoarece mă temeam că dacă am rămîne la Bal-

bec, s-ar întâlni chiar în aceeași seară cu verișoarele lui Bloch, fără mine.) Dar tocmai îmi spusese acum că voia să treacă pe la Maineville și că se va întoarce să mă vadă după-amiază. Nu fusese acasă din ajun, poate avea niște scrisori, ba mai mult, mătușa ei ar putea fi îngrijorată. Răspunsesem :

— Dacă nu e vorba decît de atîta lucru, putem trimite băiatul de la lift să-i spună mătușii duminică că ești aici și să-ți aducă scrisorile.

Și dornică să se arate drăguță dar contrariată de a fi înrobîtă își încrețise fruntea, apoi răspunse îndată, cu toată drăgălășenia :

— Prea bine, și trimise băiatul de la lift. Albertine ieșise de o clipă, cînd băiatul de la lift bătuse ușor în ușă. Nu mă așteptam ca în timp ce stam de vorbă cu Albertine, să fi avut timpul să se ducă la Maineville și să se întoarcă. Venea să-mi spună că Albertine îi scrisese cîteva rînduri mătușii sale și că putea, dacă voiam, să plece în aceeași zi la Paris. Albertine greșise cînd îi dăduse ordinul cu voce tare : căci în ciuda orei matinale, directorul era pus la curent și venise înnebunit să mă întrebe dacă eram nemulțumit de ceva, dacă plec cu adevărat, dacă n-aș putea cel puțin să aștept cîteva zile, vîntul era azi atît de temut. Nu voiam să-l lămuresc că țineam cu orice preț ca Albertine să nu mai fie la Balbec în momentul în care verișoarele lui Bloch își fac plimbarea, mai ales că Andrée, singura care ar fi putut-o ocroti, nu era acolo, și că Balbec era ca acele locuri în care un bolnav care nu mai respiră bine e hotărît, chiar dacă ar fi să moară în drum, să nu mai petreacă acolo noaptea următoare. Aveam să lupt împotriva solicitărilor de același soi, de la hotel, mai întîi din partea Mariei Gineste și a Célestinei

Albaret, care aveau ochii roșii (Marie lăsa să se audă suspinul grăbit al unui torent, Célestine, mai molatică, îi recomanda să se potolească, dar după ce Marie murmură singurele versuri pe care le cunoștea : *Ici bas, tous les lilas meurent*¹, Célestine nu se mai putu înfrîna și o pînză de lacrimi se răspîndi pe fața ei de culoarea liliacului ; cred că m-au uitat chiar din seara aceea). Pe urmă, în micul tren, cu toate precauțiile mele ca să nu fiu văzut, m-am întîlnit cu domnul de Cambremer care îngălbeni la vederea geamantanelor mele, căci conta pe mine pentru poimîine ; mă exasperă, vrînd să mă convingă că nădufurile mele se datorau variației climei și că octombrie va fi excelent pentru ele și mă întrebă dacă, în orice caz „nu mi-aș putea amîna plecarea cu o săptămînă“, expresie a cărei prostie nu mă înfurie decît în măsura în care ceea ce mi se propunea mă durea. Și în timp ce stătea cu mine de vorbă în vagon, la fiecare stație mă temeam să nu-l văd răsărind, mai teribil decît Harimbald sau Guiscard, pe domnul de Crécy implorînd să fie invitat, sau mai primejdioasă încă, pe doamna Verdurin, încercînd să mă invite. Dar asta n-avea să se întîmple decît peste cîteva ore. N-ajunsesem încă acolo. Aveam de făcut față doar vaietelor deznădăjduite ale directorului. L-am concediat căci mă temeam că tot șopotind să nu sfîrșească prin a o trezi pe mama. Am rămas singur în odaie, acea odaie cu tavanul prea înalt, în care fusesem atît de nefericit la prima mea sosire, în care mă gîndisem cu atîta dragoste la domnișoara de Stermaria, pîndisem trecerea Albertinei și a prietenelor ei ca niște păsări călătorești oprite pe plajă, în care o posedasem cu atîta indiferență cînd

¹ Pe pămînt, tot liliacul se ofilește (fr.).

pusesem băiatul de la lift să o cheme, odaie în care cunoscusem bunătatea bunicii, despre care apoi aflasem că murise ; jaluzelele acestea, la ale căror picioare cădea lumina dimineții, le deschisesem pentru întâia oară ca să zăresc primele parapeturi ale mării (jaluzele pe care Albertine mă punea să le închid ca să nu ne vadă nimeni cînd ne sărutam). Deveneam conștient de propriile mele transformări, confruntîndu-le cu identitatea lucrurilor. Te obișnuiești totuși cu ele ca și cu persoanele, și cînd îți amintești pe neașteptate semnificația deosebită pe care le comportau, apoi, după ce și-au pierdut orice semnificație, întîmplările foarte deosebite de cele de astăzi pe care le-au încadrat, diversitatea faptelor care s-au desfășurat sub același tavan, între aceleași biblioteci cu geamuri, schimbarea din inimă și din viață pe care această diversitate o implică, parcă este sporită de permanența imuabilă a decorului, întărită de unitatea locului.

De două, trei ori, timp de o clipă, mi-am închipuit că lumea în care era odaia aceasta și bibliotecile acestea și în care Albertine însemna atît de puțin lucru, era poate o lume intelectuală, singura realitate, și mîhnirea mea asemănătoare cu aceea pe care-o dă citirea unui roman din care numai un nebun și-ar face o mîhnire durabilă și permanentă care s-ar prelungi în viață ; poate că ar fi de ajuns un mic imbold al voînții mele ca să ating această lume reală, să intru în ea, depășindu-mi durerea ca un cerc de hîrtie pe care-l străpungi și să nu-mi bat mai mult capul cu ceea ce făcuse Albertine, decît ni l-am bate cu faptele eroinei imagineare a unui roman, după ce l-am citit. De altfel, amantele pe care le-am iubit cel mai mult n-au corespuns niciodată cu dragos-

sajele indifferente care aveau să se lumineze și care mi-ar fi dat, încă în ajun, numai dorința de a le vizita, nu mi-am putut înfrîna un suspin cînd, într-un gest de sacrificiu mecanic săvîrșit și care mi se păru că simbolizează jertfa sîngeroasă pe care aveam s-o fac din toată inima, în fiecare dimineață, pînă la sfîrșitul vieții, reînnoire solemn celebrată la fiecare auroră, a durerii mele de toate zilele și a răniile mele sîngerînde, oul de aur al soarelui parcă împins de ruptura de echilibru pe care ar provoca-o în momentul coagulării, o schimbare de densitate, zimțării cu văpăi ca în tablouri, crăpă dintr-un salt perdeaua în dosul căreia îl simțeai de o clipă fremătînd și gata să intre în scenă și să se avînte, și a cărei purpură tainică și înțepenită o șterse sub valurile de lumină. M-am auzit eu însumi plîngînd. Dar în clipa aceea, împotriva oricărei așteptări, ușa se deschise și cu inima bătîndă mi se părea că o vedeam pe bunica în față-mi, ca într-una din vedeniile pe care le mai avusesem, dar numai cînd dormeam. Totul nu era decît un vis ? Din păcate mă trezisem de-a binelea.

— Găsești că semăn cu biata ta bunică, îmi spuse mama, — căci era ea — cu gingășie, ca și cum ar fi vrut să-mi potolească spaima, mărturisind, de altfel, această asemănare, cu un frumos surîs de mîndrie modestă, care nu cunoscuse niciodată cochetăria. Părul ei în dezordine, în care șuvițele cenușii nu erau de loc ascunse și șerpuiau în jurul ochilor îngrijați, al obrazilor ei îmbătrîniți, rochia de casă a bunicii pe care o purta, totul mă împiedicase o clipă să o recunosc și mă făcuse să nu știu dacă dormeam sau dacă bunica înviase. Mama semăna atît de mult cu bunica, cu mult mai mult decît cu mama tînără

și veselă pe care o cunoscusem în copilăria mea. Dar nu mă gândisem la lucrul acesta. Astfel, cînd ai stat mult să citești, distrat, nu ți-ai dat seama că timpul a trecut și vezi pe neașteptate, în jurul tău soarele care era și în ajun la aceeași oră, deșteptînd în jurul tău aceleași armonii, aceleași corespondențe care pregătesc apusul. Mama îmi semnală, surîzînd, eroarea mea, căci îi era nespus de plăcut să semene atît de mult cu mama ei.

— Am venit, îmi spuse mama, pentru că, dormind, mi se părea că aud pe cineva plîngînd. Asta m-a trezit. Dar cum se face că nu te-ai culcat ? Și ai ochii înlăcrimați. Ce s-a întîmplat ?

I-am luat capul în brațele mele :

— Mamă, mă tem că ai să mă crezi prea nestatornic. Dar mai întîi, ieri nu ți-am vorbit destul de drăguț de Albertine ; ceea ce ți-am spus era nedrept.

— Dar ce-are a face ? îmi spuse mama și zărint soarele care răsărea, surise trist, gîndindu-se la mama ei și-mi arată fereastra ca să nu pierd rodul unui spectacol pe care bunica regreta că nu-l contemplam niciodată. Dar în dosul plajei de la Balbec, a mării, a răsăritului pe care mama mi le arăta, vedeam, cu porniri de deznădejde care nu-i scăpau, odaia din Montjouvain în care Albertine roz, ghemuită ca o pisică mare, cu nasul răzvrătit, luase locul prietenei domnișoarei Vinteuil și spunea, cu hohote de rîs voluptos : „Și dacă ne-o vedea cineva, va fi cu atît mai bine. Eu, n-aș îndrăzni eu să scuip pe maimuța asta bătrînă ?” Vedeam această scenă de după aceea care se desfășura în cadrul ferestrei și care nu era decît un vâl întunecat, suprapus ca un reflex asupra celeilalte. Ea însăși părea într-adevăr aproape ireală, ca o vedere pictată. În fața noastră, la

ieșitura falezei de la Parville, păduricea unde ne jucasem de-a v-ați ascunselea, cobora în pantă pînă la mare, sub smaltul încă auriu al apei, tabloul frunzișului ei, era ca la ora la care adesea, la sfîrșitul zilei, cînd mă duceam să-mi fac acolo siesta cu Albertine, ne ridicam vîzînd cum apune soarele. În dezordinea ceței de noapte care se tîra încă, în zdrențe roz și albastre, pe apele ticsite de sideful aurorii, vapoarele treceau surîzînd luminii piezișe care le îngălbenea pînzele și vîrfurile cataractelor ca și seara cînd se întorceau ; scenă imaginară, tremurîndă și pustie, doar evocare a apusului care nu venea, ca seara după orele zilei pe care eram obișnuit să le văd precedîndu-le, desfăcută, interpolată și mai nestatornică decît imaginea îngrozitoare de la Montjouvain pe care nu reușea s-o anuleze, să o acopere, să o ascundă — poetică și zadarnică imagine a amintirii și a visului.

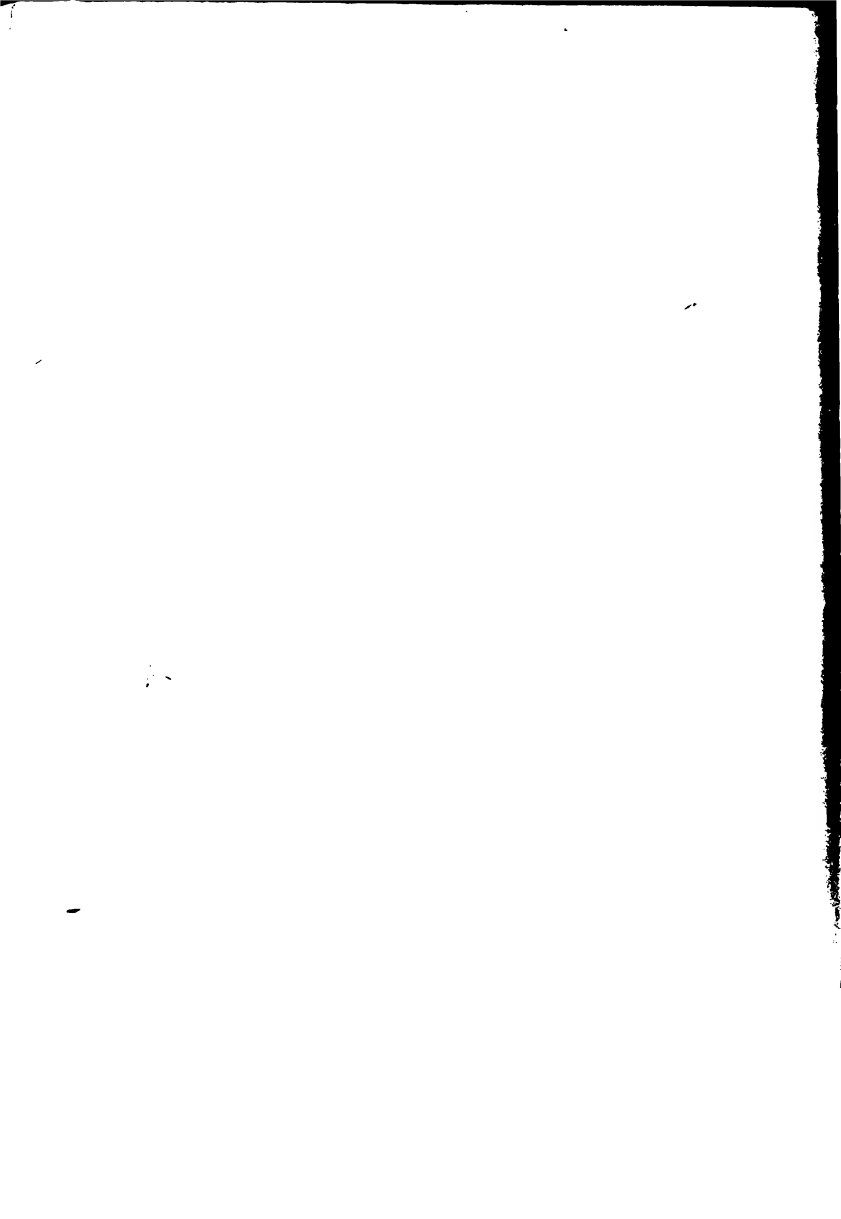
— Dar nu mi-ai spus nimic rău despre ea, îmi spusese mama, mi-ai spus doar că te cam plictisea, erai mulțumit că renunțaseși la ideea de a te căsători cu ea. Nu e un motiv să plîngi astfel. Gîndește-te că mama ta pleacă astăzi și va fi dezolată să-și lase copilul în asemenea hal. Cu atît mai mult cu cît, bietul meu copil, nici n-am timp să te mai alint. Chiar cînd bagajele sînt gata, nu prea ai timp în ziua plecării.

— Nu e vorba de asta.

Atunci calculînd viitorul, cîntărindu-mi bine voînța, dîndu-mi seama că asemenea dragoste a Albertinei pentru prietena domnișoarei Vinteuil și care ținea de atîta timp nu putuse să fie nevinovată, că Albertine fusese inițiată și în măsura în care gesturile ei mi-o înfățișau, se născuse de altfel cu înclinarea viciului pe care neliniștea

mea nu făcuse decît să-l presimtă prea de multe ori, căruia nu încetase niciodată să i se dedea (căruia poate i se deda în momentul de față, profitînd de o clipă cînd nu eram acolo), i-am spus mamei, știind supărarea pe care i-o pricinuiam, pe care nu mi-o arătă și care se trădă la ea numai prin acel aer de serioasă preocupare pe care-l adopta cînd compara gravitatea de a mă mîhni sau de a-mi face rău, acel aer pe care-l avusese la Combray întîia oară cînd se resemnase să petreacă noaptea lîngă mine, acel aer care semăna acum extraordinar cu cel al bunicii cînd îmi dădea voie să beau coniac, i-am spus mamei :

— Știu că o să te supăr foarte tare. Mai întîi, în loc să rămîn aici cum voiai, voi pleca în același timp cu tine. Dar asta nu e încă nimic. Nu mă simt bine aici, prefer să mă întorc. Ascultă-mă, nu fi prea mîhnită. Iată : m-am înșelat, te-am înșelat cu bună credință ieri, m-am gîndit toată noaptea. Trebuie neapărat, și să ne hotărîm îndată, pentru că-mi dau bine seama acum, pentru că nu mă voi mai schimba și fără aceasta n-aș putea trăi, trebuie neapărat să mă-nsor cu Al-bertine !

CUPRINS

PARTEA A II-A (continuare)

Capitolul al II-lea (continuare)

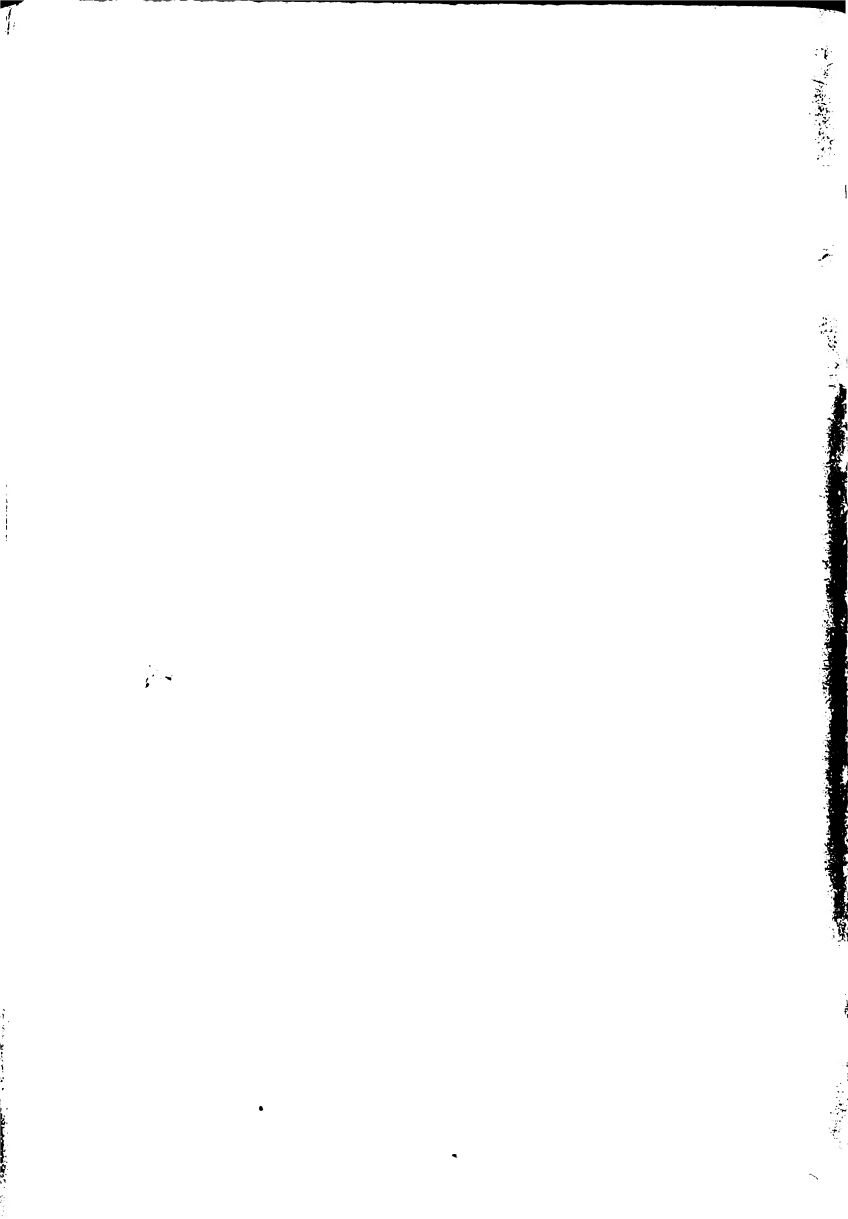
- O primă schițare a caracterului ciudat al lui Morel.
— Domnul de Charlus cinează la Verdurini 7

Capitolul al III-lea

- Tristețile domnului de Charlus. — Duelul său fictiv.
— Stațiile „Transatlanticului“. — Obosit de
Albertine vreau s-o rup cu ea 177

Capitolul al IV-lea

- Reviriment neașteptat spre Albertine. — Dezolare
la răsăritul soarelui. — Plec numaidecît la
Paris cu Albertine 353

Redactor : TEODORA POPA
Tehnoredactor : ION TUDOR

Apărut 1970. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 17,23. Coli tipar 12. A. nr. 7959/1969, C. Z. pentru bibliotecile mari și mici 84-31-59, C. Z.

Tiparul executat sub comanda nr. 90509 la Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”. Piața Scintei nr. 1, București — Republica Socialistă România

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2025

